

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ARİF CENGİZ ERMAN

TURAN

TARİHİNE GİRİŞ

— RESMİ TARİHİN ELEŞTİRİSİ —

sarmalkitabevi

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantev.org>

ARİF CENGİZ ERMAN

İzmir'lidir. İstanbul'da doğdu. İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi'nde Matematik okudu. 12 Eylül Askeri darbesinden sonra yurt dışına çıktı. İsveç Uppsala Üniversitesi'nde iktisat ve uluslararası ilişkiler okudu. İktisat tarihinde yüksek lisans aldı. Bir süre üniversitede araştırma yaptı. Daha sonra ABD'ye yerleşti. Türkoloji disiplini aldıktan sonra Maryland Üniversitesi'nde Türk dilleri uzmanı olarak görev yaptı.

Arif Cengiz Erman'ın yayınlanmış kitapları:

- *Türklerin Gerçek tarihi*
- *Sermaye Birikimi*
- *Devlet ve Demokrasi*
- *Türk Dilinin Köken Sözlüğü*
- *Gök Tanrı İnancı*

SARMAL KİTABEVİ

Yayıncı Sertifika No: 48172

ISBN: 978-625-44481-0-2

Arif Cengiz Erman

Turan Tarihine Giriş - Resmi Tarihin Eleştirisi

Yayına Hazırlayan: *İsmet Gülseçgin*

Kapak: *Berke Güneş*

1. Baskı Eylül 2020

Baskı ve Cilt

Mikyas Basım Yayın Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti

Alemdar Mah. Güzel Sanatlar Sok. No:2/A

Fatih-İstanbul

Tel: 0 212 528 95 28

Matbaa Sertifika No: 35532

Sarmal Kitabevi

Handegül Sok. Adatepe Sitesi A-3 Blok D: 65

Maltepe - İstanbul

Tel: 0532 297 72 59

www.sarmalkitabevi.com

TURAN TARİHİNE GİRİŞ

Resmî Tarihın Eleştirisi

Arif Cengiz Erman

sarmalkitabevi

İçindekiler

Ön Söz.....	11
Başlangıç.....	13
I. Bölüm: Erken Turan Tarihi.....	19
Sümer Uygarlığı.....	19
Elam Uygarlığı.....	26
Mada İmparatorluğu.....	30
Agamanişli İmparatorluğu.....	31
Kur Uygarlığı.....	35
Bayan İli.....	39
Kartaca.....	41
Pelasg Uygarlığı.....	45
Etrüsk Uygarlığı.....	52
Roma Krallığı.....	55
Roma Cumhuriyeti.....	57
Roma İmparatorluğu.....	60
Gal (Kelt) Uygarlığı.....	61
Batı Sibiryա Uygarlığı.....	64
Sak Uygarlığı.....	66
Kun Uygarlığı.....	79
II. Bölüm: Avrupa Türk Tarihi.....	91
Batı Türkleri (Traklar).....	91
Batı Anadolu Türkleri.....	92
İlir Türkleri.....	94
Odris Türkleri.....	96
Makedonya Türkleri.....	98
Daçya Türkleri.....	100
Kunlar.....	102
Gutlar.....	114

Batı Gutları (Visigotlar).....	119
Doğu Gutları (Ostrogotlar).....	121
Kınm Gutları.....	124
Kepitler (Gepidler).....	124
Bandallar (Vandallar).....	126
Burkuntlar (Burgundlar).....	128
Binliler (Longobardlar).....	129
Buranglar (Franklar).....	130
Subılar (Suebiler).....	132
Angılar (Angluslar).....	133
Sakanlar (Saxonlar).....	134
Alabanlar (Alamanniler).....	134
Slavlar.....	135
Urus Kağanlığı.....	137
Morava Karan Beyliği.....	146
Hırvatistan Beyliği.....	148
Sırbistan Beyliği.....	151
Bosna Beyliği.....	153
Avar Kağanlığı.....	155
Oğurlar / Oğuzlar.....	159
Bulgar Kağanlığı.....	165
Tuna Bulgar Hanlığı.....	167
İdil Bulgar Hanlığı.....	170
Başgırtlardan.....	172
Suvarlar.....	173
Hazar Kağanlığı.....	175
Oğuz Yabguluğu.....	181
Peçenekler.....	183
Kıpçaklar.....	186
Macar Kağanlığı.....	188
Eflak ve Boğdan Beylikleri.....	192

III. Bölüm: Asya Türk Tarihi.....	195
Kun Kağanlıkları.....	195
Tabgaç Kağanlıkları.....	204
Birinci Tabgaç Kağanlığı.....	206
İkinci Tabgaç Kağanlığı.....	207
Tabgaç Beylikleri.....	208
Üçüncü Tabgaç Kağanlığı.....	209
Dördüncü Tabgaç Kağanlığı.....	212
Apar Kağanlığı.....	216
Türk Kağanlıkları.....	224
Birinci Türk Kağanlığı.....	226
İkinci Türk Kağanlığı.....	230
Türgeş Kağanlıkları.....	234
Birinci Türgeş Kağanlığı.....	237
İkinci Türgeş Kağanlığı.....	238
Dokuz Oğuz Kağanlığı.....	240
Ediz Kağanlığı.....	246
Kırgız Kağanlığı.....	247
Tatabı Kağanlıkları	251
Koço Uygur Kağanlığı.....	254
Kansu Uygur Kağanlığı.....	255
Karluk Yabguluğu.....	257
Karahanlı Kağanlığı.....	259
Yemek Kağanlığı.....	263
Halaçlar.....	265
Partlar.....	267
Birinci Part (Arşaklı) Kağanlığı.....	267
İkinci Part (Sasanlı) Kağanlığı.....	269
Soğdak Devleti.....	273
Samanlı Devleti.....	275
Seferli Devleti.....	277

İran Halkları.....	278
Kuşanlar.....	282
Kuşan Kağanlığı.....	283
Kuturlu (Kızıl Kun) Kağanlığı.....	286
Ak Kun Kağanlığı.....	287
Kıtay Kağanlıkları.....	290
Kıtay Kağanlığı.....	291
Kara Kıtay Kağanlığı.....	292
Mançu Kağanlıkları.....	295
Birinci Mançu Kağanlığı.....	297
İkinci Mançu Kağanlığı.....	299
Tangut Kağanlığı.....	302
Tatar Moğol Kağanlığı.....	314
Tibet Kağanlığı.....	316
Koreliler.....	319
Japonlar.....	324
Son Söz.....	327
Ek: "Hint-Avrupa Dili" Teorisinin Eleştirisi.....	332
Kaynakça.....	339

Bu kitabı başta yüreğimin ışığı olmak üzere, tüm okurlarıma ve tarihini öğrenmek isteyen tüm Avrasya Turan halklarına adıyorum. Bu tarih, onların ortak tarihidir ve gerçek olan tarihtir. Ayrıca Çince çevirileri yapan Nur Abay Hanım'a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Tarih alanında yazdığım Türklerin Gerçek Tarihi adlı kitabımın ardılı niteliğinde olan bu kitap, yalnızca Avrasya Turan halklarının kısa bir tarihini ele alıyor. Bu tarih, bildiğimizden oldukça değişik bir tarihtir. Çünkü, resmî tarihin eleştirisi üzerine kuruludur. Bunun ilk adımını bir önceki kitabımda atmıştım. Bu kitapta yapılan, bir önceki kitapta ortaya koyduğum tezlerin daha ayrıntılı ve daha geniş kapsamlı bir açıklamasıdır. Ayrıca Türklerin Gerçek Tarihi'nde ele almadığım bir çok konuyu, bu arada Germenlerin ve Slavların gerçek kökenini bu kitapta ayrıntılarıyla inceledim. Bunun dışında gerçek Çin tarihini de daha ayrıntılı olarak ele aldım. Kısacası, bir önceki kitap bir tarih tezi niteliğindeydi, bu kitap ise o tezlere dayanan bir tarih kitabıdır. Tabii benim tarihçi değil de iktisat tarihçisi ve dilbilimci olduğum dikkat alınrsa, kullandığım yöntem bir önceki kitabımdaki gibi, tarihçilerinkine benzemeyen farklı bir yöntemdir.

Tüm amacım, bugüne dek bize "tarih" diye dayatılan, emperyalist ülkelerin çıkarları doğrultusunda yazılmış olan resmî tarihin üzerindeki perdeyi kaldırmaktır. Bu resmî tarihin en büyük hedefi Türklerdir. Hatta tek hedefi Türklerdir. Bu yalan tarih, Türkleri aşağılayan ve Türklerin tarihini karartan bir tarihtir. Ancak en ilginç olanı da, bir kaç istisna dışında, bugüne dek bizim kendi tarihçilerimizin buna karşı çıkmamasıdır. Karşı çıkmak ve anti tez ortaya koymak için öncelikle sorgulamayı ve eleştirmeyi bilmek gerekir. Bu yapılmazsa, dayatılan tarih kabul edilir ve çizilmiş olan alanda bir cehalet mutluluğu içerisinde tarihçilik yapılır. Tabii artık onun adı ne kadar tarihçilik olursa. Bu hafiflik, öküzün kasap bıçağı yalaması gibi bir şeydir.

Benim kuşağım tarihçilerinden hiçbir umudum yok. Bir önceki kuşaktan ise zaten hiç umudum olmadı. Günümüzdeki tarih anlayışının bu duruma gelmesinin nedeni onlardır. Osmanlı ve Selçuklu tarihçiliği

kolay bir tarihçiliktir, çünkü ortada bol miktarda belge var. Osmanlı yediğine, içtiğine kadar kayıt tutmuş. Tek “zorluk”, saray Osmanlıcasını öğrenmek. Artık o da ne kadar zorluksa. Ancak iş Selçuklu öncesi tarihe, hele hele antik tarihe gelince, bizim tarihçilerimiz Avrupalı ya da Çinli tarihçiler ne derse hiç karşı gelmeden büyük bir sadakatle kabul ediyor. Karşı çıkanlara ise onlardan önce saldırıyorlar. Bu arada Türk Tarih Kurumu'ndan ve Türk Dil Kurumu'ndan söz etmek bile istemiyorum. Amaçlarının dışına çıkmış olan bu iki kurumun, Türk dili ve Türk tarihiyle artık hiç bir ilgisi kalmamıştır.

Başlangıç

Turan halklarının yazıya geçmiş olan tarihi Sümerle başlar. Sümerlilerin Mezopotamya'ya Orta Asya'dan geldiklerini Sümerli öğretmen Ludingirra'dan öğreniyoruz. Ludingirra bıraktığı çok sayıdaki tabletlerden birinde şöyle yazar:

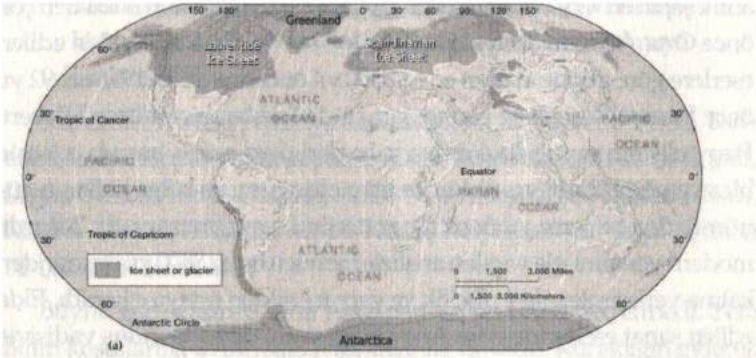
“Bu ülkeye ataların binlerce yıl önce göç etmişler. Neden göç ettiklerini, o zaman yazı bilmediklerinden yazamamışlar. Ancak atadan ataya söylene söylene kulağımıza gelen bazı öyküler var. Yazımız icat edilip bir hayli geliştikten sonra, meraklı saray yazıcıları ve arşivcileri, şu ya da bu konuyu yazarken biraz değinmişler bunlara. Kuzeydoğudaki dağlık bir ülkeden gelmişler. Ama bir kısmının da doğudaki Dilmun denilen bir yerden deniz yoluyla geldikleri söyleniyor. Göçlerinin nedeni de, sıcak ve yağmurlu olan ülkelerinde her nedense büyük bir kuraklığın başlamasıymış. Ne tahıl üretebilmiş ne hayvan besleyebilmişler. Bakmışlar ki açlık ve yoksulluktan ulusumuz yok olacak, gruplar halinde ülkelerini bırakıp çeşitli yönlere doğru göç etmeye başlamışlar. Benim atalarının grubu da güneye doğru inmiş. Ancak bu yolculuk hiç de öyle kolay olmamış. Geldikleri yer çok uzakmış. Yolda aşılması pek güç olan dağlar varmış. Hayvanları, çocukları, çadırlarıyla yıllar sürmüştü bu göçleri. Yollarda bazen yiyecek, bazen su bulamamışlar. Çeşitli hastalıklara tutulmuşlar. Ölenler, kalanlar olmuş. Sonunda güç belâ bugünkü topraklarımıza ulaşmışlar.”^[1]

Ludingirra'nın burada anlattığı olay, yaklaşık 12 bin yıl önce son buzul çağı'nın sona ermesinden sonraki binyıllar içinde yaşanan kuraklıktır. Buzul çağı'nda Orta Asya'da dört tane iç deniz vardı. Bu nedenle,

[1]- Çiğ, Muazzez İlmiye, Sümerli Ludingirra, Kaynak Yayınları, 1996.

yaşanan buzul çağına karşın Orta Asya'da ılık ve yağmurlu bir iklim bulunmaktaydı. İç denizlerin kurummasından önce var olan bu uygun iklim koşulları, bölgede avcı ve toplayıcı olarak yaşayan Turan halkının, çok hızlı bir nüfus artışı yaşamasına neden oldu. 12 bin yıl önce buzul çağıının sona ermeye başlamasıyla birlikte, Orta Asya'da dağlarda oluşan buz tabakaları erimeye başlayarak, ırmaklarda büyük çaplı taşkınlıklara neden oldu. Büyük seller, tufanlar yaşanmaya başladı. Avcı toplayıcı bir yaşam sürdüren halk, bu dönemde küçük gruplar halinde göçlere başladı. Bunların bir kısmı Bering Boğazı üzerinden Amerika kıtasına göç ederken, bir kısmı da Orta Doğu'ya ulaştı.

Bugün örneğin Göbekli Tepe'de ortaya çıkan eski költ yapılar bu dönemden kalmadır. Bu yapılar yerleşim yerleri değil, bir inanç sistemine sahip olan tanrı ve hayvancılığa yakın son avcı toplayıcı grupların oluşturduğu költ merkezleridir. Oldukça gelişmiş olan bu inanç sistemi, Gök Tanrı inancının ilk aşamasıdır. Bölgenin tarihi, günümüzden en az 11.600 yıl öncesine kadar dayanıyor. Bu yapıların ortak özelliği, kireç taşından T biçimindeki 10-12 dikilitaşın yuvarlak planda dizilmesi ve aralarının da taş duvarla örölmesidir. Her yapının ortasında daha yüksek boyda iki T biçiminde dikilitaş karşılıklı olarak bulunur. Bu dikili taşların çoğunun üzerinde insan, el-kol ve çeşitli hayvan resimleri ile soyut semboller, oyma ya da kabartmalar biçimindedir. T biçimindeki dikili taşlar Tanrı damgasının ilk biçimidir. Yuvarlak planda dizilen T biçimindeki dikili taş motifi, daha sonra stilize edilerek, yuvarlak içindeki haç biçiminde olan Tanrı damgasına dönüşmüştür. Yazı henüz bulunmadığı için, bu oyma ve kabartmalar "tarih" diyebileceğimiz bir anlatım göstermektedir.

Buzul Çağı Haritası

Binlerce yıl süren bu dönem içinde buzulların tümüyle erimesi sonucu, ırmaklara taşınan sular azalınca, ırmaklar kurumaya ve iç denizler küçülmeye başladı. İç denizlerin küçülmeye başlamasıyla birlikte sulak alanlar da giderek daralmaya başladı. Irmakların kuruması sonucunda iç denizler giderek küçüldü ve çöl haline geldi. İç deniz konumunu yitirip bugün tümüyle çöl olan bölgeler Gobi (1.295 bin km²), Taklarnakan (324 bin km²), Kara Kum (350 bin km²) ve Kızıl Kum (298 bin km²) çölleri'dir. Bu yeni iklim koşulları, Turan halkını daha düzenli ve daha örgütlü bir yaşam tarzına geçmeye zorladı. Böylece halk, hayvanları evcilleştirmeye ve tarıma başladı. Bu da, Turan halkının yerleşik bir yaşama geçerek dünyanın ilk şehirlerini kurmaya ve ilk uygarlıklarını yaratmaya başlamasına yol açtı.

Bugün Orta Asya'nın ve dünyanın bilinen en eski uygarlığı, Anav Kültürü'dür. Günümüz Türkmenistan toprakları içindeki Köpet Dağı'nın eteğinde yer alan Anav bölgesinde ortaya çıkan kalıntılar, bu bölgenin çok eski bir uygarlık merkezi olduğunu gösteriyor. Burada yapılan kazılar, Orta Asya'da tarıma en az 8500 yıl önce başladığını ve hayvanların evcilleştirilmesinin de bu dönemde gerçekleştirildiğini göstermektedir. Dolayısıyla Orta Asya, egemen olan bu kuraklık koşullarında yerleşik yaşamın başladığı ilk alandır.

Amerikalı jeolog Raphael Pumpelly (1837-1923), 1903-1904 yıllarında Orta Asya'yı ziyaret ederek, kuruyan büyük iç denizlerin kenarlarındaki

antik şehirleri inceledikten sonra, uygarlığın temellerinin Babil'den çok önce Orta Asya'da ortaya çıktığını ileri sürdü. Bu kültür, elde edilen eserlere göre günümüzden en az 8500 yıl öncesine aittir. 1996'da, 92 yıl önce Pumpelly'nin kazı yaptığı kurganda kazılarını sürdüren Hiebert, Pumpelly'nin yaptığı kazılardan daha derinlere inerek, burada çok eski bir uygarlığın varlığına ilişkin kanıtlar olduğunu ve bölge halkının günümüzden binlerce yıl önce tarım üretimi yaptığını saptadı. Bölgede modern yöntemlerle yapılan analizler sonucu en az 8500 yıl öncesinden kalma yerleşimler, ileri çiftçilik ve yapı teknikleri ortaya çıkarıldı. Elde edilen sanat eserlerine göre Anav bölgesinin, doğuda İndus vadisiyle batıda Mezopotamya arasında bir ticaret merkezi olarak uygarlığın gerçek beşiği olduğu ve bu eserlerin Orta Asya halkı tarafından diğer bölgelere yayıldığı belirlendi.

Yaşamı zorlaştıran bu kurak iklim koşulları nedeniyle Turan halkı, MÖ 7000 yıllarında daha sulak alanlara; batıda Karadeniz Bozkını ve Avrupa'ya, güneybatıda İran, Mezopotamya ve Anadolu'ya, güneyde Çin ve Hindistan'a kitleler halinde göç etmeye başladı. Bu göç, kitlesel bir yer değiştirme oldu. Göçenler tarım, hayvancılık, madencilik ve zanaatı biliyordu. Göçtükleri yerlere bu becerilerini de götürdüler. Orta Asya'dan göç eden bu topluluklardan biri de oldukça sulak bir alan olan Mezopotamya'ya ulaştı. Bu Turan kolu, bölgeye gelir gelmez kolları sıvayıp kendilerine şehirler kurdu ve olağan üstü bir uygarlık yarattı. Yine Sümerli öğretmen Ludingirra bunu şöyle anlatır:

“Bir de ne görsünler; iki büyük ırmak şınl şınl akıp duruyor, çevreleri alabildiğine dümdüz bir ova. Ancak her yer bataklık, sazlar ve kamışlarla kaplı. Kimi yerleri ise kupkuru. Bu kuruluktan çatlak çatlak olmuş toprak. Atalarım hemen kolları sıvamış; çoluk çocuk, kadın erkek demeden bütün güçleriyle çalışmaya koyulmuşlar. İki ırmak arasına kazmalarla su yolları, kanallar açarak bataklıkları kurutmuşlar. Kuruyan bataklığın toprağı da öyle verimli olmuş ki, ne ektiyseler tutmuş ve büyümüş. Buranın havası çok sıcak olduğundan, kanalların açılması öyle hesaplanmış ki, hem toprağı kurutmaya hem de sulamaya yarayacak.

Kısa zamanda her yer tarlalar, bağlar ve bahçelerle kaplanmış. Bu arada evleri, tapınaklarıyla kentler kurulmaya başlamış.”[2]

Sümerlilerin Mezopotamya'da kurdukları ilk beş şehir Eridu, Bad-tibira, Larsa, Sippar ve Şuruppak'tır. Daha sonra Uruk, Kiş, Ur, Nippur, Lagas, Girsu, Umma, Hamazi, Adab, Mari, Akşak, İsin, Kuara, Zabala, Kisurra, Marad, Dilbat, Borsippa, Kutha, Der, Eşnunna, Nagar ve daha bir çok şehir kurdular.

Büyük göç sırasında Orta Asya'dan halkın tümü göç etmedi. Yeni iklim koşullarına uyum sağlayıp, kalanlar da oldu. Kuraklığın giderek artması, Turan halkının ilk yaşam tarzı olan yerleşik şehir yaşamını hiç bir zaman ortadan kaldırmadı. Ardından da ilk şehir devleti örgütlenmeleri ortaya çıktı. Toplumun çoğunluğu tarım, zanaat ve madencilikle uğraşan yerleşik bir şehir yaşamını sürdürdü. Kuraklık nedeniyle dönem, dönem bir çok şehrin terkedilmesine karşın, daha uygun alanlara yeni şehirler kuruldu. Orta Asya'da bugün daha ayakta kalan şehirlerin dışında, çorak alanlarda ve çöl kumları altında terkedilmiş yüzlerce şehir kalıntısı bulunuyor ve yapılan kazılarla bu kalıntılar ortaya çıkarılıyor.

Türklerin 3. yüzyılda üzeniği bulmalarından sonra at besiciliğinin gelişmesi ve çok sayıda at beslemenin kazançlı bir iş haline gelmesi ise, halkın bir kesimini şehirlerin dışındaki küçük yerleşim alanlarına itti. At besiciliği, demircilik gibi Orta Asya'da dönemin en kazançlı işlerinden biri oldu. Çünkü at, savaş arabası olmadan da en önemli bir savaş aracı olmayı sürdürmüştü. Üzeniğiyle birlikte at üzerinde savaşabilme kolaylığı ise, eskisinden çok daha fazla sayıda at yetiştirmelerine yol açtı. Orta Asya'da en iyi ve en çok atı besleyenler onu etkili bir savaş aracı olarak kullandılar. Demir silahların gelişimiyle birleşen bu evrim, Türklerin güçlü devletler kurmalarına yol açtı.

Böylelikle Türk tarihinin geç döneminde şehir yaşamı dışında, tarım ve hayvancılık yaparak geçinen kesimlerin, yaylak-kışlak türü bir yaşam biçimini benimsemelerine yol açtı. Bu yaşam, kışın “kışlak” olarak adlandırılan köylerde yaşayıp, yazın da “yaylak” olarak adlandırıldı.

[2]- Muazzez İlmiye, Sümerli Ludingirra, Kaynak Yayınları, 1996.

lan otlaklara göçmek biçimindeydi. Ancak bu yaşam biçimi, yeri yurdu olmayan, çadırları ve hayvanlarıyla sürekli göçebe olarak dolaşan kitlelerin yaşam biçimi değildi. Ayrıca bu hayvan besicisi kitleler aynı zamanda büyük çaplı tarımla da uğraşmış olan bir halktı. Bu halk baharda çok geniş alanlara ekin dikip, başlarına bu ekinleri bakması ve sulaması için insan bıraktıktan sonra yaylaklara göçmekte, döndüklerinde de bu ekinleri biçmekteydiler. Bunun dışında, göçebe oldukları iddia edilen bu kitleler madencilik ve dokumacılıkta da ustaydılar. Örneğin demircilik ve altın işlemeciliği ile halıcılık ve dokumacılık bu kitlelerin en önemli uğraşlarından biri oldu. Bu yaşam biçimi Orta Asya'nın kimi bölgelerinde 20. yüzyılın başlarına dek sürdü. Yaylak-kışlak biçimindeki yaşam biçimi, hiç bir zaman Türk kitlelerinin genel bir yaşam biçimi olmadı.

Türklerin tarihi, bir kısım Avrupalı tarihçi tarafından karartıldı. Bunun nedeni, sanayileşmenin hızlanmasıyla sömürgeci bir emperyalist siyaset uygulamaya başlayan zengin Avrupa devletlerinin Osmanlı topraklarındaki geniş petrol yataklarını ele geçirmek istemeleriydi. Daha önce Turan kökleriyle gurur duyan Avrupalı tarih yazıcıları, bundan birden bire vaz geçti. Böylece Türkler, uygarlıktan hiç nasibini almamış olan barbar ve göçebe bir halk olarak yaftalandı. Bu dönemde yazdıkları tarihle yalnızca Türk tarihini karartmakla kalmadılar, üstüne bir de Türkleri uygarlık yıkan vahşi bir halk olarak tanımlamaya başladılar. Oysa tüm Avrupa ülkelerinin tarihi ile Çin, Kore, Japonya, Kuzey Hindistan, Pakistan, Afganistan, İran, Mezopotamya ve Anadolu tarihi topluca Türk tarihinin bir parçasıdır.

Ancak “Yalancının mumu yatsıya kadar yanar” demiş atalarımız. Artık yalan tarih dönemi sona erdi. Tarih, dünyadaki kimi halkları üstün, kimi halkları da alçak gören kin ve düşmanlık üzerine kurulu olan bir hikaye değildir. Tarih, ne ise odur.

I. BÖLÜM

ERKEN TURAN TARİHİ

Sümer Uygarlığı

Sümer adı, Akadça sümer dili demek olan “šumerû” sözünden gelir. Oysa Sümerliler kendilerini soylu bey anlamına gelen “en-ğir” (en: bey, ğir: soylu, yerli) olarak adlandırmışlardır. Kendi dillerini ise soylu dili demek olan “eme-ğir” (eme: dil, ğir: soylu, yerli) olarak, kendi ülkelerini de “kalam” ya da “ka-nağ” (okunuşu “kanang”) olarak adlandırmışlardır. Avrupalı tarihçilerin, Tevrat'taki hikayeleri kaynak göstererek uydurdukları Semitik “Kanan Ülkesi” ile “Kanan Uygarlığı”, Sümerlilerin kendi ülkelerine verdikleri işte bu Kanang adından çalınmadır. Sahte tarih yazıcılarının “Kanan” adını verdikleri bu bölge, günümüzdeki İsrail, Filistin ve Lübnan toprakları ile Ürdün, Mısır ve Suriye'nin kıyı kesimlerini kapsamaktadır.

Buna karşın, Semitik bir halk olan Akadlıların kendilerine verdikleri bir ad yoktur. Çünkü Akadlılar kendilerine bir ad veremeyecek kadar ilkel bir halktı. Sümer ülkesini içten ele geçiren bu Semitik halk, Sümer ülkesinde kurdukları şehire Agade adını verdi. Agade, bugün Akkad olarak bilinen şehirdir. Ancak Agade adı da Sümercedir. Sümerce taç anlamına gelen “aga” ile, yaratmak anlamına gelen “de” sözlerinin birleşiminden oluşur ve “yaratılan taç” (“kurulan devlet”) anlamına gelir.

Sümercenin bir Erken Türk-Turan dili olduğunu, Türklerin Gerçek Tarihi adlı kitabımda Sümerce ile Türk lehçeleri arasında yaptığım karşılaştırmada 1000 civarında anlam ve fonetik açıdan benzer söz (kelime) sunarak kanıtladım. Bu sayı, Sümerce söz dağarcığının yaklaşık yarısıdır ve Sümer dilinin bel kemiğini oluşturan kök kelimelerdir. Ayrıca Türk Dilinin Köken Sözlüğü adlı kitabımda da, Türk dilindeki kök kelimelerin Sümerce kök kelimelerden evrildiklerini gösterdim. Bu nedenle Sümerce, Türk-Turan dilinin bilinen en eski biçimlerinden biridir.

Sümerliler Orta Asya'dan getirdikleri tekerleği ve sabanı kullandılar. Uzunluk ve ağırlık ölçülerini de ticarete ilk olarak onlar kazandırdı. İlk yazıtı MÖ 3300 yıllarında kullanmaya başladılar. Çivi Yazısı diye adlandırılan yazının kökeni bu resim yazısıdır. Ay ve Güneş tutulmalarını hesaplayan Sümerliler, matematik ve geometrinin de temellerini attılar. Dört işlemi buldular, dairenin alanını hesapladılar, çarpma ve bölme cetvelleri hazırladılar. Astronomide ileri gittiler ve burçları buldular. Bunun dışında güneş saatini ve ay yılı hesabına dayanan takvimi de buldular; bir ayı 30, bir yılı 12 ay ve 360 gün olarak hesapladılar. Gece ve gündüzü 12'şer saate böldüler. 6 ve 10 sayılarına dayanan "sexagesimal" sayı sistemini kullanan Sümerliler, 60'lık birimi bütün zaman ve mekân hesaplarında kullandılar.

Sümer ekonomisi takas ekonomisinden para ekonomisine geçişin bilinen ilk örneği de oldu. Ekonomide önceleri takasla alış-veriş yaparken, daha sonra mal karşılığı gümüş çubuklar kullanmaya başladılar. Böylece insanlık tarihinde ilk kez parayı bulmuş oldular. 250 gramlık gümüşe bir "şekel", 480 gramlık gümüş de bir "mana" adını verdiler. Dünyada ilk kez borç senetlerini kullanıma soktular. Hazırladıkları yasalar, Babil kralı Hammurabi'nin yaptığı yasaya temel oldu.

Uruk döneminde (M.Ö. 4100-2900), merkezi yönetimlerin uzman işçi çalıştırdığı yerlerde güney Mezopotamya'nın ırmakları ve kanalları boyunca taşınan ticari malların hacmi, merkezinde tapınak olan ve nüfusları 10 binin üzerine çıkan şehirlerin artmasını kolaylaştırdı. Bu dönemde Sümer şehirleri öteki ülkelerden yakaladıkları kölelerin emeğinden işçi olarak yararlandılar. Sümer tüccarları tarafından ihraç edilen Uruk dönemi uygarlığı, rakip ekonomileri ve kültürleri yavaş

yavaş geliştirerek tüm çevredeki halklar üzerinde bir etki yaptı. Ancak Sümer şehir devletleri askeri güçleriyle ülke dışında kurdukları kolonileri koruyamadılar.

Uruk döneminde Sümer şehir devletleri teokratikti ve erkeklerle kadınlardan oluşan yaşlılar kurulunun danışmanlık yaptığı rahip beyler tarafından yönetiliyordu. Şehirler genellikle duvarsızdı, çünkü örgütlü savaş yöntemleri ve profesyonel askerlik henüz daha gelişmemişti. Bu dönemde Uruk, ilk kez 50 bin kişilik bir nüfusu aşarak dünyanın en gelişmiş şehri oldu. Büyük bir “tufan” basmadan önce egemen olan ve yüzlerce yıl yaşayan kıralları içeren eski Sümer kağan listesi ise kurgusaldır. Tufanlar, Orta Asya'da buzullar erirken yaşandı. Ancak belleklerine kazıdıkları bu faciaları Mezopotamya'ya da taşıdılar ve tarihlerini “tufandan önce” ve “tufandan sonra” olarak yazdılar. Orta Asya'da ve Mezopotamya'da yaşadıkları olaylar, kuşaktan kuşağa destanlaşarak, Sümer mitolojisini biçimlendirdi.

MÖ 2900 yılında Erken Hanedanlık dönemi başlar. Bu dönemde Sümer kültürünün merkezi güney Mezopotamya'da kalır, ancak yöneticiler kısa süre içinde komşu bölgelere doğru genişlemeye başlar. Komşu Semitik gruplar, Sümer kültürünü benimserler. Sümer kağan listesindeki adı diğer efsanevi kaynaklardan bilinen en eski hanedan kağanı, Kiş'in ilk hanedanının 13. kağanı Etana'dır. Arkeolojik kanıtlarla doğrulanan en eski kağan, Gilgameş destanında adı geçen Kiş'in Enmebaragesi'dir. Gilgameş'in kendisi de tarihi bir Uruk kağanıdır. Gilgameş Destanı'nın gösterdiği gibi, bu dönem artan savaşlarla ilişkilendirilir. Güney Mezopotamya'daki savunmasız köyler ortadan kalkıkça şehirler duvarlara bürünür ve büyür.

Birinci Lagaş Hanedanlığı (MÖ 2500-MÖ 2270) kısa ömürlü olmasına karşın, tarihte bilinen ilk imparatorluktur. Lagaş kağanı Eannatum Kiş, Uruk, Ur ve Larsa da dahil olmak üzere Sümer'i neredeyse tümüyle ilhak eder ve rakip Umma şehir devletini vergiye bağlar. Bunun yanında Elam'ın bazı bölgeleri de ele geçirilir ve Basra Körfezi kıyılarındaki topraklar genişler. Eannatum'un ölümünden kısa bir süre sonra imparatorluğu yıkılır. Umma'nın rahip kağanı Lugal-Zage-Si, önce Lagaş hanedanını devirir. Sonra da Uruk'u ele geçirerek başkent yapar ve Basra Körfezi'nden Akdeniz'e uzanan bir imparatorluk kurar.

Sümer şehir devletlerinin egemenlik kurabilmek için yüz yıllarca birbiriyle savaşmaları, onların dış düşmanlara karşı zayıflamalarına yol açar. Önce, Elamlılar (MÖ 2530-MÖ 2450), Sümerlilere saldırır. Ardından da Samiler Sümer ülkesini içten ele geçirirler. Üç bin yıllık klasik Sümer dönemi, Samilerin (Akadlıların) MÖ 2334-MÖ 2218 yılları arasında 116 yıl boyunca Sümer şehir devletlerini işgal etmesi ile sona erer. Ancak Samiler, 116 yıllık işgal döneminde Sümer kültürüne hiçbir şey eklemeyip, yalnızca onu taklit etmekle yetinmiştir. Buna karşın kimi Batılı tarihçiler Akadlıların kopyeledikleri bu kültürü Sümer kültürüne denk, hatta ondan daha yüksek bir kültür gibi göstermeye çalışmaktadır.

Sümerli Ludingirra Akad işgalini şöyle anlatır:

“Bundan sonra biz Sümerliler, özgürlüğümüzü Akadlılara kaptırdık. Aslını ararsanız, bizim suçumuz çok bunda. Kentlerimiz el ele verip güçlerini birleştirseydi, bunlar başımıza gelmeyecekti. 'Ben daha büyük olacağım, ben daha çok yükseleceğim' diye şan ve şöhret düşkününü yöneticiler ülkemizi parçaladılar, düşmanlarınıza bizi yem ettiler. Kiş şehri kağanı Urzababa'nın sarayında içki dağıtıcılığı yapan Sargon adında biri varmış. Adam sarayda çalışırken yalnız içki işiyle vaktini geçirmemiş. Bizim Sümerlilerin askerlik tekniğini, politikasını, güçlerini nasıl yitirdiklerini incelemiş. Kendi ulusundan olan kimseleri çevresine toplamış ve önce içinde çalıştığı sarayı eline geçirmiş, sonra da Sümer kentlerini bir bir yönetimi altına almayı başarmış. Derken çevresindeki uluslara da saldırmaktan kendini alamamış ve kendini kağan yaparak, Sümer devleti temelleri üzerinde koca bir Akad devleti kurmuş. Ama halkın büyük kısmı Sümerli. Onları darıltmamak için kendine, 'Dört Bucağın, Sümer ve Akad'ın Kağanı' ünvanını vermiş. Agade (Akkad) adı altında yepyeni bir başkent kurmuş.”^[1]

[1]- Çığ, Muazzez İlmiye, Sümerli Ludingirra, Kaynak Yayınları, 1996.

Akad işgalinin ardından Akadlıları yıkan 130 yıllık Gud (Guti) dönemi başlar (MÖ 2218-MÖ 2047). Erken Türk halklarından olan ve Kafkasya üzerinden gelen Gudlar (Gud Sümerce, boğa ve savaşçı anlamlarına gelir), Akad birliklerine karşı vur-kaç taktikleri uygular. Gud baskınları Sümer ekonomisini sakatlar. Can güvenliği ortadan kalkar, halk tarlalarını ekip biçemez hale gelir ve bu durum kıtlığa neden olur. Sümer kağan listesi, Uruk kağanı Ur-Utu'nun Gudlar tarafından MÖ 2150 civarında yenildiğini gösterir. Gudlar Akad ordusunu yener ve Akad'ı alır. Ancak MÖ 2293-MÖ 2046 yılları arasında, Gudların Orta Mezopotamya'da egemenlik sürdüğü sırada, Ensi (ilteber/ vali) sarını alan Lagaş yöneticileri, Gudlardan yüksek düzeyde bağımsızlık elde etmeyi başanır. Birkaç kağandan sonra, Gud kağanları daha kültürlü bir hale gelir. Uruk ve Ur yöneticileri MÖ 2047 yılında Gudları Mezopotamya'dan kovar.

Sümerliler III. Ur Hanedanı döneminde yönetimi yeniden ele geçirir (MÖ 2047- MÖ 1940). Ludingirra bunu da şöyle anlatır:

"Gudlar hemen hemen 130 yıl kadar bizim ülkeyi egemenlikleri altında tuttuktan sonra, Uruk şehrinde kendisini kağan yapan Sümerli Utuhegal adlı biri ilk kez Gudlara baş kaldırmış ve onları topraklarımızdan atmayı başarmış. Utuhegal bu büyük başansına karşın ancak 7 yıl kağan kalabilmiş. Bu kez Utuhegal'a yürekten bağlı görünen ve onun hayatı için en iyi dileklerde bulunan Ur ilteberi Urnammu, ona karşı ayaklanarak ondan kağanlığı alıyor ve böylece Ur şehrinde üçüncü kez kağanlık başlıyor. Görüyorsunuz ya, hep üstünlük savaşı."^[2]

Sümerliler III. Ur Hanedanı sırasında (MÖ 2047- MÖ 1940) parlak bir dönem daha yaratır. Bu dönemde ünlü Urnammu Yasası yazılır, ülke üreticileri merkezileştirilir ve yeni bir standart yerleştirilir. Yönetiş işleri yeniden düzenlenip belge arşivlenmesi, vergi sistemi ve ulusal takvim düzene sokulur. Düzenli ordu kurulur. Ancak Sümer ülkesi, MÖ 1940'ta Elamlıların yeni bir istilasından sonra, Akadlılar ve ardından diğer bir Sami halkı olan Amoriler tarafından yıkılır. Bazen yiyecek ve

[2]- Çiğ, Muazzez İlmiye, Sümerli Ludingirra, Kaynak Yayınları, 1996.

iş arayan küçük topluluklar, bazen de yağmacı çeteler halinde dolaşan ve göçebe bir halk olan Amorilerin gelmesiyle Mezopotamya'da birçok şehir yıkılır ve birçok yerde yaşam sona erer. Ur'un yıkılmasından sonra bu topluluklar Mezopotamya'da küçük beylikler kurarak Sümer kültürünü hızla benimser ve yerleşik düzende yaşayanların içinde kaybolurlar.

Bu durumu Sümerli Ludngirra şöyle anlatır:

“Onlar yönetiyor bizi şimdi. Topraklarımıza ilkel geldiler. Sayemizde uygar olmaya başladılar. Ne yazıdan, ne tanımdan, ne sanattan, ne dinden, ne okuldan, ne attan, ne arabadan, ne aydan, ne yıldan haberleri vardı. Hepsini bizden öğrendiler. Sonra da 'Biz yaptık, biz bulduk' diye öğrenmeye başladılar. Hep korkuyorum, bir gün gelecek adımız da, uygarlığımız da unutulacak. Biz ne yaptık, ne başardysak hepsini onlar üstlenecek.”^[3]

Babil kenti giderek Fırat-Dicle bölgesinin siyasi ve ticari merkezi konumuna gelir ve ardından da Babil devleti doğar. Babil Devleti'ne önce Amoriler (MÖ 1763- MÖ 1595), ardından yine bir Erken Türk halkı olan Kaslar (“Kassitler”) (MÖ 1595-MÖ 1160) ve daha sonra aralıklarla Elamlılar, Kaslar ve Asurlular egemen olur. Böylece yaklaşık 3500 yıllık Sümer halkı ortadan kalkarken, Sümer kültürü dünya kültürünün temeli olur.

Sümerce, MÖ 2000 yıllarının başlarında konuşma dili olarak yerini Akaça'ya bıraktı. Ancak daha sonraki 2 bin yıl boyunca, MS 1. yüzyıla dek Babilliler ve Asurlar tarafından kullanılmaya devam etti. Sümerliler, Irak topraklarını 1000 yıldan çok bir zaman Sami halklarıyla paylaştı. Daha MÖ 2000 yıllarında bile kendileri ve dilleri ölmüş olduğu halde, Sümer dili Babil okullarında 2 bin yıl boyunca okutuldu ve Babil tapınaklarında Sümerce ilâhiler söylendi. Çivi yazısının yayılması ile Sümer dili tüm çevresine yayıldı ve Anadolu'dan Mısır'a dek geniş bir bölgedeki okullarda Sümerce okutuldu.

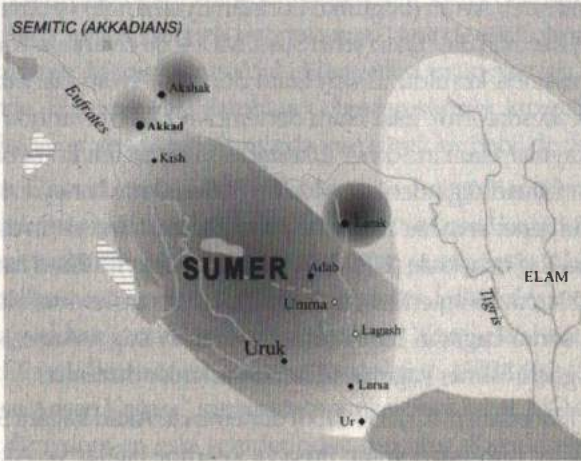
Bugün aşağılık kompleksi içinde olan kimi Avrupalı tarihçiler, Sümerlilerin Erken Türkler olduklarını ört-bas edebilmek için ellerinden

[3]- Çığ, Muazzez İlmiye, Sümerli Ludingirra, Kaynak Yayınları, 1996.

geleni yapıyor. Bu komplekslerinin nedeni, aslında kendileridir. Hiçbir bilimsel temele dayanmayan "Hint-Avrupa" tezini uydurmasalardı bu duruma düşmeyeceklerdi. Bu saçma tezi uydurarak, kendi Turan kökenlerini de reddetmiş oldular.

Edward Hincks (1792-1866), 1856 yılında Sümercenin karakter yönünden eklemeli bir dil olduğu yönündeki ilk tartışmayı başlatandır. O dönemde Sümerceyi kimileri "Scythic" (Sakça) diye adlandırırken, birçoğu da Akadçadan ayrı görmedi. Julius Oppert bu dile Sümerce adını vererek, Türk, Fin ve Macar dillerine akraba olduğunu ileri sürdü. 1874'te Leonorment da Sümer dilini Ural-Alтай dil grubuna soktu. Yine Fritz Hommel, Diyakonov, İzakar Andreyas, İrene İskenderi gibi dilbilimciler Sümer dilini Fin, Kafkas ve Uygur dillerine benzeterek, bir hayli eş anlamlı Sümerce ve Türkçe sözleri karşılaştırdı. A. Falkenstein ve S.N. Kramer de Sümer dilini Türk diline benzetenler arasındadır.

Ancak bugün Avrupalı tarihçilerin çoğu, Sümer dilinin Semitik ve "Hint-Avrupalı" olmayan, Batı Asya kökenli bir eklemeli ve izole olmuş dil olduğunu öne sürer. Kimdir bu "Batı-Asyalı" halk? Bugün Batı Asya'da kimler yaşıyor? Türk dememek için ellerinden geleni yapıyorlar! Sümerlilerin Batı Afrika'dan geldiklerini ya da Hindistan'daki Dravidlerin ataları olduklarını ileri sürenler bile var! Yeter ki Türk olmasın!

Sümer Ülkesi

Elam Uygarlığı

Mezopotamya'nın doğusunda, İran'ın bugünkü Kuzistan bölgesinde gelişen diğer bir Erken Türk-Turan uygarlığı da Elam Uygarlığıdır. Elamlılar kendilerini Haltamti olarak adlandırmıştır. Onları Elam olarak adlandıranlar, Sümerlilerdir. Elamca hakkında pek fazla bilgi yoktur ve çok az sayıda Elamca sözün anlamı bilinir. Bilinen bu sözlerin bir kısmının anlamı da tam olarak bilinmez, yalnızca tahmin edilir. Değişik kaynaklardan ulaşabildiğim 110 tane sözün Türkçe ve Sümerce ile anlam ve fonetik açıdan eşleştiğini yine Türklerin Gerçek Tarihi adlı kitabımda açıkladım. Bu da Elamcanın, bir Türk-Turan dili olduğunu kanıtlar.

İlk Elam devleti, MÖ 4000 ile MÖ 653 yılları arasında varlığını sürdürdü. İlk Elam şehri olan Susa, MÖ 4000 yıllarında Karun Irmağı kıyısında kuruldu. Başlangıçta Elam ülkesi, Sümerliler ve Elamlılar arasında el değişti. Ancak daha sonra Elamlılar Sümer egemenliğine son vererek, ilk dönemlerinde şehir devletleri biçiminde örgütlendiler. MÖ 3000 yıllarında Susa şehri kralı, öteki şehirleri egemenliği altına alarak merkezi Susa olan Elam devletini kurdu.

Elam uygarlığı Dicle ve Fırat ovalarının doğusunda gelişti. En az üç Elam devleti Elamı oluşturmak için birleşti. Bunlar Anşan (bugünkü Fars Eyaleti'nde), Awan (bugünkü Loristan Eyaleti'nde) ve Şimaşki'dir (bugünkü Kerman'da). Elam şehri Susa, MÖ 4000 civarında Karun Irmağı havzasında kuruldu. Erken Elam dönemi, Awan Hanedanı'nın kurulmasıyla sona erdi. Eski Elam dönemi MÖ 2700 civarında başladı. Tarihî kayıtlar Elam'ın Sümer ülkesindeki Kiş kağanı Enmebaragesi tarafından fethedildiğinden söz eder. Bu dönemde üç hanedan hüküm sürer. İlk iki hanedanın her birinin on ikişer kağanı, önce Awan'da (2400-2100) sonra da Şimaşki'de (2100-1970) hüküm sürer. İki Elam hanedanı Awan ve Hamazi, Sümerliler tarafından kısa bir süre kontrol altına alınır. Daha sonra Lagas'ın Eannatum ve Adab'ın Lugal-Anne-Mundu gibi daha güçlü Sümer kağanları Elam'a baskınlar düzenler.

Awan Hanedanı (MÖ 2350-2150) döneminde Akad kağanı Sargon, Awan kağanı Luh-İşan'ı yenip Susa'ya kendine bağlar ve Akadçayı resmi dil yapmaya çalışır. Sargon'un torununun torunu Şar-Kali-Şarri

döneminde Akad'ın çökmesinden sonra, son Awan kağanı Kutik-İnşuşinnak (2240-2220) bağımsızlığını ilan eder. Kutik-İnşuşinnak, Susa ve Anşan'ı ele geçirir ve ülkeyi birleştirir. Onun ölümünün ardından, Awan Hanedanlığı Gudlar tarafından çökertilir.

Yaklaşık yüzyıl sonra, yeni Sümer devletinin Sümer kağanı Şulgi, Susa şehrini ve çevresindeki bölgeyi yeniden ele geçirir. Simaşki hanedanı (MÖ 2200-MÖ 1900) yönetiminin ilk döneminde, Elam Gudların saldırısı altında kalır. Simaşki'nin Elam devleti kuzey İran'a ve Hazar Denizi'ne kadar uzanır. Ur kralı Şusin, kızlarından birini Anşan'ın kuncuyuyla (prensiyle) evlendirir. Ancak Sümerlilerin gücü azalır. MÖ 21. yüzyılda Ur kağanı İbbisin, Elam'a pek etki etmeyi başaramaz ve MÖ 2004'te, Susa halkıyla ittifak yapan Simaşki Hanedanı'nın altıncı kağanı Kindattu önderliğindeki Elamlılar, Ur'u ele geçirerek, kağanları İbbisin'i tutsak etmeyi başarır. Daha sonra İsin'in Akad kağanları, Elamlıları Ur'dan kovarlar.

Sukkalmah Hanedanı (1970-1770) I. Eparti tarafından kurulur. Bu süre içinde Susa, Elam denetimi altındadır, ancak Larsa ve İsin gibi Akad devletleri sürekli olarak şehri yeniden ele geçirmeye çalışır. MÖ 1850 civarında Larsa'nın kuzeyindeki başka bir Akad devletinin kağanı olan Kudurmabuk, Güney Mezopotamya'nın çoğunu ele geçirir. Bu dönemde Elam'daki Eparti Hanedanı yöneticileri, kuzeydeki Larsa Devleti ile iş birliği yaparak Güney Mezopotamya üzerinde etkili olmaya başlar. Ancak güney Mezopotamya'daki Elam etkisi uzun sürmez. MÖ 1760 civarında, Hammurabi, Elamlıları bölgeden sürerek kuzeydeki Larsa devletini yıkar ve Mezopotamya'da kısa süreli bir Babil devleti kurar.

Orta Elam dönemi, MÖ 1500 civarında Anşan hanedanlıklarının yükselmesiyle başlar ve kağanları "Anshan ve Susa" kağanı sanını alır. Bu hanedanlardan birincisi olan Kidnular yazıtlarında Akkad dilini sıkça kullanmaya devam ederken, onu izleyen İgihalkiler ve Şutrukiler Elamca'yı giderek artan bir düzeyde kullanır. Yine Susalı hanedanda da Elam dili ve kültürü önem kazanır. Kidnular (c. 1500-1400) kendilerini "Susa ve Anşan Kağanı" sanlarıyla tanırlar. Susa kenti, MÖ4200 yılına kadar dünyanın en eski şehirlerinden biri olur. Kurulduğu günden sonra Susa, Elamlıların ve ardından gelen bir Geç dönem Elam devleti

olan Agamanişli Hanedanı için bir güç merkezi olmaya devam eder. Susa'nın gücü, bölgenin başkenti olduğu Orta Elam döneminde doruğa ulaşır.

Kasların (Kassitlerin) istilas ı döneminde İgehalkilerden (1400-1210), sayıları on kadar olan kağan bilinir. Bunlardan kimileri Kas kuncuylarıyla (prensesleriyle) evlenir. Kaslar da erken Türk halklarından biridir. Orta Asur Devleti'nin I. Kururuballit (MÖ 1366-MÖ 1020), Elam ile başarısızca savaşır. Kas-Babil gücü, kuzey Mezopotamya Orta Asur Devleti'nin egemenliği altına girdikçe azalır. Elamlı Kiddin-Kutran, MÖ 1224'te Enlil-Nadin-Şumi'yi ve 1222-1217 civarında Adad-Şuma-İddina'yı yenerek Kasları yener.

Orta Asur Devleti'nin (MÖ 1366-MÖ 1020) tahtına oturan Kas kağanı II. Kurigalzu, MÖ 1320 yılında Elam'ı kısa süreli işgal eder. Daha sonra bir başka Kas kağanı IV. Kaştiliaş, Elam ile savaşır, ancak başarısızlığa uğrar. Babil'deki Kaslar, kuzey Mezopotamya'daki Orta Asur Devleti'nin egemenliği altına girdikçe zayıflarlar. Elamlı Kiddin-Kutran, MÖ 1224'te Enlil-Nadin-Şumi'yi ve 1222-1217 civarında Adad-Şuma-İddina'yı yenerek Kasları Elam'dan çıkarır.

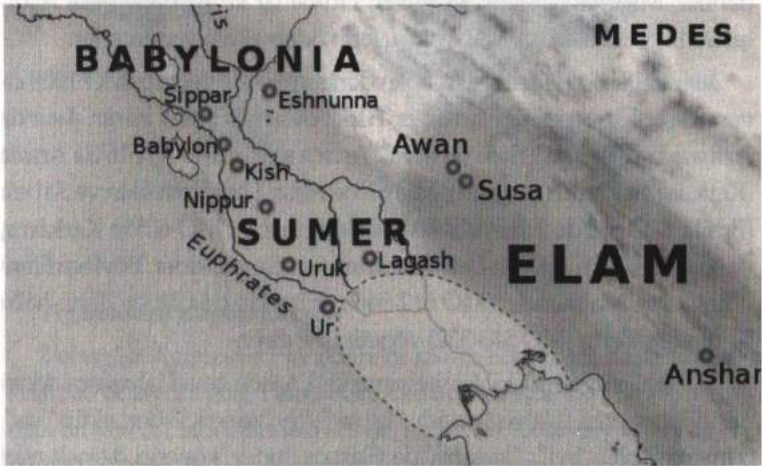
Şutrukiler döneminde (MÖ 1210-MÖ 1100), Elam imparatorluğu gücünün doruğuna ulaşır. Şutruk-Nakkunte ve üç oğlu II. Kutir-Nakkunte, Şilhak-İn-Şuşinak ve Kutelutuş-İn-Şuşinak, Kasların yönetimindeki Babil'e sık sık saldırırlar. MÖ 1158'de, Babil'in büyük kısmı Asurlular tarafından ilhak edildikten sonra Elamlılar Kasları kalıcı olarak yenerler. Babil'in Kas kralı Zababa-Şuma-İddin'i öldürürler ve yerine onun en büyük oğlu Kutir-Nakkunte'yi tahta geçirirler. Elamlılar kısa bir süre sonra Asur şehri Arrafa'yı (bugünkü Kerkük) alır, ancak ardından Asurlular tarafından yenilerek, bölgeden çıkarılırlar.

Kutir-Nakkunte'nin oğlu Kutelutuş-İn-Şuşinak, Babil kağanı I. Nebukadnezar tarafından yenilir. Anşan'a kaçar, ancak daha sonra Susa'ya döner ve ardından kardeşi Şilhana-Hamru-Lagamar, Şutruki Hanedanlığı'nın son kağanı olarak tahta geçer. Kutelutuş-İn-Şuşinak'ın ardından, Elam İmparatorluğu'nun gücü ciddi bir şekilde azalmaya başlar. Çünkü bu kağanın ölümünden sonra Elam üç yüzyıldan çok bir süre boyunca belirsizlik içine girer.

1. Yeni Elam dönemi (MÖ1100 – MÖ 770) hakkında çok az şey biliyoruz. Assur Devleti'ne (MÖ 911-MÖ 605) karşı Elamlılar, Babililer, Keldaniler ve diğer halklar başarısız ittifaklar kurar ve V. Şamşi-Adad altındaki Asur güçlerine karşı başarısız bir şekilde savaşır.

2. Yeni Elam döneminde II (MÖ 770-MÖ 646), M.Ö. 800'lerde başlayan Asur kaynakları Medler, Saklar gibi halklardan söz etmeye başlar. Bu boylar arasında ilk olarak MÖ 844'te Urmu Gölü'nün güneydoğusunda yaşadığı kaydedilen Saklar vardır. Onlara da Asur tarafından baş eğdirilir ve büyük ölçüde 7. yüzyılın sonlarına kadar Yeni Asur Devleti'nin vasalları olurlar.

3. Yeni Elam döneminde (MÖ 646-MÖ 539), Asur kağanı Aşurbanipal'ın saldırılarıyla Elam'da yıkım başlar. Elam hatununun yönetimi altındaki birleşik Elam devleti, Asurlular tarafından parçalanır ve küçük beyliklere bölünür. Aşurbanipal'ın MÖ 627'de ölümünden sonra ise Babil'e de iç savaş başlar. Elam Devleti yıkıldıktan sonra, Elamlılar ardarda iki imparatorluk kurar. Bunlardan ilki Mada İmparatorluğu, ikincisi de Agamanişli İmparatorluğu'dur.

Elam Ülkesi

Mada İmparatorluğu

Pelasgça Media adı, Elamca “mada” sözünden gelir. Bu devletin Elam dilindeki adı da Mada'dır. Mada adı, Pelasg kaynaklarına Media olarak geçmiştir. Mada, Elamca ve Sümerce toprak, kara, yer, ülke anlamlarına gelir. Bu söz Eski Türkçeye yer, taban, toprak anlamına gelen “bata” olarak evrilmiş ve bu kökten de “batak”, “bataklık” gibi sözler türemiştir. Daha sonra “bata” sözünden Osmanlı döneminde yurt, ülke anlamlarına gelen “vatan” sözü türemiş ve bu söz, Türkçeden Arapçaya yer, konut anlamına gelen وطن (watan) olarak geçmiştir. Mada bölgesi, Elam ülkesinin kuzey bölümüdür.

MÖ 7. yüzyılda Elam'ın çökmesinden sonra, Kuzey Elam halkı MÖ 616'da kendilerini Asur yönetiminden kurtarır. Bundan sonra da ülkelerini Mada olarak adlandırırlar. Başlangıçta III. Tiglat-Pileser, II. Sargon, Sennaçerib, Esarhaddon, Aşurbanipal ve Aşur-Etil-İlani gibi Asur kağanları, kendilerine bağlı olan Mada beylerini denetimleri altında tutarak, onları Sakların ve Kimerlerin saldırılarından korurlar. Sinşarışkun (MÖ 622-612) döneminde, MÖ 626'dan beri sürekli bir iç savaş durumunda olan Asur Devleti çözülmeye başlar. Madalılar, Babililer, Keldaniler, Mısırlılar, Saklar, Kimerler, Lidyalılar ve Aramiler gibi Asurlara bağımlı olan halklar Asur'a vergi ödemekten vazgeçerler.

Madalılar bu dönemde Elam'ın denetimini ele geçirip, MÖ 1000 civarında bölgeye gelmiş olan diğer Türk boylarıyla ittifak kurar. Asur'da iç savaş aralıksız sürerken bu ittifak Asur'a saldırır. MÖ 616'da Arrafa (Kerkük) ve Kalhu (Nimrud), MÖ 613'te Aşur, Dur-Sharrukin ve Arbela (Erbil), MÖ 612'de Nineveh, MÖ 608'de Harran, MÖ 605'te Karkamış ve son olarak MÖ 599'da Dur-Katlimmu'yu ele geçirirler. Böylece Elam ülkesi önce Madalıların (MÖ 612-546), ardından da Güney Elam halkı Agamanışlıların (MÖ 546-332) yönetimine girer.

Madalılar üzerindeki Asur egemenliği, Mada beyi Uahxşatra döneminde sona erer. [Uahxşatra adı, “iyi şat”, “iyi yönetici” demektir; “ua”, Sümerce “oh”, “iyi”; “hxşatra” da Elamca önder, yönetici demek olan Eski Türkçe “şat” demektir.]. Yeni kurulan Mada-Sak ittifakı, Madalıların MÖ 612'de Ninova'yı ele geçirmesine yol açar ve bu da, Asur Devleti'nin MÖ 609'da çökmesiyle sonuçlanır. Madalılar daha sonra

Ekbatan'ı başkent yaparak, kuzeydoğu İran'dan Anadolu'daki Kızılırmak'a dek uzanan bir bölgeye sahip olurlar.

Uahxşatra'dan sonra yerine oğlu İştumegu geçer. [Asurca İştumegu olan bu adın Türkçesi İstemi'dir.]. MÖ 553'te, Uahxşatra'nın kızının oğlu Anşan beyi Kuruş, dayısı İstemi'ye karşı ayaklanır. [Kuruş, "kuran" demektir.]. İstemi MÖ 550'de, ondan memnun olmayan kendi soyluları tarafından yakalanır ve Kuruş'a teslim edilir. Böylelikle Kuruş, pek çaba harcamadan kesin bir zafer kazanmış olur. Bunun sonucunda Mada toprakları, Agamanişlilerin eline geçer. Mada soyluları, Agamanişlilerin yönetiminde konumlarını koruyarak memur, vali ve general olarak görevler alırlar.

Mada İmparatorluğu

Agamanişli İmparatorluğu

Pelasglar Agamaniş Hanedanı'nı kuran Elamlıları, başkentlerinin adından dolayı Περσίς, Persís olarak adlandırmıştır. Eski bir Elam şehri olan bu şehrin Elam dilindeki adı ise, Bairşa'dır. Dolayısıyla, tarihte Pers adında bir etnos hiçbir zaman var olmamıştır. Ancak Avrupalı tarihçiler Bairşa'nın Pelasgça söylenişi olan Persisten, "Pers" diye "Hint-Avrupalı" bir etnos uydurdu. Bairşa, Elamcada istek ve sevgi anlamlarına gelir. Bu söz Türk dilinde sevgili ve bağır (karaciğer) anlamlarına gelen

“bağır” ile ondan türemiş olan, merhamet ve bağırsak anlamlarına gelen “bağırsak” olarak bulunmaktadır. Sümercede de “bar” sözü bağır demektir.

Madalılann ve Agamanışlilerin konuşmuş oldukları dil, Elamcadır. Ancak her dil gibi Elamca da, yüzyıllar içinde değişim-dönüşüm geçirmiştir. Bu nedenle Geç Elamca olarak adlandırılmalıdır. Aşağıda sırasıyla Sümerce, Elamca ve Avrupalı dilbilimcilerin “Persçe”, benimse Geç Elamca dediğim Agamanış dilindeki kimi sözlerin karşılaştırılması görülmüyor:

ab-ab/p-ab/p (deniz)
ad-ad/t-at (ağlamak)
an-an-an (gök, tan)
ak-ak-ak/ax (yapmak, Çuvaşça “aka”)
bar-bar-bar/par/far (yakmak; parlak)
gi-gi-ga (yiğ; koku)
gu-hu-u (bu)
geš-giš-iz (yış; ağaç)
hal-hal-hal (bölmek)
kar-kar-gar (kan; yaşlı, saygın)
kur-kur-kar/gar (kara, toprak, kır, ülke)
mar-mar-mar/var (araba)
šag-šak-šak (uşak, çocuk)
še-še-sai (arpa)
tag-tak-tax (talamak, değmek)
maš-maš-mak (kaş; kıyı, boş)
mu-mu-mu/ma (büyümek)
mur-mur-ar (durmak)
pu-pu-bu (pınar, kaynak)
šir-šir-zir (ırlamak; şarkı söylemek)
tam-tam-ta (tam)
tu-tu-thu (dokun; vur)
tur-tur-dar (torun, çocuk)
u-u-u (on sayısı)
ud-ud/t-ud/t (od; ateş)

Asurlular MÖ 653 yılında Elamlıları yenerek, başkenleri Susa'yı ele geçirir ve Elam ülkesini işgal eder. Sonra Asurlulara bağlı olarak bir Elam beyliği kurulur. Ancak Asur kağanı Aşurbanipal ve kardeşi arasında yaşanan kısa süreli iç savaş sırasında, bu savaşta taraf olan Elam devleti iyice zayıflar ve MÖ 640 yılında Aşurbanipal, Susa'yı yerle bir ederek son Elam hatununu esir alır ve Elam ülkesini ortadan kaldırır. Ancak güneydeki Elam şehri Anşan'da Agamaniş tarafından kurulmuş olan Elam Devleti'ne bağlı bir Anşan Elam beyliği MÖ 705 yılından itibaren varlığını korur. Agamaniş (MÖ 705-MÖ 675), Susa merkezli Elam Devleti sırasında Anşan'da güç sahibi olan bir Elam beyidir. [Agamaniş adı Türkçe "aga (kağan) olan" demek olan "ağaman" sözünden gelir.]. Daha sonra yerine oğlu (Pelasgça) Teispes [Taspa/Taspar: "taş" kökünden; taş gibi, taştan.] (MÖ 675-MÖ 640) geçer. Anşan Beyliği, Taspar'ın oğlu I. Kuruş (MÖ 640-MÖ 600) döneminde güçlenir.

Kuruş (Pelasgça Kiros), MÖ 553'te Mada İmparatorluğu'na karşı ayaklanır ve MÖ 550'te, Madalıları yenerek son kağan olan dayısı İstemi'yi tutsak alır ve Mada başkenti Ekbatan'ı ele geçirir. Böylece hem Lidya, hem de Babil devletleri ile karşı karşıya gelmiş olur. MÖ 546'da Lidya Devleti'ne saldırarak yıkar. MÖ 539'da, Babillilere karşı savaş açar ve kazanır. Babil kağanı Nabonidus'u tutsak ederek, Babil'i alır. MÖ 530'da Kuruş, Orta Asya'da Saklara karşı yaptığı bir savaşta ölür. Yerine en büyük oğlu Kambuciya (Pelasgça Kambises) geçer. [Kambuciya adı, Eski Türkçe öldüresiye dövmek demek olan "kam" kökünden türemiştir.]. Küçük oğlu Bardi [Bardı/Vardı], Orta Asya'da geniş bir bölgeyi ele geçirir. Kambuciya, Fenike ve Kıbrıs'ı ele geçirerek, yeni oluşturulan donanmayla Mısır'ı istila etmek için hazırlıklar yapar. MÖ 526'da, Mısır saldırarak, tüm Mısır topraklarını ele geçirir ve firavunu tutsak eder.

MÖ 521'de Darayavuş (Pelasgça Darius) tahta geçer. [Darayavuş adı, Eski Türkçe dağıtmak, yaymak anlamına gelen "tar" sözünden gelir.]. Büyük bir orduyla Balkanları işgal eder ve Tuna Irmağı'nın kuzeyindeki Sakları yenmeye çalışır. Ancak başaramaz. Buna karşın Darayavuş'un ordusu Makedonyalılara boyun eğdirir. MÖ 5. yüzyılda, Agamaniş İmparatorluğu'nun toprakları, bugünkü Bulgaristan, Makedonya, Türkiye, Kafkasya, Azerbaycan, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan, Afganistan, Pakistan, Irak, Suriye, Mısır'ı kapsar. Darayavuş'un oğlu

Kaşayarşa (Pelasgça Kserkses) Yunanistan'ı fethetmeyi amaçlayan büyük bir işgal düzenler. [Kaşayarşa adı, Eski Türkçesağaltmak, iyileştirmek demek olana "kaşa" sözünden gelir.]. Ordusu kuzeyden bugünkü Yunanistan'a girer. Makedonya ile Teselya çok az direniş gösterir. Savaş, Agamanişliler için stratejik bir zafer olur ve Ege Denizi'nin denetimini ele geçirirler. Ancak MÖ 479'da Plataea Savaşında yenilerek Avrupa'daki tüm topraklarını yitirirler.

MÖ 334'te, III. Darayavuş tahtta olduğu sırada, Büyük İskender Anadolu'yu işgale başlayarak, Agamanişli ordusunu Granicus'ta (MÖ 334), İssus'ta (MÖ 333) ve Gaugamela'da (MÖ 331) üç kez yener. Daha sonra MÖ 330 başlannda teslim olan Susa ve Bairşa'ya götürür. Darayavuş Baktirya'ya kaçır. Ama Bakriya valisi ve akrabası Bessus [Basis], Darayavuş'u tutsak eder. İskender yaklaşırken, Basis Darayavuş'u öldürür ve ardından kendini onun halefi V. Arta-Kuruş sanı alarak kağan ilan eder. Orta Asya'ya çekilmeden önce Darayavuş'un ölüsünü yola bırakır. İskender, Darayavuş'un ölüsünü gömme töreni için Bairşa'ya getirir. Basis'in denetimi ele geçirme tehlikesinden çekinen İskender onu bulur ve bir Agamaniş mahkemesinde yargılayarak idam eder. İskender, Agamaniş devlet yönetim yapısını koruyarak devralır.

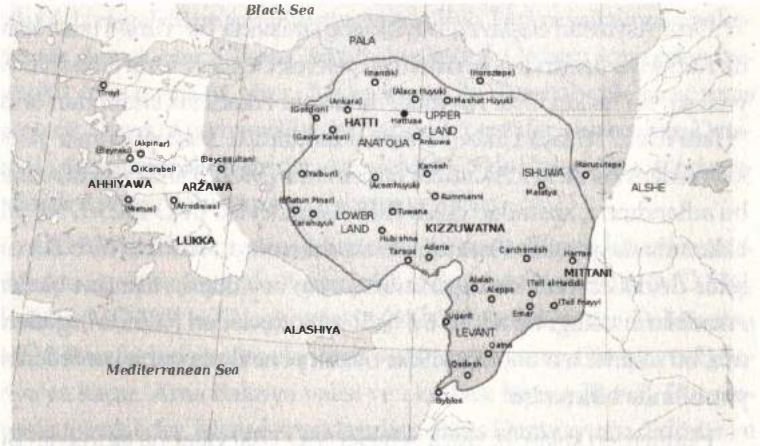

Agamanişli İmparatorluğu

Orta Asya'dan başlayan büyük göç sırasında bir Türk-Turan kolu da Kafkasya üzerinden Anadolu'ya gelerek Doğu ve Orta Anadolu'ya yerleşti. Bu halkın Orta Anadolu'daki kolu Akadlılar tarafından önce "Hatti Matu" (Hatti Ülkesi) olarak adlandırıldı. Mezopotamya yazılı kaynaklarında ilk kez Akadlılar döneminde (MÖ 2350-2250) kullanılan bu adlandırma, ardından gelen Eski Asur Devleti (MÖ 2025-1750) yıllıklarında da görülür. Hatti adı bir eksonim olup, Anadolu'da bulunan şehir devletleri halinde örgütlenmiş olan beyliklerin tümüne birden Akadlıların taktığı bir addır. Bu halk şehir devletleri halinde örgütlenmiş, bu şehirler teokratik beylikler olarak yönetilmiş ve bir konfederasyon altında birleşmişti.

Hattilerden kalan ilk yazılı belgeler MÖ 1700 yıllanna tarihlenir. Bu halkın Neşe ya da Neşi (Akadça Kaneša) adlı başkentinin (bugünkü Kültepe) adından dolayı, kendilerini de Neşili olarak adlandırmaları nedeniyle, MÖ 1700 yıllarından sonraki dönemi Avrupalı tarihçiler "Hitit" olarak adlandırdılar. Böylece "Hititlerin", Hattilerden dil ve ırk olarak tümüyle ayrı bir "Hint-Avrupalı" halk olduğunu iddia ediyorlar. Avrupalı tarihçiler her zaman yaptıkları gibi, bu halkın da dilinin "Hint-Avrupa" dili olduğunu öne sürerek, Anadolu erken Türk tarihini "Hint-Avrupa yüksek kültürü" içine sokmaya çalışıyorlar. Ancak Neşili, anlaşılacağı gibi Türkçe bir ek olan -li ekiyle türemiştir ve Neşi'li demektir.

Erken Türk-Turan dilleri, Avrupalı tarihçiler kabul etse de etmese de birbirine yakın olan dillerdir. Örneğin "Hititçe" dedikleri geç dönem Hatti dilinde "neşe/neşi" sözü ile Sümerce "neşe" sözü arasında anlam ve fonetik açıdan bir fark yoktur ve gövde anlamına gelir. Hititçe sözlerin erken Türk dilleriyle ve günümüz Türk diliyle olan anlam ve fonetik benzerliklerini ve Batı iddialarının eleştirisini Türklerin Gerçek Tarihi adlı kitabımda verdim. Dolayısıyla bu konuya burada yeniden girmiyorum. Günümüzün tüm Kafkas dilleri konuşan halkları da, Erken Türk-Turan dili konuşan bu büyük Anadolu halkının ardıllarıdır. Luvi, Pala gibi beylikler ise, bu "Hatti" konfederasyonu içinde bulunmuştur.

İlk Kur ("Hatti") Birliği

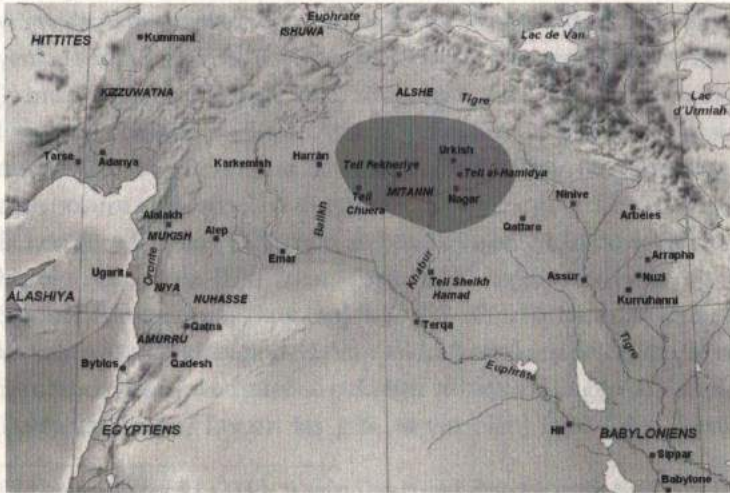
Bu halkın Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile Kuzeybatı İran'daki kolu ise, Akad ve Asurlular tarafından Khurri olarak adlandırıldı. Asurluların Khurri olarak adlandırdığı bu halkın adı, Sümerce yer, ülke, dağ gibi anlamlara gelen "kur" ya da "kır" biçiminde söylenmiş olan sözden gelir ve Kurlu demektir. Bu söz, günümüz Türk diline "kır" olarak evrilmiştir. Kurlular, komşuları ve yakın akrabaları olan Sümerlilerle yakın ilişkiler içinde oldu. Ancak "Urartu" adı verilen döneme kadar Kurlular hakkında çok ayrıntılı bilgi yoktur.

Kurlu (Khurri) Devleti, Mezopotamya ve Yukarı Dicle bölgelerinde MÖ 7. yüzyıla kadar egemenlik sürmüş olan bir devlettir. Bir süre Akad egemenliğine giren Kurlular, Akad Devleti'nin yıkılmasından sonra bağımsızlığına kavuşarak bir takım beylikler kurmaya çalıştılar. Ancak Sümerlilerin Üçüncü Ur Hanedanı zamanında, Şulgi'nin bölgeye hakim olması sonucu Kurlular bağımsızlığını yeniden yitirdi. Eski bir Sümer şehri olan Mari'de bulunan mektuplarda, Kurluların doğu kolu olan Turukların yiyecek maddeleri yağmaladıkları yazmaktadır.

Kur Uygarlığı'nın doğu kolu olan Turuklar, Tunç Çağı döneminde Antik İran'ın kuzeybatı bölgelerinde, Urmu Gölü havzasında ve Zagros Dağları'nın kuzeybatı vadilerinde yaşadılar. Görüldüğü gibi Kurlular

kendilerini Turuk (Türük/Türk) olarak adlandırmıştır. Yeni-Asur (MÖ 9. ila 7. yüzyıllar) yazıtlarında tüm bölge ve halkı “Lulubi-Turukki” olarak adlandırılmıştır. [Lulubi Turukki, Türk insanı demektir. Sümerce insan demek olan "lulu" sözü, Asurcaya "lulubi" olarak geçmiştir.] Kayseri yakınlarındaki Kültepe'de bulunan çivi yazılı tabletlerde çok sayıda “Hurrice” belgeye rastlanmıştır. Ancak emperyalist Avrupa ülkelerinin tarihçileri, Türkleri tarihten silebilmek için Anadolu'da onlarca uyduruk etnos yarattılar.

Kurlular daha sonra Asurlular tarafından “Mitanni” ya da “Khani-galbat” olarak adlandırıldı. Görüldüğü gibi bu adların hepsi eksonim olup, bu halkın kendine verdiği adlar değildir. “Mitanni” Devleti (MÖ 1500-1300), bir Sami halkı olan Amorilerin Kur (Hatti) konfederasyonu'nu yıkımlarından sonra bölgesel bir güç olarak ortaya çıktı. Avrupalı tarihçilere göre, “Hint-Aryan” dili konuşan Mitanni kraları, o zaman “Hint-Avrupalı” olmayan bir dil olan Hurilerin dilini kullanmış.^{[1][2][3][4]} Ne kadar “bilimsel” değil mi? Bu Avrupalı tarihçilerin yazdıkları tarih, “Ben söyledim, oldu” tarihidir ve gerçekte hiç bir ilgisi yoktur!

Sonraki Kur (“Hurri/Mitanni”) Devleti

Notlar:

[1] Drews, Robert (1989). "Chariot Warfare". *The Coming of the Greeks: Indo-European Conquests in the Aegean and the Near East*. Princeton University Press. p. 61. ISBN 0-691-02951-2.

[2] Mayrhofer, M. (1986–2000). *Etymologisches Wörterbuch des Altindoarischen*. vol. IV. Heidelberg.

[3] Fournet, Arnaud, (2010). "About the Mitanni Aryan Gods", in *Journal of Indo-European Studies* 38 (1-2), pp. 26-40.

[4] Roux, Georges (1966). *Ancient Iraq*. Penguin Books. p. 234.

Bayan İli

Büyük bir devlet örgütlenmesi olan “Mitarrı”, Yeni-Asur döneminde “Urartu” olarak adlandırıldı. Asurca Mat Urartu (Urartu Ülkesi) olan bu devletin adı da bir eksonimdir. Devletin asıl adı Biainili'dir.^[5] Biainili, Bayan İli sözünden bozulmuştur. [Bayan: zengin, yüce.]. Kısacası, “Urartu” Devleti, Kur döneminin ardılı olan eski bir Türk devletidir ve MÖ 860-MÖ 590 yılları arasında varlık göstermiştir. Bayan İli adı daha sonra “Van İli” biçimine dönüşerek, günümüzdeki Van Gölü'ne adını vermiştir. Ancak Bayan İli Devleti, bugün Avrupalı tarihçiler tarafından ilk Ermeni devleti olarak gösterilmeye çalışılıyor. Oysa Ermeniler ileride göreceğimiz gibi, 18. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmış olan kırma bir etnostur.

Asur yazıtları (MÖ 1274) Van gölü çevresindeki Bayan İli Devleti'nden ilk önce, MÖ 13.-11. yüzyılları arasında Doğu Anadolu'da küçük beyliklerin bir konfederasyonu olarak söz etmektedir. Bu beylikler, Asur İmparatorluğu tarafından bir dizi saldırılara ve istilalara uğrar. Bu saldırılar özellikle I. Tiglath-Pileser (MÖ 1100), Aşur-Bel-Kala (MÖ 1070), II. Adad-Nirari (MÖ 900), II. Tukulti-Ninurta (MÖ 890 MÖ) ve II. Aşur-Na-Sirpal (MÖ 883-859) dönemlerinde yoğunlaşır. Bayan İli, MÖ 9. yüzyılda Asur yazıtlarında Yeni-Asur Devleti'ne güçlü bir rakip olarak yeniden ortaya çıkar. Bu beylikler MÖ 860-843 yılları arasında, “Arame” [Arman / Ermen / Erman: ülkü, amaç, istek, dilek.] adlı bir bey önderliği altında birleşir. Bu beye “Arame” adını Ermeni tarihçiler yakıştırmıştır! Asur, MÖ 8. yüzyılın ilk yarısında Bayan İli'nin büyümesine yol açan onlarca yıllık geçici bir durgunluk dönemine girer. Böylece Bayan İli kısa sürede Yakın Doğu'nun en büyük ve en güçlü devletlerinden biri olur. Lutipri'nin [Ulu Tabar/Tapar: tabar/tapar: ezer, basar] oğlu I. Sarduri [Sarutar: saran, kuşatan] (MÖ 832-820), bir hanedan kurar ve III. Şalmaneser önderliğindeki Asur saldırılarına karşı başıyla direnir. Sarutar, devletin askeri gücünü pekiştirir ve başkenti bugünkü Van olan Tuşpa'ya [Taşpa/Taspar: taş gibi, taştan olan] taşır. Oğlu İşpuini

[5] Hewsen, Robert H. (2000), "Van in This World; Paradise in the Next: The Historical Geography of Van/Vaspurakan", in Hovannisian, Richard G. (ed.), Armenian Van/Vaspurakan, Historic Armenian Cities and Provinces, Costa Mesa, California: Mazda Publishers, sa. 13, OCLC 44774992.

[Şeben/Şebin: demirden çubuk] (MÖ 820-800 civarı), Bayan İli Devleti'nin sınırlarını genişletir. Ardından gelen Menua [Manu: vaşak] (MÖ 800-785 civarı) da devleti daha geniş sınırlara ulaştırır. Bayan İli, Manu'nun oğlu I. Arğişt [Arkış: sakın] (MÖ 785-760) altında askeri gücünün en yüksek noktasına ulaşır ve eski Yakın Doğu'nun en güçlü devletlerinden biri olur. Arkış, Aras ve Sevan Gölü boyunca bir çok bölgeyi sınırları içine ekler ve IV. Şalmaneser'in saldırılarını püskürtür. Arkış ayrıca, MÖ 782'de başta Erebuni Kalesi olmak üzere birçok yeni şehir kurar. Bayan İli Devleti'nin sınırları en parlak döneminde bugünkü Ermenistan, Güney Gürcistan, Karadeniz kıyıları ile Aras ve Sevan Gölü'nün kuzeyine kadar uzanır. Sınırları batıda Fırat kaynakları, doğuda günümüzün Tebriz ve Urmu Gölü ile ötesine, güneyde Dicle kaynaklarına kadar uzanır. Asurlular III. Tiglath-Pileser hükümdarlığının ilk yılında Bayan İli Devleti'ni yener (MÖ 745). Bayan İli beyi I. Rusa [Uras; vuruş, darbe], MÖ 714'ye Urmu Gölü kıyısında yapılan savaşta II. Sargon'a yenilince, savaş alanında kendini öldürür. [Savaşta yenilen Türk kağanlarının kendilerin öldürmelerini ileride bir çok kez göreceğiz.]. Uras'ın oğlu II. Arkış, devletin Kimer Türklerinin saldırılarına karşı konumunu güçlendirir. Ancak Arkış'ın oğlu II. Uras'tan sonra Bayan İli Devleti, Kafkasya üzerinden gelen diğer Türk boylarının sürekli olarak saldırılarına uğrayarak zayıflar. Sonunda, II. Uras'ın oğlu III. Sarutar (M.Ö. 645-635), Asur'a bağımlı hale gelir. MÖ 7. yüzyılın sonlarında (III. Sarutar döneminde ya da sonrasında) Bayan İli, Sak Türkleri ve müttefikleri olan Madalılar tarafından işgal edilir. Madalılar daha sonra MÖ 590'da başkent Van'ı alarak, Bayan İli Devleti'ni ortadan kaldırır.

Bayan İli ("Urartu") Devleti

Etrüskçe Carthaza, Roma dilinde ise Carthāgō ya da Karthāgō olarak söylenmiş olan bu ad, Eski Türkçe sağaltmak/iyileştirmek ve tırmalamak anlamlarına gelen “karta” sözünden gelen Kartacı demektir. Avrupalı tarihçiler Kartacalıları, Punicler ya da Phoenicianlar (Fenikeliler) olarak adlandırıyor. Roma dilinde Puniceus “kıızıl”, Punicus “Kartacalı”, Punicanus da “Kartaca yapımı” demektir. Dolayısıyla Romalılar Kartacalıları, kıızıl anlamına gelen “puniceus” sözünden türetilen Punicus olarak adlandırmıştır. Bunun nedeni, Kartacalıların büyük olasılıkla kıızıl saçlı ya da kumral-sarımsın bir halk olmasıdır. Pelasglar da Kartacalıları Φοῖνιξ Phoinix olarak adlandırmıştır. Anlaşılacağı gibi Roma dilindeki Punicus ve Pelasg dilindeki Phoinix (Fenike) adları eksonimdir.

Kartacalılar, Levant bölgesinden Kuzey Afrika'ya göç eden bir Kurlu koludur. Bugün çok geniş bir bölge için kullanılan Levant terimi, günümüzdeki Hatay ile Suriye'nin denize açılan bölgesidir. Bu bölge, Kurluların yerleşim alanıdır. Dolayısıyla Levant bölgesinde Fenikeliler adında bir halk hiç bir zaman var olmamıştır. Ancak Avrupalı tarihçiler, Levant bölgesinde Fenikeliler diye Semitik bir halkın var olduğu ve bu halkın Mısır hiyerogliflerinden yararlanarak ilk alfabeyi bulduğu yalanını ortaya atarak, büyük bir tarih sahtekarlığı yapmışlardır. Bu da yetmemiş, Kartacalıların Kuzey Afrika'ya yerleşen Fenikeliler oldukları yalanını uydurmuşlardır.

Kartacalılar, şehirleşmiş bir kültürü ve ekonomisi denizle bağlantılı olan bir Erken Türk halkıydı. Denizaşırı ülkelerde, bugünkü Kuzeybatı Afrika'nın kıyı bölgelerinin yanı sıra Sardunya, Sicilya, Ebusus, Malta ve Batı Akdeniz'in diğer küçük adalarında egemenlik kurdular. Sardunya ve Sicilya ile güçlü ekonomik ve politik bağları vardı. Denizdeki varlıkları ve ticareti Akdeniz boyunca ve ötesine, Atlantik Iberia, Britanya Adaları ile Kanarya Adaları'na kadar uzanıyordu. Kartacalıların teknik başarıları arasında renksiz camın geliştirilmesi ve demirin saflığını iyileştirmek için göl kireçtaşı kullanılması yer alıyor.

MÖ 12. yüzyılın sonlarında Utica ve Hippo Regius şehirlerinin kurulmasıyla Tunus, Kartaca yayılmasının ilk dalgasında batıya yerleşilen bölgelerden biriydi. Hippo Diarrhytus ve Hadrumetum şehirleri de

içinde olmak üzere sonraki yüzyıllarda daha çok Kartaca yerleşimi kuruldu. MÖ 8. yüzyıldan itibaren Kartacalılar, Sardunya'nın güneyinde ve batısında stratejik noktalarda birkaç şehir ve kaleler kurdular. Sardunya, Batı Akdeniz'de Kartaca, İspanya, Rhône Irmağı ve Etrüsk uygarlık bölgesi arasında merkezi olduğu için, özel bir konuma sahipti. Ada, kurşun ve çinko metalleri için de önemliydi.

Pelasg kolonileriyle ticaret rakipleri olan Kartacalılar, Sicilya Adası üzerinde MÖ 600'den MÖ 265'e kadar Sicilya Savaşları'nda Pelasglarla birkaç çatışmaya girdiler. Sonunda, MÖ 265-MÖ146 Pön Savaşları'nda da Roma ile savaştılar. Ancak sayıları sınırlı ve yetenekli olan komutanlar, Hannibal'ın İtalya'yı işgalinde yanlış bir stratejiye sahip oldukları ve özellikle ilk Pön Savaşı'nda donanmalarının gücünü yanlış değerlendirdikleri için kaybettiler. MÖ 202'de Afrika'da Romalılar tarafından yenildiler.

Hannibal ya da Pelasgça Anníbas (Ἀννίβαç) adı, Eski Türkçe "en yüksek" gibi büyütmekçimi olan "ang" ile "baş" sözünün birleşiminden oluşur. Eski Türk dilinde "ang" ön eki, ad ya da sıfatı "en yüksek" anlamına pekiştiren tamlamadır. Bu pekiştirme, günümüz Türk diline "en" olarak dönüşmüştür; en baba ya da en büyük gibi. Dolayısıyla Angbaş, "en yüksek baş" demektir. MÖ 247'de Kartaca'da dünyaya gelen Hannibal (Angbaş), Birinci Pön Savaşı'nın ünlü kahramanı Barak ailesinden Kartacalı komutan Amullug Barak'ın (Hamilcar Barca) oğludur. [Pelasgça Ἀμῖλκαç Amilkas olarak söylenen bu ad, Kartaca dilinde AMLQ olarak yazılır. Bu ad, Eski Türkçe uslu olan, sakın olan anlamına gelen "amullug" sözünden gelir. Kartaca dilinde BRQ olarak yazılan Barak adı da Barca biçiminde bozulmuştur. Eski Türkçe "barak", çok tüylü köpek demektir.].

Ancak, Kartacalıların Semitik bir halk olduklarını öne süren Avrupalı tarihçiler, Barak adının İbranice şimşek ve yıldırım anlamlarına gelen ברק [barak] sözünden geldiğini savunmaktadır. Bu sözün Arapçası da بَرَق [barq] biçimindedir. Bu söz Arapça ve İbraniceye, Akadça şimşek gibi parlamak anlamına gelen "barāqu" sözünden evrilmiştir. Ancak Akadça söz dağının en az yüzde sekseni Sümerceden geçme- dir. Bu söz de Akadçaya Sümerceden geçmiştir. Sümerce yayılmak

demek olan “barag” sözü, Akadçaya şimşek gibi parlamak anlamında “barāqu” olarak geçmiştir. Sümerce aynı zamanda hayvan gövdesi anlamına da gelen “barag” sözü, Türk diline ise çok tüylü köpek anlamına gelen “barak” olarak evrilmiştir. Dolayısıyla “barak” sözü gerçekte bir Türkçe sözdür ve Angbaş'ın (Hannibal) soy adı olan Barak, Türkçedir.

Hannibal (Angbaş), küçük yaşlarda babası ile savaşlara katılmaya başlar. Babasının isteğiyle, Roma'ya karşı her zaman kin duyacağına dair ant içer. Kısa bir süre sonra babasının ölümünün ardından, eniştesi ve kardeşinin yardımıyla asker olur. MÖ 221 yılında Kartaca'nın İspanya ordusu komutanlığına getirilir. MÖ 219'da Roma'nın müttefiki olan Saguntum şehrini (bugünkü Sagunto) kuşatır ve sekiz ay sonra da ele geçirir. Roma'nın savaş ilan etmesi ile İkinci Pön Savaşı başlar. Hannibal, 100 bin asker ve 37 fil ile Alp dağlarını aşarak İtalya üzerine yürür. Ordusuna Keltlerden 14 bin savaşçı da katılır. Hannibal'ın güçleri, onları durdurmaya gelen bir Roma ordusunu Trebbia'da yok eder (MÖ 218). MÖ 217'de Apenin Dağları'nı geçerek Roma kentine doğru ilerleyen Kartaca Ordusu, Trasimene Gölü Savaşı'nda ana Roma ordusunu bozguna uğratar.

Hannibal'ın ilerleyişi, Romalılar'ın vur-kaç savaşına girmesi ile yavaşlar. Onu durdurmak üzere gönderilen son düzenli Roma ordusunu Cannae Savaşı'nda yener. Bu savaşta Kartaca ordusu, “yanım ay düzeni” denilen taktikle Roma ordusunu tuzağa çekerek tümüyle yok eder. Cannae zaferinden sonra Güney İtalya Hannibal'ın yanına geçer. Ancak Hannibal'ın artan prestiji Kartaca senatosunu korkutur ve ona yeterli desteği göndermez. Hannibal'ın MÖ 207'de Roma'ya yaptığı baskın geri püskürtülür. İtalya'nın güneyindeki dağlara çekilen Hannibal, Scipio Africanus komutasındaki Roma ordusunun Afrika'ya çıkması üzerine başkenti korumak üzere MÖ 203'te Kartaca'ya çağınır. Hannibal, Roma ordusu ile yaptığı Zama Savaşı'nda yenilgiye uğrar.

Kartaca, Roma ile şartları çok ağır bir barış anlaşması yapmak zorunda kalır. Savaşın ardından Kartaca Senatosu'na seçilen Hannibal, ülke ekonomisini düzeltir. Ancak Romalıların baskısı ile Kartaca senatosu onu görevden alır. Kendine karşı yükselen muhalefet yüzünden gönüllü sürgüne giden Hannibal, önce Selevkos Devletine, sonra da Bi-

tinya Devleti'ne giderek, saraylarda askeri danışmanlık yapar. MÖ 183 ya da 182'de Bitinyalı yetkililer tarafından Romalılara teslim edileceğini anlayınca yüzüğünde taşıdığı bilinen zehiri içerek yaşamına son verir*.

Kartaca'nın yok edilmesi Kartacalıların sonu olmaz. Savaşlardan sonra Kartaca şehri tamamen yerle bir edilir ve çevresindeki topraklar Romalı vatandaşlar için tarım alanlarına dönüştürülür. Ardından Kartaca yeniden inşa edilerek, bir kez daha önem kazanır. Kartaca kökenliler, Roma İmparatorluğu'nun tüccarları ve politikacıları olarak yeniden zenginleşir. Roma imparatorlarından Septimius Severus (193-211) Kartaca kökenlidir. Onun döneminde Kartacalılar elit sınıflar arasına girer. Kartaca, MÖ 46 civarında Julius Caesar tarafından yeniden inşa edilir ve çevredeki yerleşim yerleri Roma ordusundan emekli olan askerlere verilir. Kartaca bir kez daha zenginleşir ve Roma İmparatorluğu'nun iki numaralı ticaret şehri olur.

Kartaca ülkesi

* Hannibal'ın mezan bilinmemekle birlikte, ölüm yeri olan Gebze'de bulunan Tübitak yerleşkesinde kendi anısına yapılan bir anıt bulunmaktadır. Hannibal Anıtı, Atatürk'lün dile getirmiş olduğu Hannibal'ın mezarının bulunması ve bir anıt yapılması isteği vasiyet kabul ederek 1981'de yapılmıştır. Daha sonra Gebze yerleşkesine su getirme çalışmaları sırasında bulunan bir mezarın Hannibal'a ait olduğu zannedilmektedir.

Pelasg Uygarlığı

MÖ 7 bin yıllarında batıya göç eden bir Erken Türk-Turan kolu da, Karadeniz Bozkın üzerinden, oldukça ılıman bir iklime sahip olan bugünkü Orta Avrupa, Balkanlar, Yunanistan, İtalya ve İspanya gibi topraklara yerleşti. Bugünkü Yunanistan, Ege adaları ve Batı Anadolu topraklarına yerleşenler Pelasglardır. Πελασγοί (Pelasgoí) adı, oldukça yıpranarak köklü bir fonetik değişim geçirmiştir. Sümerce “bala” sözü, yönetim ve egemenlik gibi anlamlara gelir. Pelasg adı, bu köke dayanır ve yönetici, egemen anlamlarına gelir.

MÖ 5. ve 4. yüzyıllarda adları geçen Pelasglar ilk olarak Homer'in şiirlerinde ortaya çıkar. Homer'in İlyada'sında Pelasglar, Truva'nın müttefikleri arasındadır. Homer Pelasgların yerleşim yerlerini Larisa olarak adlandırır ve önderlerini Teutamus'un oğlu Lethus'un oğulları Hippot-hous ve Pylaeus olarak kaydeder. Miletli Hecataeus, Genealogia'nın bir bölümünde Deucalion'dan gelen bir boyun Teselya'yı yönettiğini ve kiral Pelasgus'un adından dolayı bölgenin Pelasgia olarak adlandırıldığını belirtir. Başka bir bölümde de Pelasgus'un Zeus ve Niobe'nin oğlu olduğunu ve oğlu Lycaon'un Arcadia kırıallarının bir hanedanını kurduğunu belirtir.

Argos'lu Acusilaus yazılarının bir bölümünde, Peloponneslilerin Zeus ve Niobe'nin oğlu Pelasgus'dan sonra Pelasglar olarak adlandırıldığını yazar. Midilli'li Hellanicus'a göre, Pelasgus ve eşi Menippe'nin soyu, Teselya'daki Pelasgiotis'in kırıalları olan Phrastör, Amyntör, Teutamides ve Nanas'tan gelir. Nanas'ın egemenliği sırasında Pelasglar kovulur ve İtalya'ya göçer. Spina kenti yakınlarındaki Po Irmağı'nın ağzına inerler. Daha sonra Crotona'yı alırlar ve oradan Tirenia ele geçirirler. Hellanicus, Teselya Pelasglarının, Etrüsklerin ataları olduğuna inanır.

Herodot, bugünkü Yunanistan'ın tüm topraklarına başlangıçta Pelasgia denildiğini belirtir. Limni Pelasglarının aslen adayı fethetmek için gelen Atinalılar olduğunu yazar. Yine Herodot'a göre bugünkü İzmir ve çevresindeki İyonyalılar da Pelasglardır. Thucydides'e göre Deucalion'un oğlu Hellen döneminden önce, ülkenin Pelasgların adlarını aldıklarını yazar. Ephorus'a göre askeri bir yaşam tarzı sürdüren Pelasgların adlarını tüm ülkeye verdiklerini, Girit'i sömürgeleştirdiklerini

yazar. Halikarnas'lı Dionysius, Pelasgların bugünkü Yunanistan topraklarının gerçek halkı olduğunu, öncelikle Peloponnes'te yerleştiklerini yazar. Bir kısım Pelasgların İtalya'ya sürülerek, Po Irmağı'nın ağzındaki Spina'ya gittiğini, bir kısmının da Apenin Dağları'nı Umbria'ya geçerek Velia'ya yerleştiklerini ve oradan Umbria'yı ele geçirdiklerini yazar. Pausanias, Pelasgların ülkelerinin ilk sakinleri olduğunu söyleyen Arkadyalılardan söz eder. Pelasgus bey olduktan sonra şapkayı, koyun derisi paltoları ve meşe palamudundan yapılan bir tür yiyeceği icat eder ve ülke onun adından dolayı Pelasgiya, halkı da Pelasglar olarak adlandırılır. Arcas beyi olduğunda, Pelasgia'nın adı Arcadia, ülke halkının adını da Arkadyalılar olarak değiştirir.

Bu tanımlamalara göre, Pelasg adı Pelasgus adlı bir beyden gelmekte ve Pelasg'dan sonra gelen beylerin adlarına göre ülke halkı adlandırılmaktadır. Tüm bunlardan anlaşılacağı gibi, bu halkın gerçek adı Pelasgdır. Yunanistan halkının etnik adı Helen değildir. Thucydides'e göre Deucalion'un oğlunun adı Hellen olduğunu göre, Pelasg adından sonra kullanılmış olabilecek olan Helen adı bir etnos adı değildir. Örneğin İlyada'da Helenler, Tesalya'da bir bölge olan Hellas sakinleriyle sınırlıdır. Demek ki Teselya bölgesinde egemen olan bir boy, Helen olarak adlandırılmış olabilir. Aslında tüm bu adlar bey adları değil, boy adlarıdır.

Yunanistan topraklarının Erken Turan halkına Helen adını yaladıran kişi, bir Alman tarihçidir. Yunanistan'lı Osmanlı Devleti'nden koparıp, başına bir Alman prensini kural olarak koyan Avrupalıların, Yunanistan halkına bir de tarih yazmaları gerekiyordu. Böylece kendilerine de bir kültürel kök yaratmış olacaktı. Çünkü artık çökmeye başlayan Osmanlı döneminde Türkleri "barbar bir ırk" olarak ilan etmişlerdi. Üstelik Osmanlı topraklarında bol miktarda petrol vardı. Zaten asıl neden de buydu. Alman tarihçi J.G. Droysen, 19. yüzyıl ortalarında yazdığı "Geschichte des Hellenismus" (Helenizmin Tarihi) adlı kitabında, Helene sözünün anlamını bilmeden bu adı ortaya attı, ardından da bu ad yaygın olarak kullanılmaya başlandı.

Helene, Etrüskçe eğilmek anlamına gelen "hel" (eğil) sözünden gelir ve eğilen, kendini alçaltan demektir. Ayrıca şehvet gibi bir anlamı da vardır. Böyle bir adın, boy adı bile olmaması gerekiyor. Bence yalnızca

mitolojik bir addır. Ancak Helen sözü, Yunanlıların ulusal adı haline getirildi. Oysa o zamana dek Yunanlılar kendilerini Romey (Romalı/Rum) olarak adlandırıyordu. Yunanlılara Helen adını yakıştıran Avrupalı tarihçiler, kendileri de onları Grek olarak adlandırdı. Bu ad da Etrüskçedir. Etrüskçe “creice” sözünden gelir. Bu söz, kırk (kırılmış; tüzülmüş) anlamına gelir. Ancak bu her iki ad da, Pelasg/Romey halkını aşağılayan adlardır!

Yunanistan topraklarında Pelasg döneminden sonra Aka dönemi başlar. Akalar'ın kökeni biraz sorunludur, çünkü kökenleri üzerine çok fazla spekülasyon yapıldı. Bu spekülasyonlar ben de dahil, birçok kişiyi yanılttı. Akaların, MÖ 1800'li yıllarda kuzeyden Yunanistan'a göç ettikleri iddia edilmiştir. Ancak bunun doğru olmaması gerekiyor. Homeros, İliyada'da Yunanistan halkı için genel bir terim olarak Akahlar adını kullanır. Homeros burada, “Miken” dönemini (MÖ 1150'den önce) anlatır. Bununla birlikte, “Miken” döneminde Yunanistan halkının kendini tanımlamak için bu adı kullandığına ilişkin herhangi bir kanıt bulunmuyor.

Dolayısıyla Aka adının da, Yunanistan topraklarındaki bir erken Turan boyunun adı olması gerekiyor. Çünkü Sümercede “aga” sözü taç, yönetici, bey gibi anlamlara gelir. Bu söz, Eski Türk diline “aka”, günümüz Türk diline de “ağa” olarak dönüşmüştür. Gezgin ve coğrafyacı Pausanias, Akaların aslında bugünkü Yunanistan'ın kuzeydoğusunda yaşayan halkın adı olduğunu söyler. Pausanias'a göre Achaeus, aslen babasının Tesalya'dan kovulduktan sonra yerleştiği Attika'da yaşar. Achaeus daha sonra toprağını geri almak için Teselya'ya döner. Archander ile Architeles Peloponnesus'a oradan seyahat eder. Mitolojideki Aka (Achaeus), Archander ve Architeles'in oğullarından gelir. Tarihle mitolojinin iç içe geçtiği bu veriler dikkate alındığında, Aka adının da bir boy adı olduğu görülür.

Hakkında yine pek az şey bilinen Dorlar da Yunanistan topraklarının Turan boylarından biridir. Onların üzerine de olağan üstü spekülasyonlar yapıldı ve dolayısıyla yanıltıcıdır. Avrupalıların yazdığı tarihi yeterince sorgulamayıp inanarak, bu konuda ben de yanıldım. Antik yazarlara göre Dorlar, Hellen'in oğlu Dorus'tan gelir. Daha önce Yunanistan'ın kuzeyindeki dağlık bölgeler olan Makedonya ve Epirus'ta ya-

şamışlardır. İçinde bulundukları kötü koşullar Dorların güneye, Mora Yarımadasına ve bazı Ege adalarıyla Girit'e göçmelerine neden olur. Böylece Dorlar giderek Batı Anadolu ile Girit ve Rodos'un da içinde olduğu birçok adaya yayılır. Sparta, Dorların kurduğu bir şehirdir örneğin.

Görüldüğü gibi, Dor adı da görünüşte bir kişi adıdır. Dorlar Makedonya'dan geldiklerine göre, Traklardır (Türüklerdir). Etrüskçe "tur" sözü gürbüz, güçlü, sağlam ve boğa gibi anlamlara gelir. Pelasgların Trakları Tur olarak adlandırmış olmaları gerekiyor. Herodot, Trakların Hintlilerden sonra dünyanın en kalabalık halkı olduğunu yazar. Antik yazarlar, Dor göçü sonunda Yunanistan'ın o günkü nüfusunun, her ne kadar olağan üstü abartılı olsa da, 10 milyona ulaştığı iddia etmektedir.

Görüldüğü gibi, antik çağda Yunanistan halkının kalıcı bir etnik adı olmadı. Halk genellikle, egemen olan boyların adlarıyla adlandırıldı ve buna bağlı olarak da antik tarihçilerin tanımları nedeniyle, bölgede çok sayıda birbirinden ayrı etnosların bulunduğu gibi yanlış bir izlenim doğdu. Avrupalı sözde tarihçiler de mitolojik antik tarihi kullanıp, Turan halkını tarihten silebilmek için akla hayale gelmedik sahte etnoslar uydurarak, Yunanistan tarihini içinden çıkılmaz bir duruma soktular. Pelasglar, Akalar, Dorlar gibi boy adlarından türeyen etnoslar yaratıp, alt üst edilmiş bir tarih uydurdular. Çaresiz Yunanlıları da kendilerine giydiren bu tarihe inandırdılar.

Avrupalı tarihçiler Yunanistan tarihini MÖ yaklaşık 1600-1100 yılları arasını Miken Uygarlığı, MÖ 1100-MÖ 800 yılları arasını Karanlık Çağ, MÖ 800-MÖ 490 Arkaik Dönem, MÖ 490-MÖ 323 yılları arasını Klasik Dönem, Büyük İskender'in öldüğü MÖ 323 ile Roma egemenliğinin başladığı MÖ 146 yılları arasını Helenistik Dönem, MÖ 146 yılından sonraki dönemi de Roma'ya Uyum Dönemi olarak adlandırırlar. Bu doğal olarak yanlış bir kronolojidir ve işi daha da sarpa sardırmaktan başka bir şey değildir. Gerçekte, İskender'in babası Filip'in Orta Yunanistan topraklarına girdiği MÖ 339 yılında, o zamana dek süren Pelasg dönemi sona erer. Makedonyalılar bir Trak (Türük) halkıdır. Dolayısıyla MÖ 339'dan MÖ 146'ya dek olan dönem, Trak dönemidir.

“Miken” adı, Avrupalı tarihçilerin verdiği bir addır ve uydurmadır. Tarihte “Miken” adında bir halk ve kültür var olmamıştır. Pelasgların Yunarıstan topraklarına ne zaman geldikleri tam olarak bilinmiyor. MÖ 7 binlerde Orta Asya'dan başlayan büyük göç birkaç bin yıl sürdüğüne göre, erken Turan kolunun bu topraklara ulaştığı tarih MÖ 5 bin yılları civarındır. Bu dönem, saray devletleri, şehir örgütlenmesi, yazı sistemi ve sanat eserleriyle Yunarıstan'daki ilk gelişmiş uygarlıktır. “Dor istilas” ile başladığını ileri sürdükleri “Karanlık Çağ” da geliş güzel bir sınıflandırmadır. Keza, “Arkakik” ve “Klasik” dönem diye adlandırdıkları dönemler de bol keseden atma sınıflandırmalardır. Ayrıca Makedonya Devleti döneminin “Helen” ile ne ilgisi vardır? Helen'in ne olduğunu yukarıda gördük.

Lelantine Savaşı (MÖ 710-650), antik Yunan döneminin belgelenmiş en eski savaşıdır. Bu savaş, Euboea'nın Lelantine ovası üzerinde önemli şehir devletleri olan Chalcis [Kalık: gök, yukan kat] ile Eretria [Eret/Erat: topluluk] arasında olur. Her iki şehir de uzun savaşın sonucu olarak bir çöküş yaşar, ancak savaş Chalcis kazanır. MÖ 680'de paranın kullanılmaya başlamasıyla bir tüccar sınıfı ortaya çıkar. Şehir devletlerini yöneten aristokrat rejimler, yeni ortaya çıkan tüccarların zenginliği tarafından tehdit edilirler. MÖ 650'den itibaren aristokrasiler devrilme-
mek için savaşmak zorunda kalırlar.

Artan bir nüfus ve toprak kıtlığı, birçok şehir devletinde yoksullar ve zenginler arasında iç çekişme yaratır. Sparta'da [Supur: şehir], Messenian Savaşları, MÖ 8. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak, Messenyalıların toplanmasına neden olur. O zamanlar “helot” [Etrüskçe “hel”, eğilmek demektir.] olarak bilinen boyun eğdirilmiş nüfus, Sparta için çiftçilik yapar ve çalışır. Her Spartalı erkek yurttaş sürekli bir asker olarak, Sparta ordusunun bir eri olur. Seçkinler bile asker olarak yaşamak ve eğitilmek zorundadır. Bu ortaklık, zengin ve yoksul yurttaşlar arasındaki toplumsal çatışmayı etkisiz hale getirir. Komünal ve militarist odaklı bu reformları gerçekleştiren kişi, Spartalı Lycurgus'tur.

Atina, MÖ 7. yüzyılın sonlarında bir toprak ve tarım krizi yaşar ve iç çekişmelere neden olur. Solon'un (MÖ 594) ılımlı reformları, yoksulların çoğunun durumunu düzelterek Atina'ya [Atena: atanın, aynı soy-

dan olan] bir istikrar getirir, ancak aristokrasiyi de iktidara sıkıca oturtur. MÖ 6. yüzyılda Atina, Sparta, Korint [Korint: çitle ya da hendekle çevrilmiş yer] ve Thebe [Tepe] gibi birçok şehir, baskın şehir devletleri olarak ortaya çıkar. Her biri çevredeki kırsal alanları ve daha küçük kasabaları kontrol altına alır. Atina ile Korint, deniz ve ticaret güçleri haline gelir. MÖ 8. ve 7. yüzyıllarda hızla artan nüfus, birçok kişinin Güney İtalya, Sicilya, Anadolu ve daha uzak bölgelerde sömürgeler kurmak için göç etmesiyle sonuçlanır.

Göç, MÖ 6. yüzyılda sona erer. Ancak bu sömürgeler, kurucu şehirler tarafından daha sonra siyasal olarak denetlenemez. Onlarla dini ve ticari bağlarını korurlar yalnızca. Bu göç süreci ayrıca, Yunanistan şehir devletlerinin, Sicilya'daki Sirakuzalılar ve Kuzey Afrika'daki Kartacalılar ile uzun bir çatışma içine girmesine neden olur. Bu çatışmalar MÖ 600'den MÖ 265'e kadar sürer. Roma Cumhuriyeti bu çatışmalardan kurtulmak için Sirakuzalılar ve Kartacalılar için çalışan tüccarlarla (Mamertin) ittifak kurar. Böylece Roma, Pelasglara ve Kartacalılara karşı yeni bir baskın güç haline gelir. 264'te de Birinci Pön Savaşı başlar.

MÖ 490'da Agamanişli İmparatorluğu kağanı Darayavuş, Atina'yı fethetmek için bir donanma kurar. Elamlılar sayıca daha çok olmasına karşın, öteki şehir devletleri tarafından desteklenen Atinalılar, Maraton Savaşı'nda Agamanişli güçlerini yener ve Agamanişli filosu geri çekilir. On yıl sonra Darayavuş'un oğlu Kuruş tarafından ikinci bir işgal başlatılır. Kuzey ve orta Yunanistan şehir devletleri, Kuruş'un güçlerine karşı direniş göstermeden teslim olur. Ancak Atina ve Sparta da dahil olmak üzere 31 şehir devletinin koalisyonu, Elamlılara karşı direnme kararı alır. Aynı zamanda Sicilya'daki Pelasg sömürgeleri de, Kartaca tarafından işgal edilir. MÖ 480 yılında ilk büyük savaş, üç yüz Spartalı önderliğindeki küçük bir güçle birkaç gün boyunca Thermopylae'de yapılır. Aynı zamanda Sirakuza'nın yöneticisi Gelon, Kartacaları Himera Savaşı'nda yener.

Ardından Atina ile Sparta birbirine düşer ve uzun bir savaş dönemi başlar. Sonunda MÖ 445 yılında çatışmaları sona erdiren otuz yıllık barış imzalarlar. Ancak 431'de yine savaşa başlarlar ve 10 yıl sonra yine barış yaparlar (birlik olmak için dış düşman gerekiyor anlaşılan!). Ülke

böylece MÖ 4. yüzyıla Sparta'nın egemenliği altında girer. MÖ 395'te Atina, Argo, [Argu: İki dağ arası, uçurum.] Thebe ve Korint, Sparta egemenliğine karşı çıkarak Korint Savaşı'nı (MÖ 395-387) başlatırlar. Sparta egemenliği 16 yıl daha sürer. Daha sonra Sparta MÖ 371'de Tebe'ye yenilir.

Yeni kurulan Tebe egemenliği kısa sürer. Birbirini yiyen Pelasg şehir devletleri sonunda zayıflayarak, bir Trak olan Makedonya kralı II. Filip'in avucuna düşer. Filip yirmi yıl içinde tüm ülkeye egemen olur. Ardından İlirya'daki ve Trakya'daki tüm Trak (Türük) boylarını da egemenliği altına alır. Böylece MÖ 339'da Filip'in egemenliği ile Pelasg dönemi sona erip Trak dönemi başlar (Bu dönemi "Traklar" bölümünde göreceğiz). MÖ 146'da da Trak dönemi sona ererek, Roma dönemi başlar.

Batılı dilbilimciler "Eski Yunancayı" bugün üçe ayırıp; MÖ 9. yüzyıl ile MÖ 6. yüzyıl arasındaki dile "Arkaik Grekçe", MÖ 5. yüzyıl ile MÖ 4. yüzyıl arasındaki dile "Klasik Grekçe" ve MÖ 3. yüzyıl ile MS 6. yüzyıl arasındaki dile de "Helenistik Grekçe" adlarını veriyorlar. "Arkaik"i ve "Klasik"i anlaşılabılır de, "Helenistik" in anlaşılabılır hiç bir yanı yoktur. Ben bu dili Pelasgça olarak adlandırıyorum. Pelasgça, egemen olan ilk boyun adı olarak, bu eski dilin gerçek adıdır. Bu dil, bugünkü Yunanistan topraklarının Roma İmparatorluğu egemenliğine girdiği MÖ 146 yılına dek, evrim süreci içinde olan Pelasg dilidir.

• Etrüskçe ile Pelasgça, birbirine çok yakın olan dillerdir. Aralarındaki fark, yalnızca lehçe farkıdır. *Türklerin Gerçek Tarihi* adlı kitabımda bunu, Etrüskçe ile Pelasgçadan yaptığım çevirilerde açıkladım. Roma dönemindeki resmi dil, Etrüskçenin o dönemdeki evrilmiş biçimi olan Romak dilidir. Roma egemenliği altına giren Yunanistan'da da Romak dili resmi dil olur. Yunanlılar, Roma egemenliği döneminde kendilerini Romey (Rum), dillerini de Romeyka (Rumca) olarak adlandırdılar. Bugün Türkiye'deki Karadenizli Müslüman Rum azınlık da kendini halen Romey ve dilini de Romeyka olarak adlandırır.

Yunanistan'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsızlığını kazandığı yıllara dek Yunanistan'da konuşulan dil, giderek değişen ve dönüşen Romeykadır. 1821'de Yunanistan'ın kurulmasından sonra devletin

resmi dili Katharevusa (Arı Dil) ilan edildi. Bu dil Romeikanın diriltilmeye çalışılmış bir halidir. Katharevusa, Romeikanın zamanla aşınarak ve basitleşerek o güne dek ulaşmış ve yalınlaşmış bir biçimdir. Yunanistan devleti kurulurken buna ek olarak, Yunancaya yabancı dillerden giren sözler atılıp, yerine Romeykadan sözler konuldu ya da eski köklerden yeni sözler türetilti.

Böylece okullarda ve resmi dairelerde bir dönem yalnızca bu dil kullanıldı. Ancak halk bu dili anlayamadığından, evlerde ve sokaklarda Demotiki (Halk Yunancası) konuşulmaya devam etti. Demotiki, Pelasgçanın o güne dek hayatta kalan biçimdir. Demotiki dilinde birtakım bozulmalar başlayınca 1964'de okullarda Demotikin de okutulmasına izin verildi. Bu çift dillilik 1976 yılına kadar devam etti ve 1976'da çıkarılan bir yasa ile Katharevusa, devletin resmi dili olmaktan çıkarılarak, Demotiki resmi dil haline getirildi. Böylece okul, resmi daire ve evlerde konuşulan dilin bir olması sağlandı.

Pelasglar

Etrüsk Uygarlığı

Binlerce yıl önceki büyük göçle Orta Asya'dan Avrupa'ya gelen bir Türk-Turan kolu zamanla İtalya'ya yerleşerek Etrüsk, Rae, Ligur, Lepon, Umbri, Oscan, Venete gibi uygarlıkları kurdu. Bu uygarlıklardan Etrüskler, parlak bir kültür yaratarak zamanla tüm İtalya yanma-

dasına egemen oldu. Avrupalı tarihçiler Etrüsklerin kökeni hakkında bugün çeşitli iddialarda bulunuyor. Latinlerin bir kolu olduklarını, Anadolu kökenli olduklarını, İtalya'ya MÖ 1600 yıllarında geldiklerini ya da MÖ 700 yıllarında geldiklerini öne sürenler var. Etrüsklerin İtalya'nın yerli halkı oldukları, Lidyalıların arabaları oldukları, Pelasgların İtalya'ya göçen bir kolu oldukları gibi tezler de bulunuyor. Bu iddiaların tümü spekülasyondur. Etrüskler, MÖ 2. binyılda İtalya'ya yerleşen bir Trak (Türk) koludur.

Bugün anlamı bilinen Etrüskçe söz sayısı oldukça sınırlıdır ve bu sözlerden saptadığım 700 kadarı Türkçe ile anlam ve fonetik olarak eşleşmektedir. Türkçe ile eşleşen bu Etrüskçe sözleri *Türklerin Gerçek Tarihi* adlı kitabımda açıkladım.

Etrüskler kendilerini etnik anlamda Turan, kendi halklarını ve başka halkları da topluluk anlamında Raşana olarak adlandırmışlardır. Turan, Etrüskçede güç, buyruk, bağımsızlık, egemenlik, yönetim ve devlet anlamlarına gelmektedir ve diriye/türüye demektir. Etrüskçe halk ya da Etrüsk halkı anlamına gelen Raşana sözü, yaşayan demektir. Etrüskçede "turuk" ya da "turk" sözü ise, verilmiş, adanmış, ulu ve üstün anlamlarına gelmektedir. Bu açıdan Etrüskler kendilerini Turan olarak adlandırmanın yanında Turuk ya da Turk olarak da adlandırmışlardır.

Etrüskler İtalya'daki öteki Turan halklarından çok daha ileri bir uygarlık düzeyindeydiler. Roma Uygarlığı'nın dinden sanata, hukuktan mimariye kadar, kökünü tümüyle Etrüsk uygarlığına dayandığı, günümüzde artık kanıtlıdır. Zaten Roma Uygarlığı, Etrüsk Uygarlığı'nın bir parçasıdır. Kubbe, kemer gibi Avrupa'daki ilk mimari teknikleri kullananlar, şehir planlamacılığı yapanlar, hamam kültürünü yerleştirenler, demir, bronz, altın ve gümüş işçiliğiyle uğraşanlar, bu kültürü Orta Asya'dan getiren Etrüsklerdir.

Bu halk ayrıca atı ve savaş arabalarını Avrupa'ya tanıtmış, gelişmiş bir tarım uygulamış, takvim, alfabe ve sexagesimal sayı sistemi gibi buluşları gerçekleştirmiş, dili ve kültürüyle Avrupa'yı kökünden etkilemiştir. Örneğin "Roma rakamları" diye bilinen sayılar, aslında Etrüsk sayıları, "Latin alfabesi" olarak bilinen alfabe de aslında Etrüsk alfabesidir. Bu alfabeyi Etrüskler Avrasya bozkırlarından getirmiştir. Meşhur

“Roma Hukuku” bile, ayinlerin önemli bir yer kapladığı Etrüsklerin Tengricilik dininden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Roma uygarlığı, Etrüsk Uygarlığının devamıdır.

Efsaneye göre, MÖ 600 ile MÖ 500 arasında, bugün Etrüsk Birliği, Etrüsk Federasyonu ya da “Dodecapolis” olarak bilinen on iki Etrüsk yerleşimi arasında bir ittifakın kurulduğu bir dönem vardır. On iki şehrin Etrüsk birliği, Tarchon ve kardeşi Tyrrhenus tarafından kurulur. Tarchna ya da Tarquinnii şehrinin adı bilindiği gibi, Tarchon'dan gelir. [Tarchon: Tarkan.] Tyrrhenus adı da Etrüsklere takılan diğer bir ad olan Turanyalılarıdır. Avrupalı tarihçiler arasında hangi şehirlerin bu birlikte olduğu konusunda bir fikir birliği olmamasına karşın Arretium, Caisra, Clevsin, Curtun, Perusna, Pupluna, Veii, Tarchna, Vetluna, Volterra, Velzna ve Velch şehirlerinin bu birlikte oldukları ileri sürülür.

Ancak her nedense, Etrüsklerin kurduğu bir şehir olan ve her zaman Etrüsklerin merkez şehri olma özelliğini koruyan Roma, bu birlik içinde gösterilmez. Bunun nedeni, Etrüskleri Romalılardan ayrı bir halk olarak gösterme çabasıdır. Etrüsk birliği çoğunlukla ekonomik ve dini bir birlikti ya da gevşek bir konfederasyondur. On iki şehir devleti yılda bir kez bir araya gelir ve birliği temsil etmesi için birini seçerdi. Bunun dışında iki Etrüsk birliği daha vardı. Bunlar, merkez şehri Capua olan Campania ve kuzey İtalya'da Bologna, Spina ve Adria'yı içeren Po Ovası şehir devletleriydi.

MÖ 4. yüzyıldaki Gal istilasının ardından Etrüskler, Po Ovası ile Adriyatik kıyısı üzerindeki etkilerini yitirirler. Ancak daha sonraki Etrüsk genişlemesi hem Apenin Dağları'nın ötesindeki kuzeye, hem de Campania'ya doğru olur. MÖ 6. yüzyıldaki bazı küçük şehirler bu süre içinde ortadan kalkar ve daha büyük, daha güçlü Etrüsk şehir devletleri tarafından ele geçirilir. Metal, özellikle de bakır ve demir madenciliği ve ticareti, Etrüsklerin zenginleşmesine ve İtalyan yarımadası ile Batı Akdeniz'deki etkilerinin genişlemesine yol açar. Bu noktada, çıkarları Pelasglarla çatışmaya başlar. Bu durum Etrüsklerin, çıkarları Pelasglarla da çatışan Kartaca ile müttefik olmalarına yol açar.

MÖ 540 civarında, Alalia Savaşı, batı Akdeniz'de yeni bir güç dağılımına neden olur. Savaşın kesin bir kazananı olmamasına karşın Kar-

Ancak bu tarihin gerçekte hiçbir ilgisi yoktur. Uydurmadır! Avrupalı tarihçilerin Roma'ya özgü bir tarih yazma girişiminden başka bir şey değildir. Tümüyle Avrupalı tarihçiler tarafından uydurulmuştur. Çünkü ortada doğru dürtüst bir tarihi kayıt yoktur.

Roma Kırallığı'nın tarihi hakkında çok az bilgi vardır, çünkü kiralık zamanını anlatan az sayıdaki kayıt, Cumhuriyet ve İmparatorluk dönemlerinden kalmadır ve bunların doğruluğu ise oldukça tartışmalıdır. Bu efsanelere göre Roma Kırallığı, şehrin MÖ 753 dolaylarında kurulmasıyla, Orta İtalya'daki Tiber Irmağı boyunca Palatine Tepesi çevresindeki yerleşimlerle başlar. Kırallık dönemi, MÖ 509 civarında cumhuriyetin kurulmasıyla sona erer. Roma tarihinin, özellikle Livy (MÖ 64-MS 12), Halikarnas'lı Dionysius (MÖ 60- MS 7) ve Plutarch'tan (46-120) ulaşan bilgilere göre, Roma'yı ilk yüzyıllarında ardı arda yedi kiralın yönettiği anlatılır. Galyalılar, MÖ 390'da Allia Savaşı'ndan sonra şehri ele geçirdiklerinde Roma'nın tarihi kayıtlarının çoğunu da yok etmişlerdir. Bu açıdan günümüze kaldığı iddia edilen kayıtların tümü dikkatle sorgulanmalıdır. Ayrıca bu antik yazarlar "Latin" adlı bir halktan hiç bir zaman söz etmemişlerdir.

Etrüsk Kırallığı döneminde Roma şehrinin efsanevi kurucusu olan Romulus dışındaki kiralıların hepsi, Roma halkı tarafından yaşam boyu hizmet etmek üzere seçilirdi ve hiçbir kiral taht kazanmak ya da tahtı korumak için askeri güce dayanamazdı. Etrüsk Roma kiralılarının nişanları; baltalı fasyaları taşıyan on iki "lictor", "Curule"ye (taht) oturma hakkı, mor "Toga Picta" (süslü pelerin), kırmızı ayakkabılar ve başın çevresindeki ak diademdi (taç). Tüm bu nişanlar arasında en önemlisi mor pelerin idi, çünkü soyluluk sembolüydü. Kırallın yönetimi ömür boyu sürerdi ve eylemleri için yargılanamazdı. Sonsuz bir yürütme/yönetme gücüne sahipti. Tüm Roma lejyonlarının komutanı olarak askeri otoritesi kesindi.

Ne zaman bir kiral ölse, devletin yüce gücü yeni bir kiral bulmaktan sorumlu olan Senato'ya devredilirdi. Senato, yalnızca Roma'nın bir sonraki kiralını aday göstermek amacıyla beş günlük bir süre için bir senatör atardı. Beş günün sonunda hiçbir kiral aday gösterilmezse, Senato yeni bir beş günlük dönem için başka bir Senatör atardı. Bu süreç yeni

bir kiral seçilene kadar devam ederdi. Kırallığa uygun bir aday bulunduğunda, kralın seçimi sırasında atanmış olan senatör, Senatoya başkanlık ederdi. (Bu yöntemle benzer bir yöntem, sonradan Papa seçiminde uygulanmaya başlanmıştır.)

Efsaneye göre Romulus, Roma'yı kurduktan sonra şehir için bir konsey olarak hizmet edecek olan en asil erkekleri (yasal eşleri ve çocukları olan zengin erkekler) kişisel olarak seçerek Senato'yu kurmuştu. Senato, Devlet Konseyi olarak kralın danışma konseyi idi. 300 Senatörden oluşuyordu. Monarşi altında kral, devletin siyasi gücünün çoğunu elinde tuttuğu ve Senato'nun rızası olmadan bu yetkileri kullanabildiği için, Senato çok az güce ve otoriteye sahipti. Senato'nun ana işlevi kralın konseyi olarak görev yapmak ve yasama koordinatörü olarak davranmaktı. Kral tarafından önerilen yasa tasarıları Comitia Curiata'yı (halk meclisini) geçtikten sonra, Senato bunu veto edebilir ya da yasa olarak kabul edebilirdi. Kral genellikle Senato'nun büyük konularla ilgili önerilerini alırdı. Senatonun önerilerini kabul etmek ya da etmemekte serbestti. Senato'nun toplanma yetkisi dışında, yalnızca kral Senato'yu toplama yetkisine sahipti.

Roma Cumhuriyeti

Roma'nın son Etrüsk kralı Lucius Tarquinius Superbus, MÖ 509'da Lucius İunius Brutus önderliğindeki soylular tarafından devrilir ve cumhuriyet kurulur. Aynı yıl kral Tarquinius tahtı yeniden ele geçirmek için birkaç başarısız girişimde bulunur. Etrüsk tarihinde MÖ 509 yılından itibaren cumhuriyetle birlikte değişen durum, kralın yerini iki konsülün alması ve bu konsüllerin bir yılığına senato tarafından seçilmesidir. Böylece konsüller birbirini dengelemekte ve konsüllerden biri gücünü kötüye kullanırsa, diğeri onu yargılamaya kadar götürmekteydi. Konsüller birbiriyle uyum içinde davrandıklarında ise, eski kralardan hiçbir farkları kalmamaktaydı. ^[1] Bu olay, bir anlamda devrimdir, ancak bu devrim "Latinler" tarafından değil, Etrüskler tarafından yapılmıştır. Çünkü Etrüsk kralını devirenler, Etrüsk soylulardır.

[1] Abbott, Frank Frost (1901). A History and Description of Roman Political Institutions. Elibron Classics.

O dönemde ve hiçbir dönemde “Latin” diye bir halk var olmamıştır. Etrüsklere tarihin belli bir döneminden sonra “Latin” adını verip, tarihi çarpıtmaya çalışmakla bir kısım tarihçi bu işi yüzüne gözüne bulaştırarak bir linguistik faciasına da yol açmıştır. Çünkü Etrüskçe “latini” sözü, yatan (tembel) demektir. Roma (ya da Ruma) ise, şehir ve ülke anlamlarına gelir. Etrüskler cumhuriyet dönemiyle birlikte büyük bir devlet olmaya başladıkça, kendilerini Romalı, konuştukları dili de Romac (Romaca) olarak adlandırdılar. Ancak dillerini hiçbir zaman “Latince” olarak adlandırmadılar. Kendilerini de “Latin” olarak adlandırmadılar!

Roma Cumhuriyeti, MÖ 509'da Roma Kırallığı'nın devrilmesiyle başlayan ve MÖ 27'de Roma İmparatorluğu'nun kurulmasıyla biten klasik Roma dönemidir. Bu dönemde Roma'nın egemenliği tüm Akdeniz çevresine doğru genişler. Cumhuriyetin kurulmasından sonra Raeler, Ligurlar, Veneteler, Oscanlar, Umbriler v.b. gibi İtalya'nın öteki Erken Türk halkları, Etrüsklerin yönetimi altında birleştirilerek ülke toprakları genişlemeye başlar. Cumhuriyet altındaki Roma toplumu; yasa, yargı, askeri ve dini yetkilere sahip iki konsül tarafından yönetilir. Her yıl seçim yapılır. Ancak Cumhuriyet bir demokrasi değil, az sayıda güçlü ailenin (gentes) egemenliği altındaki bir oligarşidir.

MÖ 494'te Plebler (sıradan halk) kendi memurlarını seçme hakkı ister. Patriciler de (soylular) bunu kabul eder ve böylece Pleb konseyi kurulur. Ancak MÖ 287'ye gelindiğinde, ortalama bir Plebin ekonomik durumu iyice kötüleşir ve Plebler devletten para yardımı ister. Ama senatörler bu isteği reddederler. Plebler ayaklanır. Patricilerle Plebler arasındaki soruna son vermek için bir diktatör (üst yönetici) atanır ve diktatör, Pleb Konseyi tarafından değerlendirilmiş herhangi bir yasa tasansının önce Patrici senatörler tarafından onaylanması gerekliliğini sona erdiren bir yasayı yürürlüğe sokar. Böylece yeni Pleb soyluları oluşturulur. Bu yasanın önemi, Patricilerin Plebler üzerindeki kesin egemenliğinin kınlanmış olmasıdır. Sonuç olarak devlet üzerindeki denetim, görünüşte Patricilerin elinden çıkar. Plebler sonunda Patricilerle siyasal eşitliğe ulaşırlar. Ancak yine de ortalama bir Plebin durumunda herhangi bir değişiklik olmaz ve yalnızca birkaç Pleb ailesi aristokratik Patrici ailelerinin sahip olmuş olduğu konuma yükselir.

Roma Cumhuriyeti varlığı boyunca sürekli bir savaş içinde olur. Bununla birlikte, Cumhuriyet ayakta kalmak için aşırı bir direnç gösterir ve tüm felaketlerin üstesinden gelmeyi başarır. Galyalıların İtalya'yı istilasından sonra Roma, bir yüzyılda tüm İtalyan yarımadasını ele geçirir ve Akdeniz'de büyük bir güce dönüşür. Cumhuriyetin en büyük düşmanı olan Kartacadır ve onlarla üç kez savaşılır. Kartaca generali Hannibal, Alpleri geçerek İtalya'yı işgal eder ve Roma'yı ikinci kez yener. Ancak Cumhuriyet, MÖ 202'de yapılan savaşı kazanır. Kartaca'nın yenilmesiyle Roma, Akdeniz'in baskın gücü haline gelir.

Cumhuriyet'in yaptığı büyük fetihler, toplumu bozar. Çünkü bu fetihler sonucu başlayan büyük köle akışı, aristokrasiyi olağan üstü zenginleştirir, ama köylülerle işçileri mahveder. Bu sorunu çözmek için, Populares olarak bilinen birkaç sosyal reformcu, Senatodan tarım yasalarını geçirmeye çalışır. Ancak muhalifler tarafından öldürülürler. Kölecilik, üç tane iç savaşa neden olur. Bunların sonuncusu, MÖ 71'deki yenilgisine kadar İtalya'yı tahrip eden ve Roma'yı güçsüz bırakan Spartakus isyanıdır. Cumhuriyet'in son yılları olan bu döneme, kazandıkları büyük zaferlerle siyasal bir güç haline de gelen generallerin yükselişi damgasını vurur. Marius (MÖ 105-86) ve ardından Sulla (MÖ 82-78) Cumhuriyete egemen olur. Her ikisi de rakiplerini temizlemek için olağanüstü güçler kullanır. Bu genlimler, iki General Julius Caesar ile Pompey arasında bir dizi iç savaşa yol açar.

Zaferine ve yaşam boyu diktatör olarak atanmasına karşın, Sezar MÖ 44'te öldürülür. Yasalara göre normalde bir diktatörün yönetimi asla altı aydan çok olmazdı. Bu yüzden Sezar tarafından oluşturulan diktatörlük biçimi Roma Cumhuriyeti'nin temel ilkeleri ile çelişiyordu. Ancak ne kadar kural dışı olursa olsun resmî yetkileri, cumhuriyetin verdiği ünvana dayanıyordu ve dolayısıyla da Sezar, bir cumhuriyet yetkilisi olarak kabul ediliyordu. Aralarında birçoğunun Sezar'ın merhamet göstererek bağışlanmış olduğu eski düşmanlarının da bulunduğu bir dizi senatör, Sezar'ın kendisini kiral ilan edip bir monarşi kurmasından giderek kaygılanmaya başlar. Bu yüzden Sezar'a suikast düzenlemek için bir komplo hazırlar ve MÖ 44 yılında Sezar, suikastçıların bıçak darbeleriyle öldürülür.

Roma İmparatorluğu

Sezar'ın varisi Octavian ve Teğmen Mark Antony, MÖ 42'de Sezar'ın suikastçıları Brutus ve Cassius'u yener. Sonra da birbirine düşerler. M.Ö. 31'de Actium Savaşı'nda Mark Antony ve müttefikleri Kleopatra yenilir. MÖ 27'de Octavianus resmen tüm yetkilerini Roma senatosuna bırakmaya çalışır. Octavianus'un konsüllükten çekilme önerisi, Roma'daki plebler arasında isyanlara neden olur. Çünkü plebler Octavianus'u sevmektedir. Büyük bölümü Octavianus'un kendi taraftarları olan senatörler, Octavianus'un konsüllükten çekilme önerisini, Roma Cumhuriyeti ve halkının iyiliği için reddeder. Senato ve Octavianus arasında "Birinci Uzlaşma" olarak bilinen bir anlaşma sağlanır ve Senato Octavianus'a Augustus adını verir. Bu anlaşma Augustus'u halkın otokrati olarak meşrulaştırır ve bir Tiran olarak görülmeceğini garanti eder. Böylece Cumhuriyet ortadan kalkar.

İmparatorluğun ilk iki yüzyılında "Pax Romana" (Roma Barışı) olarak bilinen eşi görülmemiş bir istikrar ve refah dönemi yaşanır. Roma, Trajan döneminde (MS 98-117) en büyük toprak genişliğine ulaşır. Commodus'un yönetimi ile birlikte artan sorunlar ve gerileme dönemi başlar (177-192). 3. yüzyılda Galya İmparatorluğu ve Palmyrene İmparatorluğu adları altında Roma eyaletleri kısa sürelerle ayrılınca, imparatorluk varlığını tehdit eden bir kriz geçirir. Aurelian yönetiminde imparatorluk yeniden bir araya getirilir (270-275). Sak Kağanlığı ve ardından Kun Kağanlığı tarafından yapılan büyük istilalar, Batı Roma İmparatorluğu'nun gerilemesine yol açar.

İmparator Diocletian, imparatorluğu her biri ayrı bir imparatoru olan dört bölgeye ayırır. İlk Hristiyan imparator olan ve Doğu İmparatorluğu'nun yeni başkenti olarak Konstantinopolis'i kuran Büyük Konstantin tarafından imparatorluk yeniden düzenlenir. Konstantin ve Valentinus hanedanları sırasında imparatorluk, Konstantinopolis ve Roma'daki iki güç merkezi arasında Doğu ile Batı olarak ikiye bölünür. Hem Doğu, hem de Batı üzerinde hüküm süren son imparator olan I. Theodosius, MS 395'te Hristiyanlığı imparatorluğun resmi dini haline getirdikten sonra ölür.

Türk göçleri ve istilalarının, imparatorluğun göçmenleri özümseme ve işgalcilerle savaşma kapasitesini aşmasıyla, 5. yüzyılın başlarında Batı Roma İmparatorluğu dağılmaya başlar. 476'da Odoacer, kendisini imparator olarak adlandırmak yerine, imparatorluk yetkisini Doğu İmparatoru Zeno'ya vererek, Batı İmparatorluğu'nu sona erdirir. Daha sonra tarihçiler tarafından Bizans İmparatorluğu olarak da adlandırılan Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkenti Konstantinopolis, II. Mehmet (Fatih Sultan Mehmet) tarafından Fethedilir ve II. Mehmet kendisini Kayser-i Rum (Roma İmparatoru) ilan eder.

Roma İmparatorluğu

Gal (Kelt) Uygarlığı

Büyük göçle Avrupa'ya gelen Erken Türk-Turan halklarından biri de Gallardır. Günümüzün Gal dilleri İskoçça, İrlandaca, Galca gibi dillerden oluşmaktadır. Pelasgça Κελτοί Keltói, Etrüskçe Galli olarak söylenmiş olan bu ad, Eski Gal dilinde "Gal" biçimindedir. Bu söz, büyük ve olgun anlamlarına gelen Sümerce "gal", Eski Türkçe "kal" sözünden kalmaz. Orta Asya'dan başlayan büyük göç sırasında Avrupa'ya gelen bu kol Orta Avrupa'ya yerleşmiş, buradan da Fransa, Britanya Adaları, İber Yarımadası ile Kuzey İtalya'ya, Britanya Adaları'na ve bir kısmı da Orta Anadolu'ya dağılmıştır.

Galların toprakları günümüzün Kuzey İtalya, İsviçre, Güney-Batı Almanya, Fransa, İber Yarımadası ve Britanya Adaları'nı kapsıyordu. MÖ 5. yüzyılda, Gal boyları, Orta Fransa'dan Akdeniz kıyılarına göç eder. Pelasg ve Etrüsk uygarlıkları ile kolonileri, Galları Akdeniz bölgesinde etkilemeye başlar. Brennus yönetimindeki Gallar MÖ 390 dolaylarında Roma'yı işgal ederek Po Vadisi'ne yerleşir ve Etrüsklerle yaptıkları bir savaşta Roma güçlerini yener. Ardından İtalya ve Sicilya'ya baskınlar düzenlerler. Romalılar MÖ 2. yüzyılda Rhone vadisine geldiklerinde de, Gallarla karşılaşır. Roma, İberya eyaletleriyle kara bağlantısı kurmak için, MÖ 124-123'te Gallara saldırır. Yavaş yavaş Roma denetimi genişler ve Galya'dan Akdeniz kıyılarında dek uzanan Roma'nın Gallia-Transalpina Eyaleti kurulur. Romalılar Galya'nın ele geçiremedikleri geri kalanını Gallia-Comata (Tüylü Galya) olarak adlandırır.

İkinci Pön Savaşı'nda ünlü Kartacalı General Hannibal Barak, İtalya'yı işgal ettiğinde, Gal paralı askerlerini kullanır. Hannibal'ın Cannae savaşı da dahil olmak üzere en önemli zaferlerinden kimilerinde Gallar önemli rol oynar. 2. yüzyılda güçlü Massilia kolonisi Gallara karşı savunma için Roma Cumhuriyeti'nden yardım istemek zorunda kalır. Romalılar MÖ 125'te güney Galya'ya müdahale eder ve sonunda MÖ 121 yılına kadar Galya Narbonensis olarak bilinen bölgeyi fethederler. MÖ 58'de Julius Sezar Galya Savaşlarını başlatarak, Galya'nın tümünü MÖ 51'e kadar fetheder. Romalılar kadar cesur olsalar da, Gal boyları arasındaki iç bölünme Sezar'a kolay bir zafer sağlar. Gal önderlerinden Vercingetorix'in Roma işgaline karşı Galları birleştirme girişimi işe yaramaz. Galya'nın ilhakından sonra kanşık bir Gal-Roma kültürü ortaya çıkmaya başlar.

Güneye göçen Gallar ise Balkanlar'a girer. Cerethrios, Brennos ve Bolgios öderliğindeki Gallar, Makedonya Kırallığı'na iki kez baskın düzenler. İkinci seferin sonunda Gal akıncıları, püskürtülür ve Gallar İlyria ile Trakya'ya geri çekilmek zorunda kalır. Ancak Makedonlar Anadolu'ya girmeleri için, Gallara güvenli bir geçiş izni vermek zorunda kalır. Gallar Anadolu'ya girerek, İç Anadolu'ya yerleşir. Burası, daha sonra Galatya olarak adlandırılır. MÖ 279'da Gallar, Makedonya Kırallığı'na karşı zafer kazanarak, Makedonya kralını öldürürler. Ardından da Ma-

kedonya kırsalını yağmalarlar, ama iyi savunulan şehirlerden kaçınırlar. Sonraki yıllarda Makedonyalılar Bolgius'u yener ve Galları kovar. İkinci Gal istilasında (MÖ 278), Brennos önderliğindeki Gallar Delphi'deki savaşta ağır kayıplar vererek yenilir. Brennos savaş alanında kendini öldürür.

MÖ 278'de Britanya kralı I. Nicomedes, kardeşine karşı verdiği hanedan mücadelesinde kendisine yardım etmesi için Balkanlar'daki Gal yerleşimcileri çağırır. Gallar MÖ 275'te Selevkos kralı I. Antiochus tarafından denetim altına alınırlar. Ancak hiçbir şekilde yok edilemezler. Savaştan kaçınan Anadolu'daki devletlerden vergi almaya devam ederler. 4 bin Gal, MÖ 270'te Mısır kralı II. Ptolemy Philadelphus tarafından paralı asker olarak kiralanır. Mısır'a vardktan kısa bir süre sonra Gallar, Mısır'ı ele geçirmeye hazırlanırken, Ptolemy onları Nil Irmağı'ndaki ıssız bir adada katleder.

Bergama Kralığı'na da saldıran Gallar, Bergama Kralı I. Attalus'un (MÖ 241-197) yönetimi altında birleşen Anadolu beylikleri tarafından MÖ 241'de Calatus Savaşında yenilirler. MÖ 64'te Galatya, Roma imparatorluğunun egemenliği altına girer ve her Gal boyu için bir tane olmak üzere üç bey atanır. Ancak daha sonra Deiotarus adındaki bir Gal beyi öne çıkarak, Romalılar tarafından Galatya kralı olarak tanınır. Gal dili, Orta Anadolu'da 6. yüzyıla dek konuşulmaya devam etmiştir.

Gallar

Batı Sibirya Uygarlığı

Büyük göçle batıya gelen bir Turan kolu da Kuzey Avrupa'da yaşamayı seçti. Bunlar, bugünkü Fin ve Urog halklarının atalarıdır. Finli araştırmacı Matthias Castrén, 19. yüzyılda Finlerin ana yurdunun Batı-Orta Sibirya'da olduğu teorisini savunmuştur. Her ne kadar, Finliler de içinde olmak üzere, bugünkü Avrupalı tarihçiler ve dilbilimciler bu teoriye katılmasalar da, bu teori, doğruya en yakın olandır. Avrupalı bilim adamlarının, Matthias Castrén'in bu tezine karşı çıkmaları ise gayet doğaldır. Çünkü Avrupalı tarihçi ve dilbilimcilere göre, Türkleri çağırıştıran tezlerden dibin dibin kaçınmak bilimin en temel kurallarından biridir! Ama biz yine de bildiğimizi okuyalım. Çünkü bildiklerimiz, belgelere dayanıyor. Hem de 4 bin yıl önceki Sümer tabletlerine. Finliler de diğer Turan halkları gibi, buzul çağının sona ermesinden sonra Orta Asya'dan batıya göç etmiş olan kollardan biridir.

1990'larda Finlandiya Turku Üniversitesi'nde fonetik profesörü olan Kalevi Wiik tarafından önerilen refugia (kaçış) teorisine göre ise, Avrupa'nın yerli halkı olan Fin-Ugriler son buzul çağı sona erdiğinde kuzeye yayılır. Baskça konuşanlar batı Avrupa'yı doldururken, Fin-Ugrice konuşanlar da orta ve kuzey Avrupa'yı doldurur. Tanım, güneydoğudan Avrupa'ya yayılırken, "Hint-Avrupa dilleri" konuşanlar, avcı-toplayıcı Fin-Ugri dilleri konuşanlar arasına yayılır. Bu süreçte, hem "Fin-Ugrice" konuşan avcı-toplayıcılar hem de Baskça konuşanlar toprağın nasıl işleneceğini öğrenirler ve "Hint-Avrupalılaşırlar".

Wiik'e göre Kelt, German, Slav ve Balt dilleri bu şekilde oluşur. Modern Finlilerin dilsel ataları, izole konumlarından dolayı dillerini değiştirmezler. Yani değıştirselerdi, Finliler de şimdi bir "Hint-Avrupa" dili konuşuyor olacaktardı! Wiik'in teorisinin ana destekçileri Tartu Üniversitesi'nden Profesör Ago Künnap, Oulu Üniversitesi'nden Profesör Kyösti Julku ve Roma Üniversitesi'nden Profesör Angela Marcantonio'dur.

Bu teori, Matthias Castrén'in teorisine göre daha yumuşak olan ve Finlileri "Hint-Avrupalı uygar halklar" arasına entegre etmeye çalışan bir teoridir. Böylece Wiik, altı bomboş olan "Hint-Avrupa" teorisine güzel bir katkı yapmış olduğunu sanır. Ancak bu teori aynı zamanda

oldukça sakıncalıdır da. Çünkü nasıl olur da Kelt, German, Slav ve Balt gibi "Hint-Avrupalı uygar halkların" bir kısmı, Finlilerle kanşarak ortaya çıkar?! "Fin-Ugri" alanındaki birçok "bilgin", bu teoriyi şiddetli bir şekilde eleştirir. Çünkü orta yolu bulmaya çalışan bu tez bile "çok faşizandır"!

Bu "bilginler" öncelikle, "Hint-Avrupa" teorisini ırkçı Avrupalı tarihçilerden daha büyük bir aşkla savunan Finlilerdir. Profesör Raimo Anttila, Petri Kallio ile Ante ve Aslak Aikio kardeşler, Wiik'in teorisine şiddetle karşı çıkar ve bu tezi "çok sağcı" bulurlar. Buradan da Avrupalı "Beyaz Ari" ırkçılığının "sol" bir düşünce olduğu anlamış bulunuyoruz! En sıcak tartışmalar 2002 sonbaharında Fin gazetesi Kaltio'da gerçekleşir. Ondan sonra tartışma sakinleşir, ama her iki taraf da siperlerini halen korumaktadır.

En mantıklı eleştiri ise, bugün bile kutup ve subarktik halklarının varlığı nedeniyle refugia (kaçış) teorisinin geçerli olamayacağıdır. Doğrudur, çünkü kutuplarda yaşamak isteğe bağlı bir yaşam tarzıdır. Ren geyiklerinin arkasında dolaşp onların etinden, sütünden ve kürkünden yararlanmak, hayvan beslemekten ya da tanımlı yapmaktan çok daha kolaydır. Bu kadar kolaylıktan sonra da artık soğuğa katlanmak sorun değildir.

Ancak bana göre Matthias Castrén'in ortaya attığı "Fin-Ugri" tezi doğru değildir. Çünkü Fincenin Urogçaya olan yakınlığı, Fincenin Türkçeye ya da Tunguz dillerine olan yakınlığı kadardır. Dolayısıyla Finceyi Urogça ile birleştirip ayrı bir kategori altına almak yanlıştır. Bir de, Türk boy birliklerinin adı olan Oğur sözünden dönüştürülen "Ugri" adı da yanlıştır. Doğrusu, Bizans kaynaklarında geçen Urogdur.

Fin dilleri (Fince, Estçe, Laponca), Ortak Turan dilinden 12 bin ile 9 bin yıl önce bölünmüştür. Finlilerin ve diğer Sibiryalı halklarının erken tarihini burada ele alamıyorum. Çünkü hiç bir bilgi yok. Kuzeyde oldukça izole bir yaşam geçirdikleri için, Avrasya'nın geri kalanıyla çok geç dönemde kontağa geçebilmişlerdir. İlk olarak İskandinavya'da Finlilerle kontağa geçenler, Türklerin bir kolunun İskandinavya'ya yerleşmesiyle başlar. Anakarada ise Finlilerle ve onların bir kolu olan Estlerle ilk olarak kontağa geçenler yine Türklerdir.

Sak Uygarlığı

Erken Türkler, çok eski çağlardan itibaren Çin, Orta Asya, Kafkasya, Karadeniz Bozkırı, Doğu ve Orta Avrupa, Balkanlar, Anadolu, İran ve Afganistan'a kadar uzanan çok geniş bir alanda yaşadılar. Bu uygarlık Anav (MÖ 8000), Bug-Dniester (MÖ 5000), Samara (MÖ 4000), Kvalynsk (MÖ 4000), Sredny Stog (MÖ 4000), Dnieper-Donets (MÖ 4000), Afanesyevo (MÖ 3300), Usatovo (MÖ 3000), Maikop-Dereivka (MÖ 3000), Yamna (MÖ 3000), Oxus (MÖ 2400), Sintaşa (MÖ 2200), Andronovo (MÖ 2000) vb gibi erken Türk kültürlerinin ardıdır.

Karadeniz Bozkırı, Doğu Avrupa ve Balkanlar'da MÖ 1000 yıllarında tarih sahnesine çıkan Kimer uygarlığı hakkındaki ilk bilgi MÖ 714 yılına ait Asur kaynaklarında yer alır. Asur Kaynakları, Kimer ülkesinin Kafkasya'ya kadar uzandığını gösterir. Bu kayıtlarda Gimirri olarak adlandırılan Kimerlerin II. Sargon güçlerinin Urartu Devleti'ni yenmelerine nasıl yardım ettiği açıklanır.

Türkler tarihte kendilerini çeşitli adlarla adlandırdılar. Bu adlardan biri Kingdir. Sümerce soylu ve kağan anlamlarına gelen "kingal" sözü, Eski Türk diline ülke ve soylu anlamlarına gelen "king" olarak evrilmiştir. Sümerce "kingal", kır/ülke anlamına gelen "ki" ile almak anlamına gelen "ngal" sözlerinin birleşiminden oluşur. Daha sonra "king", ülke anlamına gelen "çing" ile soylu anlamına gelen "kang" biçimlerine dönüşmüştür. Buradan da "çing", ülke anlamına gelen "çin" biçimine evrilirken, "kang" da kağan anlamına gelen "qan>han" ve "kağan" biçimlerine evrilmiştir.

Kimerlerin adı, soylu anlamına gelen "king" sözünden gelir. Bu sözün Eski Türk dilindeki -r çoğul ekiyle çoğul hali, "kinger" ya da "kingir" biçimlerindedir. Eski Türk dilinde "kinger/kingir" olan bu söz "kimer/kimir" olarak da söylenmiştir. Çünkü Türk dilinde M ve Ng sesleri geçişkendir. Örneğin Sümerce Tanrı anlamına gelen "dingir" sözü, "dimir" olarak da söylenmiştir. Yine benzer olarak Türkmenistan Türkçesinde "donguz" olarak söylenen söz, Türkiye Türkçesinde "domuz" olarak söylenmektedir. Bu açıdan, "Kinger/Kingir" sözünün bir söylenişi olan "Kimer/Kimir", Pelasglar tarafından "Kimmeroi", Asurlular tarafından da "Gimirri", biçiminde söylenmiştir.

Aşağıdaki resimde görülen Avrupa Türklerinden (Hunlar) kalan gümüş tabakta şöyle yazar:

“Kinkge Dikkiz iki kesse, kiyü sakh sakh sıkınl gür Tengrige” (Kralığa Cengiz iyi bakarsa, kişi sağ sağ sığınır ulu Tanrıya) [Burada “kink” olarak yazan söz, ülke anlamına gelmektedir.]

دو کسسه دیککیز کینگه
گور تنگریه ساق ساق
سیکنل ساق ساق

Kaynak: www.turkicworld.org

[Metin A.C. Amanzholov tarafından okunmuştur. Günümüz Türkçesine aktardım kendime aittir.]

MÖ 5. yüzyılda yaşamış olan Herodot'a göre Kimerler, MÖ 8. yüzyılda Kafkasya'nın ve Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlarda yaşamış olan bir halktı ve doğudan gelen Saklar tarafından Karadeniz Bozkırlarından kovuldular. At üzerinde savaşan Saklar, yaya olarak savaşan Kimerlere karşı üstünlük sağladı. Yine Herodot'a göre Traklar, Kimerlerin yakın akrabalarıydı ve bu iki halk Karadeniz'in kuzeyinde yaşarken Saklar tarafından yerlerinden edildi.

Gerçekte, kendilerini King ya da Türtük (“Trak”) olarak adlandıran bu eski Türkler, Herodot'un kafasını kanıştırmıştır. Herodot'un sandığı gibi, doğudan at üzerinde savaşan Saklar gelip, Kimerleri Karadeniz Bozkırından kovmadı. Bu dönemde, her ne kadar üzüngi henüz daha bulunmamış olsa da, Türkler at üzerinde savaşma becerilerini geliştirdi. MÖ 8. yüzyılda ortaya çıkan en büyük değişiklik ise, Avrasya'da beylikler halinde yaşayan Türk boylarının merkezi bir devlet altında birle-

şerek Sak Kağanlığı'nı kurmalarıdır. Kurulan bu kağanlığın toprakları doğuda tüm Türkistan topraklarından, batıda Karadeniz Bozkın ve Doğu Avrupa ile Balkanlar'a dek uzanan geniş bir bölgeyi kapsadı. Sak Kağanlığı'nın egemenliği altına girmek istemeyen kimi boylar ise, topraklarını terk etti. Bu boylardan bir kısmı Orta Asya'nın doğusuna göçerek, Sak Kağanlığı'nın doğu sınırına komşu olan bugünkü Batı Kansu'ya yerleşti. Bir kısmı da Kafkasya'yı aşarak Doğu Anadolu'ya göç etti.

Sak Kağanlığı

Doğu Anadolu'ya yerleşen bu Türk boyları, MÖ 714'te buradaki Bayan İli'ne, ardından da Orta Anadolu'ya doğru saldırılara başlar. Daha sonra Karadeniz ve Ege bölgelerine de saldıran bu Türk boyları, MÖ 696'da yine bir Türk kolu olan Friglerin (Türüklerin) başkenti Gordion'u yağmalar. Sonra da, Asur kralı Asarhaddon tarafından MÖ 679 yılında Hubuşna (Ereğli) çevresinde bozguna uğrattılırlar. Beyleri Teuspa ya da Teispes [Taspar], Asurlulara karşı yapılan bu savaşı kaybeder.

Taspar'ın yerine geçen (Asurca) Tugdamme ya da (Pelasgça) Lugdamis [Toktamuş], MÖ 630'larda Kilikya bölgesinde Lidyalılar ile yapılan bir savaşta ölür. Toktamuş'tan sonra MÖ 640'ta yerine oğlu

Sandakşatra geçer. [Sançak Şat; sançak: sançarı, vuran, yenen; şat: önder, yönetici.]. Asur kralı Aşurbanipal döneminden kalan Asur yazıtlarına göre, Lidya ile yapılan savaşta ölen Toktamış'ın oğlu Sançak Şat, sağ kalır ve daha sonra Sak Kağanı olur. MÖ 7. yüzyıldan sonraki Asur kaynaklarında artık Kimer adı geçmez. Bundan sonra yalnızca Saklardan söz edilir. Daha önce Sak Kağanlığı'nın egemenliğin kabul etmeyen Türk boyları, Sançak Şat'ın Sak kağanı olmasından sonra kağanlıkla birleşir.

Türklerin tarihini çarpıtmayı kendilerine meslek edinen bir kısım Avrupalı tarihçinin üzerinde en çok oynamayı sevdiği konu Saklardır. Sak adını Elamlılar Saka, Pelasglar Sakai ya da Skifoi, Etrüskler Sacae, Asurlular da Askuzai olarak adlandırdılar. Günümüz Çinlileri ise, eski Çin kayıtlarını Mandarin dilinde okuyarak 塞 "Sài" olarak adlandırmaktadır. Bir de Çin kayıtlarında bulunan 月氏 "Yuè zhī" (okunuşu: Yüe cı) adında bir halk vardır. [氏, hem "şı" hem de "cı" okunur; burada "yüe cı" olarak okumuşlar.]

Kısacası Avrupalı tarihçilerin bugün üç ayrı "Hint-Avrupalı İran halkları" olduklarını öne sürdükleri "Saka", "İskit" ve "Yuezhi" aslında tek bir halktır ve bu halk, kurdukları kağanlığı Sak olarak adlandırmış olan Türklerdir. Sak adı, Sümerce iyi, güzel, değerli, erdemli anlamlarına gelen "sag" sözünden gelir. Bu söz Eski Türk diline sağ, sağlam, sağlık, iyi, güzel, tatlı ile us (akıl), anlayış anlamlarına gelen "sağ" olarak dönüşmüştür. Günümüz Türk dilinde de "sağ" olarak kullanılmaktadır ve Türkçede "sağ" kökünden türeyen çok sayıda söz bulunmaktadır.

Ancak bu Avrupalı tarihçilerin akla zarar iddialarını dayandırabilecekleri hiçbir yazılı Sak belgesi yoktur. Çünkü Sakların bir "İran dili" konuştuklarına ilişkin Sak Kağanlığı döneminden kalan herhangi bir yazılı kalıt yoktur. Bugün o dönemden kalan tek bir yazılı kalıt vardır, o da Eski Türk Alfabesiyle yazılmıştır ve Eski Türkçedir. Daha başka yazılı kalıt var mıdır bilinmez, bunu İranlılara ve Ruslara sormak gerekir.

Kaynak: www.turkicworld.org

[Yazıt A.C. Amanzholov tarafından okunmuştur. Günümüz Türkçesine aktarım kendime aittir.]

Resimde görülen, Issık Kurganı'nda ortaya çıkanları MÖ 500 yıllarına ait Saklardan kalma gümüş kepekte şöyle yazar:

“Ağa sanga oçuk, baz çök boqun içre azuk” (Ağa sana yürek, yabancı çök! Boyun (soyun) içine azık). [Burada Eski Türkçe “yürek” anlamına gelen “oçuk” sözü, günümüz Türkçesine “ocak” olarak dönüşmüş, “yabancı” anlamına gelen “baz” sözü daha sonra “bazar/pazar” sözünün kökeni olmuştur.]

Asur yazıtlarına göre, MÖ 7. yüzyılın başlarında Kimerler Bayan İli'ni yener. Bir Mada önderi olan Kaştariti [Kastar], MÖ 670'lerin başında Asur topraklarına bir saldırı planlar. Müttefikleri arasında Kimerler ve Manaylar da vardır. [Manaylar, Doğu Anadolu'daki Bayan İli Türkleridir.]. Sak beyi (Asurca) İşpakai, Madalılarla ittifak kurar. [Bu adın Türkçesi İşbağa'dır. İşbağa ve İşbara sözleri, Eski Türk dilinde yüksek bir rütbedir.]. İşbağa, Asur kağanı Esarhaddon'a karşı yapılan savaşta ölür ve yerine MÖ 675'te oğlu (Asurca) Bartatua geçer. [Bartu: Eski Türkçe kırmak, parçalamak demek olan “bartmak” sözünden türeyen kırıntı, parçalayan anlamına gelir. Etrüskçede de “partha” ya da “parthu” biçimlerinde olan bu söz aynı anlama gelir. İran'ı ele geçiren Türk boyu da kendini Barta / Bartu / Partha / Parthu olarak adlandırmıştır.]

670'lerde önderleri Bartu'nun yönetimindeki Sak Türkleri, Asur Devleti'nin topraklarına baskınlar düzenler. Asur kağanı Esarhaddon, büyük miktarda vergi ödeyerek onlarla barış yapar. Ancak, Kaştariti'nin ittifakı kısa bir süre sonra parçalanır ve Asurlular Kaştariti'nin güçlerini engeller. Sonunda Bartu, Asurluların egemenliğini kabul etmek zorunda kalır. Sakların yardımıyla Asurlular, MÖ 653 ile MÖ 652 yılları arasında Madalılara boyun eğdirir. Yardımlarına ödül olarak Asurlular, Mada'nın yönetimini Sak Türklerine bırakır. Saklar, Mada beyi (Asurca) Umakiştar'ın MÖ 625 yılında gücü ele geçirmesine dek Mada'yı yönetir.

Bartu'nun yerine oğlu (Pelasgça) Madius [Batu] geçer. MÖ 645'ten sonra Sak Türkleri Filistin ve Mısır'a büyük bir baskın düzenlerler. Batu daha sonra da Mada İmparatorluğu'na boyun eğdi. Herodot, Sakların bu süre içinde tüm Asya'ya saldırdıklarını ve vergiye bağladıklarını yazar. 620'lerde Mada kağanı Umakiştar, verdiği bir ziyafette çok sayıda Sak beyini haince öldürtür. Bunun üzerine Sak Türklerinin bir kısmı Karadeniz Bozkırı'na geri döner. MÖ 612'de Madalılar ve Saklar, Asur Devleti'nin yıkıldığı Ninova Savaşı'na katılırlar. Böylece Saklar, Orta Doğu'yu büyük ölçüde etkileyen bir güç olarak varlık gösterirler.

MÖ 6. yüzyılda Pelasglar ile Saklar arasındaki ilişkiler barışçıl olarak sürer. Bu süre içinde Sak filozofu (Pelasgça) Anacharsis Atina'ya gider ve burada yerel halk üzerinde büyük bir etki yaratır. [Pelasgça Anacharsis olarak yazılan bu ad, Eski Türk dilinde and içirme ve and içiren demek olan Angarıştır.]

Coğrafyacı Strabo, Seyhun ve Ceyhun ırmaklarına arasındaki bölgeye Seyhun Irmağı'nın kuzeyindeki İli ve Çu vadilerinin bulunduğu bölgeden gelen Asioi, Pasiano, Tokharoi ve Sakaraulai adlarındaki Sak boylarından söz eder. Bu boylar anlayacağımız gibi Aslar (ya da Azlar), Basanlar, Tağarlar ve Sakarlar gibi Türkçe adlardır. Basan'ın ne demek olduğunu anlıyoruz. Eski Türk dilinde "as/aş/az" sözü kurban anlamına gelir. Sakaraulai, Sak (özenli, dikkatli) adının -r çoğul eki almış biçimi olan Sakardır. Yine Eski Türk dilinde "tağ", hem dağ hem de kuzey anlamına gelir. Ancak kimi Avrupalı tarihçiler Pelasgça Tokharoi biçimindeki söylenişten hemen bir "Hint-Avrupalı İran" halkı uydurmuşlardır!

MÖ 6. yüzyılın sonlarına doğru Elam'da, Agamanişli kağanı Darayavuş, Mısır'dan Hindistan'a uzanan dünyanın en güçlü imparatorluğunu kurar. Bugünkü Yunanistan topraklarını istila etmeyi planlayan Darayavuş, ilk önce Sak Kağanlığı'na karşı İran'ın kuzeyini güvence altına almaya çalışır. Böylece Darayavuş savaş ilan eder. MÖ 520-519 yılları arasında, bir Sak boyunu yener ve beyleri (Asurca) Skunkha'yı (Behistun yazıtlarında sivri bir Sak başlığı ile betimlenmiştir) tutsak eder. [Skunkha: Sagun: doktor, otacı, sağaltıcı.]. Sak toprakları olan Seyhun ve Ceyhun ırmaqları bölgesi Agamanişli İmparatorluğu'nun eline geçer. Daha sonra Darayavuş, Kapadokya valisini büyük bir filoyla, Herodot'a göre 600 gemiyle, Sak Kağanlığı'nın Karadeniz Bozkırı bölgesine gönderir ve birkaç Saksoylusunu tutsak eder. MÖ 512'de İstanbul Boğazı'na gemileri yan yana dizdirip urganlarla bağlayarak bir köprü kurar ve boğazları geçer. Balkanlar'daki Türk boylarını yendikten sonra, Tuna'yı aşarak büyük bir ordu ile, Herodot'a göre 700 bin askerle, Karadeniz Bozkırı'na saldırır.

Bu sırada Sak Kağanlığı eski Türk geleneğindeki tülüş sistemine göre, başlarında İdanthysus'un [İdi Antar; kutsal and içmiş; ıdı: kutsal, antar: and içen. Eski Türk dilinde "angar" ve "antar" sözleri and içirmek demektir.] olduğu büyük kağan ile sağında ve solunda başlarında Scopasis [Sak Apa; apa: ata, baba] ile Taxacis'in [Tağag; dağ gibi] olduğu üç hanlık biçiminde örgütlüdür. Herodot, Darayavuş ile İdi Antar arasındaki diyalogu şöyle yazar:

- Darayavuş: "Tuhaf bir adamsın dostum, kolayca yapabileceğin iki şey varken neden ölümden kaçırıyorsun? Bana karşı direnebileceğini sanıyorsan, çekilmeyi bırak da gel savaşalım. Benim gücümün seninkinden daha çok olduğunu görüyorsan kaçmayı bırak, efendine toprak ve suyu getir ve hemen gel görüşelim." ["Toprak ve suyu getir" deyiimi, teslim ol demektir.]

- İdi Antar: "Bu benim yöntemim. Erkeklerden ne korkarım, ne de onlardan kaçanım. Geçmişte bunu hiç yapmadım. Şimdi de senden kaçmıyorum. Yaptığım şeyde yeni ya da tuhaf bir şey yok. Yalnızca barış yıllarındaki olağan yaşam biçimimi sürdürüyorum. Şimdi sana neden hemen savaşmadığımı anlatacağım. Bizim sizinle hemen savaşmak için

korumamız gereken ne şehirlerimiz ne de ekili topraklarımız var. [Herodot bunu uydurmuştur, çünkü Sakların hem şehirleri, hem de ekili toprakları vardır.]. Bizimle savaşmak istiyorsanız, çevrenize bakın. Atalarımızın kurganları var. Onları arayın ve bozmaya çalışın. Siz bunu yapmadıkça savaşmayacağız. Bu, benim neden savaşmadığım soruna verdiğim yanıttır. Efendime gelince, ben yalnızca bir Tanrı kabul ederim; atalarım ve Sak kraliçesi Hestia. [Hestia, aslında Zeus'un en büyük kız kardeşidir. Herodot burada Hestia adını kullanarak, Sakların ünlü hatunu Tomris'i ima eder.]. Benden 'toprak ve suyu getirmemi istedin. Onu göndermiyorum, ama yakında daha uygun armağanlar alacaksın. Son olarak, seni efendi kabul etmem konusuna gelince; git ve ağla!"

Sak Kağanlığı, sivillerini ve hayvanlarını kuzeye taşıyıp, çekildikleri topraklardaki ekinleri ateşe vererek Agamanişlilerin geri hatlarına saldırır. Ağır kayıplar veren Darayavuş, Azak kıyılarında İdi Antar ile barış görüşmelerine oturmak zorunda kalır. Darayavuş ve ordusu sonunda İran'a geri çekilir ve Sak Kağanlığı büyük bir ün kazanır.

Sak Hatunu (kraliçesi) Tomris, barışçıl ama savunmaya önem veren bir siyaset yürütür. [Tomris ya da Tomaris olarak bozulan bu adın Türkçesi tomruk gibi kesen ve kan akıtan anlamlarına gelen Tomuruş'tur (Tomruş olarak da söylenir). Bu kendi adı değil, sonradan kendisine verilen bir sandır.]. Bunu bir zayıflık olarak gören Darayavuş'un oğlu Kuruş (MÖ 486-MÖ 465) ise, durmadan Sak Kağanlığı topraklarına akınlar düzenler. Agamanişliler, Sak Kağanlığı topraklarına girdiği zaman yakılmış tarlalardan başka bir şey bulamaz. Çünkü Saklar geri çekilip savaş için uygun bir alan ve zaman bekler, bu olmadığı zaman da savaşa girmezlerdi. Sakları kovalamaktan bıkan Kuruş, her seferinde İran'a geri dönmek zorunda kalır. Bir süre sonra, kendisiyle evlenmeyi ve kendisine bağlı olmayı kabul ederse, Tomruş Hatun ile uğraşmayacağına söz verir. Tomruş Hatun bunun bir oyun olduğunu anlar ve bu öneriyi reddeder.

Buna çok kızan Kuruş, büyük bir orduyla yeniden Sak topraklarına saldırır. Bu orduda savaş için eğitilmiş yüzlerce köpek de vardır. Tomruş Hatun artık kaçmanın yarar sağlamayacağını anlayıp uygun bir alan seçerek Kuruş'un ordusunu beklemeye başlar. İki ordu aralarında birkaç kilometre kalacak biçimde yerleşir. Güneş battığı için savaşa tutuş-

mazlar. Ancak Kuruş gece bir hile düşünür ve iki ordunun arasına bir çadır kurdurur. İçine de güzel kızlar, yiyecekler ve şarap koyar. Çadıra ansızın saldırı düzenleyen Tomruş Hatun'un oğlu ve yanındaki askerleri, içerideki birkaç Agamanışliyi öldürüp eğlenceye dalarlar. Birkaç saat sonra çadırı basan Agamanışliler, Tomruş Hatun'un oğlunu ve içerideki Sak askerlerini öldürür.

Tomruş çok sevdiği oğlunun ölümüne üzülür. Yemin ederek şöyle söyler: "Kana susamış Kuruş! Sen oğlumu mertlikle değil, o içtikçe zıvanadan çıktığın şarapla öldürdün. Ama güneşe yemin ederim ki seni kana doyuracağım!" Ertesi gün yapılan savaşı Sak Kağanlığı kazanır. Ok atmakta usta olan ve savaş arabalarını büyük bir ustalıkla kullanan Sak savaşçıları, savaş köpeklerine karşın Agamanışlileri büyük bir bozguna uğratar. Ölenler arasında Kuruş da vardır. Tomruş Hatun sözünde durur. Kuruş'un başını keserek kan dolu bir tulumun içine atar ve "Hayatında kan içmeye doymamıştın, şimdi ben seni kana doyuruyorum!" der.

Daha sonra Sak Kağanlığı Balkanlar'daki Türk boylarına saldırır. Ancak, bugünkü Bulgaristan ve Romanya ile Türkiye ve Yunanistan'ın Trakya bölgelerini kapsayan Türk boylarının kurmuş olduğu Odris Devleti, Sak Kağanlığı'nın saldırılarını durdurur. Tuna, Sak Kağanlığıyla Odris Devleti arasındaki sınır olarak belirlenir ve iki ülke arasındaki ilişkiler düzelir. Aralarında sık sık hanedan evlilikleri de olur. Sak Kağanlığı ayrıca kuzeybatıya (Doğu ve Kuzey Avrupa'ya) doğru genişleyerek birçok yerleşik Türk boyuna boyun eğdirir. Karadeniz kıyılarında ve Kırım'da kağanlığa boyun eğmeyen şehirlerle Kırım'ın Don Irmağı kıyısındaki boylar kağanlığın egemenliği altına girer. Sak Kağanlığı Pelasglara ve Romalılara buğday, canlı hayvan ve peynir satar. En büyük zenginliği ise köle ticaretinden elde eder.

MÖ 4. yüzyıl, Sak Kağanlığı'nın en parlak çağı olur. Sak kağanı Ateas [Ata], Tuna ile Azak Denizine dökülen Tania Irmağı arasındaki Türk boylarını birleştirir. Ardından Tuna boylarından Sava Irmağı'na dek olan toprakları ele geçirerek Karadeniz'den Adriyatik'e kadar bir ticaret yolu kurar. Ata'nın batıya doğru genişlemesi, onu MÖ 339'da Makedonya Türk devletinin beyi Philip [Bilip/Pilip: bilmiş, bilgili] ile karşı karşıya getirir. Makedonya Türkleriyle yapılan savaşta Ata ölünce, Sak

Kağanlığı gerilemeye başlar. Pilip'in oğlu Aleksander [Alık Sançar; alık: açık kızıl, sançar: sançan, vuran, yenen], Sak Kağanlığı'na saldırmayı sürdürür. MÖ 331'de, Alık Sançar'ın generali Zopyrion [Çapar/Çopur: silahlı atlı], Sak topraklarını 30 bin kişilik bir orduyla işgal eder. Ancak Olbia yakınlarında Sak Türkleri tarafından püskürtülür ve Çapar öldürülür. Sak Kağanlığı ayrıca Alık Sançar'ın Orta Asya'ya saldırısı sırasında da büyük bir direniş gösterir.

Bu sıralarda Karadeniz Bozkı'nındaki kimi Türk boyları yavaş yavaş huzursuzlanmaya başlar. İlk ayaklanma MÖ 310 yılında olur. Ancak Sak Kağanlığı, bu ayaklanmayı bastırır. Bu tarihten sonra Sak Kağanlığı'nın Karadeniz Bozkı'nındaki batı kanadında kısa süreli bir dağınıklık yaşanır. Bağımsızlaşan bazı boylardan biri, bugünkü Sivastopol çevresi merkez olarak, Kırım'dan Dinyeper'in alt kısmına dek uzanan bir beylik kurar. Buradaki Kimer döneminden kalma olan başka bir Türk beyliği olan Boğaziçi Beyliği ile yakın ilişkilerini sürdürür. Bir kısmı da bugünkü Dobruca çevresinde Scythia Minor (Küçük Sak Eli) olarak adlandırılan küçük bir beylik kurar. Ancak MÖ 3. yüzyıl içinde Sak Kağanlığı'nın batı kanadı bir dalgalanma yaşasa da dağılmaz.

MÖ 2. yüzyılda, Kırım'daki Sak beyleri Skilurus [Sakılır: korunan] ve ardında yerine geçen Palakus [Balak; manda yavrusu; Eski Türkler hayvan adlarını ad olarak kullanırdı.], Kırım'daki Boğaziçi Beyliği'ni ele geçirmeye çalışır. Boğaziçi Beyliği bir Agamaniş bölgesi olan Pontus valisi Mithridates'den [Batur Ata] yardım ister. Batur Ata, Kırım Sak Beyliği'ni yenerek başkentlerini alır ve topraklarını Boğaziçi Beyliği'ne verir. Ardından Dobruca çevresindeki Sak beyliği de Batur Ata tarafından ortadan kaldırılır. Uzun bir süre Boğaziçi Beyliği altında yaşayan bu Kırım Beyliği, MS 1. yüzyılda yeniden dirilir ve Kırım'ı kuşatır. Boğaziçi Beyliği bu kez Roma İmparatorluğu'ndan yardım ister. Yapılan savaşta Roma komutanı Tiberius Plautius Silvanus Aelianus, onları yener.

Avrupalı tarihçilere göre "İskitler", Avrupa'da bu tarihten sonra gizemli bir şekilde ortadan kaybolur! Ancak ileride nasıl yeniden ortaya çıktıklarını göreceğiz. Çünkü Sak Kağanlığı kısa süreliğine bir iç karışıklık yaşamış olsa da ne çökmüş, ne yıkılmış, ne de Saklar ortadan kalkmıştır.

Eski Çin kaynakları Sak Türklerinin bugünkü Kırgızistan ile Doğu Türkistan'daki İli Kazak özerk bölgesi ve Çu ırmakları vadilerinde yaşadıklarını belirtir. Han Kitabı'nda, bölgenin adı Sak ülkesi olarak geçer. Tanrı Dağları bölgesinde 30 kadar Sak döneminden kalan (MÖ 550-MÖ 250) kurgan bulunmuştur. Tarım Havzası'nda MÖ 7. yüzyıla dek Sak döneminden kalan eserler ortaya çıkarılmıştır.

Gelelim bugünkü Doğu Türkistan ve Kansu'da yaşamış olan "Yüeci"lere. Çin kaynaklarında bu halk eski yazılışıyla 禺氏 "Yu shi" (okunuşu: Yü şı), yeni yazılışıyla 月氏 "Yue zhi" (okunuşu: Yüe cı) olarak geçer. MÖ 2. yüzyılın sonlarından itibaren Tarım Havzası'ndan Çin'e yada taşı ya da öteki adıyla yeşim taşı satışı, arkeolojik olarak ayrıntılı bir biçimde belgelenmiştir; örneğin, Fu Hao kurganında* (MÖ 1200 dolayları) bulunan yüzlerce yeşim taşı, Tanrı Havzası'nın güney kenarındaki Hotan bölgesinden kaynaklanmaktadır.^[1] Batı "Zhou" Devleti dönemi (MÖ 1046-771) hakkındaki Çin tarihi belgelerinin bir özeti olan Yi Zhou Shu'nun (M.Ö. 4. ila 1. yüzyıldan kalma) 59. bölümünde, "Zhou" Devleti'nin kuzeybatısında yaşayan ve atları vergi olarak sunan 月氏 "Yue di" (okunuşu: Yüe di) halkından söz edilir.^[2]

Mandarin dilinde 玉石 "Yu shi" (okunuşu: Yü şı) ise, "yeşim taşı" demektir. Bu kadarı yeterlidir sanırım. Çin kaynaklarında "Yuezhi"nin eski yazılışı 禺氏 "Yü şı" biçimindedir. Çinliler 1950'deki harf devrimiyle eski karakterleri basitleştirerek değiştirdiler. Böylece eski kayıtları okumak daha da içinden çıkılmaz bir hal aldı. Görüldüğü gibi, bu ad bir etnos adı değil, bir taş adıdır; yeşim ya da yada taşı. Bunlar "Yüe şı" ya da "Yüe di" adında ayrı bir halk değil, Sak Kağanlığı'nın doğu topraklarında, bugünkü Doğu Türkistan'da oturan halkıdır. Yeşim taşı üretimiyle uğraştıkları için de kendilerine "yeşimci" ya da "yadacı" denmiştir.

* Fu Hao kurganı, Çin'in Henan Eyaleti, Anyang kentindeki antik "Shang" hanedanı başkenti Yin'in kalıntıları olan Yinxu'da arkeolojik bir bölgedir.

[1] Liu, Xinru (2001a). Migration and Settlement of the Yuezhi-Kushan. Interaction and Interdependence of Nomadic and Sedentary Societies. Journal of World History. 12 (2): 261-292. doi:10.1353/jwh.2001.0034. JSTOR 20078910.

[2] Thierry, François (2005). Yuezhi et Kouchans, Pièges et dangers des sources chinoises. In Boppearachchi, Osmund; Boussac, Marie-Françoise (eds.). Afghanistan, Ancien carrefour entre l'est et l'ouest. Turnhout: Brepols. s. 421-539. ISBN 978-2-503-51681-3.

Eski Türkçe yazılan eski Çin kayıtlarındaki yadacı ve yeşimci sözleri, bugünkü Mandarin dilinde “yüe di” ya da “yü şı / yüe şı” olarak okunuyor. Bugünkü Çinliler, eski kayıtların eski Türk dilinde nasıl okunduğunu bilmiyor, çünkü eski Türkçeyi bilmiyorlar. Onlar, bugünkü Mandarin diline göre okumaya çalışıyorlar. Kayıtlarda geçen özel adları bilerek mi, yoksa bilmeyerek mi bugünkü gibi okuduklarını bilmiyorum. Ancak bunun sonucunda ortaya çıkan çarpıtma, resmi Çin tarihiyle başlamış oluyor. Avrupalı tarihçiler de bunu kendi isteklerine göre biçimlendiriyor.

“Büyük Yuezhi göçebe bir kalabalıktı. Sığırlarını izlemeyi sürdürdüler ve Xiongnu (Hunlar) ile aynı geleneklere sahiptiler. Askerleri yüz binden fazla olunca, güçlüydüler ve Xiongnu'yu hor gördüler. Geçmişte Dunhuang ve Qilian arasındaki bölgede yaşıyorlardı.”^[3] Sak Kağanlığı içindeki Türkler Moğolistan ovasının batı kısmı, Sarı Irmak'ın üst kısımları, Tanrı Havzası ve Altay Dağları eteklerindeki (Pazınk kurganının bulunduğu) Ukok Yaylası da içinde olmak üzere Orta Asya'nın büyük bir kısmını kapsayan bir alanda yaşıyordu.

MÖ 3. yüzyılda batı kanadı kanşıklık içinde olan Sak Kağanlığı, Orta Asya'da Hun Kağanlığı ile güç kavgasına girer. Hun Kağanlığı yavaş yavaş güçlenerek Sak Kağanlığı ile savaşmaya başlar. Çin kayıtlarına göre Sak ve Hun kağanlıkları en az dört kez savaşır. İlk savaş, aniden Sak Kağanlığı'na saldıran Hun kağanı Tuman (“Teoman”) döneminde olur. Bunun üzerine Sak kağanı, Tuman'ın kendisine rehin olarak verdiği oğlu Mete'yi öldürmek ister. Ancak Mete iyi bir at çalar ve ülkesine kaçmayı başlar. Daha sonra da babasını öldürür ve Hun kağanı olur.

Bu savaşta Hun Türkleri Sak Türklerini yenemez. İkinci savaş, MÖ 203 yılında, Mete döneminde olur. Bu savaşta Mete, Sak Kağanlığı topraklarının geniş bir alanını ele geçirir ve böylece Sak Kağanlığı'nın egemenliği sarsılmaya başlar. Üçüncü savaş, MÖ 176'da yine Mete döneminde olur ve Sak Kağanlığı kötü bir şekilde yenilir. Mete'nin komutanlarından biri tarafından yönetilen Hun ordusu, Kansu'daki Sak bölgesini işgal ederek ezici bir zafer kazanır. Mete, Çin'deki “Han” kağanına gönderdiği bir mektupta, savaşan erkeklerinin mükemmelliği

[3] Han Kitabı, 61.

ve atlarının gücünden dolayı, Sakları yok etmeyi, her birini öldürmeyi ya da kovmayı nasıl başardığı ile öğrenir.

MÖ 173'te Sak Kağanlığı, bugünkü Batı Kansu'da yaşayan Wusun 烏孫 (okunuşu: Vustin) adlı bir Türk halkına saldırır ve Wusunları yenerek, Nandum 難兜靡 sanıyla bilinen Kunmi 昆彌 (ya da Kunmo 昆莫, bugünkü Çinliler eski yazıları nasıl okuyacaklarını bilemiyor) adındaki Wusun kağanını öldürürüp topraklarını ele geçirir. Wusunlar kaçarak Hun Kağanlığı'na sığınır. Mete Han, sağ kalan Wusun teginini (prensini) kabul ederek onu Wusunların önderi ve aynı zamanda kendi generallerinden biri yapar. Buradaki Wusunlar, MÖ 8. yüzyılda Sak Kağanlığı'nın yönetimi altına girmek istemeyip Batı Kansu'ya göçen Türk boylandı. Bu boylar, Kimer dönemindeki beyliklerden birinin yönetici boyu olan Aşina boyu önderliğinde Karadeniz Bozkır'ından buraya göçen ve üç boydan oluşan Üç Tuğlu Türk Budun'dur. Bu Türkler (Wusun) daha sonra Hun Kağanlığı'na bağlı olarak Doğu Kansu'ya yerleşir.

Dördüncü savaş, Mete'nin oğlu Laoşang (M.Ö. 174-166), döneminde olur. Laoşang [Ulu Sang; sang: servet, zenginlik], savaşta Sak kağanını öldürür ve sonra da geleneklere göre kafatasından bir kadeh yapar. Yapılan bu uzun süreli savaşlar sonucunda Sak Kağanlığı, Kansu ve Tarım Havzası'ndaki topraklarını terk eder. Burada yerleşik olan Yeşimci Sak Türklerinin büyük bir kısmı MÖ 165'te İli Vadisi'ne göçer. [İli Irmağı, Doğu Türkistan'ın batı bölgesinden doğup, Kazakistan'da Balkaş Gölü'ne dökülür.] Ancak burada başka Sak boyları yaşamaktadır. "Yüeşi, Sai kralına saldırdı, onlar güneye önemli bir uzaklığa göçtüler, ardından Yüeşi onların topraklarını işgal etti".^[4]

Böylece doğudaki Yeşimci Sak boylarının büyük bir kısmı İli Vadisi'ne göç edince, kağanlık içinde büyük bir kargaşa yaşanır ve Yeşimci Sak boyları öteki Sak boylarının topraklarına yerleşerek, onları güneye iter. Yeşimci Sak Türklerinin küçük bir kesimi de, Tibet Platosu'na göç eder ve bölgede oturan 羌 Qiang'ların yanında yaşamaya başlar. Bir kesimi ise Tarım havzası'nda kalmaya devam eder. MÖ 133-132'de Wusun Türkleri, Hun Kağanlığı'yla birlikte Sak Kağanlığı'na saldırarak,

[4] Han Kitabı, 61.

onları İli Vadisi'nden çıkarır ve bu bölgeye yerleşir. Bu da Sak Kağanlığı ile Hun Kağanlığı arasındaki son savaştır.

Göç etmeyen Sak Türkleri, MÖ 2. yüzyılın sonlarına doğru Tanım Havzası'nda küçük beylikler kurmuştur. Bunlar, Sak Kağanlığı çekildikten sonra bölgede kalanlardır. Hotan Beyliği, Tanım Havzası'nın güney ucunda bir şehir devletidir. Hotan Beyliği'nin komşusu olan Kaşgar Beyliği de bir şehir devletidir. Doğudaki Koço ve Kansu beylikleri de başlangıçta birer şehir devletleridir. Han Kitabı'na göre, Sak Kağanlığı dağılarak bölgede birkaç devlet kurulur. Bu Sak devletleri Kaşgar'ın kuzeybatısında Tımsuk ve Pamir'in güneyindeki Taşkurgan alanlarıdır. Tüm bunlardan, Sak Kağanlığı'nın doğu kanadının dağılarak, küçük devletlere bölünmüş olduğunu anlıyoruz

MÖ 133'ten MS 89'a kadar uzanan "Han" ile "Hun" Savaşları'nın bir sonucu olarak, Hotan ve Kaşgar da içinde olmak üzere Tanım Havzası (bugünkü Doğu Türkistan), "Han" Kağanlığı'nın egemenliği altına girer. MÖ 166'da Sak Kağanlığı, Baktria (Hindikuş Dağları ile Ceyhun Irmağı arası) bölgesinde Büyük Alık Sançar'ın (İskender) ölümünün ardından kurulan Selevkos Devleti'nin egemenliğine son verdikten sonra, kağanlık içindeki bir Türk boyu olan Partlar İran'ı ele geçirir.

İşte bir kısım Avrupalı tarihçinin Sakları "Hint-Avrupalı bir İran halkı" yapma çabaları burada başlar. Akılları sıra Türkleri tarihten sildikten sonra, Hintlileri ve İranlıları da toplayıp "Hint-Avrupa etnosu" ve "Hint-Avrupa dili" diye bir tez ortaya attılar. [Bu tezin ayrıntılı bir eleştirisini Türklerin Gerçek Tarihi adlı kitabımda yaptım. Bu kitabın sonunda da ek olarak veriyorum.]. Bu teze bir kılıf uydurabilmek için de Sümerlilerin ve Elamlıların dillerini "soyu tükenmiş diller" olarak ilan ettikten sonra, Elamlıların kurduğu Agamanişli Devleti'nin halkını "Pers" olarak ilan ettiler. İran'ı ele geçiren Part adlı Türk boyunun kurduğu Arşaklı Devleti'nin halkını da bazen "Pers", bazen de "Part" olarak adlandırdılar. "Part" mı yoksa "Pers" mi olarak adlandıracakları konusunda ise kafaları halen karışıktır!

Kun Uygarlığı

Türk-İslam sentezinin ideologlarından tarihçi İbrahim Kafesoğlu

lu'nun resmî tarihe dayandırdığı iddiasına göre, Büyük Hun Kağanlığı'nın yıkılmasından sonra Moğol asıllı Juān juānlar (okunuşu: Cüen cüen) Orta Asya'yı ele geçirerek bir kağanlık kurmuş, Çin'e göç eden Hun kitleleri de Türk asıllı Tabgaç devletini kurmuş. Ancak Tabgaç hanedanı 5. Yüzyılın sonlarına doğru Budizm ve Çinlileşme sonucu Türk karakterini yitirmiş. İşte Türk tarihinin zehirlenmesi tam burada başlar. Günümüzdeki Türk tarihçilerin çoğu da Kafesoğlu'nun yazdıklarını sorgulamadan kabul eder.

Birincisi, o dönemde Moğol adlı bir etnos henüz daha oluşmamıştır. Moğollar, Cengiz Han'ın kurduğu Tatar Kağanlığı'nın 14. yüzyılın sonlarına doğru yıkılmasından sonra bugünkü Moğolistan topraklarında Eski Kırgız, Eski Tatar ve Eski Mançu boylarının karışması sonucu 15. yüzyıldan sonra ortaya çıkmış olan kırma bir etnostur. Kafesoğlu'nun Moğollardan anladığı ise, Araplarla ve Müslüman Türklerle savaşmış olan Gök Tanrı Türklerdir ve bunlar Kafesoğlu'na göre Müslümanların can düşmanlarıdır. Resmi Çin Tarihçilerinin 娟娟 Juān juān (okunuşu: Cüen cüen) olarak adlandırdığı "Moğol asıllı" halk ise, Hun Kağanlığı'nın ardılı olan bir Türk boyudur ve Orhun yazıtlarında adları Aparlar olarak geçer.

İkincisi de, Tabgaçlar 5. yüzyılda Çinlileşmemiştir. Çünkü ne o dönemde ne de günümüzde "Çinli" diye bir etnos yoktur. Çin halkı bugün onlarca değişik etnostan oluşmaktadır. Oysa Kaşgarlı Mahmut 1077 yılında yazdığı Divan-ı Lugat it-Türk adlı eserinde, Tabgaçların Çin'de yerleşik olan bir Türk boyu olduğunu ve Türkçe okuyup yazdıklarını belirtir. İbrahim Kafesoğlu, Kaşgarlı'nın bu eserini kesinlikle okumuştur. Ama Kafesoğlu tezlerini yine de resmî tarihe dayandırmayı seçmiştir. Çünkü Kafesoğlu, inançlı ve aktif bir Türk-İslam sentezcisidir. Türk-İslam sentezcilerine göre "Türklük bedenimiz, İslam ise ruhumuzdur". Onlara göre Türkler, İslam'dan önce ruhsuz yaratıklar olarak yaşamışlardır!

Kaşgarlı Mahmut, "Kıtay ülkesi Çin'dir. Bundan sonra Tawgaç gelir. Orası Maçin'dir." diye yazar. Orhun yazıtlarında adı geçen Tabgaç boyu, Kaşgarlı döneminde artık Tawgaç olarak söylenmektedir. Kaşgarlı sözlükteki Tawgaç maddesinde, "Tawgaç bölgesinde yerleşik olan bir Türk

boyuna verilen ad.” diye yazar. Açıklamasını da şöyle yapar: “Tawgaç, Maçin’in adıdır. Burası, Çin’den dört ay uzaktadır. Çin aslında üç bölüktür: birincisi, Yukarı Çin’dir ki, doğudadır. Buna Tawgaç derler. İkincisi orta Çin’dir. Burası, Xıtay adını alır. Üçüncüsü, aşağı Çin’dir, Barxan adı verilir. Bu, Kaşgar’dır. Ancak şimdi Maçin, Tawgaç diye tanınmıştır. Xıtay ülkesine de Çin denilmiştir.”

Kaşgarlı’nın, “aslında üç bölüm” dediği Çin, burada da “ülke” anlamına gelmektedir; Türklerin ülkesi. Çin adı da Türkçedir. MÖ 221 ile MÖ 206 yılları arasındaki “Qin (okunuşu: Çin) Hanedanı’nın” adından gelmektedir ve eski Türkçe ülke anlamına gelen “king” sözünden dönüşmüştür. Kaşgarlı’ya göre Çin ülkesi üç bölümden oluşmaktadır:

1. Doğuda olan Yukarı Çin; burası Tawgaç Türklerinin yaşadığı ülkedir. Ama artık Maçin olarak tanınmaktadır.
2. Orta Çin; burası Kıtay Türklerinin yaşadığı ülkedir ve Tawgaçların kuzeyindedir.
3. Batıda olan Aşağı Çin; buraya Barxan adı verilir. Burası Kaşgar’dır, Doğu Türkistan’dır.

Kaşgarlı Mahmut’un tanımladığı Çin, bugünkü Doğu Türkistan, İç Moğolistan, Çin ve Mançurya’dır. Burası Türklerin ülkesidir.

Kaşgarlı’nın Çin ve Maçin dediği topraklar, Çin resmi tarihindeki “Batı Xia”, “Liao” ve “Song” hanedanlıklarının topraklarıdır. “Batı Xia”, “Liao” ve “Song” adları, resmi Çin tarihçilerinin bölge adlarından uydurmuş oldukları devlet adlarıdır. “Batı Xia”, Tangutların, “Liao” da Kıtayların kağanlığıdır. Kaşgarlı’nın “Orta Çin” dediği yer bu iki devlettir. “Song” da Tawgaçların kağanlığıdır, yani Kaşgarlı’nın “Yukarı Çin” dediği yerdir. Tangutlar, Kıtaylar ve Tawgaçlar, Kaşgarlı Mahmut’un Divan-ı Lugat it-Türk adlı eserini yazdığı 1072-1073 yılları döneminde Türk boylandı ve bu devletler Türk devletleridir.

Yukarıdan aşağı Kıtay, Tangut ve Tabgaç Kaşgarlıkları

Kaşgarlı daha sonra, “Çin ve Maçin halkının ayrıca dilleri vardır. Bununla birlikte şehirli Türkçeyi iyi bilirler. Mektuplarını bize Türk yazısı ile yazarlar. Uygurlar, 24 harften oluşan Türk yazısını kullanır. Kitaplarını, mektuplarını bununla yazarlar. Uygurların ve Çinlilerin bundan başka bir yazıları daha vardır. Defterlerini, senetlerini bununla yazarlar. Bu yazıyı Müslüman olmayan Uygurlarla Çinlilerden başkası okuyamaz. Söylediklerim, şehir halkıdır.” diye ekler. Bu “ayrıca diller” hangileridir? Kıtay ülkesindeki “ayrıca dil”, Mançucadır. Tawgaç ülkesindeki “ayrıca dil” ya da daha doğrusu diller ise, Güney Çin'deki Türk olmayan halkların dilleridir.

Kaşgarlı'nın yazdıklarının anlamı şudur: O dönemdeki Türk boyları, bugün yanlış olarak “Eski Uygur Alfabesi” diye adlandırdığımız Türk alfabesini kullanmaktadır. Kitaplarını ve mektuplarını bununla yazarlar. Uygurlar, Tangutlar, Kıtaylar ve Tabgaçlar bu yazının dışında bugün “Çin karakterleri” dediğimiz bir başka Türk yazısı daha kullanmaktadır. Defterlerini ve senetlerini bununla yazarlar. Çin/Maçin halkının ayrıca dilleri olmakla birlikte, şehirli Türkler ve Türkçeyi iyi bilirler.

Müslüman Türklerin okuyamadığı bu yazı, Çin yazı karakterleridir. Bu sözlerden, Türklerin bu yazıyı da kullanmış olduklarını öğreniyoruz. Örneğin Hunlar da bu yazıyı kullanmıştır. Müslüman olmayan Uygur, Tabgaç, Kıtay ve Tangut Türkleri Kaşgarlı'ya göre bu yazıyı da kullan-

maktadır. Çin yazı karakterlerinin ilk örnekleri “Shang” Hanedanlığı dönemine, yaklaşık olarak MÖ 1600 yıllarına ait kemikler üzerine yazılmış olan fal yazılarıdır. Fal yazıları, birbirinin ayrısı olan Anav, Harappa, Sümer ve Elam yazılarının Orta Asya'nın doğusundaki daha stilize edilmiş olan biçimidir. Bu dönemde 3000 tane yazı karakteri ortaya çıkmış ve bu yazı karakterleri, Çin'i binlerce yıl yönetmiş olan Türkler döneminde bugün kullanılan Çin yazı karakterlerine dönüşmüştür.

Çin lehçeleri ve tarihi fonoloji, özellikle -Mandarin dili olmayan Min lehçeleri üzerine çalışmaları ile tanınan bir Amerikalı Sinolog ve dilbilimci Jerry Lee Norman'a göre Mandarin dili, 959-1126 yılları arasındaki Kuzey “Song”'un düşmesinden sonra ve Kuzey Çin'deki 1115-1234 yılları arasındaki “Jin” ve 1280-1368 yılları arasındaki “Yuan” hanedanlıkları sırasında, Kuzey Çin Ovası'nın başkent çevresindeki “lehçelerine” dayanan ortak bir konuşma olarak geliştirilmiş.

Oysa Tayvan'da doğup büyüyen ve 20 yılı aşkın süredir Mandarin Çincesi öğreten Çin Dili Uzmanı Qiu Gui Su'ya (okunuşu: Çiu Güy Su) göre ise, Mandarin dili “Ming” Hanedanlığı'nın (1368-1644) son döneminde egemen sınıfın dili olarak ortaya çıktı. Çin'in başkenti “Ming” Hanedanlığı'nın son döneminde 1421 yılında Nanjing'den (okunuşu: Nen Cing) Pekin'e geçti ve “Qing” Hanedanlığı (1644-1912) sırasında Pekin'de kaldı. Mandarin, Pekin lehçesine dayandığından doğal olarak sarayın resmi dili oldu. 1909'a kadar Mandarin Çin'in ulusal dili haline gelmedi. “Qing” Hanedanlığı 1912'de düştüğünde, Çin Cumhuriyeti Mandarin'i resmi dil olarak ilan etti. 1950 de harf devrimi yapıp “Qing” Hanedanlığı'nda kullanılan karakterler basitleştirilerek, günümüzde kullanılan karakterlere çevrildi. [Ancak Taiwan, Hongkong ve Singapur'da eski yazı karakterleri devam ediyor. Bu eski yazı karakterleri, Japoncada Kanci, Korecede ise Hanci karakterleri adlarını taşıır.]

Bundan çıkan sonuç şudur: 1421 yılına dek Çin sarayında konuşulan dil Türkçedir. Hatta Tabgaç “Ming” Hanedanı'nın başkenti Pekin'e taşımaya karşın kendi dilleri olan Tabgaç Türkçesini konuşmayı sürdürmüş olacakları dikkate alınırsa, Mandarin dilinin Mançular döneminde ortaya çıktığı sonucuna ulaşırız.

Mandarin diline temel olan diller Türk, Mançu ve Kore dilleridir.

Mançu Qing hanedanlığı döneminde bu dil, evirilerek ve içine Çin'deki diğer birçok Türk olmayan halkların dillerinden çok sayıda sözler (kelimeler) girerek bugünkü durumuna geldi. Mandarin dili, mantığı ve kuralları olmayan ve kısaltmalar üzerine kurulu olan yapay bir dildir. Türk, Kore ve Mançu dillerinden alınan sözlerin (kelimelerin) son hecelerinin çoğu atılarak kalıplaştırılmaya çalışılmakta ve sözlerin geriye kalan kısımları da köklü fonetik dönüşümlere uğramaktadır. Bu nedenle sözlerin söylenişleri (telaffuzu), sürekli olarak değişmekte ve aynı söz bir kaç değişik biçimde sayılabilmektedir. Dolayısıyla Mandarin dili, konuşulması sürekli olarak değişen-dönüşen ve sonunun nereye varacağı bilinmeyen bir dildir. Bugün ana dili Mandarin olan insanlar bile birbirini anlamakta güçlük çekmekte ve iletişim zorlukları yaşamaktadır. Bu dilin bir ses alfabesiyle değil de, logogramlar olan işaret karakterleriyle yazılması ise, bu değişim-dönüşüm sürecini alabildiğine kolaylaştırmakta ve hızlandırmaktadır.

Böylece Mançular, Qing Hanedanı döneminde Çin'i yönettikleri 275 yıl içinde yalnızca kendi dillerini ve etnik kimliklerini yok etmekle kalmayıp Tabgaç, Kıtay, Tangut ve Çin'deki öteki Türk halklarının dillerini ve etnik kimliklerini de yok ettiler. "Bu kadar kısa süre içinde böyle bir şey olabilir mi?" diye karşı çıkanlar olabilir. Ancak İran örneği unutulmasın. İran'da İngilizlerin yardımıyla 1925 yılında yönetimi ele geçiren Azerbaycan Türkü Rıza Şah* sonrasında, son 95 yıl içinde Türklerin önemli bir kısmı dillerini ve etnik kimliklerini yitirerek hızla Farslaştı ve eğer asimilasyon bu hızla sürerse, önümüzdeki yüz yıl içinde İran'da pek Türk kalmayacaktır.

Tabgaçlar ve öteki Türk halklarına, Mançuların "Qing" hanedanlığı döneminde dilleri ve kültürleri unutturularak Türklük özellikleri orta-

* İran, Araplardan sonra yeniden Türk egemenliğine girerek, sırasıyla Gazne Devleti (962-1183), Selçuklu İmparatorluğu (1038-1157), Harzemşahlar Devleti (1077-1231), Moğol-İlhanlı Devleti (1206-1368), Akkoyunlu Devleti (1378-1508), Kızılbaş (Safavi) Devleti (1502-1736), Kacar Devleti (1796-1925) İran'ı yönettikten sonra, 1925 yılında Kazak Birliği'nin komutanı olan bir Azerbaycan Türkü Tuğgeneral Rıza Han bir darbeye Kacar Devleti'nin son sultanı Ahmet Şah Kacar'ı devirerek kendi Şahlığını ilan etti ve kendine Pehlevi sarını aldı. İktidara geldikten sonra da Türkçeyi yasaklayıp, Farsçayı resmi dil yaptı. Böylece İran Türkleri son 95 yıldır kendi dillerini ve etnik kimliklerini kendileri yok etmekle uğraşmaktadır.

dan kaldırıldı. Her ne kadar 1912'de Mançu hanedanı düşmüş olsa da yerine kurulan Çin Cumhuriyeti'ni yönetenler yine Mançular oldu. Bugün Çin'i yöneten "Han Çinlileri" çoğunlukla Mançulardır. Kimliksiz Mançular, 1912'den sonra "Han Çinlileri" adı altında yeni bir etnos yaratma girişimine başladı. Bugün 1,5 milyar nüfusu olan Çin'de 1,2 milyar kişi, Çin yönetimi tarafından "Han Çinlisi" olarak adlandırılıyor. Ancak bunlar birbirinden ayrı onlarca etnik grubun toplamından oluşan ve birbirinden çok değişik diller konuşan bir topluluktur. Resmî Çin tarihine göre Hanlar, Yani Çinliler, Han sülalesini kuran Çinlilerdir. Oysa bu "Han" sözü, Mandarin diline Türkçe "kun" (güçlü) sözünden geçmiştir.

Çin yönetimi tarafından "Han Çinlisi" olarak adlandırılan ve Guan-hua (Mandarin) dili konuştukları iddia edilen 1,2 milyar kişinin 120 milyonu Kanton, 120 milyonu Hakka, 115 milyonu Min, 100 milyonu Sichuan, 90 milyonu Wu, 75 milyonu Jianghuai, 60 milyonu Gan, 40 milyonu Hunan, 5 milyonu da Tanka halklarıdır ve kendilerine özgü olan ayrı diller konuşurlar. Bu diller Mandarin dili değildir. Bu halkların hepsi Çin'in güneyinde yaşar. Çin'in kuzeyinde yaşayan ve Guanhua (Mandarin) dili konuşanlar ise, 100 milyon kişilik Shandong ve 75 milyon kişilik Hebei halklarıdır. Bunlar, Mançuların asimile ettikleri Tabgaç, Kıtay ve Tangut Türklerinin torunlarıdır. Asimile olan Türk halklarının toplam sayısı, Türklerden dönuşen Müslüman Döngenlerle (Huilerle) birlikte, Mançuları da eklersek 200 milyon kadardır ve Çin'in kuzeyinde yaşarlar. Bunların ana dili artık, Mandarin olarak bilinen Guanhua dilidir.

Bugün Mançular, Çin'deki birbirinden değişik onlarca etnik grubu bir arada tutabilmek için baskı ve şiddete dayalı korkunç bir asimilasyon politikası yürütüyor. Çin yönetiminin baskı ve şiddetle asimile etmek istediğı bölgeler Doğu Türkistan, Tibet ve İç Moğolistan'dır. Mançular zaten asimile oldular. Bugün Çin'de resmi sayılara göre 11 milyona yakın Mançu yaşıyor, ancak bunlardan yalnızca birkaç bini Mançu'ca bilir. Gerisinin ana dili artık Mandarindir.

Çin Halk Cumhuriyeti egemenliğı altındaki İç Moğolistan'daki Moğollar henüz tümüyle asimile olmadı. Resmi sayılara göre bugün Çin'de

7 milyona yakın Moğol var. Tibet'te şiddetli bir asimilasyon siyaseti uygulanıyor. Doğu Türkistan ise, bugün Çin yönetiminin hedefindeki önemli bölgedir. 2010 yılı resmi sayılarına göre Doğu Türkistan'da 10 milyon "Uygur", 1,5 milyon "Kazak", 190 bin "Kırgız", 10 bin "Özbek", 3500 "Tatar" var. Ancak bu sayı çok abartılı bir biçimde azdır. Bugün Doğu Türkistan'da 40 milyon civarında Türk yaşıyor ve Çin yönetimi Türkleri fiziksel olarak yok etme düzeyinde bir asimilasyon siyaseti uyguluyor.

Asya Türk tarihinin başladığı en önemli yerlerden biri, Çin'deki San Irmak kıyıları ve çevresidir. San Irmak, MÖ 7000 yıllarından başlayarak Türklerin ilk yerleşim bölgelerinden biri olmuş ve Çin ülkesini Türkler kurmuştur. Burada gelişen erken Türk uygarlıkları MÖ 6200-5400 Xinglongwa (okunuşu: Şing long va), MÖ 5400-4500 Zhaobaogou (okunuşu: Cau Bau Gou), MÖ 4700-2900 Hongshan (okunuşu: Hong Şan), MÖ 5000-3000 Yangshao (okunuşu: Yang Şau), MÖ 3000-2000 Longshan (okunuşu: Long Şen) ve MÖ 2000-1500 Erlitou uygarlıklarıdır. Türkler Çin'de ilk devlet yapısını MÖ 2000 yıllarında kurmuşlardır.

Çin'deki Türk hanedanları, Mandarin dilindeki adlandırılmalarıyla sırasıyla şunlardır:

Xia (okunuşu: Şia) 夏朝 (MÖ 2070-1600),

Shang (okunuşu: Şang) 商朝 (MÖ 1600-1046),

Zhou (okunuşu: Cou) 周朝 (MÖ 1046-256),

Qin (okunuşu: Çin) 秦朝 (MÖ 221-207),

Han 汉朝 (MÖ 202-MS 220),

Üç Devlet 三国 (220-280),

Jin (okunuşu: Cin) 晋朝 (266-420),

16 Devlet 十六国 (304-439),

Güney Hanedanlık 南朝 (420-589),

Kuzey Hanedanlık 北朝 (386-581),

Sui (okunuşu: Süy) 隋朝 (581-618),
Tang 唐朝 (618-907),
Beş Nesil On Devlet 五代十国 (891-979),
Song 宋 (960-1279),
Liao 辽朝 (907-1125),
Batı Xia 西夏 (1038-1227),
Jin 金朝 (1115-1234),
Yuan 元朝 (1271-1368),
Ming 明朝 (1368-1644).

Mançular Jin Hanedanı'ndan (1115-1234) sonra ikinci kez, Qīng Hanedanı ile 1636-1912 yılları arasında Çin'i yönettikten sonra, yapılan devrimle Çin Cumhuriyeti (中华民国 Zhōnghuá mínguó) kurulmuş, 1949 yılında Mao'nun yönetimi ele geçirmesiyle de devletin adı Çin Halk Cumhuriyeti (中华人民共和国 Zhōnghuá rénmin gònghéguó) olarak değiştirilmiştir. [Çin Cumhuriyeti'ni kurmuş olanlar, Mao'dan kaçıp Taiwan adasına yerleşerek, Taiwan Cumhuriyeti'ni kurmuşlar ve adadaki yerli halkı asimile ederek, onları da Çinlileştirmişlerdir.]

Türkler Çin'de MÖ 2200'lü yıllarda ilk merkezi devleti kurdular. Bu devlet, San İrmak boyundaki Çang'an (bugünkü adı Xi'an 西安 okunuşu: Şi en) şehrinde kuruldu. MÖ 1600 yılına dek yaşayan bu devletin resmi Çin tarihindeki adı "Xia" dır. Çin kayıtlarına göre "Xia" (Okunuşu: Şia) Hanedanlığı kurulmadan önce "Xia" boyuyla başka boylar arasında yoğun savaşlar sürer. "Xia" boyundan "Yu" (Yü) adlı bir kahraman, San İrmağın taşmasını engellemek için çevredeki boyları birleştirerek 13 yıl süren uzun bir mücadeleden sonra başarılı olarak "Xia" Hanedanı'nı kurar. [Xia adının Eski Türkçesi Çang/Çeng biçimindedir ve çan, gürültü, yüksek ses anlamlarına gelir.]

MÖ I. yüzyıl Çin kayıtlarında tarihçi Sima Qian (okunuşu: Sı Ma Çien), Xiongnuların (okunuşu: Şiong Nu), yani Hunluların, Xia boyundan geldiklerini yazar. MÖ 1600 yılında Xia Hanedanı'nın son kralı Jie (okunuşu: Cie) yozlaşmış ve sorumsuz bir yaşam sürdüğü için Mingtiao (bugünkü Kuzey Anyi) savaşıyla tahttan indirilir. Tahttan indirilen Jie,

doğuya Nanchao'ya (bugünkü Chao, Anhui) sürülür. Üç yıl sürgün hayatı yaşadıktan sonra Jie ölür, Jie'nin oğlu Xunyu (ya da Chunwei) gelenek olduğu üzere babasının eşleriyle evlenir ve bütün boyu sürgünden kurtararak kuzeye götürür ve oraya yerleşir. Böylece Xunyu, Xiongnuların atası olur. MÖ 3. yüzyılda örgütlenen Xiongnular çoğalmış ve güçlenmiş olarak Çin'e saldırmaya başlarlar.

MÖ 1600 yılında Xia Devleti'nin son kağanı Jie'yi, "Shang" boyundan "Tang" adlı biri tahttan indirdikten sonra "Shang" Hanedanı'nı kurar ve "Tang", bu hanedanın kağanı olur. Tüm bunlardan anlaşılacağı gibi, bu halk önce bir devlet kurar ("Xia"). Bu, Çin'de kurulan ilk devlettir ve halkı kendini "Hun" olarak adlandırır. Ardından iktidardaki kağan, halkın bir kesimi tarafından devrilerek, yerine yeni bir devlet ("Shang") kurulur ve kağanla ona bağlı olan halkın bir kesimi ülkeden kovulur.

MÖ 1390 yılına gelindiğinde Ordos'ta (San İrmağın kuzeye doğru yay çizdiği alan) yeni bir Türk devletinin kuruluşunun ilk adımları başlar. Bu Türkler, Çin'den önce doğuya sürülen, oradan da kuzeye (Ordos'a) göç edenlerdir. MÖ 1200 yılında ise iyice güçlenmişlerdir ve daha gelişmiş bronz silahlarla savaş arabalarına sahiptirler. MÖ 1046 yılına gelindiğinde, 45 bin kişilik bir ordu ve 300 savaş arabasıyla "Wu" önderliğinde "Shang" Devleti'ne saldırıp başkenti ele geçirirler ve kağanı öldürürler. Ardından "Zhou" Devleti'ni (MÖ 1046-MÖ 221) kurarlar. Böylece kuzeyden gelenler, güneydekileri egemenlikleri altına alarak kendi kağanlıklarını kurmuş olur.

"Zhou" Devleti'nin alanı Ordos'un güneydoğusu, San İrmak boyu ve güneyidir. MÖ 256 yılında, dağılmaya başlayan "Zhou" Devleti çok sayıda beyliğe bölünür. "Zhou" kağanı da doğuda küçük bir alana sığışır. Bu beyliklerden biri olan "Qin" beyliği, ilk önce gücünü yitirmiş olan "Zhou" Hanedanı'na son verir, sonra da ayakta kalan öteki beş beyliği yıkarak "Qin" (okunuşu: Çin) Hanedanı'nı (MÖ 221- MÖ 206) kurmuştur. Böylece artık ülkenin adı, "ülke" demek olan "Çin" olur.

Güneydeki Türkler iktidar değişikliğiyle uğraşırken, kuzeyde, bugünkü İç Moğolistan topraklarında yaşayan Türkler de bu sıralarda (MÖ 220) yeni bir devlet kurma aşamasındadır. Bu devlet de "Hun"

devletidir. Hunlar bölgedeki öteki Türk boylarını egemenliği altına alarak güçlü bir birlik kurar. Bu birliği, MÖ 220 yılında Tuman ("Teoman") kurar. Erken Türk dilinde "tuman" biçiminde olan ve daha sonra Eski Türk dilinde "tümen" olarak da söylenen bu söz "önder olan" anlamına gelir [önder anlamına gelen "tu/tuğ" sözünün -man/-men yapım ekiyle türevi]. Tümen'den sonra devleti büyük bir imparatorluk durumuna getiren Oğlu Mete'dir [Mete; uygun, doğru ve düzgün anlamlarına gelir].

Qin Hanedanlığı (okunuşu: Çin), ilk kağan olan Çin Şi Huang'ın MÖ 210 yılında ölmesinden sonra, kağanın danışmanları onun yerine oğlunu geçirir ve oğlu aracılığıyla kağanlığı denetim altına almaya çalışır. Ancak birkaç yıl sonra ayaklanma başlar ve dört yıl içerisinde devletin otoritesi, isyanlar karşısında çöker. Ayaklanmanın iki önderi Xiang Yu (Şiang Yü) ve Liu Bang bir süre sonra birbirine düşer. On Sekiz beyliğe bölünmüş ve bunların her biri ya Xiang Yu ya da Liu Bang'a bağlılığını bildirmiş durumdaki Çin'in egemeninin kim olacağını belirlemek için savaşa girerler. Xiang Yu, günümüzde Anhui'de yer alan Gaixia savaşında (MÖ 202) Liu Bang'a yenilir. Liu Bang, kağan olur. Çang'an, yeniden birleştirilen devletin başkenti olarak seçilir. Böylece resmi Çin tarihinde "Han" Hanedanı (MÖ 206- MS 220) olarak adlandırılan devlet kurulmuş olur. Liu Bang, ölümünden sonra Gaozu (Yüksek/Üstün boy) olarak anılır.

Sonuçta kuzeyde "Hun", güneyde de "Han" adlarında iki devlet tarih sahnesine çıkar. Ancak "Hun" ve "Han" adlarının resmi Çin tarihinde uydurulmuş olan adlar oldukları dikkate alınırsa, bu iki adın da aslında tek bir ad olduğunu anlarız. "Hun" ile "Han" adlarının doğrusu Kun'dur. Kun, Eski Türkçe güç ve kadir (Arapça "kudret") anlamlarına gelir. "Hunlular" ve "Hanlılar" devletlerini Kun, kendilerini de güçlü, kadirli anlamına gelen Kunlu, olarak adlandırmışlardır. Eski okunuşu, "Kunnu" biçimindedir. "Kunnu", Kunlu demektir. Mançu "Qin" Hanedanlığı (1636-1912) döneminde oluşturulan Mandarin dilinde kuzeydeki devletin adı 匈奴 Xiongnu (okunuşu: Şiongnu), güneydeki devletin adı da 漢朝 Hân cháo biçimine dönüştürülmüştür.

有相近血緣，和西伯利亞的雅庫特人及現代土耳其人之就沒有血緣關係。[70]但是這

与欧洲匈人的关系 [编辑]

在秦汉之前，中原人对北方的游牧民族和西域的城邦国家都统称为“胡”，秦汉以后，古语中“人”（kun, Hun）一词的音译[18]。而何星亮则认为匈奴人崇拜太阳，认为本“太阳”一词（K'yn, Kun）[19]。这两种说法都有明显的问题，即以“胡”字

其中一種中古漢音擬構「匈奴」發音為「Hiungno」，現代中文書籍有時也將「匈奴」人譯為「匈奴人」，歐洲的古文獻對此一民族及其在歐洲的事跡有若干敘述，但中國人使用脫氧核糖核酸等測試手段也未能回答這一問題。認為這兩個民族系出於同一祖先，於歷史上消失再無踏足中原，和二百八十年後在歐洲俄羅斯伏爾加河東岸突然出現的匈族，語系，至今仍未考證，現代考古學只透過東亞草原和中亞北方出土的文物，如北史說：「粟特國，在葱嶺之西，古之奄蔡，一名溫那沙，居于大澤，在匈奴之北，一名阿蘭，與西方關於匈人又阿蘭國的記載相合。」[20]

Eski okunuş: Kun

II. BÖLÜM

AVRUPA TÜRK TARİHİ

Batı Türkleri (Traklar)

Herodot'a göre Hintlilerden sonra dünya üzerindeki en kalabalık halk olan Traklar (Türkler), Kimerlerin yakın akrabalarıydı ve bu iki halk Karadeniz'in kuzeyinde yaşarken Saklar tarafından yerlerinden edildi. Bunu böyle olmadığını daha önce belirttik. Batı Türkleri Balkanlar ve Anadolu'nun yanı sıra tüm Orta ve Doğu Avrupa'ya da yayılmışlardı. Kimerlerin kendileri olan Batı Türkleri, bu topraklarda binlerce yıl yaşamışlardır. Sak Kağanlığı döneminde de Saklar olarak adlandırıldılar. Bu Türkler hakkındaki ilk tarihi kayıt, İliyada'da Truvalıların müttefikleri olarak bulunmaktadır. Ancak Batı Türklerinin bölgedeki tarihi binlerce yıl öncesine dek uzarır. Çok sayıda boya bölünmüş olan Batı Türkleri, uzun süreler küçük beylikler halinde yaşadıktan sonra, güçlü devletler kurmaya başladılar.

Trak, Türuk sözünün Thraci biçimindeki Etrüskçe ve Thrakh ya da Thrake biçimlerindeki Pelasgça telaffuzlarından gelmektedir. Türuk adı; büyük, ulu, güçlü, iyi ve üstün anlamlarına gelen Sümerce "dir", "diri" ya da "dirig" biçimlerinde söylenen sözden evrilmiştir. Günümüz Türk dilindeki diri, dirik, dirlik, Türk (Türuk), türümek (ya da tü-

remek) sözleri de Sümerce diri/ dirig sözünden kalmadır (dirig > tirik > türük). Kimerler ayrıca Etrüskçe Tauri, Pelasgça Tauroi olarak da adlandırılmışlardır ve “diri” ya da onun evrilmiş biçimi olan “türü” sözünün bir söylenişidir.

MÖ 5. yüzyılda Batı Türkleri (Traklar)

Batı Anadolu Türkleri

Pelasgça Τροία Troia ya da Τίον İlion, Kaz Dağı (İda) eteklerinde tarihi bir kenttir. Çanakkale il sınırları içinde, günümüzde Hisarlık olarak adlandırılan Arkeolojik bölgede yer alır. Truvalılar Batı Anadolu'daki çok eski bir Türk halkıdır. Truva'nın adı, Etrüskçe Turuya biçimindedir ve Etrüskçe Turuyal da Turuyalı demektir. Turuya sözündeki -ya eki, günümüzdeki -ye ekidir (Türk-(i)-ye gibi) ve bu ek öz Türkçedir. Turuyal sözündeki -l eki de, günümüzdeki -li ekidir (Türkiye-li gibi). Etrüskçe “tur” sözü gürbüz, güçlü, sağlam ve boğa gibi anlamlara gelir. Bu söz Sümerce “dir”, “diri” ya da “dirig” biçimlerindeki büyük, ulu, güçlü, iyi, üstün gibi anlamlara gelen sözden evrilmiştir. Turuyalılar şehirlerini Turuya ya da İl olarak adlandırdılar. İl, günümüz Türk dilinde de “il” biçimindedir ve ülke anlamına gelir. Bu sözün Sümercesi boy/bodun anlamına gelen “ıldu” ya da “ildum” biçimindedir. Turuya şehrinin ilk kalıntıları MÖ 3. binyıla tarihlenir. Şehir Roma döneminde MS 1. yüzyıla kadar varlığını sürdürmüştür. Batı Anadolu Türklerinin bölgedeki diğer yerleşimleri İyonya, Karya, Milet, Likya, Lidya, Misya gibi şehir devletleridir.

Batı Anadolu Türkleri MÖ 1200 yıllarında Turuya'dan başlayarak doğuya ve güneye doğru genişleyerek, Kızılırmak'ın doğusunda bugünkü Çorum, Tokat ve Kırşehir; kuzeyde Samsun; güneyde Niğde ve Konya; güneybatıda Burdur ve Elmalı Ovası; batıda Eskişehir, Afyonkarahisar ve Kütahya; kuzeybatıda Bandırma yörelerine kadar etki alanlarını genişlettiler. Bugün bu devlet Frigya olarak adlandırılıyor. Nedeni de geç dönem Pelasgçasında Φρύγες, Phruges olarak adlandırılmış olmasıdır. Herodot bu ülkeyi Briges olarak adlandırmıştır. Anlaşılacağı gibi bu adlandırmalar, Turuk/Türük adından bozulmadır. Türklerin ("Friglerin") ilk başkenti, Ankara'nın 100 kilometre kadar güneybatısında, Polatlı ilçesi sınırları içinde ve Sakarya Irmağı üzerindeki Gordion'dur [Kartan: sağaltan].

Bu devlet, Lidya üstünlüğüne (MÖ 7. yy) kadar süren gücünü korur. Daha sonra Lidya egemenliğine girer. Sırasıyla Gordias [Karta] ve Midas [Batu] olarak adlandırılan beyler altında, MÖ 8. ve 7. yüzyıllarda parlak bir dönem yaşar. Kafkasya üzerinden gelen Kimer boylarının saldırıları sırasında yapılan bir savaşta yenilirler ve Batu savaş alanında kendini öldürür. Başkent Kartan (Gordion), MÖ 696'da Kimer boylarının eline geçerek yerle bir edilir. Batu'nun ölümünden sonra devlet dağılır, ancak Anadolu'nun batısında Gediz ve Menderes ırmakları arasında kalan bölgede yaşayan Türkler MÖ 547 yılında yeni bir güç olarak ortaya çıkar. Bugün Lidya olarak adlandırılan bu devlet Asurlular tarafından Luddu olarak adlandırılmıştır. Bu eksonim Etrüskçe/Trakça oyun (kavgalı oyun) demek olan "luduş" sözünden gelir. Bu söz eski Türk diline yok etme, mahvetme anlamlarına gelen "yoduş" olarak evrilmiştir. Etrüskçe "ludo" da oyuncu ve gladyatör demektir. Ancak Lidyalıların kendilerini "şpard" olarak adlandırdıkları öne sürülür. Bu sözün doğrusu, Etrüskçe şehir anlamına gelen "spur/şpur" (okunuşu: supur/şupur) biçimindedir. Bu söz, Sümerce tamamlanmış/kurulmuş şehir anlamına gelen "sub-uru" sözünden evrilmiştir. Sümerce "uru" ve "iri" sözleri, şehir anlamına gelir. Bu sözler dilimize yer/makam/mevkî anlamına gelen "orun" ve "iren/iran" olarak evrilmiştir. İran adının kökeni de budur. Sümerce yapmak, kurmak, yerleştirmek, bütünlemek anlamlarına gelen "sub", "şub" ve "şab" sözleri de dilimize yap[ma]k olarak evrilmiştir.

Herodot, MÖ 7. yüzyıl öncesinde Lidya Beyliği'nin iki ayrı hanedanlık tarafından yönetildiğini, bu hanedanlıklardan ilki olan Heraklesoğulları Hanedanı'nın, Herakles tarafından kurulduğunu ve MÖ 1185'ten MÖ 680'e kadar 22 nesil, yani 505 yıl boyunca hüküm sürdüğünü yazar. MÖ 12. yüzyılın başlarında başa geçen bu hanedan, Kur (Hatti) konfederasyonu'nun dağıldığı döneme denk gelir. Herodot, Lidya'da meydana gelen açlık sonucunda Lidyalıların İtalya'ya göç ettiklerinden ve bu halkın Etrüsklerin atası olduğundan söz eder. Ancak Herodot'un bu iddiası bana göre doğru değildir.

MÖ 7. yüzyılın ilk yarısı beyliğin önemli bir devlet olarak ortaya çıktığı ve yoğun dış ilişkilerinin olduğu bir dönemdir. Antik yazar Gaius Plinius Secundus, Lidya'nın İyonya'nın ötesine yayıldığını, doğusunda Frigia, kuzeyinde Propontis ile komşu olduğunu ve güneyinde ise Karya'nın bulunduğundan söz eder. Bu devlet MÖ 546 yılında Agamemnonlu İmparatorluğu'nun egemenliği altına girer. İskender'in MÖ 334 yılında Anadolu'yu ele geçirmesiyle Agamemnon egemenliği sona erer. İskender Lidyalılara özgürlüklerini iade ederek eski yasalarını sürdürmelerine izin verir. Lidya, MÖ 280 yılında Suriye ve Mezopotamya topraklarını yöneten Selevkos İmparatorluğu'na katılır. MÖ 189 yılında, Romalılar Lidya'yı Pergamon (Bergama) Beyliği'ne verir.

Frigya ve Lidya

İlir Türkleri

İlk kaydedilen İlirya beyliği MÖ 8. yüzyılda bugünkü Arnavutluk'taki İşkodra ile bugünkü Makedonya'daki Ohri'de kurulan Ençele Beyliği'dir. [Eski Türkçe "enç/ençgü", banş demektir.]. Diğer İlirya bey-

likleri yaklaşık MÖ 400'de başlar ve MÖ 167'de sona erer. Günümüzde Arnavutluk, Kosova, Karadağ ve Bosna-Hersek'in güneyindeki Adriyatik kıyısı, kuzeyde Konya, batıdaki Neretva Irmağı, güneydoğudaki İşkodra Gölü'ne kadar uzanan Ardiya Beyliği MÖ 230'da başlar MÖ 167'de sona erer. [Adriya adı, Eski Türkçe ayrı demek olan "adn" sözünden gelir.]. Adriyatik kıyısındaki Bardili [Bartu/Partu İli; bartu/partu: yıkan, ezen, kıran.] Beyliği MÖ 448'den MÖ 358'e dek sürer.

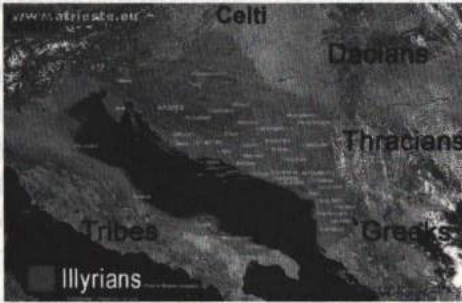
İlir adı, Erken Türkçe iller (ölkeler) demek olan "ilir" sözünden gelir. Ülke anlamındaki il sözünün eski dildeki -r çoğul ekiyle çoğul halidir. İliro Türkleri, komşuları olan Makedonya Türkleri ile sık sık çatışmalara girer. Başkentleri, Hersek'teki Stolaç yakınlarındaki Oşaniçi'de bulunan Daorson'dur [Tursun/Dursun]. İliro Türkleri Dalmaçya adalarındaki Pelasg kolonilerini bile ele geçirir. Hatun (kraliçe) (MÖ231-228) Teuta [Etrüskçe ve Pelasgça "teta", koruyan ve yönetici demektir], Romalılara karşı savaş yürüttüğü için ünlüdür.

Makedon beyi II.Filip, İliro beyi Bardilişi [Bartu İli'li] MÖ 358'de yendikten sonra Grabos [Kara Baş] yönetimindeki Grabaei [Kara Bay] boyu, İliro'daki en güçlü devlet olur. İliro Türklerine saldıran II. Filip, büyük bir zaferle 7 bin İliro Türkünü öldürür ve Ohri Gölü'ne kadar olan toprakları ele geçirir. Sonra MÖ 339'da diğer İliro Türk boylarını yenerek, İliro beyi Pleurias [Balar; balayan, bölen, parçalayan] ile MÖ 337'de savaşır. MÖ 3. yüzyılın ikinci yarısında, kimi İliro boyları bugünkü Arnavutluk'un orta kesiminden Hersek'teki Neretva Irmağı'na kadar uzanan bir devlet kurmak için birleşirler.

İliro Türkleri Roma'ya karşı ilk saldırılarını, MÖ 229'da Adriyatik Denizi'ni geçerek yaparlar. Roma Cumhuriyeti MÖ 2. yüzyılda İliro Türklerini bastırır. Bir İliro isyanı, Augustus tarafından ezilir. Bu durum, İliro Türklerinin kuzeyde Pannonia ile güneyde Dalmaçya devletlerine bölünmesine neden olur. MÖ 229'dan başlayarak MÖ 168'e kadar süren İliro Savaşları sonunda Romalılar, İliro Türklerini İşkodra'da yener. Böylece İliro bölgesindeki küçük alanlardan oluşan İliro beylikleri Romalıların egemenliği altına girer.

MS 395'te, Roma İmparatorluğu I. Theodosius'un ölümünden sonra Roma, Doğu ve Batı imparatorluklarına bölünür. İliro bölgesi, Doğu

Roma İmparatorluğunda kalır. Doğu Roma İmparatorluğu ağırlıklı olarak İilir Türkleri kökenli imparatorlar tarafından yönetilmiştir. Bunların arasında Büyük Konstantin, Jovian, I. Valentinian, I. Anastasius Dicorus, I. Justinian gibi imparatorlar ve onların kurdukları hanedanlar vardır. İilir Türkleri, Roma egemenliği döneminde Romalılarla karışarak bugünkü Arnavut halkını oluşturmuştur. Dilleri olan Arnavutça da, Eski Türk dili ile Roma'nın resmi dili olan Romak dilinin karışımından ortaya çıkmıştır.

İilir Türkleri

Odris Türkleri

Odris Devleti, MÖ 5. yüzyıl ile MS 1. yüzyıl arasında var olan, 40'tan fazla Türk boyu ile 22 küçük Türk beyliğinden oluşan bir birlikti. Trakya'nın güney kesiminin MÖ 4. yüzyılda Makedonyalı II. Filip tarafından ele geçirilmesinden sonra Odris Devleti, Makedonya'nın egemenliği altına girmiştir. Pelasgça Odrysae ya da Odrusai olarak söylenmiş olan bu birliğin adı Türkçe "oturuş" sözünden bozulmuştur.

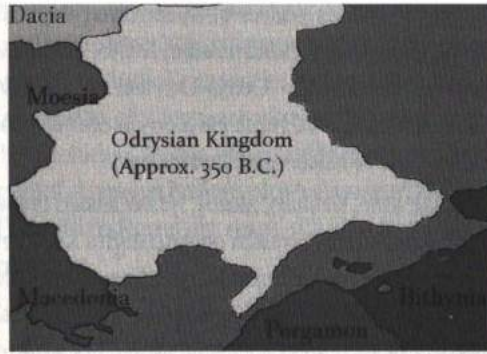
Trakya, Darayavuş yönetimi sırasında MÖ 516'dan itibaren Agamanişli İmparatorluğu'nun egemenliğine girer. Agamanişlilerin Yunanistan'da yenilmelerinden sonra Odris Devleti, Teres [Teriş; derleyen, toplayan] tarafından MÖ 470'lerde Türk boylarının birleştirilmesiyle kurulur. Devletin alanı günümüzdeki Bulgaristan ve Romanya ile Türkiye ve Yunanistan'ın Trakya bölgelerini kapsar.

Odris Devleti, merkezi gücünü artırmaya çalışsa da aynılıkçı eğilimler çok güçlü olur. Devletin askeri gücü, parçalanmaya eğilimli olan boy

beylerine dayanır. Bazı boylar sürekli ayaklanır ve ayrılmaya çalışır, diğerleri ise devletin sınırları dışında kalarak katılmazlar. MÖ 5. ve 4. yüzyılın sonundaki iç çatışmalar sonucunda Odris Devleti üç parçaya bölünür. Makedonya Türkleri tehlikeli ve hırslı bir komşu olarak yükselirken, Odris Türklerinde siyasi ve askeri gerileme sürer.

Teriş'in oğlu Sitalces [Sudal: atan, fırlatan, akan], iyi bir askeri önder olduğunu kanıtlayarak, ittifakı savunan boylara egemenliğini kabul ettirir. Tuna'dan Ege'ye yayılan zengin devlet, ticareti geliştirmek için yollar yapar ve güçlü bir ordu kurar. MÖ 429'da Sudal, Atinalılarla ittifak içinde, kurduğu 150 bin kişilik büyük bir orduyla Makedonya Türklerine savaş açar.

Devlet yarı bağımsız üç ayrı beyliğe bölündükten sonra, Makedonya beyi II. Filip Trakya'nın çoğunu ele geçirir. Bazı Odris beyleri ve boyları değişik dönemlerde II. Filipe, Büyük İskender'e ve V. Filip'e boyun eğerek vergi öder. Üç kralılıktan ikisi, MÖ 352'de II. Filip tarafından vassal durumuna getirilir. MÖ 341-300 yılları arasında hüküm süren III. Seuthes [Sata/Satı: mercan], Filip'in genişlemesinden kurtularak devletin sürekliliğini sağlar ve MÖ 323'te atanan Makedonya'nın Trakya valisi ile güç paylaşımı temelinde yarı bağımlı bir duruma gelir. Ancak Sata sık sık Trakya valisine karşı savaşır. MÖ 212'de Odris beyi Pleuratus [Balar Ata; balar: bölen, kıran] tarafından yönetilen bir ordu, bölgedeki Gal (Kelt) beyliğini ve başkenti Tilis'i yok eder. Odris Devleti, MÖ 146'da Roma yönetimine girer. MÖ 100'de bir Trakya beyliği kurulur. Bu beyliğin Roma vassalı mı yoksa bağımsız mı olduğu belli değildir. Birkaç yıl sonra bazı Türk ve Gal boyları birleşerek, Güney Balkanlar, Epir, Dalmaçya ve kuzey Yunanistan'ı ele geçirerek, Mora Yarımadası'na girer. Başka bir Odris beyliği MÖ 55'te yeniden ortaya çıkar. MÖ 11'e gelindiğinde, Roma imparatoru Augustus'un amcası Odris beyi olur ve bölgenin Romenleştirilmesini kolaylaştırır. Odris beyi III. Rhoemetalses [Anğ Batal; batal: batur, yiğit], beyliğin eş yöneticisi olan eşi II. Pythodoris [Batadar; güçlü, çetin] tarafından öldürülür ve beylik, MS 46'da tümüyle Roma'nın egemenliğine girer.

Odrys Devleti

Makedonya Türkleri

Makedonya adı, Erken Türkçe baydın (yücelmiş, zenginleşmiş) demek olan “makdın” sözünden gelir. Makedonya Türkleri orta ve güney Yunanistan bölgelerini ele geçirmeden önce kuzey komşuları olan İller Türkleri de içinde olmak üzere çeşitli Türk boylarına boyun eğdirir. MÖ 339’da Philip [Bilip/Pilip: bilgili, bilgin] Orta Yunanistan’a girer. MÖ 338’de Atina ve Thebe’nin ordusunu yener. Daha sonra Pelasg şehir devletlerini ulusal bir kongreye çağırır (MÖ 337) ve Sparta dışındaki tüm şehir devletlerini birleştirir. Pilip’in öldürülmesinden (MÖ 336) sonra oğlu Büyük Aleksander /İskender [Alık Sançar: alık: açık kızıl, sançar: sançan, vuran, yenen] bey ilan edilir ve ardından tüm Türk ve Pelasg topraklarını ele geçirir. MÖ 334’te toplam 30 bin yaya ve 5 binin üzerinde atlıdan oluşan ordusuyla Anadolu’ya girer.

İskender, Agamanişli ordularıyla ilk kez Granikos Savaşı’nda karşılaşır. Bu çarpışmada elde ettiği zafer ona Batı Anadolu’nun kapılarını açar. Karya’daki Milet ve Halikarnas (Bodrum) kentlerinin direnişini kırarak yöneticilerini teslim alır. MÖ 334-333 kışında Batı Anadolu’nun fethini tamamladıktan sonra, MÖ 333 baharında Akdeniz kıyı yolunu izleyerek Perge’ye ulaşır. Gordion’dan Ancyra’ya (Ankara) yönelerek, Kapadokya ve Kilikya Kapıları (bugünkü Gülek Boğazı) üzerinden güneye iner. Misis Köprüsünden geçerek Miryandros (bugün İskenderun yakınında) dolayında kamp kurar. Agamaniş kralı III. Darayavuş da

Pinaros Çayı (bugün Deliçay) kıyısında savaş düzeni alır. Bu savaşı izleyen İssos'taki çarpışma (MÖ 333 sonbahar) sonunda III. Darayavuş kesin bir yenilgiye uğrar ve ailesini savaş alanında bırakarak kaçır.

Daha sonra Mezopotamya'ya ilerleyen İskender, Gaugamela Savaşı'nda Darayavuş'la yeniden karşı karşıya gelir ve onu bir kez daha yener. Darayavuş kaçır. İskender güneye inerek Babil'i alır ve ardından Susa'ya girerek, Zagros Dağları'nı aşır İran içlerine yönelir. MÖ 330'da Mada'ya girerek, başkent Ekbatan'ı (bugünkü Hamedan) alır. Daha doğudaki toprakları ele geçirmeye yönelik yeni bir sefer başlatarak, kısa sürede Hazar kıyılarına, oradan da Afganistan içlerine ulaşır. Ardından Seyhun Irmağı'na kadar ilerler. Ancak burada Sak Kağanlığı'nın sert bir direnişisiyle karşılaşır. İskender bu direnişisi ancak MÖ 328 sonbaharında kırabilir.

MÖ 327 yazında Hindistan üzerine yürümek amacıyla Baktria'ne'den ayrılır. Hindukuş Dağları'nı ikinci kez geçerek, MÖ 326 baharında İndus Irmağı yakınındaki Taksila'ya (bugün Takşaşila) girer. Asya'nın doğusuna doğru yoluna devam etmek için Hifasis (Beas) Irmağı'na kadar gitmesine karşın, ordusunun ayaklanmak üzere olduğunu görerek geri dönmeye karar verir. Hidaspes Irmağı kıyısında 800-1000 gemiden oluşan bir donanma kurduktan sonra bazı birlikleri karadan yürüterek İndus Irmağı boyunca Hint Okyanusu'na kadar ilerler. Daha sonra Hindistan seferine başlamadan önce, yönetimde kanlı bir temizlik hareketi başlatır. MÖ 324'te Gpiste çıkan ayaklanmaya kendi korumaları dışında bütün ordu katılır. Bunun üzerine İskender, bütün orduyu dağıtarak Agamanişlilerden yeni bir ordu kurar ve 10 bin eski askeri Makedonya'ya geri gönderir.

İskender, Babil'de uzun bir içkili eğlencenin ardından hastalanır ve on gün sonra henüz daha 32 yaşındayken MÖ 323 yılında ölür. Ölümünden sonra onun ardılı olabilmek için Diadochi Savaşı yapılır. Taht kavgaları, İskender'in kısa ömürlü imparatorluğunun parçalanmasına neden olur. İmparatorluk Makedonya Devleti, Ptolemaios Devleti, Selevkos Devleti ve Pergamon Devleti olarak dört parçaya bölünür. Makedonya Devleti, MÖ 215'te Kartacalı Hannibal ile ittifak kurduktan sonra, Roma Cumhuriyeti Makedonya'ya karşı bir dizi savaşla karşılık

verir. MÖ 171-168 yılları arasında Romalılar, Perseus [Bars] yönetimindeki Makedon Devleti'ni ortadan kaldırır.

Makedonya Devleti

Daçya Türkleri

Eski kaynaklarda bölgenin adı Dagea ya da Getae olarak geçer. Pelasglar bu bölgeyi Getae, Romalılar da Dagea olarak adlandırmıştır. Bu iki söz de Türkçedir. Dagea “dağ” sözünden, Getae de “ket/kat” sözünden bozulmuştur. Türk diline “kat” ya da “ket”; sert, katı, tabaka, engel gibi anlamlara gelir. Daçya, bugünkü Romanya'da Karpat dağlarının bulunduğu dağlık bölgedir.

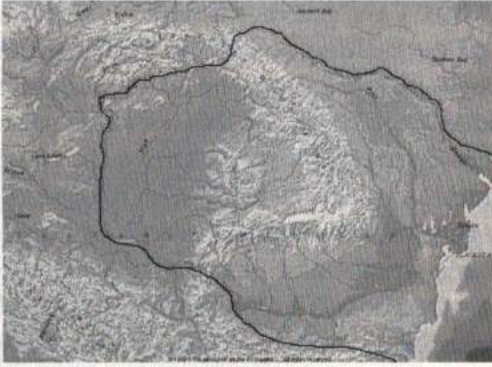
Daçya'da ilk Türk beyliği, MÖ 4. yüzyılda bugünkü Bulgaristan'da Karadeniz kıyılarından Trakya'nın kuzeyi ile Tuna arasında bir alanı kapsayan bölgede kurulur. Romalı general Gaius Scribonius Curio MÖ 1. yüzyılda Daçya'ya saldırır. Ardından başka bir Romalı general Marcus Licinius Lucullus, Trakya'ya saldırarak Balkan sıradağları ile Tuna arasındaki bölge olan Moesia'nın tamamını yıkar. MÖ 72'de, birlikleri Scythia Minor'u (bugünkü Romanya ile Bulgaristan'ın Dobruca bölgesi olan ve Küçük Sak Eli olarak adlandırılan bölge) işgal eder. Pelasg coğrafyacı Strabo, Daçyalıların Roma imparatoru Augustus zamanında 200 bin kişilik bir ordu toplayabildiklerini belirtir.

MÖ 82-44 yılları arasında Daçya Devleti, en geniş sınırlarına ulaşır. Devletin başkenti, Tuna Irmağı yataklarında bulunan Argedava şehridir. Daçya Devleti bugünkü Romanya ile Bulgaristan'ın önemli kesim-

lerini kapsar. MÖ 100 yılına gelindiğinde nüfusu iki milyonu bulan Daçya Türkleri, 400 bin km²'den daha büyük bir alana egemen olurlar. MÖ 44 yılında büyük bir Roma ordusunun Daçya'ya saldırmasıyla yapılan savaşta, şiddetli bir direniş göstermelerine karşın onlara yenilen Daçya Türklerinin son beyi Burebista [Barbas Ata; bar: büyük/yüce, bas: basmak/ezmek], savaş alanında kendini öldürür. Daha sonra Daçya'nın kuzey ve güney olarak bölünmesi yaklaşık bir yüzyıl boyunca Scorilo'nun [Sakarlı; saçında sakar olan] başa gelmesine dek sürer. Daçya Türkleri Beş Oğurlar ve Altı Oğurlardan oluşmuştur (Oğurlar/Oğuzlar maddesine bakınız). Türklerin saldırıları karşısında Romalıların gözünde, Daçya sınırındaki durum kontrolden çıkar ve İmparator Domitian (MS 81-96) umutsuzca askeri eylemler yoluyla tehlikeyle başa çıkmaya çalışır. Ancak Roma'nın 86 ve 88'deki Daçya'ya yönelik başarısız saldırıları sonucunda, Domitian durumu diplomasi yoluyla çözmeye karar verir.

İmparator Trajan (97-117) farklı bir yaklaşım seçer ve Daçya'nın devasa altın madenlerini ele geçirmek için Daçya Devleti'ni fethetmeye karar verir. Biri 101-102'de diğeri de 105-106'da olmak üzere iki büyük savaş (Daçya Savaşları) açar. İlk savaşta Trajan, Tuna Irmağı'nı teknelerden yapılan bir köprü ile geçerek Dacia'yı işgal eder ve 40 bin kişilik bir ordu toplayabilen Daçya Türklerini yener. Daçya beyi Decebalus [Dağabal; dağ parçası], barış yapmak zorunda kalır. Trajan ve Dağabal, Romalılar için son derece elverişli bir barış antlaşması imzalar. Antlaşma, Daçyalıların Romalılara bir kısım toprak vermesini ve savunma önlemlerini yıkma kararını gerektirir.

Ancak, hem Trajan hem de Dağabal bunu yalnızca geçici bir ateşkes olarak görür ve kendilerini yeni bir savaş için hazırlarlar. Trajan, Tuna üzerinde taş bir köprü inşa ederken, Dağabal da Romalılara karşı diğer Türk boylarıyla gizlice ittifaklar kurar. 105 yılında Trajan Tuna'yı geçer ve başkent Sarmizegetusa'yı kuşatır. Ancak kuşatma başarısız olur. Trajan yeni kurulan bir ordu ile geri döner ve Dağabal'ın ittifak kurduğu bazı Türk boylarının ihaneti sonucu Sarmizegetusa'yı alır. Dağabal dağlara kaçır, ancak Roma atlıları onu kovalar. Bunun üzerine Dağabal kendini öldürür. Romalı komutan Dağabal'ın başını ve sağ elini keserek, onu arenalarda halka gösterecek olan Trajan'a götürür.

Daçya Beyliği

Kunlar

İskenderiyeli coğrafyacı ve tarihçi Ptolemy (90-168), Khunnoi, Bastarnoi, Roxolanoi, Sarmatoi ve Skifoi halklarından söz eder. Daha sonra bu adlar Batı Romalı yazarlar tarafından Chunni, Bastarnae (ya da Bastarni), Roxolani, Sarmatae (ya da Sarumatae) ve Sacae olarak anılır. Ptolemy'ye göre Khunnoi, Bastarnoi ile Roxolanoi arasındaydı. Bastarnoi halkının yaşadığı bölge, Dinyeper Irmağı ile Karpat dağları arasındaki bölge olan bugünkü Romanya'nın kuzeyiydi. Roxolanoi halkının yaşadığı bölge, Baragan bozkırlarının bulunduğu bugünkü Romanya'nın güney doğusuydu. Sarmatoi halkının yaşadığı bölge de Bastarnoi ile Roxolanoi arası olan bugünkü Romanya'nın hemen kuzey doğusundaki Karadeniz kıyısıydı (Bugünkü Ukrayna'nın güney batı ucu ve Moldova). Böylece Ptolemy Bastarnoi, Roxolanoi ve Sarmatoi halklarını topluca Khunnoi olarak adlandırmaktadır. Skifoi ya da Sacae halkı ise o dönemde, doğuda Hazar Denizi'nin kuzeyine dökülen Volga Irmağı ile günümüzdeki Romanya'ya kadar olan bölgede yaşamaktaydı (Bugünkü Karadeniz Bozkırı).

Bastarnoi, Bastarnae ya da Bastarni adı Türkçe "bastran" sözünün, Roxolanoi ya da Roxolani (okunuşu rokolani) adı Türkçe "ank olan" (temiz olan) sözünün, Sarmatoi, Sarmatae ya da Sarumatae adı Türkçe "sarmat" (sardıran, saran, kuşatan) sözünün, Khunnoi ya da Chunni adı Türkçe "kun" (güçlü, kadırlı) sözünün, Scifoi ya da Sacae adı da

Türkçe “sak” (sağ, sağlam) sözünün Doğu ve Batı Roma dillerindeki söylenişleridir. Görüldüğü gibi Romanya içinde ve hemen kuzeyinde yaşayan halklar Sak Türklerinin bir kolu olan Daçya Türk (Trak) boyları, Karadeniz Bozkı'nında yaşayan halk da diğer Sak Türkleridir.

Ancak Türkleri Fars yapmaktan pek zevk alan Avrupalı tarihçilerin hemen hepsi Khunnoi dışındaki halkların, İran halkları olduklarını öne sürmektedir. Ellerinden gelse Khunnoi halkını da Fars yapacaklardı, ama Asya'daki Kunları Fars yapamadıkları için bundan vaz geçmiş olmalılar. Ayrıca onlara bu “İran halklarını” batıya sürecek olan bir “göçebe Moğol” halkı gerekiyordu. Bu nedenle Ptolemy'nin Romanya ve çevresinde yaşadığını yazdığı Khunnoi (Kun) halkının yerini büyük bir sahtekarlıkla değiştirip, Karadeniz Bozkı'nın doğusuna yerleştirdiler. Avrupalı tarihçilerin yaptığı bu sahtekarlık, yazdıkları sahte tarihe bir temel oluşturmak içindir. Böylece bu “barbar-göçebe Moğollar”, “uygar Gotları” Karadeniz Bozkı'ndan kovarak “Kavimler Göçünü” başlatacaktır. Bu tarih aynı zamanda “Hint-Avrupacı” yazarların, “İskitlerin” birden bire ortadan kaybolduklarını öne sürdükleri tarihtir.

Gerçek tarihe dönersek, Romanya'daki Daçya Devleti 105 yılında Roma tarafından yıkıldıktan yaklaşık 50 yıl sonra, yerine yeni bir Daçya devleti kurulur. 150 yılında Daçya Türk (Trak) boylarından Sarmatoi, diğer Daçya boyları Bastarnoi ve Roxolanoi ile birleşerek, bugünkü Romanya ve çevresinde bir devlet kurar. Daha sonra beşinci yüzyıl Doğu Roma kaynaklarında Sarmatoi boyu Akatziri (Ak Oğur) olarak, Roxolanoi boyu Altziagir (Altı Oğur) olarak, Bastarnoi boyu da Bittigur (Beş Oğur) olarak geçer. 370 yılına gelindiğinde ise kurmuş oldukları bu devlet, bir imparatorluğa dönüşür (370-469). Kağanlığın alanı bugünkü Güney Rusya, Ukrayna, Romanya, Eski Yugoslavya, Bulgaristan, Macaristan, Avusturya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Almanya, Doğu Fransa, Hollanda, İskoçya, Danimarka ve Güney İsveç'i içine alan 4 milyon Km2'yi kapsar.

İlk Kun Devleti

Bu Türklerin, Asya'daki Kun Türkleriyle hiç bir ilgisi yoktur. Ancak bu Türkler de, kurmuş oldukları kağanlığa Kun adını vermiştir. Kun, önce de gördüğümüz gibi güç ve kadır (kudret) demektir. Daha önce MÖ 100 civarında Ak Oğurlar, beyleri Tasius [Tası ya da Taspar: taş gibi. Eski Türkçe "tas" olarak da söylenen "taş" sözünden türev] önderliğinde, Boğaziçi Beyliği'ni ele geçirmek isteyen bir Türk beyi Palacus'u [Balak] desteklemek için onlarla birlikte Boğaziçi'ne saldırır. Ancak Boğaziçi Beyliği'nin Agamanış Part valisi VI. Mithradates'ten [Batur Ata] yardım istemesi üzerine Batur Ata, generalini bir orduyla Kırım'a gönderir ve Balak bu savaşta yenilir.

MS 1. yüzyılın ortalarında Ak Oğurlar, Daçya'daki Beş ve Altı Oğurlarla birlikte Tuna boyunca Roma topraklarına saldırıma başlar. 68-69'da böyle bir baskın sırasında, 9 bin Ak Oğur atlısı Roma'nın 3. lejyonu tarafından yok edilir. Daha sonra Ak Oğurlar, öc almak için 92 yılında Beş ve Altı Oğurlarla birleşerek Romalılara yeniden saldırır ve Roma'nın 21. lejyonunu yok eder. 101-102'de Trajan'ın Daçya'ya saldırması sırasında Ak Oğurlar, Beş ve Altı Oğurlara yardım için kendi atlı güçlerinin çoğunu gönderir. Ancak Nicopolis ad Istrum'daki savaşta yenilirler. Bu yenilgi üzerine Ak Oğurlar, Trajan'ın Daçya Devleti'ni yıktığı 105 yılındaki son savaşa katılamaz. Böylece Romalılar, Daçya Türklerini ezerek Roma eyaleti Dacia'yı kurar ve Ak Oğurların sınırına dek dayanır.

150 yılında Daçya'da Kun devleti kurulduktan sonra, İmparator Hadrian önceden var olan bir dizi savunma siperlerini güçlendirerek sınır olan Tuna Irmağı boyunca çok sayıda kale inşa eder. Daha sonra, 3. yüzyılda Marcus Aurelius, Tuna sınırını boyunca Kun Devleti'ne karşı bir dizi savaş yürütür. Kun Türkleri 250-251 yılında Philippopolis (günümüzdeki Plovdiv) şehrini ele geçirerek Roma İmparatoru Decius'un öldürüldüğü Abrittus Savaşı'nda Romalıları yener. Türkler Romalıları karşı ilk deniz baskınlarını 250'lerde gerçekleştirir. 253'teki deniz saldırılarında Chalcedon, Nicomedia, Nicaea, Apamea Myrlea, Cius ve Bursa şehirleri de dahil olmak üzere, Bithynia ve Propontis'in geniş bölgelerine akınlar düzenlerler. Baskınların sonunda, Kırım ve boğazı üzerindeki denetimi ele geçirilerek Olbia ve Tyras da dahil olmak üzere birkaç şehri fethederler.

260 yılında Kun Türkleri, Roma'nın Pannonia eyaletine saldırılarda bulunur. [Pannonia, çoğunluğu Macaristan'da olmak üzere, Avusturya, Hırvatistan, Sırbistan, Slovenya ve Bosna-Hersek sınırları içerisindeki bölgedir]. Bir süre sonra bazı Türkler, paralı asker olarak Roma ordusuna girmeye başlar. Kun Türkleri, birkaç yıl sonra İtalya'yı istila etmeye kalkar. Kuzeyden ilerleyen Claudius önderliğindeki bir Roma ordusu tarafından Naissus yakınlarında durdurulurlar. 269'da gerçekleşen savaşta, her iki tarafta da büyük kayıplar verir. Romalılar geri çekiliyormuş gibi yaparak onları pusuya düşürür ve yaklaşık 50 bin Kun Türkünü öldürür ya da esir alır. Selanik'te kurmuş oldukları üsleri yok edilir. Hayatta kalanlardan bazıları imparatorluğa yerleştirilirken, diğerleri Roma ordusuna alınır. 270 yılında Kun Türkleri yeniden Roma İmparatorluğu'nu işgal etmeye kalkarlar, ama Romalılar tarafından yine yenilirler. Ardından 276'da İmparator Marcus Claudius Tacitus tarafından bir kez daha yenilirler.

4. yüzyıl başlarında Romalıların egemenliği altına giren birçok Türk boyu Romenleşir. Bu asimilasyon, Romalılarla ticaretin yanı sıra, Türk askerlerinin Roma İmparatorluğu'nda konuşlanarak Roma ordusuna katılmaları yoluyla da olur. Konstantin tarafından Konstantinopolis'i savunmak için 40 bin Türk getirilir. Bundan sonra saray korumaları çoğunlukla Türk savaşçılarından oluşur. Çok sayıda Türk, 4. yüzyıl başlarında Roma ordusuna girerek asker olmaya başlarlar.

332'de Konstantin, Türklerin Tuna Irmağı'nın kuzey kıyılarına yerleşmelerine izin verir. Daha doğrusu izin vermek zorunda kalır. Ardından Romalılarla olan savaşta yaklaşık 100 bin Türk öldürülür ve kağanları Ariacus ya da Aoric [Arık: temiz] tutsak edilir. Bu çarpışmada, Vidigoia [Idi Kuv: Idik Kut; Adanmış Kut; Eski Türk dilinde kut sözü "kuw" olarak da söylenmiştir.] adlı ünlü bir komutan, savaş alanında ölür. 334'te Konstantin, yaklaşık 300 bin Türkü Tuna'nın kuzey yakasından çıkararak, bu toprakları işgal eder. 335'ten 336'ya kadar yapılan savaşlarda Türkler, Romalılar tarafından yenilir.

Avrupalı tarihçilerin "İskitlerin" gizemli bir biçimde oradan kalkışıklarını iddia ettikleri 1. yüzyılda ise, Sak Kağanlığı'nın dağılmasından sonra, Karadeniz Bozkırı'ndaki Türk boyları da yeniden bir devlet kurar. Ardından da bu devlet güçlü bir kağanlığa dönüşür (Gut Kağanlığı bölümüne bakınız).

4. yüzyıl ortalarına doğru Kun Devleti güçlü bir kağanlığa dönüşür. Kun Devleti'ni 352 yılında güçlü bir kağanlığa dönüştüren kişi, Kama Tarkan'dır [Kam Tarkan; kam: şaman.] ve 370 yılına kadar kağanlık yapar. Kam Tarkan, Romanya ve çevresinde önemli bir güç haline gelerek egemenlik alanını batıya doğru genişletmeye başlar.

Kam Tarkan'ın ölümünden sonra kağanlığa gelen Balamir [Balamir: güçlü] 370'te, Karadeniz Bozkırı'ndaki Gut Kağanlığı'na saldırmaya başlar. 374 yılında Kun Kağanlığı orduları İdil Irmağı kıyılarına dek ilerleyerek, burada Gut Kağanlığı ordularıyla büyük bir savaşa girer. Gut Kağanlığı orduları, savaşta büyük bir yenilgiye uğrar. Bunu kendine yediremeyen Gut kağanı Ermanaric [Erman Arık], savaş alanında kendini öldürür. [Daha sonra da birçok kez göreceğimiz gibi, savaş yitiren onurlu Türk kağanları, eğer savaşta ölmemişlerse, savaş alanında kendilerini öldürmüşlerdir.]. Kağanlıkları dağılan Gut Türklerinin çoğu Kun Kağanlığına katılır. Bunlar, daha sonra Ostrogotlar (Doğu Gutları) olarak anılacaktır. Kun Kağanlığı'na katılmayanlar ise, Athanaric [Ata Arık] önderliğinde Dinyester Irmağı'na doğru göçe başlar. Bunlar da, daha sonra Visigotlar (Batı Gutları) olarak adlandırılacaklardır. Bir Kun ordusu göç eden Batı Gut Türklerine saldırarak, Ata Ank'ı Karpat Dağları'na doğru çekilmeye zorlar.

375 yılında Ata Ank önderliğindeki Batı Gut Türkleri, Kun Kağanlığı'nın saldırılarından dolayı güneye doğru yönelir. Kun Kağanlığı'na karşı koyamayacaklarını fark eden Batı Gut Türkleri, 376'da Aşağı Tuna'ya gelerek, Roma İmparatorluğu'na sığınma isteğinde bulunurlar. İmparator Valens, kaçan Batı Gut Türklerinin Tuna'nı güneyine geçmesine ve Roma İmparatorluğu topraklarına yerleşmesine izin verir. Ancak yiyecek kıtlığı, Batı Gut Türklerinin 377'nin başlarında isyan etmelerine yol açar. Böylece Romalılarla aralarında beş yıldan çok süren bir savaş başlar. Balamir'den sonra 378 yılında Alipbi [Alp Bey] Kun Kağanlığı'nın başına geçer. 378 yılında Alp Bey, Tuna Irmağı'nı geçerek Trakya'ya kadar ilerler. Ancak Roma İmparatorluğu'ndan ciddi bir direniş görmez. Roma İmparatoru Theodosius 382'de Batı Gut Türkleriyle barış yapar ve Kun Kağanlığı'na karşı bir engel oluşturmak amacıyla onlara toprak ve sığınma verir. Ama bir süre sonra, 386'da küçük bir grup Batı Gut Türkü, kaçarak Kun Kağanlığı'na sığınır. Batı Gut Türklerinin çoğunluğu ise batıya doğru göç etmeye başlar. Böylece "Kavimler Göçü" diye adlandırılan dönem başlar.

390 yılında Alp Bey'den sonra Ulduz [Ulduz/Yıldız] kağan olur. 392'de Balkanlar'a baskınlar düzenlemeye başlar ve bir kısmı Trakya'ya yerleşir. 384'te de Pannonia'nın büyük bir kısmı olan Macar Ovası'nı ele geçirirler. Theodosius'un 395 yılında ölmesi üzerine Kun Kağanlığı yeniden harekete geçer. 395 yılında Kun orduları Balkanlar üzerinden Trakya'ya akınlar yapar ve ardından Romalılara karşı ilk olarak büyük çaplı saldırılara başlarlar. O yıl bir Kun ordusu Kafkas Dağları'nın üzerinden geçerken, başka bir Kun ordusu da Tuna'yı geçerek Trakya'yı yağmalar.

Asya'daki Kun orduları da Güney Kafkasya, Sasanlı ve Roma eyaletlerini işgal eder. Bir kısım Kun ordusu ise Fırat'ı geçer. Roma ordusu tarafından kısa bir süre için durdurulsa da, Basich [Basış ya da Basıç] ve Kursich [Kürsüz: yalansız, hilesiz.] komutanlığındaki iki Kun ordusu, Sasanlı başkentine yaklaşır. Bu ordulardan biri Sasanlılar tarafından yenilirken, diğeri Derbend Geçidi'nden geri çekilir. [Derbend Geçidi, Azerbaycan Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu'nun Dağıstan Özerk Cumhuriyeti arasındaki bir dağ geçididir].

Başka bir Kun ordusu da Roma'nın elindeki Anadolu'ya girerek, Kapadokya ve Antakya ile Suriye'nin kuzey bölgelerini yağmaladıktan sonra geri çekilir. Türkler saldırdıkları toprakları fethedip yerleşmek yerine, sığırları alarak şehirleri yağmalamakla yetinirler. Daha sonra Roma kaynakları (Priscus), Kun karargahındaki Türklerden duyduğu bu baskının, kıtlık nedeniyle başlatıldığını belirtir. Trakya'ya yapılan baskınların nedeninin de bu olduğu sanılır. Bu baskınların ardından Güney Kafkasya'ya yapılan Kun saldırıları sürer.

Batı Roma İmparatorluğu, sınırlarını aşan Batı Gut Türklerini durdurmakta güçlük çekince, Ulduz'dan yardım ister. Ulduz yardım isteği üzerine, 406 yılında Radagais [Artuk] yönetimindeki Batı Gut Türklerini, bugünkü Floransa'nın güneyinde yenilgiye uğratar ve Artuk'u öldürür. Ulduz bir yandan Batı Roma İmparatorluğu'nu kurtarıırken, diğer yandan da Batı Gut Türklerini Galya'ya göçe zorlayıp, Kun Kağanlığı için batıda yer açar. 408'de, Ulduz komutasındaki Türkler, Tuna'yı geçerek bir Doğu Roma kalesini ele geçirir. Trakya'daki Doğu Roma komutanı Ulduz ile barış yapmaya çalışır, ancak Ulduz kabul etmez ve son derece yüksek bir vergi ister. Buna karşın Romalılar, Ulduz'un komutanlarının bir çoğuna rüşvet verince, Türk ordusu geri çekilir. Romalılar Ulduz'un işgallerine karşı, sınırdaki siperleri güçlendirmeyi ve Konstantinopolis'teki savunmayı güçlendirmek için bir dizi önlem almayı sürdürür.

Ulduz'dan sonra kağan olan Karaton [Kara Tonga; tonga: yiğit, kahraman] 422 yılına kadar başta kalır. Kara Tonga dönemi hakkında pek bir kayıt yoktur. 422'de kağanlığın başına Ruga geçer. [Ank olan bu ad, Roma kaynaklarına Ruga olarak geçmiştir]. Ank saldırıları sürdürerek, Konstantinopolis'in duvarlarına kadar ulaşır ve Doğu Roma İmparatorluğu'nu yıllık vergi ödemeye zorlar. Aynı yıl, Doğu Roma İmparatorluğu'nun Kun ordusunu isyana kıskırtmak ve bağlı boyları kağanlıktan ayırmak amacıyla Kun topraklarına gönderdiği casusları ileri sürerek Balkan seferine çıkar. Direniş gösteremeyen Doğu Roma İmparatorluğu, vergi ödemek zorunda kalır. 425'te Batı Romalı magister militum (genel kurmay başkanı) Flavius Aetius, İtalya'ya girmiş olan Doğu Roma İmparatorluğu'nun ordularına karşı savaşmak için büyük

bir Kun ordusuyla İtalya'ya yürür. Bu saldırı uzlaşma ile sona erer ve Türkler bol miktarda altın alarak topraklarına geri döner. Ancak 427'de Batı Roma, Kun Kağanlığı ile ittifakını bozarak, bugünkü Macaristan'da Kun ordusuna saldırır.

Töre gereği Ank, kağan olarak Karpatlar'ın doğusundaki bölgeyi yönetirken, kardeşi Oktar da sağ (batı) yabgu olarak Karpatlar'ın batısını ve kuzeyini yönetir. Daha sonra Oktar [Oktar: ok atan, oklamak: ok atmak.], Ren Irmağı'nın sağ kıyısında oturan bir Türk boyu olan Burkuntlarla (Burgundiyalılar) savaşırken 430 civarında ölünce, yerine Ank'ın yeğeni (408 yılında ölmüş olan kardeşi Munçuk'un küçük oğlu) Attila [Atıl; İdil/İtil] sağ yabgu olarak, ölen amcası Oktar'ın yerine geçer. [Munçuk: boncuk, mücevher]. 432'de Ank, hayal kırıklığına uğramış olan Aetius'un yeniden magister militum olması için, Batı Roma'yı, İtalya'ya bir ordu göndermekle tehdit eder. 433'te magister militum olarak Batı Roma ordularının başına geçen Aetius, yaptığı yardım karşılığında, Pannonia topraklarını Ank'a teslim eder.

Doğu Roma İmparatoru II. Theodosius, Batı Roma İmparatorluğu'ndaki kanışıklıklardan yararlanarak İtalya'ya ordu ve donanma gönderir. Batı Roma İmparatorluğu, Ank'tan yardım ister. Ank bölgeye asker gönderince II. Theodosius, Türklerle savaşmaktan korkarak geri çekilir. Doğu Roma İmparatorluğu, Türklerin baskılarına karşı Kun Kağanlığı yönetiminde yaşayan boyları kışkırtmaya devam eder. Bunun üzerine Ank, Doğu Romalı tüccarların kağanlık topraklarında ticaret yapmalarını ve paralı asker toplamalarını yasaklar. Yine aynı yıl Viyana, Batı Roma tarafından Türklere teslim edilir. Ank, Doğu Roma İmparatorluğu'na sığınan Türk kaçaklarını geri almakla uğraştığı sırada, 434 yılında ölür (Bu kaçaklar, paralı askerlik yapmak için Doğu Roma'ya gidenlerdir).

Ank'ın ölümünden sonra kağanlığa yeğeni (Munçuk'un büyük oğlu) Bleda [Balat/Polat: çelik; aslında kesik demir demektir, ancak çelik anlamını da kazanmıştır.] geçer. Atıl (Attila) sağ yabgu olmaya devam eder. 435'te Balat, Doğu Roma İmparatorluğunu Margus Antlaşması'nı imzalamaya zorlar. Doğu Roma, Türklere ticari haklar verir ve ödediği yıllık vergileri artırır. Doğu Roma ayrıca Türk kaçakları geri vermeyi

kabul eder. Anık'ın ölümünden önce Aetius'a verdiği yardım etme sözünü, Balat da sürdürür. 437'de Türkler, Aetius yönetiminde ve Atıl'ın katılımıyla, Burkunt Beyliği'ni yıkar. Ayrıca aynı yıl Türkler, Aetius'un, isyan eden köylü ve kölelerin önderi olan Tibatto'yu ele geçirmesine yardımcı olur. 438'de bir Kun ordusu, Romalı general Litorius'un, Batı Gut (Vizigot) başkenti Toulouse'a yaptığı başansız bir kuşatmaya yardım eder.

440 yılında Türkler, Margus piskoposunun Kun topraklarına geçip, Türk kağanlık kurganlarını yağmaladığını ve Doğu Roma'nın kağanlıktan kaçan mültecileri barındırarak anlaşmayı ihlal ettiklerini öne sürerek, Margus Antlaşması ile öngörülen yıllık ticaret pazarlarından birinde Romalıları saldırır. Romalılar Margus piskoposunu ve mültecileri teslim etmeyince, Türkler 441'de bir dizi şehir ile Viminacium şehrini ele geçirip yerle bir eder. Türklerle iade edileceğinden korkan Margus piskoposu, Margus şehrini Türklerle teslim eder ve şehir Türkler tarafından yerle bir edilir. [Buradan Türklerin, ata kurganlarına ne kadar değer verdiklerini anlamış oluyoruz.]. Türkler ayrıca Tuna Irmağı üzerindeki Constantia kalesini ile Singidunum (Belgrad) ve Sirmium (Mitrovitsa) şehirlerini de ele geçirir. Bundan sonra da ateşkesi kabul ederler. 444'te Türkler ile Batı Roma İmparatorluğu arasında gerginlikler artar ve Romalılar savaşa hazırlanır. Bununla birlikte sorunlar ertesi yıl Cassiodorus'un diplomasisi aracılığıyla çözülür. Batı Roma Sava Irmağı üzerindeki bir bölgeyi Türklerle verir ve Atıl, maaşlı olarak Batı Roma'nın magister militum (genel kurmay başkanı) olur.

Balat, 442 ile 447 yılları arasında ölür (kesin tarih bilinmiyor). Balat'ı Atıl'ın öldürdüğü iddiaları bulunsa da, ben buna ihtimal vermiyorum. Çünkü ölüm tarihi bilinmeyen bir kağanın, nasıl öldüğünün bilinmesi de olanaksızdır. Balat'ın ölümünden sonra Atıl'ın kendi boyu olan Ak Oğurlar, 448 yılında Karatay adlı bir beyin önderliğinde, Atıl'a karşı ayaklanır. [Nedeni bilinmeyen bu ayaklama, Balat'ı Atıl'ın öldürdüğü dedikodusundan da çıkmış olabilir.]. İsyan, Ak Oğurlara armağanlar gönderen Doğu Roma tarafından aktif olarak desteklenir. Ancak Romalılar, armağanları ilk olarak, Ak Oğurların başına bey olarak atarınmış olan Buridach'a [Burutay] sunmadıkları için, kendini aşağılanmış sayan Burutay, Karatay'ın önderliğindeki isyancılara karşı yardım için Atıl'a

katılır. Atıl'ın ordusu ayaklanmayı bastırır ve Burutay'ın yeniden Ak Oğurları yönetmesine izin verir. Ancak, kendi oğlu Ellak'ı [İllig: illi, il kuran] Ak Oğurların başına komutan olarak atar.

Balat'ın ölümünden bir süre sonra, Türkler iç işleriyle uğraşırken, Doğu Roma imparatoru Theodosius Türklere öngörülen vergiyi ödemeyi bırakır. 447'de Atıl bir elçi göndererek, Doğu Roma'yı savaşa tehdit eder ve aynı zamanda Doğu Roma topraklarına baskınlar düzenlemeye başlar. Ancak Romalılar, vergi ödemeyi ve mültecileri teslim etmeyi reddedince, Atıl Tuna boyundaki kaleleri ele geçirerek tam kapsamlı bir saldırı başlatır. Kun ordularının yanında kağanları Ardaric [Arda Ank] önderliğindeki Kepit boyu (Gepidler) ile, kağanları Valamer [Balamir] önderliğindeki Doğu Gut Türkleri (Ostrogotlar) de vardır. Tuna boyundaki Doğu Roma savunma güçlerini temizledikten sonra Türkler batıya doğru yürüyerek Utus Savaşı'nda Arnegisclus komutasındaki büyük bir Doğu Roma ordusunu yener. Daha sonra Marcianople şehrini yerle bir ederler. Ardından da, bir depremle duvarları kısmen yıkılmış olan Konstantinopolis'e doğru yola çıkarlar. Atıl'ın ordusu yaklaşırken, Konstantinopolis duvarları yeniden onarılır. Bu arada Doğu Roma orduları, Gelibolu Yarımadası'nda Türkler tarafından başka bir büyük yenilgiye daha uğratılır.

Türkler, Thermopylae'ye kadar güneye doğru baskınlar düzenlemeye devam eder ve Hadrianople ile Herakleia dışında, Balkanlar'daki büyük şehirlerin çoğunu ele geçirir. Theodosius barış yapmak zorunda kalır ve Doğu Roma'nın daha önce ödemediği vergiye ek olarak, yıllık vergi oranı artırılır. Ayrıca Tuna'nın güneyindeki büyük bir bölgeyi Türklere vermek zorunda kalır. Böylece Doğu Roma sınırları savunmasız kalır. 450'de Atıl, Doğu Roma ile yeni bir antlaşma imzalayarak, Doğu Roma topraklarından çekilmeyi kabul eder. Bunun nedeni, Batı Roma İmparatorluğu'nu işgal etmeye hazırlanmasıdır. Priscus'a göre, Atıl o sıralarda Doğu Roma'yı meşgul edecek bir Sasanlı saldırısını da ön görmektedir. Konstantinopolis antlaşması kısa bir süre sonra yeni imparator Marcian tarafından bozulur. Batı Roma İmparatorluğu'nu işgal planlarıyla meşgul olan Atıl, bununla ilgilenmez.

Batı Roma İmparatorluğu ile olan ilişkiler 449 yılına kadar iyice kötüleşir. 451 baharında Atıl Galya'yı işgale başlar. Macar Ovası'ndan yola çıkan Kun ordusu Ren'i geçer. Kun ordusunun yanında, birçok Doğu Gut Türk boyu da vardır. Orléans'ı kuşatmaya başlamadan önce Metz ve Trier'i ele geçirerek yağmalarlar ve başka bir orduyla da Paris'e bir saldırıda bulunurlar. Kağanları I. Theodoric [Tuğ Ank] önderliğindeki Batı Gut (Vizigot) Türkleri ile Burkuntlar (Burgondiyalılar) ve Buranglar (Franklar) desteğindeki Batı Roma ordusu, magister militum (genel kurmay başkanı) Aetius önderliğinde Orléans kuşatmasını kırar. [Burkuntlar ve Buranglar Kun Kağanlığı yönetimine girmek istemeyip batıya, Galyaya (bugünkü Fransa toprakları) göçen Türk boylarıdır.]. İki ordu Troyes yakınında bir yerde karşılaşır. Batı Gut kağanı Tuğ Ank'ın öldürülmesine karşın, Atıl'ın ordusu Galya'dan geri çekilir. Aslında bu geri çekilme, Atıl için bir yenilgiden çok zaferdir. Çünkü fethedilmesi planlanmayan bir bölgeye saldırı yapıp, verilebilecek en büyük zarar verildikten ve yağma yapıldıktan sonra ordular geri çekilmiştir.

Macaristan Ovası'na döndükten sonra Atıl, Doğu Roma İmparatorluğu'nun vergilerini sürdürmesi için İlirya'ya baskıların başlatılmasını emreder. Ancak Doğu Roma İmparatorluğu'na saldırmak yerine 452'de İtalya'yı işgal eder. Türkler Alpleri'yi geçerek, Aquileia şehrini kuşatır. Uzun bir kuşatmadan sonra şehri ele geçirerek yakarlar. Daha sonra Po Ovası'na girerek Padua, Mantua, Vicentia, Verona, Brescia ve Bergamo şehirlerini ele geçirip, Milano'yu kuşatırlar. Ravenna ve Roma'yı ele geçirmek için ise hiçbir girişimde bulunmazlar. Direniş gösteremeyen Roma orduları komutanı Aetius'un otoritesi büyük zarar görür. Atıl, Papa I. Leo tarafından yönetilen bir barış elçiliğini kabul ederler ve sonra da geri döner. Bu barış görüşmesinde neler yapıldığı, neler konuşulduğu ve Atıl'a ne gibi vaatler verildiği konusunda hiçbir kayıt yoktur. Büyük olasılıkla bu kayıtlar Vatikan arşivlerinde saklanmaktadır. Bu saldırı da, Galya saldırısı gibi oldukça başarılıdır. Çünkü Türkler fethetmek için değil, yağmalamak için İtalya'ya girmişlerdir. Tatmin olacak kadar ganimet elde ettikten sonra da geri çekilmişlerdir.

453'te Atıl, yeni bir gelinle evlendiği gece beklenmedik bir şekilde ölür. Atıl'ın ölümünden sonra oğulları İllig, Dikkiz [Cengiz/Yengişi: zafer] ve Emac [Ernek: parmak] arasında kağanlık kavgası başlar. Kar-

deşler birbirleriyle savaşmaya başlayınca, Kepit boyu (Gepidler) isyan eder. İllig komutasındaki ordu Kepitlerle savaşsa da yenilir ve İllig savaşta ölür (453). Priskos'a göre, 463 yılında Avarlar (Aparlar) tarafından yurtlarından (Batı Sibiryadan) çıkarılan Sabirler (Suvarlar), Karadeniz Bozkır'ına göçerek, burada yaşayan San Oğurlar ile Uroglara saldırır ve onları yurtlarından kovar. Uroglar, bugünkü Hanti-Mansı halkının atalarıdır. Yeni yurt arayan San Oğurlar da Ak Oğurlara saldırır. San Oğurlar, On Oğurlar ve Uroglar, Doğu Roma'nın dostluğunu kazanmak için elçiler yollarlar. Doğu Roma İmparatoru da onları kabul ederek armağanlar verir. Böylece kağanlığın dayandığı tabanı oluşturan Oğur birliği dağılmaya başlar.

Kağanlık, Cengiz ve Emek yönetiminde kalmaya devam eder. Cengiz, 464'te ülkenin batı kesiminde Beş Oğurları, Altı Oğurları ve Doğu Gut Türklerini bir araya getirerek, kağanlığı yeniden örgütler. 466'da Doğu Roma'nın Türklere vergi vermeye devam etmesini ve Türklerin Romalılarla ticaret haklarının yeniden kurulmasını ister. Ancak Doğu Roma bunu reddeder. Cengiz daha sonra Doğu Roma İmparatorluğu'nu işgal etmeye karar verir. Emek ise, iç ayaklanmaları bastırmak ve dağılan Oğur birliğini toparlamak için ona katılamaz. Bu sırada başta Ak Oğurlar olmak üzere, diğer Oğur boyları kargaşa içindedir. Bu durumda Cengiz, geriye kalan Beş ve Altı Oğurlar ile Doğu Gut Türklerinden bir ordu kurar. Ancak Romalılar, Kun ordusundaki Doğu Gut Türklerini ayaklanmaya teşvik ederek Cengiz'i geri çekilmeye zorlar. 469'da Cengiz, bir Bizans entrikası sonucu Doğu Gut Türkleri tarafından öldürülerek, kellesi Doğu Roma'ya gönderilir. Cengiz'in kellesi, Konstantinopolis sokaklarda dolaştırıldıktan sonra Hipodrom'daki bir kazığa geçirilir. Emek'in ise sonu belli değildir. Oğur boylarının ayaklanması sırasında öldürüldüğü yolunda söylentiler bulunur.

saygı/korku (korkudan doğan saygı) anlamına gelen “caerimonia” (okunuşu: qërimonya) sözünden gelir. [Karamanya; Karamanların ülkesi. Bu söz, günümüz Türkçesinde gözü kara olan, korkusuz, korkutan anlamlarına gelen “karaman” biçimindedir.]

Avrupalı tarihçilerin iddiasına göre, İskandinavya'nın güneyi ile bugünkü Polonya ve Almanya topraklarında yaşayan bu “Germen” halkı, yani “Gotlar”, 2. yüzyılın başlarında, birdenbire Karadeniz Bozkırı'na göç ederek orada yaşamaya başlamışlar. Bu iddianın akılla, mantıkla bir ilgisi yoktur. Çünkü böyle bir göçü tetikleyecek herhangi bir neden yoktur. O dönemde bu bölgede ne bir kıtlık ortaya çıkmış, ne de büyük bir savaş yaşanmıştır. Bunu destekleyecek tarihi bir kayıt da yoktur. Ayrıca bugünkü Güney İskandinavya, Polonya ve Almanya toprakları 2 bin yıl önce oldukça ılıman bir iklimin hüküm sürmüştü olduğu verimli topraklardı. İskandinavya Yanımadası'nın güneyinde tüzüm bile yetiştiriliyordu. İnsanlar böyle bir bölgeyi neden terk edip de, sert bir iklimi olan bozkırlara göç etsin? Canları birdenbire gezmek mi istemiş?

Bu saçma iddianın nedeni başkadır tabii. Bugünkü Germen halklarının “Hint-Avrupa” tezi üzerinde Avrupa'nın en eski halklarından biri, Türklerin de Asya'daki göçebe halklardan biri olduğu iddiasını temellendirebilmek için uydurulan bir hikayedir bu. Bu iddiaya, daha doğrusu hikayeye göre, çünkü artık tarihçilik burada biter!-, İskitler birdenbire ortadan kalkmış, boşalan Karadeniz Bozkırı'na batıdan gelen Germenler yerleşmiş ve adlarını değiştirerek kendilerini Gotlar olarak adlandırmaya başlamış. Gotlar burada mutlu mesut yaşarken, aniden doğudan gelen göçebe-barbar Hunlar, Gotlara saldırıp onları batıya sürmüş. William H. McNeill, Gotların batıya olan göçlerinin nedeninin, Erken Moğolların ormanlardan güneye doğru göç ederek Avrasya bozkırına egemen olması başlaması olarak açıklar.^[1]

Bu arada -yine iddiaya göre- Gotlar, bu “Erken Moğolların” giyim, kuşam, ata binicilik, okçuluk, şahincilik gibi geleneklerini de çok büyük bir hızla benimsemişler.^[2] Ama Gotlar Avrupalı uygar halk, “Hunlar”

[1] McNeill, William H. "The Steppe". Encyclopædia Britannica Online. Retrieved 18 September 2019.

[2] McNeill, William H. "The Steppe". Encyclopædia Britannica Online. Retrieved 18 September 2019.

ya da “Moğollar” da Asyalı ilkel göçebelermiş! Örneğin J. B. Bury, Gotları “bozkır tarihindeki göçebe olmayan tek halk” olarak tanımlar.^[3] İşte Avrupalı “tarihçilerin” yazdığı “Histoloji” budur. Bu tarih değil, keyfe ve isteğe göre sahtekarca yazılmış olan, tarihle hikaye karışımı bir şeydir! Ormanlarda yaşayan “Erken Moğolların”, orman içlerinde at yetiştirmeyi nasıl becerdikleri ve Gotlar gibi “uygar bir halkın” birden bire “ilkel göçebe Erken Moğolların” geleneklerini hızla benimsemeleri de aynı bir sorundur tabii!

Antik yazarlar, Polonya-Almanya bölgesinde yaşayan halktan “Gutonlar” ya da “Butonlar” olarak söz eder. MS 15 yılı civarında Pelasg coğrafyacı Strabo, Butonlar (Pelasgça: Βούτωνας) adlı, Tuna'nın kuzeyinde yaşayan bir halktan söz eder. Romalı tarihçi Tacitus da, MS 1. yüzyılda onlardan Gutonlar olarak söz eder.

Tuna Irmağı Almanya'nın güney batısında doğar ve Karadeniz'e dökülür. Bu iki yazarın sözüntü ettiği halk, Türklerdir. O dönemde Sak Kağanlığı'nın batı sınırları, Polonya-Almanya bölgesine kadar uzanmıştır. 3. yüzyılda Türkler, Romalı tarihçiler tarafından Skioi ya da Sacae (Sak) olarak adlandırılmıştır. Daha sonra 3. yüzyılın sonlarında Gothi adından söz etmeye başlarlar. Çünkü bu sıralarda Türkler kağanlıklarını Gut olarak adlandırmışlardır. Görüldüğü gibi “İskitler” hiç bir zaman ortadan kalkmamış ve hep bu bölgede yaşamıştır.

Avrupalı dilbilimcilere göre Goth adının kökeni şöyleymiş: Gotik dilinde Gotlara *Gut-þiuda “Gotik insanlar” ya da *Gutaniz (Goth) deniyordu. ^{[3][4]} Gotik adının Proto-Germen biçimi *Gutaniz'dir. Bu form Gutes'le aynıdır ve Geat'lerinki ile yakından ilgilidir.^[5] Bu adlar muhtemelen aynı anlama gelse de, kesin anlamları belirsizdir. ^[6] Hepsinin

[3] Bury, J. H. (1913). The Cambridge Medieval History 2. sa. 428. Cambridge University Press.

[3] Lehmann, Winfred Philipp (1986). A Gothic Etymological Dictionary. BRILL. ISBN 9004081763.

[4] Brink, Stefan (2002). "Sociolinguistic Perspectives And Language Contact In Proto-Nordic". In Bandle, Oskar (ed.). The Nordic Languages. 1. Walter de Gruyter. pp. 685–690. ISBN 9783110148763.

[5] Andersson, Thorsten (1998). "Goten: § 1. Namenkundliches". In Beck, Heinrich; Steuer, Heiko; Timpe, Dieter (eds.). Reallexikon der Germanischen Altertumskunde (in German). 12. De Gruyter. pp. 402–403. ISBN 3-11-016227-X.

“dökmek” anlamına gelen Proto-Germen fiili *geuta ile ilişkili olduğu düşünülmektedir^[7]

Avrupalı dilbilimciler, yazılı kaynağı bulunmayan kafadan uydurdıkları sözlerin başına (*) işareti koyarlar. Bu sözlerin de başlarında (*) işareti bulunduğuna göre, “*geuta,” ve “Gutaniz” sözleri birer fantazi ürünüdür. Kaynak göstermeden dilbilimcilik yapılmaz. Yapılırsa, bunun adı dilbilimcilik değil, yalancılık olur. Avrupalı dilbilimcileri biraz ciddi olmaya davet ediyorum (!). Benim bu kitapta verdiğim etimolojik kökenlerin tümünün kaynağı vardır. Ekte verdiğim kaynak sözlüklerde bunların hepsini bulabilirler. Gut, Sümerce boğa ve savaşçı anlamlarına gelen “gud” sözünden gelir. Bu söz, günümüz Türk diline baştaki G sesi düşerek, boğa anlamlarına gelen “ud” olarak evrilmiştir.

3. yüzyılda Karadeniz Bozkın ile Orta ve Doğu Avrupa’da yaşayan Türkler, devletlerini Gut Kağanlığı olarak adlandırmıştır. Aynı tarihlerde, Romanya ve çevresinde yaşayan onların bir kolu da, daha sonra kağanlığı dönüşecek olan Kun Devleti’ni kurmuştur.

Gut Kağanlığı 360-370 yılları arasında Kafkasya’ya baskınlar düzenlemeye başlar. Bu durum, Doğu Roma İmparatorluğu ile Sasanlı İmparatorluğu’nu Kafkas Dağları’ndaki geçitleri birlikte savunmaya zorlar. Bu sırada kağanları, cesaretiyle ünlü olan Geberic’tir [Keberik/Kabank; iri yarı, güçlü]. Keberik’ten sonra yerine, Ermanaric [Erman Anık; ermen/ erman/ arman: ülkü, amaç, istek, dilek] kağan olur. Erman Anık, batıda Almanya-Polonya bölgesi ve Baltık Denizi’nden doğuda Karadeniz ve Orta Asya bozkırlarına dek uzanan çok geniş bir bölgede bulunan eski Sak Kağanlığı toprakları üzerindeki boyları sıkı bir birlik altında örgütleyerek kağanlığı güçlendirir.

Romalıların Türkleri Gothi olarak adlandırmaları bu dönemde başlar. Bu dönemin kaynağı olan Romalı tarihçi Ammianus Marcellinus, 370’lerde İskitya’daki İskit Krallığı’nın, Hun egemenliği altına girdiğini

[6] Wolfram, Herwig (1990) [1979]. Geschichte der Goten [History of the Goths]. Translated by Dunlap, Thomas J. 1988 (1980 2nd German ed.). Berkeley and Los Angeles: University of California Press [Munich: C. H. Beck’she]. ISBN 978-0-520-06983-1.

[7] Brink, Stefan (2008). “People and Land in Early Scandinavia”. In Garipzanov, Ildar H.; Geary, Patrick J.; Urbańczyk, Przemysław (eds.). Franks, Northmen, and Slavs. Cursor Mundi. 5. ISD. pp. 87–112. ISBN 9782503526157.

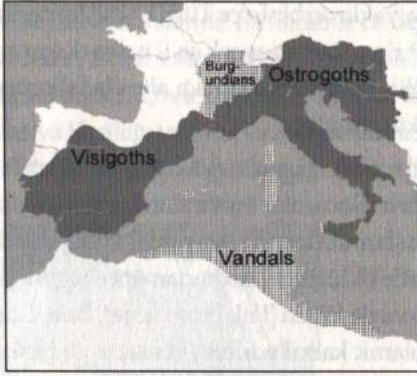
yazar. Ama günümüzün Avrupalı tarihçileri, Romalı tarihçilerin yazdıklarını dikkate bile almaya gerek duymadan, tam burada “Batıdan Karadeniz Bozkırına göç etmiş olan Germenlerin, doğudan gelen Hunlar tarafından batıya kovulması” hikayesini uydurarak, büyük bir sahtekarlıkla tarihi üst etmişlerdir. Ama en başta Antik tarihçilerin yazdıkları bu yalanı çürütmektedir. Örneğin Ptolemy, Kunların bugünkü Romanya ve çevresinden yaşadıklarını yazmıştır.

Gerçekte ise, Romanya ve çevresinde egemen olan Balamir önderliğindeki Kun Kağanlığı, Gut Kağanlığı’nı yıkar ve topraklarını ele geçirir. Ancak bu, büyük bir savaşla olur. Yenilen Gut kağanı Erman Ank, savaş alanında kendini öldürür. Yenilginin ardından Gut Türkleri ikiye bölünür. Balti [Balat/Polat: çelik] boyu önderliğindeki bir kol (Vizigotlar) batıya göç ederek, Roma topraklarına yerleşir ve foederati (özerk) olarak yaşamaya başlar. Arnalı [Arnal: sakın, uslu, yavaş] boyu önderliğindeki bir kol da (Ostrogotlar), Kun Kağanlığı egemenliğinde kalır. Daha küçük bir boy ise, Kırım’da kalmaya devam eder. Gut Kağanlığı’nın diğer bir önemli boyu olan Kepitler (Gepid) de Kun Kağanlığı egemenliği altında kalır.

Bugün Germen olarak adlandırılan halkın ortaya çıkmaya başlaması ise çok geç bir dönemde gerçekleşti. Batı Germanya bölgesinin bugünkü Almanya, Hollanda, Avusturya, İsviçre, Danimarka, Güney İskandinavya ve Güneydoğu Britanya topraklarında yaşayan Subi (Suebi) adlı Türk boyu, daha sonraki yüzyıllar içinde Germenleri oluşturdu. Türk dilinin Etrüskçenin ardılı olan Romak dili ve Keltçe ile karışması sonucu da, 13.-14. yüzyıllarda Erken Germen dili oluşmaya başladı. Bu dilde Fin ve Urog dillerinden de kalıntılar vardır. Ancak bu dile, Roma Katolik Kilisesi’nin etkisiyle Romak dili (“Latince”) egemen oldu. Çünkü ayinler Romak dilinde yapılıyordu ve Romak dili, bu topraklarda yüzyıllar boyu resmi dil olarak kullanıldı. Bu Katolik etkisi, yaklaşık 200 yıl gibi kısa bir sürede Türklerin dilini dönüştürdü. Daha sonra bu dil bölünerek, günümüz Germen dilleri ortaya çıktı.

Yine bu dönemde Roma toprakları olan Galia, Hispania ve İtalia bölgelerine yerleşen Batı Gut, Burang, Burkunt ve Binli Türkleri de, Gallar ve Romalılarla karıştı ve Romak dilini benimsedi. Ancak Türkçenin Romak diline karışması sonucu, bugün Vulger Latince olarak adlandı-

nlan bir konuşma dili ortaya çıktı. Bu dilden de günümüzün Latin dilleri doğdu.

Batıya göçen Gutların dağılımı

Batı Gutları (Visigotlar)

Batı Gut Türkleri, ilk önderleri I. Alaric [Al Ank; al: pembe/açık kızıl, ank: temiz] tarafından bir araya getirilir. 382 yılında Roma İmparatoru I. Theodosius döneminde Türkler, Roma ordusunda önemli görevler alır. Türk General Butheric'in [Bud Ank; bud: boy, cüsse] Romalılar tarafından linç edilmesine öç olarak 391'de Türk askerleri, I. Theodosius'un onayıyla Selanik'teki Hipodrom'da binlerce Romalı seyirciyi öldürür. 394 iç savaşında Eugenius ve Arbogast'a karşı Theodosius'a yardım ederken Türkler ağır kayıplar verir. 395'te I. Theodosius'un ölümünden sonra Al Ank önderliğinde Türkler, Yunanistan'ı işgal ederek Pire, Korint, Megara, Argos ve Sparta'yı ele geçirir. Atina büyük bir rüşvet ödeyerek kurtulur. Doğu Roma İmparatoru Flavius Arcadius daha sonra 397'de Illyricum'da Al Ank'ı magister militum (genel kurmay başkanı) olarak atar.

401 ve 402'de Al Ank, İtalya'yı istila etmek için iki girişimde bulunur. Ancak Romalı general Stilicho tarafından yenilir. 405-406'da başka bir Türk beyi Radagaisus [Arığ/ Arık] da İtalya'yı istila etmeye çalışır, ama o da Stilicho tarafından yenilir. 408'de Batı Roma imparatoru Flavius Honorius, Stilicho ve ailesinin infaz edilmesini emreder. Ardından

Roma halkını, Roma ordusunda görev yapan on binlerce Türkün eş ve çocuklarını katletmeye teşvik eder. Bunun üzerine yaklaşık 30 bin Türk askeri Al Arık'ın yanına kaçar. Al Arık da, İtalya'yı işgal ederek İmparatora baskı yapar. Al Arık İtalya'da on binlerce Türk köleyi kurtararak, 410'da Roma'yı ele geçirir. Şehri yağmalar, ancak sivil halka dokunmaz. Al Arık kısa bir süre sonra ölür ve Busento Irmağı altında bilinmeyen bir kurgana hazinesi ile birlikte gömülür.

Al Arık'ın yerine, Athaulf [Ata Uluğ] geçer. Ata Uluğ, Batı Gut Türklerini güney Galya'ya yerleştirir. Romalılar tarafından tanınmayı başaramayan Ata Uluğ, 415 yılı başlarında İspanya'ya çekilir ve kısa bir süre sonra Barselona'da bir suikastle öldürülür. Ardından önce Sigeric [Sak Arık; sak: özenli, dikkatli.], sonra da Walia [Bala] başa geçer. Bala, Güney Galya'da foederati (özerk) olarak kabul edilmeyi başanır ve başkenti Toulouse yapar. Daha sonra Silingi Vandalları'nı yener. [Selenge Bandalı bir Türk boyudur. Selenge, Baykal Gölü'ne dökülen bir ırmaktır. Anlaşılan bu Türk boyu daha önce Selenge Irmağı boyunda yaşamıştır. Eski Türk dilinde silig/siling; arı, temiz, ince anlamlarına gelir.]. 437'de Batı Gut Türkleri, Romalılarla bir antlaşma imzalarlar. I. Theoderic [Tuğ Arık; tu/tuğ: önder] döneminde Batı Gut Türkleri Romalılarla ittifak kurarak, Atıl'a [Attila] karşı savaşır. Tuğ Arık bu savaşta öldürülür.

Euric [Arık] döneminde Batı Gut Türkleri, bağımsız bir devlet kurar. İspanya'yı kontrol etseler de, 6 milyonluk Hispano-Roma nüfusu arasında 200 binlik küçük bir azınlık oluştururlar. 507'deki Vouillé Savaşında Burang (Frank) kralı I. Clovis [Kal Abış: Kal: güçlü, Abış: yüce] tarafından Galya'nın çoğundan itilirler. Ancak Narbonensis ve Provençe'yi ellerinde tutarlar. Vouillé'deki yenilgi, Hispania'ya daha çok etki etmeleri ve Toledo'da yeni bir başkent kurmalarıyla sonuçlanır.

6. yüzyılın sonlarında Batı Gut Türkleri, Galiçya'daki başka bir Türk kolu olan Suebileri ve güney batıdaki Doğu Roma güçlerini bastırmayı başanır ve böylece İberya yarımadasının çoğunun egemenliğini ele geçirirler. [Suebi; subı/söbi: uzun ve sivri]. 7. yüzyılın sonunda, Batı Gut Devleti iç sıkıntılar yaşamaya başlar. 711'de Emevilerle yaptıkları Guadalete Savaşında son önderleri Roderic'in [Arda Arık] yenilgisinden sonra devletleri çökererek, Endüls Emevilerinin egemenliği altına gi-

rerler. Bazı Batı Gut soyluları yandaşlarıyla birlikte Pireneler'e çekilerek dağlık bölgelere yerleşir. Burada görece izole bir yaşam geçirdikleri için bu Gut Türkleri, dillerini daha iyi korumuşlardır. Günümüzün Baskları, bu Türklerin ardıllarıdır. Bu nedenle Baskça, Türkçeye benzerlik göstermektedir. Daha sonra Asturias Pelagius [Astur Balak; astur: astırmak; astıran] önderliğinde denetimi yeniden kazanmaya başlarlar ve 718'de Asturya Kırallığı'nı kurarlar. 722'de Covadonga Savaşı'nda Arapları yenerler. Asturya Kırallığından günümüzün İspanya ve Portekiz ulusları ortaya çıkmıştır.

Batı Gutları

Doğu Gutları (Ostrogotlar)

Amal boyu ile birlikte Kun Kağanlığı'nın egemenliği altına girmeyen Doğu Gut Türklerinin bir kısmı Roma İmparatorluğu'na sığınır. Bunlardan bir grup, 380'lerde Romalılar tarafından Frigya'ya (Orta Anadolu'ya) yerleştirilir. Bir kısmı da Roma ordusuna girer. 399'da, bir Türk olan Nakoleia'daki birliklerin generali Tribigild [Tiriğ/Dirik Bey] isyan eder. 395'te yine bir Türk olan Gainas [Kayan], Tiriğ Bey'in isyanını bastırmak için gönderilir. Ancak Kayan, isyancılarla birleşir. Bu girişim, Roma yanlısı bir Türk tarafından engellenir ve ardından Konstantinopolis'te binlerce sivil Türk katledilir. Türk sivillerin çoğu sığındıkları bir kilisede diri diri yakılır.

Pannonia'ya yerleşen Amal boyuna bağlı Türkler, Atıl'ın [Attila] yönetimi altında savaşır. Doğu Gut Türklerinin siyasal bir varlık olarak ortaya çıkmaları ise, 453'te Atıl'ın ölümünden sonra bağımsızlık kazan-

malarıyla gerçekleşir. Bir kısmı Theodemir [Tuğ İmir; tuğ: önder, imir: şafak.] önderliğinde birleşmeye başlar. Tuğ İmir ve oğlu Theoderic [Tuğ Anık], 473'te Doğu Gut Türklerini Doğu Roma topraklarına getirerek Balkanlar'a yerleştirir. Amal boyu, ilk olarak Pannonia bölgesinin Tuna sınırındaki Balaton Gölü ve Sirmiyum (Mitrovica) çevresine yerleşir. [Pannonia, çoğunluğu Macaristan'da olmak üzere, Avusturya, Hırvatistan, Sırbistan, Slovenya ve Bosna-Hersek sınırları içerisindeki bölgedir.]. Daha sonra Vindobona (Viyana) ile Sirmium (Mitrovica) arasındaki toprakları ele geçirirler. Bir süre Makedonya'nın bir bölümünü ellerinde tutarlar ve Durrës ile Selanik şehirleri arasında denetimleri altına alırlar. Tuğ İmir 473 yılında ölünce, yerine oğlu Tuğ Anık geçer. Tuğ Anık'ın amcası Vidimir [Bey İmir] ise, halkın bir kısmıyla birlikte İtalya'ya göçer ve onun oğlu sonunda Galya'ya yerleşir.

Tuğ Anık Strabo adlı başka bir Türk, 474'te bir isyan başlatarak kendini bey ilan eder. Doğu Roma'dan Gut Türklerinin beyi olarak tanınmasını, Trakya'ya yerleşmesinin kabul edilmesini ve tüm Türk kaçaklarının geri gönderilmesini ister. Doğu Roma bunu kabul etmeyince Türkler saldırır. İmparator sonunda Tuğ Anık Strabo'nun bu isteğini kabul eder ve üstüne her yıl iki bin altın ödeyeceğine söz verir. Buna karşılık Tuğ Anık Strabo da, Kuzey Afrika'daki Bandal (Vandal) Devleti'ne karşı savaş dışında, Roma için savaşmaya hazır oldukları sözünü verir. İmparator II. Leo'nun ölümünden sonra yerine 474'te Zeno'nun gelmesiyle, Türklerin durumu giderek zorlaşır ve Tuğ Anık Strabo imparatorun desteğini yitirir.

476 yılında, Tuğ Anık Strabo'dan desteğini çeken Zeno, Tuğ İmir'in oğlu Tuğ Anık'a yaklaşır. Tuğ Anık'ı İmparatorun dostu olarak adlandırarak, ona baş komutan statüsü verir ve Tuğ Anık'ın beyliğini, bir foederati (özerk) beyliği olarak tanır. Tuğ Anık'a yıllık bir yiyecek desteği de verir. İmparator Zeno bu iki Türk grubunu 478'de birbiriyle çatışmaya zorladığında, Tuğ Anık Strabo, Amal Hanedanı'nın beyi Tuğ Anık'a birlik için çağrıda bulunur. Tuğ Anık bu çağrıyı kabul etmez. 481'de Strabo ölür. Yerine geçen oğlu Recitac [Anık Tağ] Roma'nın desteğini yitirir. 484'te Tuğ Anık, Anık Tağ'ı öldürerek iki Türk grubunu birleştirir. İmparator Zeno bir antlaşma yapmak zorunda kalır ve Tuğ Anık ile aralarındaki düşmanlık 487'de yeniden başlar.

Tuğ Ank'tan korkan Doğu Roma imparatoru Zeno, ondan kurtulmak için Tuğ Ank'ın 488'de İtalya'yı istila etmesini ister. 493 yılında, Tuğ Ank Scirileri [MÖ 3. yüzyılda buraya yerleşmiş olan Türkler. Sciri, Sakar (Saklar) sözünden bozulmuştur. Sak: özenli, dikkatli.] yenerek tüm İtalya'yı ele geçirir ve beyleri Odoacer'i [Ata Ağar; ağar: şeref] kendi elleriyle öldürür. Daha sonra Doğu Gut Devleti'ni kurar. Tuğ Ank, 200 bin kadar Türkü İtalya'ya yerleştirir. İtalya'daki Türkler, ülkede nüfusun azınlığını oluştursa da, Tuğ Ank ülkeyi çok iyi bir şekilde yönetir. Türklerle Romalılar arasındaki evlilikleri yasaklamanın yanında, Romalıların silah taşımalarını da yasaklar. Bununla birlikte, Romalılara adil davranır.

Tuğ Ank'ın ölümünden kısa bir süre sonra İtalya, Doğu Roma İmparatorluğu tarafından işgal edilir. Doğu Roma işgali altında İtalya yaşamadığı ciddi bir yıkıma uğrar. Doğu Gut Türkleri, beyleri Totila'nın [Atıl, "Attila"] yönetiminde kısa bir canlanma yaşar. Ancak 552'de Taginae Savaşı'nda Atıl öldürülür. Ardından yerine geçen Teia'nın [Tağay: dağ gibi, cüsseli] 553'te, başka bir Türk boyu olan Binlilere (Longobard) karşı Mons Lactarius Savaşı'ndaki son direnişinden sonra Doğu Gut Devleti çöker. Binliler 567'de İtalya'da kendi devletlerini kurar. 6. yüzyılın sonlarına doğru bazı Doğu Gut Türkleri, Anadolu'nun bazı bölgelerine foederati (özerk) olarak yerleşir. 8. yüzyılın başlarında, Elit Optimatoi alayını oluşturan askerler Türktür. Doğu Gut Türklerinin Adriyatik'in doğusuna kalan kesimi ise daha sonra Slavlaşarak Hırvatlarla Sırp'ları oluşturmuştur.

Doğu Gutları

Kırım Gutları

Kırım'da kalan Türk boyudur. 5. ve 6. yüzyılın sonlarında Kırım Türkleri, Gut Kağanlığı yıkıldıktan sonra Kun Kağanlığı ordularına karşı direnir. 5. yüzyılda Büyük Theodoric [Tuğ Ank], İtalya'daki saldırıları için Kırım Türklerini toplamaya çalışır, ancak çok azı ona katılır. Kırım Türkleri, Doğu Ortodoks Kilisesi'ne bağlanır ve daha sonra Bizans İmparatorluğu ile yakından ilişkili olur. Orta Çağ boyunca Kırım Türkleri, Hazar Türkleriyle sürekli çatışma içinde olur. Kırım Türklerinin başkenti Doros'un büyükşehir piskoposu Sak John, 8. yüzyılın sonlarında Hazar Türklerini Kırım'dan kovar ve daha sonra bir Doğu Ortodoks azizi ilan edilir.

10. yüzyılda, Kırım Türklerinin toprakları bir kez daha Hazar Türkleri tarafından basılır. Yanıt olarak, Kırım Türklerinin önderleri, Kiev'deki I. Sviatoslav ile ittifak kurarak Hazar Kağanlığı'na savaş açar ve sonunda Hazar Kağanlığı yıkılır. Kırım Türkleri, 15. yüzyılın sonlarında Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethedilen Theodoro Prensligi'nin bir parçası haline gelirler. Bugün Kırım ve çevresinde yaşayan ve sayıları 40 bin kadar olan Urumlar adındaki Ortodoks Hristiyan Türkleri, Kırım Gut Türklerinin torunlarıdır. Bu Türkler Urum (Rum) olarak adlandırıldıkları halde, ana dilleri Türkçedir ve Yunanca bilmezler.

Kırım Gutları

Kepitler (Gepidler)

Kepitler (Latince: Gepidae, Gipedae) bugünkü Polonya'daki Vistül Irmağı boyunca yaşamış olan bir Türk boyudur. Gut Kağanlığı'nın dağılmasından sonra bugünkü Romanya topraklarına göç etmişlerdir. Sak

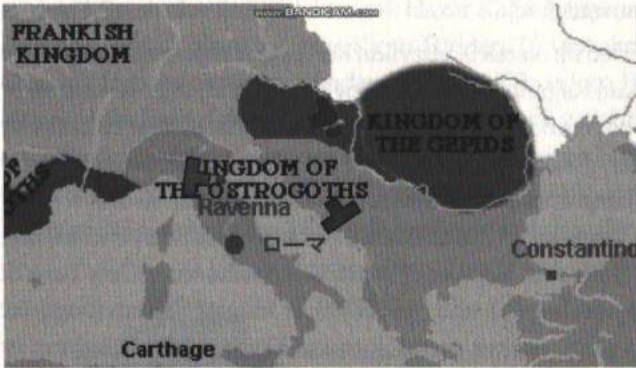
Türklerinin ana boylarından biridir. Kepit adı, Eski Türkçe “kebit” ya da “kepit”; geniş, şişkin, büyük anlamlarına gelir. Kaşgarlı sözlüğünde bu sözün anlamı dükkan, mağaza, meyhane olarak bulunur. Demek ki kepit sözü daha sonraki yüzyıllarda bu anlamları da kazanmıştır.

Avrupalı dilbilimcilere göre ise bu söz, “vermek” demek olan eski Germence *Gibidoz sözüne kökenleniyormuş ve yetenekli ya da cömert anlamına geliyormuş.^[1] Bu sözün de başında (*) işareti bulunduğuna göre, demek ki “gibidoz” sözü bir fantazi ürünüdür. Ayrıca bugün Germen dillerinde “vermek” anlamına gelen give (İng.), geben (Alm.), ge (İsk.) gibi sözler, Romak dilindeki (“Latince”) doğmak/doğurmak, meydana getirmek, vermek, taşımak gibi bir çok anlama gelen “gigno/ gignere/ genui/ genitus” sözünden gelir. Eski Germence diye bir dil yoktur! Erken Germen dili, çok daha sonra, 13.-14. yüzyıllarda oluşmaya başlamıştır.

Kepitlerden ilk olarak 3. yüzyılda Roma kaynaklarında söz edilir. 4. yüzyılda, Kun Kağanlığı'na katılan boylar arasındaydılar ve kağanlığın en önemli boylarından birini oluşturdular. Atıl'ın (Attila) ölümünden sonra, beyleri Ardaric [Arda Anık>Ard Anık] yönetimindeki Kepitler, kağanlığa karşı ayaklanan boyların ittifakını yöneterek, 454'te Atıl'ın oğlu İllig'i ve geri kalan müttefiklerini Nedao Savaşı'nda yenerler. İllig, bu savaşta öldürülür. Kepitler ve müttefikleri daha sonra Orta Tuna'da Roma İmparatorluğu'na sınır olan beylikler kurar. Sirmium (bugünkü Mitrovitsa) şehri merkez olarak kurulan Kepit Beyliği, bunların en önemli ve en uzun ömürlü olanıdır. Kepit Beyliği, Tuna'nın kuzeyindeki eski Roma eyaleti Daçya'nın (bugünkü Romanya) büyük bir bölümünü kapsamıştır. Kepitler, Pannonia'ya yerleşen Doğu Gut Türklerine karşı Subi (Suebi), Sakar (Scirii) ve diğer Türk boylarının kurduğu birliğe katılır. Ancak Doğu Gut Türkleri 469'da Bolia Savaşı'nda bu boyların ordularını yener. Doğu Gutları 473'te Pannonia'dan ayrıldıktan sonra Kepitler, İtalya ile Konstantinopolis arasında stratejik olarak önemli bir şehir olan Sirmium'u ele geçirir. 489'da Kepit beyi Thraustila [Taras Atıl; taras: taraslamak, bir nesneyi güçle dağıtmak], Büyük Theoderic'in [Tuğ Anık] İtalya'ya saldırısı sırasında Doğu Gut Türklerinin Vuka Irmağı'nı

[1] Neumann, Günter (1998), “Gepiden §1. Namenkundliches”, Reallexikon der Germanischen Altertumskunde, 11 (2 ed.), ISBN 3-11-015832-9

geçmelerini engellemeye çalışır. Ancak Tuğ Anık'ın ordusu, Taras Atıl'ın ordusunu yener. Taras Atıl bu savaşta ölür. Yerine geçen oğlu Thrasaric [Taras Anık], Doğu Gut egemenliği altına girer. 526'da Büyük Tuğ Anık'ın ölümünden sonra Kepitler, 528 ya da 530'da Sirmium bölgesini işgal ederler, ancak Doğu Gut Türkleri onları yine yener. 537'den sonra Kepitler, güçlerinin doruğuna ulaşarak Singidunum (bugünkü Belgrad) çevresindeki zengin bölgeye yerleşir. Kısa bir süre için Sirmium şehri Kepit Beyliği'nin merkezi olur. 546'da Bizans İmparatorluğu Binlilerle (Longobard) ile ittifak kurar. 552'de Kepitler, Asfeld Savaş'ında Binli beyi Alboin [Alban/Alaban/Alavan: ejderha, timsah.] tarafından büyük bir yenilgiye uğratılır. Kepit beyi Cunimund [Kun Mun; kun: güçlü, mun: selek, cömert] bu savaşta ölür. Binli beyi Alban geleneğe uyarak, Kun Mun'un başını kesip kafatasından kadeh yapar.

Kepit Beyliği

Avrupa'daki Diğer Türk Boyları

Bandallar (Vandallar)

Bandallardan ilk kez Vandili olarak söz eden Romalı yazar Yaşlı Plini'dir. Bandallar, Roma yazılı kaynaklarında bugünün güney Polonya'sında yaşayan bir halk olarak geçer. Bazıları daha sonra İber Yarımadasında beylik kuran grup da içinde olmak üzere, Batı Akdeniz adalarında ve Kuzey Afrika'da 5. yüzyılda bir güç olarak ortaya çıkar.

Avrupalı dilbilimcilere göre Vandal adı, bir Germen fiili olan

wand/wander (gezinmek) [İngilizce wander/wend, Almanca wandeln, İskandinavca vandra] ile ilgili olabilir mi? [1] Hani Germanler göçebe bir halk değildi?! Bunun da başında () işareti koyduklarına göre, uydurulmuş bir etimolojidir. Wand/wander, wandeln, vandra sözleri Gemen dillerine Romak dilindeki ("Latince") yürümek demek olan "vado/vadere/vasi" sözünden bozularak çıkmıştır. Eski Türkçe "bandal", ağaçtan omuz başı biçiminde çıkarılan kalın sopa demektir. Bandal, Roma kaynaklarına Vandili olarak geçmiştir.

Bandal boyu, 330 yılı civarında öteki Türk boyları tarafından Pannonia'ya (Macar Ovası'na) itilince, Büyük Konstantin'den buraya yerleşmek için izin alırlar. Yaklaşık 400 yılları civarında, buraya gelen Kun Türkleri nedeniyle batıya, Roma İmparatorluğu topraklarına göç etmeye başlarlar. 406 yılında, Pannonia'dan Tuna boyunca batıya ilerlerler. Ancak Ren Irmağı'na ulaştıklarında, Kuzey Galya'daki Roma bölgesinde yaşayan diğer bir Türk boyu olan Burangların (Franklar) direnişiyle karşılaşır. Çıkan savaşta 20 bin Bandal ölür. Daha sonra diğer bir Türk boyu olan Alanların (Asların) yardımıyla Burangları yenerler. Ardından Ren Irmağı'nı aşarak Galya'ya geçerler. Önderleri Gunderic [Kund Ank: Kaba Ank; kund: kaba, iyi yarı] yönetiminde Bandallar, Akitanya üzerinden batıya ve güneye doğru yağmalamaya başlarlar. 409'da Bandallar, Pireneleri aşarak İber yarımadasına geçer. 419'da, Romalılar tarafından yenilirler. Kund Ank yönetimindeki Bandallar, Baetica'ya (İspanya'nın güney ucuna) kaçarlar. 422 yılında Tarraço Savaşı'nda Roma generali Castinus tarafından yönetilen bir Roma-Türk ordusunu yenerler. Bandallar, 425 yılında Balear Adaları, Hispania ve Moritanya'yı yağmalar. Ardından Kartaca'yı ele geçirirler. Kund Ank ölünce, yerine kardeşi Gaiseric [Kayış/Kadış Ank: Sert Ank] geçer. Roma'nın baskısına uzun süre dayanamayan Kayış Ank önderliğindeki Bandallar, 429 yılında İspanya'yı tümüyle terk ederek Kuzey Afrika'ya geçerler. Bugünkü Kuzey Afrika Berberileri, Bandal Türklerinin ardıllardır.

[1] R. Much, Wandalische Götter, Mitteilungen der Schlesischen Gesellschaft für Volkskunde 27, 1926, 20–41. "R. Much has brought forth a relatively convincing argument to show that the very name Vandal reflects the worship of the Divine Twins." Donald Ward, The divine twins: an Indo-European myth in Germanic tradition, University of California publications: Folklore studies, nr. 19, 1968, p. 53.

Bandallar (kırmızı bölge)

Burkuntlar (Burgundlar)

Burkuntlar (Burgundionlar) da bir Bandal koludur. Eski Türkçe “burkuntmak” korkutmak, “burkuntan” da korkutan demektir. Burkuntan sözü, Roma kaynaklarına Burgundion olarak geçmiştir. Her Türk boyunun adına fantazi ürünü bir kök uyduran Avrupalı dilbilimciler, nasıl olmuşsa bu söze bir kök uyduramamışlar. Bu ad için fantazilerinin sınırlarını daha çok zorlayamamışlar anlaşılan.

Burkuntlar daha önce Ren Irmağı'nın doğu kıyısında yaşamışlardır. 411'de Burkunt beyi Gundahar [Kund Ağar], Alan beyi Goar [Kor] ile işbirliği içinde Jovinus'u kukla imparator olarak Roma tahtına geçirir ve onun verdiği yetkiyle Ren Irmağı'nın batı kıyısındaki Roma şehirleri Worms, Speyer ve Strassburg'u ele geçirirler. Roma generali Aetius, Kun kağanı Atıl'dan yardım ister. Atıl da 437 yılında saldırarak Kund Ağar'ı yener. [Alanlar ya da diğer adıyla Aslar/Azlar da bir Türk boyudur. Avrupaya gelen bir Alan kolu, daha sonra İber Yarımadası'na yerleşmiştir. Günümüzün Katalanları, buraya yerleşen Alanların torunlarıdır. Alanların bir kısmı da Kafkasyaya yerleşmiştir.]

Kund Ağar'dan sonra yerine oğlu Gunderic [Kund Ank] geçer ve Güneybatı Fransa'daki Vienne şehrini Burkunt Beyliği'nin başkenti yapar. Burkuntlar 451'de Roma generali Aetius önderliğinde Atıl'a karşı yapılan Châlons Savaşı'na katılırlar. Kund Ank ve kardeşi Childeric [Kılıç Ank], 455'te Subi Türkleriyle savaşmak için İspanya'da Batı Gut Beyi II.

Tuğ Arık'a katılır. Burkunt Beyliği, 534'te Buranglar (Franklar) tarafından istila edilene kadar egemenlik sürer.

Burkunt Beyliği

Binliler (Longobardlar)

Bu Türk boyu, İngiliz arkeolog ve tarihçi Neil Christie'ye göre başlangıçta kendini "Winnili" olarak adlandırmış, 1. yüzyılda Bandallara karşı büyük bir zafer kazandıktan sonra adlarını "Lombard" olarak değiştirmiş.[1] Winnili adı, Eski Türkçe binlerce demek olan "minglig" (binlik/binli) sözünden bozulmuştur. Bu boyun kendi adını Lombard olarak değiştirdiği görüşü ise temelsizdir. Çünkü Lombard/Longobard adı bir eksonimdir. Binliler, Romalılar tarafından "uzun sakallılar" demek olan Barbatous Longius olarak adlandırıldıkları için, bu eksonim daha sonra Longobard/Lombard biçimine dönüşmüştür.

Binli boyu, Tuna Irmağı'nın kuzeyinde Avusturya ve Slovakya'yı kapsayan bölgede yaşamıştır. Burada Kepit (Gepid) Türkleriyle savaşırlar. Binli beyi Audoin [Aydın], Kepit beyi Thurisind'i [Tursun/Dursun] 552'de yener. Aydın'dan sonra bey olan Alboin [Alban] sonunda 567'de Kepit boyunu ortadan kaldırır. Bu zaferin ardından Alban, Bizans İmparatorluğu ile Doğu Gut Devleti arasındaki uzun Savaştan (535-554) sonra ağır bir zarar gören İtalya'yı işgal eder.

1- Christie, Neil (1995). The Lombards. Wiley. sa. 3. ISBN 0631182381.

Binli Türklerine diğer Türklerden de çok sayıdan katılım olur. 569 yılının sonlarına doğru, tüm İtalya'nın kuzeyini ve Po Irmağı'nın kuzeyindeki şehirleri fethederler. Ardından da orta ve güney İtalya'daki bölgeleri işgal ederler. Kuzey ve orta İtalya'da, daha sonra 8. yüzyılda zirveye ulaşan Regnum Italicum (İtalya Kırallığı) adında bir Binli devleti kurarlar. 774 yılında Binli Devleti, Buranglar (Frank) tarafından fethedilerek, Burang Devleti'ne eklenir. Bununla birlikte, Binli Türklerinin soyluları, İtalya yarımadasının güney kısımlarını, Normanlar tarafından fethedildikleri ve Sicilya'ya eklendikleri 11. yüzyıla kadar yönetmeye devam ederler. Binli Türklerinin bugünkü Fransa topraklarında kalanları, daha sonra Fransızlaşmışlardır.

Binliler (Longobardlar)

Buranglar (Franklar)

Avrupalı dilbilimciler göre Frank, İngilizce özgür demek olan "free" ya da kızgın demek olan "fierce" sözünden geliyormuş.[1][2][3] O dö-

[1] Examples: "frank". American Heritage Dictionary. "frank". Webster's Third New International Dictionary.

[2] Robert K. Barnhart, ed. Barnhart Dictionary of Etymology (Bronx, NY: H. W. Wilson, 1988).

[3] Murray, Alexander Callander (2000). From Roman to Merovingian Gaul: A Reader. Broadview Press.

nemde henüz daha İngiliz dilinin oluşmadığı dikkate alınrsa, bu dilbilimcileri bilgi birikimlerinden dolayı gerçekten kutlamak gerekiyor!

Frank, Eski Türkçe korkutan anlamına gelen “burang” (buran) sözünden gelir. Buranglardan ilk kez 3. yüzyıl Roma kaynaklarında, Roma İmparatorluğu'nun kenarındaki Aşağı Ren ve Ems ırmakları arasındaki boylarla ilişkili olarak söz edilir. Daha sonra bu ad, Loire ile Ren ırmakları arasındaki tüm bölgeye egemen olan halkla ilişkilendirilmiştir. Buradan da Burangların daha sonra batıya göç etmiş olduklarını anlıyoruz. Kaynaklarda Buranglardan ilk önce, Roma topraklarına baskın yapmak için birleşen boylar olarak söz edilir. Buranglar başından beri, diğer bir Türk boyu olan Saksonlar tarafından saldırıya uğrar. Bunun üzerine Buranglar, yakın bulundukları Roma topraklarına göç etmek isterler. 450 ve 460'larda, Childeric [Kılıç Ank] ile oğlu I. Clovis [Kal Abış: Kal: güçlü, Abış: yüce], Roma güçlerine Galya'da (bugünkü Fransa) komuta eden birkaç Roma komutanından biridir. Daha sonra Kılıç Ank, Burangların beyi olur ve Meroving Hanedanı'nın temelini atar. [Meroving: Barabang: var eden, oluşturan]. Meroving hanedanı, 5. yüzyılın ortalarından 751 yılına kadar Burangların yöneticisi olur. 509'a kadar tüm Burangları ve kuzey Galya Romalılarını kendi yönetimi altında birleştirir. 507 yılında Batı Gut Türklerini ve 534 yılında Burkuntları yenerek Galyanın çoğunu, 537 yılında da Raetya'yı (Kuzey İtalya'yı) ele geçirir.

Meroving Hanedanı'ndan sonra 800 yıllarında Karoling Hanedanı Burangların başına geçer. [Karoling: Koralang: yıkan, ele geçiren, zarar veren; kor: zarar, ziyan.]. Karoling hanedanı Charles Martel tarafından 7. yüzyılda kurulur. Hanedan 8. yüzyılda gücünü pekiştirir. 751 yılında Meroving hanedanı Papalık ve aristokrasinin rızasıyla devrilir ve Martel'in oğlu Kısa Pepin, kral olarak taç giyer. Hanedan, üç yüzyıllık bir süre sonra Charlemagne'in ilk Roma İmparatoru olarak taç giymeşiyle 800 yılında zirveye ulaşır. Ancak 814'teki ölümünden sonra İmparatorluk, uzun bir parçalanma dönemine girer ve ardından Kutsal Roma İmparatorluğu kurulur. Romak dilini benimseyen Burang Türkleri, günümüz Fransızlarının atalarıdır.

Burang (Frank) Devleti

Subılar (Suebiler)

Avrupalı dilbilimcilere göre Suebi adı, üçüncü şahıs refleks zamininde bulunan Proto-Germen kökü *swē temeline dayanan Proto-Germen *swēbaz sözüne dayanıyormuş ve daha önceki Hint-Avrupa kökeninde “kişinin kendisi” anlamını veriyormuş.[1] Bu söz, *swe- (Lehçe swe, swój, swoi, Latin sui, Sanskrit swa), “kişinin kendine ait” anlamına geliyormuş.[2] Kafadan bir söz uydurup, başına (*) işareti koymak dilbilimcilik değildir! Etimoloji bir bilimdir, oyun değil! Roma kaynaklarında Suebi olarak geçen bu ad, Eski Türkçe uzun ve sivri anlamına gelen “subı/söbi” sözünden gelir.

Subılardan ilk kez, Galya Savaşları ile bağlantılı olarak Julius Caesar söz eder. Daha sonra Tacitus, Yaşlı Pliny ve Strabon da Subı adlı boydan söz ederler. Subılar, bugünkü Almanya ve Çek Cumhuriyeti arasındaki Elbe Irmağı boylarında yaşadılar. Subı boyu Romalılar tarafından, Germania'daki Türk boylarının en savaşçıları olarak görülmüştür. MÖ 9'da

[1] Peterson, Lena. "Swābaharjaz" (PDF). Lexikon över umordiska personnamn. Institutet för språk och folkminnen, Sweden. p. 16. Archived from the original (PDF) on 2011-05-18. Retrieved 2007-10-11. (İsveççe tekst). Territories, Natural Features and Historic Sites: Jefferson, North Carolina, and London: McFarland & Company, Inc., Publishers. pp. 363, 364. ISBN 0786422483.

[2] Pokorny, Julius. "Root/Lemma se-". Indogermanisches Etymologisches Wörterbuch. Indo-European Etymological Dictionary (IEED), Department of Comparative Indo-European Linguistics, Leiden University. pp. 882-884. Archived from the original on 2011-08-09. (Almanca tekst)

Subılar, Romalılarla yaptıkları bir savaşta büyük bir yenilgiye uğramalarının ardından, Bohemya'da (bugünkü Çek Cumhuriyeti içinde) bir beylik kurdular. Subılar, Arminius [Arman/Erman: ülkü, amaç, istek, dilek] önderliğindeki ittifaka katılmadılar. Arman (MÖ 18/17-MS 21), MS 9'daki Teutoburg Ormanı Savaşı'nda Germania Türk boylarının birliğine komutanlık eden Cherusci [Kerişik: kavgacı, güreşçi] boyunun bir önderiydi. Bu savaşta, General Publius Quinctilius Varus komutasındaki Roma ordusu imha edilmiştir.

1. Angıllar (Angluslar)

Avrupalı dilbilimcilerin Anglus adı ile ilgili iki tane tahmini var. Birincisi, Germen dilindeki "dar" anlamına gelen Almanca ve Flamanca "eng" sözünden geliyormuş, yani Proto-Hint-Avrupa dilindeki *hæŋǵʰ (sıkı/dar) sözünden türemiş.^[1] İkincisi de, "kanca" anlamına gelen "hook" sözüne dayanıyormuş, yani Proto Hint-Avrupa dilindeki *hæŋǵ (bükülme) sözünden türemiş.^[2] Bu mitomanik Avrupalı dilbilimciler şu ünlü "Proto Hint-Avrupa" diliyle ilgili yazılı bir kaynak gösterebilselerdi daha inandırıcı olacaktı tabii. Kafadan bir söz sallayıp başına yıldız koymakla dilbilimcilik yapılmaz!

Roma kaynaklarında Anglus olarak geçen bu ad, Eski Türkçe bütün/büsbütün, tüm/tümüyle anlamına gelen "angıl" sözünden gelir. Bu adın böyle bir anlam taşımasının nedeni, 6 boydan oluşan bir boylar birliği olmasıdır. Bu boylar, Subı boylarından bazılarıdır. Bu boylar Roma kaynaklarında Reudigni [Artuk: artık, çok, aşırı], Aviones [Aban: ulu, yüksek], Varini [Boran: kasırga, fırtına], Eudoses/Jutes [Yut/Yud/Yod: silen, mahveden; felaket, yumruk], Suarini [Subar/ Suvar: gövde], Nuitones [Angitan: şaşırtan] olarak geçer.

Tacitus MS 98 civarında yazdığı Germania'nın 40. bölümünde Angılları, Elbe Irmağı boyunda yaşayan Subı boylarından biri olarak tanımlar. Bu bölge, Güney Danimarka ile Kuzey Almanya arasındır. Ptolemy de MS 150 civarında yazdığı atlas coğrafyasında Angılların

[1] Erdmann, Axel Über die Heimat und den Namen der Angeln, Almqvist & Wiksell, Upsala 1980, ISBN 3734005434, S. 110.

[2] Pyles, Thomas and John Algeo 1993. Origins and development of the English language. 4th edition. (New York: Harcourt, Brace, Jovanovich).

Kuzey Ren ve orta Elbe arasındaki geniş bir arazide yaşadıklarından söz eder. Kuzey Ren, bugünkü Hollanda'dadır. Bu tanımlardan, Anglların daha önce Hollanda, Danimarka ve Kuzey Almanya bölgelerini kapsayan bir alanda yaşadıklarını anlıyoruz. Angllar daha sonra Britanya'ya göç etmişlerdir.

2. Sakanlar (Saxonlar)

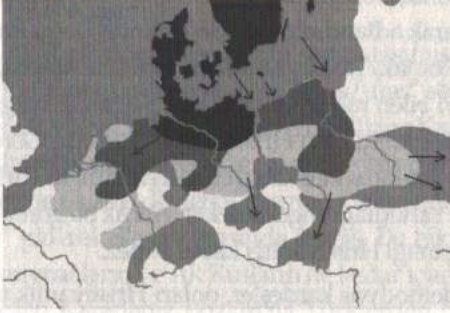
Avrupalı dilbilimciler göre, Saksonlar adlarını bir tür bıçak olan "seax" sözünden almış olabilirlermiş.[1][2] Germen dillerinde "sax" ya da "seax" biçimlerinde bulunan bu söz, Roma dilindeki ("Latince") bir çeşit kurban bıçağı demek olan "secespitae" sözünden geçmiştir. Bugün İskandinav dillerinde "sax" sözü makas anlamına gelir. Hiç bir ilgisi yok tabii. Saksonlar bir Roma halkı olmadıklarına göre, Roma dilindeki bir sözle kendilerini adlandırmış olmalarını ileri sürmek, saçmalamaktan başka bir şey değildir!

Roma kaynaklarında Saxones (okunuşu: Sakones) olarak geçen bu ad, Eski Türkçe özenli, dikkatli demek olan "sak" sözünün Eski Türkçedeki -n çoğul ekiyle çoğul biçimi olan Sakan sözünden gelir. Ptolemy Sakanların Kuzey Elbe boylarında yaşadığını belirtir. Subı boylarından biri olan Sakanların bir kısmı, Angllarla birlikte 5.-8. yüzyıllar arasında Britanya'ya göç etti. 569'da Sakanların bir kısmı da, Binlilerle birlikte Alban (Alboin) önderliğinde İtalya'ya yerleşti. Hollanda'da Sakanlar, Burangların (Frankların) kuzeyindeki toprakları işgal ettiler. Güneyde ise, Aşağı Ren'e kadar ulaştılar.

3 Alabanlar (Alamanniler)

Avrupalı dilbilimcilere göre bu söz, "all man" (bütün erkekler) anlamına geliyormuş.[1] Bu büyük bir sahtekarlıktır! Üstelik bu sahtekarlık, Britanika Ansiklopedisi (Encyclopædia Britannica) tarafından yapılıyor. 3. ya da 6. yüzyılda Germen dili diye bir dil henüz ortada yoktu. 14. yüzyıldan önceki run yazıtları okunamadığına göre, hangi Germen dilidir bu? Roma kaynaklarında Alamanni olarak geçen bu ad, Eski Türkçe tımsah, ejderha anlamlarına gelen "alaban/alban/alavan" sözünden gelir.

Alabanlar, Yukarı Ren Irmağı dolaylarındaki Subıların oluşturduğu bir boylar birliğiydi. Antik yazarlar tarafından 3. yüzyılda Roma imparatoru Caracalla'nın savaşları ile ilişkili olarak söz edilen Alabanlar, 260 yılında bugünkü Alsace ve Kuzey İsviçre'ye yayıldılar. Daha sonra 496'da Burang (Frank) kağanı Kalabış (Clovis) tarafından egemenlik altına alındılar. Hristiyan Burangların Tengrici müttefikleri olan Alabanlar, 7. yüzyılda yavaş yavaş Hristiyanlaştırıldı.

Subıların yaşadığı bölge

Slavlar

Sak adı, Doğu Roma'nın Romeyka diline Sklaboi (Σκλάβοι), Sklaue-noi (Σκλαυηνοί) ya da Sklabinoi (Σλαβῖνοι); Batı Roma'nın Romak diline Sclavus biçimlerinde geçmiştir. Bu eksonimler, "Sak'lı" (Sak olan) sözünden dönüşmüştür. Arapçaya da Sakaliba olarak geçmiştir. Slavların da ataları olan Türkler, 5. ve 6. yüzyıllarda öteki Türk boylarıyla batıya doğru gitmeyen Sak/Gut Türkleri ile bugünkü Bulgaristan'daki Bulgar Türkleridir. Bu bölgeler batıda Oder ve Elbe-Saale hattı arası, güneyde Bohemya, Morava ve günümüz Avusturya topraklarının çoğu ile Pannonia ovası ve Balkanlar, kuzeyde de Özü Irmağı (Dinyeper) boyudur. Macar Kağanlığı sırasında Oder ve Elbe-Saale hattı (bugünkü Almanya'da) arası ile Avusturya topraklarındaki Türkler ise, Germanleşmiştir.

Türkler 6. yüzyılda Bizans sınırlarında oldukça kalabalıktır. Bu dönem, Kun Kağanlığı'nın yıkılmasından, Avar Kağanlığı'nın kurulmasına dek olan 100 yıl kadarlık bir boşluk dönemidir. Doğu Roma

kaynakları Sklaboi olarak adlandırdıkları Türklerin sayılarının o kadar çok olduğundan söz eder ki, onların geçtiği yerlerde yeniden ot bitmediğini anlatır. Kaynaklarda, Mora ve Anadolu'nun bile Sakların yerleşimleri olduğu belirtilir. 6. yüzyılın sonunda, bu Türklerin bir kısmı Doğu Alpler (İsviçre ve Kuzey İtalya) bölgesine bile yerleşir.

Roma İmparatorluğu'nun resmi dili olan Romak dili (Yanlış olarak "Latince" adlandırılır), Batı Roma'nın yıkılmasından sonraki yüzyıllarda Doğu Roma'da konuşulmaya devam etmiştir. Bu dönemde Romak dili, Romeyka olarak adlandırılmıştır. 860 yılında Doğu Roma İmparatoru III. Mihail, Romak/Romeyka dilinin yanı sıra Arapça, İbranice ve Türkçeyi çok iyi bilen rahip Kirilli, Hazar Kağanlığı'na gönderir. Kiril, 826 Selanik doğumlu olan Hristiyan bir Türktür. Görevi, Hazar Kağanlığı'nın 840 yılından sonra kabul etmesiyle birlikte Türkler arasında yayılmakta olan Yahudiliği engellemektir. Ancak bu görev başarısız olur ve Hazar Kağanlığı Hristiyanlığı kabul etmez.

862 yılında Kiril ve Methodyos kardeşler, onları Hristiyanlık tarihinde önemli bir yer almalarını sağlayacak olan bir işle görevlendirilir. Morava Beyi Rastislav [Uras Ata. Adların sonundaki -slav ekleri, Sclavus (Sak'lı) sözünden dönüşmedir.], İmparator III. Michael ve patriğe bir mektup göndererek Türkleri Hristiyanlık dinine geçirecek misyonerler ister. Bu isteğin nedeni dini değil siyasadır. Rastislav, Buranglar (Franklar) sayesinde başa geçmiş ancak şimdi bağımsız hareket etmektedir. Roma'dan gelen misyonerleri ülkesinden kovarak, onun yerine Konstantinopolis'ten misyoner ve siyasal destek ister. Bu istek, bölgede Doğu Roma etkisinin genişlemesi için bir fırsat olarak değerlendirilerek, Kiril ve Methodyos kardeşler görevli olarak gönderilir.

Kardeşler öncelikle bu görevde kendilerine yardımcı olacak din adamlarını yetiştirir. Ardından, önce Glagolitik alfabeyi tasarlarlar. Daha sonra onu Kiril alfabesine dönüştürürler. Böylece Türkçeyi Romak/Romeyka diliyle yoğurarak, daha sonra Eski Slav Kilisesi için kullanılacak olan standart bir dil oluştururlar. İncil'in bazı bölümlerini, medeni kanunu ve diğer belgeleri, oluşturdukları bu dile çevirirler. Oluşturulan bu Slav dili, Tuna Bulgar Hanı Boris'in [Bars] 870'te Hristiyan dinini kabul etmesinden sonraki yüzyıllar içinde giderek Bulgarla öteki Türklerin önce kilise ve devlet dili, sonra da halkın konuşma dili

haline gelir. Bu yeni dilin ve Hristiyanlığın diğer Türk topraklarına yayılması, Doğu Roma'nın ve Ortodoks Kilisesi'nin büyük çabalarının yanı sıra, Slav dilinin tek okur-yazar kitlesi olan Bulgarların da yardımıyla gerçekleşir. Rum Ortodoks Kilisesi'nin ağır etkisi ve çabalarıyla bu yeni dil Slavca, daha sonraki yüzyıllar içinde tüm Türklerin ana dili haline gelir.

Urus Kağanlığı

İlk Rus yöneticileri kağan sarını taşımıştır.^[1] Rus adı, eski Türkçe vuruş (darbe) anlamına gelen “urus/uras” sözünden gelir. Resmi tarihe göre, 9. yüzyılda İsveç'ten bir grup Viking Karadeniz Bozkır'ına gelerek, kültürel olarak daha aşağı olan Slavları boyunduruğu altına almış ve Kiev'de ilk Rus devletini kurmuş. Daha sonra da bu “kültürlü Vikingler” giderek Slavlar arasında erimiş. Bu hikayeye bugünkü Rusların, Ukraynalıların ve Ak Rusların ne kadar inandıklarını bilmem, ama İsveç'ten Karadeniz Bozkır'ına Türklerden başka hiç kimse gelmedi. Çünkü MÖ 1. binyılda Güney İskandinavya'ya yerleşmiş olan Türkler, MS 5. yüzyılda İskandinavya'daki ilk beylikleri kurmuşlardı. Ancak bu gerçeği bugün yalnızca birkaç İskandinavyalı arkeolog kabul eder. Tabii bir farkla: onlara göre İskandinavya'daki ilk beylikleri kuranlar Hunlardır. Hunlar ise Türk değildir!

Ne var ki, bu hikayeye bugün İskandinavyalılar gönülünden inanır ve “Rus” sözünü kendi dillerinde bir köke uydurabilmek için de epey etimoloji cambazlığı yaparlar. Devletlerini Urus olarak adlandıranlar, Türklerdir. Daha sonra aynı Bulgarlar gibi onlar da dil dönüşümüyle Slavlaşmıştır. Ayrıca İskandinavya'dan Karadeniz Bozkır'ına gelen bu Vikinglerin dilleri de henüz daha Germanleşmemiş olan Türkçedir. Bu Vikingler, o dönemde Varang olarak adlandırılmıştır. Bu söz, Türkçe “varan” sözünün kendisidir! Bugün Türkiye Türkçesinde “varan” olarak söylenen bu söz, Eski Batı Türkçesinde “varang” olarak söylenmiştir.

Avrupalı dilbilimcilere göre Doğu Roma'nın Romeyka dilindeki

[1] Minorsky, V. (1945). Review of Ancient Russia. The Slavonic and East European Review. 23 (62): 155–157. ISSN 0037-6795. JSTOR 4203678.

Βάρανγος Várangos, “Eski Norsça” rehin ya da inanç anlamına gelen “vár” (okunuşu: vār/vèr) sözüyle, yoldaş anlamına gelen “gengi” sözlerinin birleşiminden oluşuyormuş. Bu söz dolayısıyla, and içmiş yoldaşlık ya da konfederasyon anlamına geliyormuş; sadakat antlaşması ile yeni bir efendiye hizmet ya da protégé (koruma) demekmiş.^[2] Bazı bilim adamları da “vár” sözünden, -ing son eki ile türetildiğini savunuyormuş.^[3] Fantazide sınır yok tabii.

Tek tek gidelim; Avrupalı dilbilimcilerin Eski Nors dili dedikleri dil, Vikingler döneminde yaklaşık 1300'lere kadar İskandinavya'da ve Vikinglerin kontrol ettiği deniz aşırı yerleşim birimlerinde konuşulmuş olan Kuzey Germen diliymiş. Bundan anladığımız şudur: 1300'lerden önce başka bir dil konuşulmuş, bu tarihten sonra da bu dil artık konuşulmamış. Bu saptama doğrudur. Çünkü bu tarihten önce konuşulmuş olan dil Türkçedir. Ayrıca bugünkü İskandinav dillerinde rehin “lova”, inanç da “tro” demektir. 1300'lerden sonra da Hristiyanlığın yayılmasıyla birlikte 14. yüzyılda İskandinavya'da artık yeni oluşan Germen dili konuşulmaya başlanmıştır.

Eski Nors dili dedikleri Eski Türk dilindeki bu “vār/vèr” sözü ise, vermek demektir. İskandinavyalı Türkler dillerini unuttuktan sonra anlattıkları hikayelerde (İskandinavya sagalannda), “ver” sözü, rehin ya da inanç anlamı kazanmış olabilir. Çünkü rehin de inançta verilen bir şeydir. Ama Avrupalı dilbilimcilerin uydurduğu yoldaş anlamına gelen “gengi” sözü, aslında çete anlamına gelir ve geçiş anlamına gelen İskandinavca “gǫng” sözünden İngilizceye 20. yüzyılın başlarında “gang” (çete) olarak bozularak girmiştir. Sonra da bu söz İngilizceden İskandinav dillerine çete anlamında “gǫng” olarak geri dönmüştür. Germen dillerindeki, -ing (İng.), -nung (Alm.), -ning (İsk.) sonekleri ise, Türkçe -ang/-eng (var-ang gibi) ekinden kalmaz. Varang adı, uydurma “vár” ve “gengi” sözlerinin birleşiminden değil, Türkçe “varang” (varan) sözünden gelir. Dilbilimi, serbest atış alanı değildir!

[2] H.S. Falk & A. Torp, Norwegisch-Dänisches Etymologisches Wörterbuch, 1911, pp. 1403-04; J. de Vries, Altnordisches Etymologisches Wörterbuch, 1962, pp. 671-72; S. Blöndal & B. Benediktz, The Varangians of Byzantium, 1978, p. 4.

[3] Hellquist 1922:1096, 1172; M. Vasmer, Russisches etymologisches Wörterbuch, 1953, vol. 1, p. 171.

Karadeniz Bozkırına varan (!) bu Vikingler ise, ticaret için gelmişlerdi. Viking adının hiç bir Germen dilinde bir karşılığı ya da köktü yoktur. Dolayısıyla Avrupalı dilbilimciler bu sözün de kökenin açıklayamıyor. Ortada bir sürü apık sapık tahmin var. Ancak her biri akla zarar. En iyi açıklama dedikleri ise, çekilmek anlamına gelen Proto-Germen dilindeki *wīkan fiilindeki *weik ya da *wīk kökünden geldiği imiş.^{[4][5][6]}
7 Yine geldik şu ünlü "Proto-Germen" dilindeki başı yıldızlı sözlere! Ama kaynak sorunca yok tabii. "Ben söyledim, oldu" diyor bu Avrupalı yaman dilbilimciler.

Viking adı, Eski Türkçe "bek/pek" kökünden pekinmek, sağlamlaşmak, güçlenmek demek olan "beking/peking" sözünden gelir ve pekinmiş, güçlü, sağlam anlamlarına gelir. İskandinav'da bugün halen Eski Nors dili dedikleri 14. yüzyıldan önce yazılmış olan Run yazıtlarını okuyamazlar. Çünkü bu yazıtlar Türkçedir. Türkçe olan yazıtları başka bir dilde okuyabilmek ise mümkün değildir. Okuyabildiklerini iddia ederlerse, uydurmuş olurlar. Bugün İskandinavlıların pek öğündükleri bu Run alfabesini oraya götürenler de Türklerdir. Got alfabesi denilen alfabe de öyledir. Günümüzün İskandinav dilleri, 14. yüzyıl içinde oluşmaya başladı.

Birinci Kronik'e göre, 9. yüzyılda Doğu Slavlarının bölgeleri, Varanglar ve Hazarlar arasında bölünür. Varanglar ilk olarak 859'da Slav ve Fin boylarından vergi alır. 862'de, Novgorod bölgesindeki Fin ve Slav boyları, Varanglara karşı isyan ederek, onları denizin ötesine kovarlar ve daha fazla vergi vermeyi reddederek, kendi kendilerini yönetmeye başlarlar. Ancak boyların kendilerine özgü yasaları olmadığı için, kısa süre sonra birbirleriyle savaşmaya başlarlar ve ardından onları yönet-

[4] Eldar Heide (2008). "Viking, week, and Widsith. A reply to Harald Bjorvand". Centre of Medieval Studies (University of Bergen). Arkiv för Nordisk Filologi. 123: 23–28. Retrieved 20 April 2015.

[5] Eldar Heide (2005). "Viking – 'rower shifting'? An etymological contribution" (PDF). Arkiv för Nordisk Filologi. 120: 41–54. Retrieved 20 April 2015.

[6] Bernard Mees (2012). "Taking Turns: linguistic economy and the name of the Vikings". Royal Melbourne Institute of Technology (RMIT). Arkiv för Nordisk Filologi. 127: 5–12. Retrieved 20 April 2015.

[7] Anatoly Liberman (15 July 2009). "What Did The Vikings Do Before They Began to Play Football?". Archived from the original on 4 March 2016. Retrieved 13 January 2016.

mek ve bölgeye banş getirmek için Varangları davet ederler. Üç kardeş Rurik, Sineus ve Truvor sırasıyla Novgorod, Beloozero ve Izborsk'a yerleşirler. [Rurik: Arık, Sineus: Şineş: pusan, pusu kuran, savaşçı. Truvor: Turbar: batur ve yiğit olan. İki kardeş ölür ve Rurik, bölgenin tek yöneticisi ve Rurik Hanedanı'nın atası olur. Kısa bir süre sonra Rurik'in iki adamı Askold ve Dir, Tsargrad'a [Konstantinopolis] gitmek için izin ister. [Askold: As Kalıt> Askalt: yükseğe sıçratan; yücelten; as: yüksek, kalıt: sıçrat. Dir: Tur: yiğit, batur.]. Güneye doğru giderken, tepede küçük bir şehir olan Kiev'i [Kıyı Ev] görerek, onu ve çevresindeki ülkeyi Hazar'ın elinden alırlar ve bölgeyi daha fazla Varangyalıyla doldurarak, Polonyalıların ülkesi üzerinde de egemenlik kurarlar.^[8]

Bir kronik de, Askold ve Dir'in 863-66 yıllarında saldırmak için bir donanma ile Konstantinopolis'e gittiğini ve ani bir atakla çevreyi tahrip ederek, şehre saldırdıklarını yazar. Başka bir kronik ise, saldırıyı 860 yılına tarihlendirir. Patrik Photius, varoşlardaki ve yakın adalardaki yıkımı canlı bir şekilde anlatır. Başka bir açıklama ise işgalin yıkım ve katliamını daha ayrıntılı olarak verir. Ruslar, ya gemilerini dağıtan bir fırtına ya da İmparator'un dönüşü nedeniyle şehre saldırmadan geri dönerler. Daha sonraki bir açıklamada da, Patrik ve İmparator'un Kutsal Bakire için yaptıkları tören sonrasındaki bir mucize yüzünden Rusların zarar veremediğini yazar. Saldırı Ruslarla Doğu Roma arasındaki ilk karşılaşmadır. Patrik, Rusları ve Slavları Hristiyanlığa döndürmek için kuzeye misyonerler göndermeye karar verir.^[9]

Rurik 879 yılında ölüm döşegindeyken akrabası Prens Oleg'ten, kiralığını küçük oğlu Igor'a naip olarak yönetmesini ister. [Oleg: Alık: açık kızıl. Igor: Ağar: şeref.]. 880-82 yıllarında Oleg, Dinyeper Irmağı boyunca güneye saldırılar yaparak, önce Smolensk ve Lyubech'i ele geçirir. Ardından da Kiev'i ele geçirerek Askold ile Dir'i tahtından indirip öldürür. Kendini kağan ilan eder ve Kiev'i Urus Kağanlığı'nın merkezi yapar. Böylece Oleg, Rurik'in başlattığı genişletme siyasetini sürdürür.

Bu kronikleri baştan aşağı doğru olarak kabul etmek tabii ki mümkün değildir. Bunlar, kilise papazlarının olaylardan sonra, yüzyıllar içinde kuşaktan kuşağa aktarılan yarım yamalak bilgilerle yazdıkları

[8][9] Primary Chronicle Archived 2014-05-30 at the Wayback Machine

hikayelerdir ve bu hikayelerin çoğu gerçek dışıdır. Urus'un 860'ta Konstantinopolis'e saldırmasından sonra, Bizans imparatoru II. Mikhail ve Patrik Photius, onları Hristiyanlığa döndürmek için kuzeye misyonerler gönderir. 867'de Patrik, Kiev'e bir piskopos gönderir. 874'te de Kiev için bir başpiskopos atanır. Urus Türklerinin güneye doğru hızla genişlemesi Hazar Türkleriyle çatışmalarına yol açar. Daha önce Kafkaslardaki Arap baskınlarına karşı Hazar Kağanlığı ile ittifak kuran Urus Kağanlığı, ticaret yollarının kontrolünü sağlamak için Hazar'la giderek daha fazla çatışmaya başlar. Urus'un genişlemesi, Hazar üzerinde daha çok bir askeri ve ekonomik baskı yaratarak, onu toprak, vergi ve ticaretten mahrum eder. 890'da Alık (Oleg), Urus'un Karadeniz'e erişimini engelleyen Tivertsi ve Ulichs ile alt Dinyester ve Dinyeper ırmaklarının topraklarında bir savaş yürütür.

894'te ise Macarlar ve Peçenekler Doğu Roma ile Bulgar Hanlığı arasındaki savaşların içine çekilir. Doğu Roma, Macarları Bulgar topraklarına kuzeyden saldırmaya ikna ederken, Bulgar Hanlığı da Peçenekleri Macarlara arkalarından saldırmaya ikna eder. Böylece Macarlar, Karpat Dağları boyunca batıya doğru Macar Ovası'na göç etmek zorunda kalınca, Hazar önemli bir müttefiki olan ve Urus'la aralarında bir tampon görevi yapan Macarlardan yoksun kalır. Macarların göçü, Urus'un Karadeniz'e erişmesine olanak sağlar ve kısa süre sonra Urus, deniz kıyısındaki Hazar topraklarına, Tın (Don) ve alt İdil (Volga) bölgesine saldırılar başlatır. Ardından 864'te Hazar Denizi bölgesine baskınlar yaparak yağmalar. 964'te ilk büyük ölçekli bir seferle Bakü, Gilan ve Mazenderan'a yoğun bir şekilde saldırılar düzenler.

10. yüzyılda Hazar artık İdil Bulgarlarından vergi alamaz ve Doğu Roma ile olan ilişkileri de kötüleşir. Çünkü Doğu Roma, Hazar'a karşı Peçeneklerle ittifak içindedir. Peçenekler, Hazar topraklarına İdil ve Tın ırmakları arasındaki üslerinden baskınlar yapar. Urus'un Peçeneklerle ilişkileri ise karmaşıktır. Çünkü ya birbiriyle ya da birbirine karşı ittifaklar kurarlar. Bununla birlikte, Birinci Kronik, Peçeneklerin 915'te Urus topraklarına girdiğini ve ardından da bir banş yaptığını belirtirken, 920'de Urus'la yeniden savaşa başladığını yazar. Peçenekler bazen Urus'a karşı Doğu Roma ile, bazen de Doğu Roma'ya karşı Urus ile ittifak kurar.

Urus içindeki Kiev beyliğinin önemi, 972'de I. Sviatoslav'ın ölümü ve Büyük Vladimir ile I. Yaropolk arasındaki mücadeleden sonra belli olur. [Sviatoslav: Sovgat Sak'lı; sovgat/sovgat: armağan, yadigar. Vladimir: Balat/Polat İmir; balat: çelik, imir: şafak. Yaropolk: Yaruk Balak; yaruk: parlak/ışıklı, balak: hayvan yavrusu, manda yavrusu]. Kiev [Kıyı Ev], sonraki iki yüzyıl boyunca Urus Kağanlığı'na egemen olur. Kiev'deki Urus Kağanı, şehir çevresindeki toprakları denetlerken, akrabaları da beyler olarak öteki şehirleri yöneterek kağana vergi öderler. Devletin gücü, Büyük Vladimir (980-1015) ile Bilge Bey Yaroslav (1019-1054) döneminde doruğa ulaşır. Her iki yönetici de Oleg yönetimiyle başlayan Kiev Urus'un istikrarlı genişlemesini sürdürür.

972'de Büyük Balat İmir (Vladimir) ölünce, oğlu Balat İmir Novgorod beyi olur. 976'da Balat İmir'in üvey kardeşi Yaruk Balak (Yaropolk) diğer kardeşi Alık'ı (Oleg) öldürüp Urus'un denetimini ele geçirdikten sonra, Balat İmir İskandinavya'ya kaçmak zorunda kalır. İskandinavya'da kiral olan akrabası Hâkan Sigurdsson'un yardımıyla Balat İmir, bir Viking ordusu kurarak Novgorod ile Kiev'i Yaruk Balak'tan alır. [Hâkan Sigurdsson; Hâkan: hakan/kağan. Sigurd: Sak Urut; uru: oğul (-t çoğul ekiyle, urut), son: çocuk/soy. Hâkan Sigurdsson'un tam anlamı: Hakan Sak oğulları soyu.]. Balat İmir, 988'de Hristiyanlığı kabul eder. Ancak Urus'un Hristiyanlaşma süreci oldukça yavaş gider, çünkü Tengrici olan Türkler, yeni dine karşı direnç gösterir.

Birinci Kronik Balat İmir'in, Slavların "geleneksel idol tapınması" (Tengricilik olarak okuyun) yerine yeni bir inancı kabul etmeye karar verdiğinde, en değerli danışmanlarını ve savaşçılarını Avrupa'nın değişik bölgelerine elçi olarak gönderdiğini belirtir. Elçiler Konstantinopolis'e gelmeden önce Katolik Hristiyanlarını, Yahudileri ve Müslümanları ziyaret eder. İslam'ı reddederler, çünkü İslam diğer birçok şeyin yanı sıra, alkolü de yasaklar. Yahudilerin Tanrısını kabul etmezler, çünkü seçtiği insanların kendi ülkelerinden kovulmalarına izin vermiştir. Roma kilisesindeki törenleri ise çok sıkıcı bulurlar. Ancak Konstantinopolis'te, Ayasofya Kilisesi'nin güzelliğinden ve oradaki ayinden o kadar çok etkilenirler ki, hemen orada kabul etmek istedikleri inançtan kesinlikle emin olurlar.

Ne var ki bunlar, kronike yazılanlardır. Bunların ne kadar doğru olduğu tabii ki belli değil. Elçiler geri döndüklerinde, Balat İmir'i, "Bizans ayini inancının" herkesin en iyi seçimi olduğuna ve onu Konstantinopolis'e giderek Bizans imparatoru II. Basil'in kız kardeşi Prenses Anna ile evlenmeye ikna ederler. Etkili olan da bu olmalıdır. Yani bir Bizans prensesiyle evlilik. Ancak yine Birinci Kronik'e göre, 986'da Hazar Yahudileri, Urus'un gelecekteki dinine karar vermek için Balat İmir'in tartışmasında hazır bulunur. Ama Kiev'e, Hazar Yahudilerinden daha önce Hristiyan Bulgar elçileri gelir. Bu bilgiden, Urus'u Hristiyanlaştırma işinin asıl kahramanlarının Bulgarlar olduklarını öğrenmiş bulunuyoruz. Böylece Urus Türklerinin Slavlaşması bir yandan Hristiyanlık, diğer yandan yeni oluşturulan Kilise diliyle 11. yüzyılın başından itibaren başlar. Ancak Urus Türkleri, Hazar Kağanlığı'na saldırdıkları 1048 yılında daha henüz Türkçe konuşmaktadır ve Tengricidir. Hristiyanlığı kabul etmeleri ve dillerini yitirerek Slavlaşmaları ise yüzyıllar alacaktır.

1015'te babasının ölümü sırasında Novgorod beyi olan Büyük Balat İmir'in oğlu Bilge Yaroslav [Yaruğ/Yaruk: ışık, -slav eki: Saklı], kardeşleriyle iktidar savaşına girer. En büyük kardeşi Lanetli Svyatopolk [Sovgat Balak], diğer üç kardeşini öldürerek Kiev'de iktidarı ele geçirir. Novgorodluların aktif desteği ve Viking paralı askerlerinin yardımıyla Yaruk Saklı, Lanetli Sovgat Balak'ı yener ve 1019'da Urus'un kağanı olur. Balat İmir gibi Yaruk Saklı da Avrupa'nın geri kalanıyla, özellikle Doğu Roma İmparatorluğu ile ilişkileri geliştirmek için çaba harcar. Yaruk Saklı, ilk "Doğu Slav Yasasını" ilan eder. Kiev ve Novgorod'da Aziz Sofya kiliselerini kurdurur. Yerel din adamlarının ve manastırın himayesi ile bir okul sistemi kurar. Bu okul sistemi, Türklerin Slavca konuşmalarını kolaylaştıracaktır. Yaruk Saklı'nın oğulları, dini bir akademi olarak işlev gören büyük Kiev Pechersk Lavra'yı (manastır) kurarlar. Böylece Slavca konuşan papazlar yetiştirilir.

İktidar için en önemli kavga, Bilge Yaruk Saklı'nın ölümünden sonra ortaya çıkan çatışmadır. Rakip Polotsk Beyliği, Novgorod'u işgal ederek kağanın gücüne karşı çıkar. İlk olarak bir araya gelen Yaruk Saklı'nın oğullarından üçü, 1068 Alta Irmağı Savaşında Kıpçak ordulanna yenildikten sonra birbirleriyle kavgaya başlarlar. Aynı zamanda Kiev'de bir ayaklanma olur ve "geleneksel Slav putperestliğini" (Gök Tanrı

İnancını olarak okuyun) destekleyen Polotsk [Polat/Balat] Beyi Vseslav iktidara gelir. [Besi Saklı; besi: edep, terbiye;]. Devletin kaosa ve sürekli bir savaşa sürüklendiği 11. yüzyılın sonunda işler daha da karmaşık bir durum alır.

II. Balat İmir'in 1097'deki girişimi üzerine, ilk Urus federal konseyi toplanır. 12. yüzyılın sonunda, Urus Kağanlığı 12 beyliğe bölünür. Haçlı Seferleri, Urus'un düşüşünü hızlandıran Avrupa ticaret yollarında bir değişim ortaya çıkarır. Kuzeyde, Volga Irmağı'ndan Baltık Denizi'ne dek ticaret yollarını kontrol eden Novgorod Cumhuriyeti zenginleşir. Urus'un gerilemesiyle Novgorod daha bağımsız bir duruma gelir. [Rusça şehir demek olan "gorod" sözü, çitle ya da hendekle çevrilmiş yer demek olan "korut" sözünden gelir. Bu söz de ağaçlık, ormanlık, çimenlik anlamlarına gelen "koru" sözünden türevdir. Novo ise başına sonradan eklenen "yeni" demektir. Sümerce "nua" ve Etrüskçe "nu", yeni demektir.]. Novgorod'u yerel bir oligarşi yönetir; devlet kararlarını kent meclisi verir ve bu meclis, askeri lider olarak bir bey seçer. 1136'da Novgorod Kiev'e karşı ayaklanarak bağımsız olur. 1169'da Novgorod, siyasi bağımsızlığın bir işareti olarak, İlya adlı kendi başpiskoposunu Bizans'tan satın alır.

Kuzeyde, daha önce Kiev bölgesinden giden Türkler, Urog boylarını egemenlikleri altına alarak, daha sonra Moskova Beyliği olacak bölgeyi ele geçirirler. Burada önce Suzdal Beyliği'nin, daha sonra da Vladimir-Suzdal Beyliği'nin başkenti olan Vladimir şehrini kurarlar. [Suzdal adı, bataklıklarda yetişen ince karnuş demek olan "saz" ile "dal" sözlerinin birleşimidir; saz-dal demektir. Burasının daha önce sazlık bir bölge olması gerekiyor.]. Vladimir-Suzdal Beyliği, 12. yüzyılın sonlarında Urus içinde büyük bir güç olarak kendini gösterir. 1169'da КНЯЗЬ/Knyaz [Kınaııcı: cezalandırıcı] sanını alan Vladimir-Suzdal Beyi, kısa bir süreliğine Kiev şehrini ele geçirerek, küçük kardeşini Kiev'in başına yönetici olarak atar. Güneybatıda Haliç Beyi Roma Mstislavych [Müşte Sak'lı; müşte: yumuk, topak], 1199'da Haliç ile Volin Beyliği'ni birleştirir. [Haliç Kalıç; sıçramak demek olan "kalımak" sözünden türev olup, havadar anlamına gelir. Kalık da hava demektir. Volin adı olunmak, kurulmak anlamına gelen "bolun" sözünden dönüşmedir.]. 1202'de Mstislavych

Kiev'i fethederek, Vladimir Suzdal'ın elinde olan Urus Knyazı sanılır.

1204'teki Dördüncü Haçlı Seferi orduları Konstantinopolis'i ele geçirerek, Özü (Dinyeper) ticaret yolunu marjinal bir duruma sokar. Urus Kağanlığı büyüdükçe, daha küçük beyliklere bölünmeye başlar. Kiev'deki yerel Ortodoks Hristiyanlığı, Tengrici olan Urus devletine karşı mücadele ederken yok olmanın eşiğine gelir. 1299'da Tatar Moğol istilasının ardından başkent, Kiev'den Vladimir-Suzdal şehrine taşınır. 1370 yılında, Konstantinopolis'teki Doğu Ortodoks Kilisesi patriği Polonya kralına, Rutenya (Batı Ukrayna) halkı için bir metropol gönderir. Litvanya yöneticileri de kısa bir süre sonra Novagrudok için bir metropol ister ve alırlar. Litvanya yöneticilerinin istediği bir aday olan "Kıbrıslı", 1375'te Kiev, 1382'de de Moskova metropolü olur. Urus Türklerinin Hristiyanlaşması ve Slavlaşması, asıl bu tarihten sonra başlar.

Bu şekilde eski Kiev Urus topraklarındaki kilise bir süreliğine yenisinden birleşir. 1439'da Kiev, Polonya-Litvanya yönetimi altında tüm Ortodoks Türkler için bir merkez olur. [Litvanyalılar ve Letonlar da Türk halklarıdır. Daha sonra dilleri, yeni oluşturulan Slav dilinden bölünerek Balt dilleri haline gelmiştir. Zaten Balt adı da daha önce gördüğümüz Balti (Balat/Polat çelik) boyunun adından gelir. Baltlar, Balat boyu (Batı Gotlar) batıya göç edince, burada kalan bazı Balat oymaklarıdır. Baltık Denizi de adını Balat'tan almıştır.]. Urus Kağanlığı sonunda Tatar Moğol egemenliği altında dağılarak, Altın Orda'ya vergi ödeyen beyliklere bölünür. 15. yüzyılın sonlarında, Moskova beyleri, eski Kiev bölgelerini ele geçirmeye başlayarak kendilerini Urus'un tek yasal halefi ilan ederler.

Urus Kağanlığı

Morava Karan Beyliği

Pannonia Havzası'ndaki büyük bölgeler 568'den sonra Avarlar tarafından fethedilir. Burada yaşayan Gut Türkleri, Avarlara vergi ödemek zorunda kalarak, Avarların Doğu Roma İmparatorluğu, Buranglar (Franklar) ve Binlilere (Lombardlar) yönelik saldırılarına katılırlar. Buranglar, 8. yüzyılın sonlarında Avar Kağanlığı'nın çöküşüne neden olan bir dizi sefer başlatır. Ardından ilk Morava devlet örgütlenmesi, Tuna'nın kuzeyinde, Morava Irmağı boyunca yaşayan Türklerin birleşmesiyle başlar ve 811'de ilk Morava devlet örgütlenmesi ortaya çıkar. Morava Irmağı bugünkü Çek Cumhuriyeti içinden geçip Tuna'nın kanşan bir koludur. Morava adı, Türkçe bulanık su anlamına gelen "bora" sözünden gelir. Bu söz Türk dilinde sağnak yağışlı fırtına anlamına da gelir. Bora sözü Slav dillerine deniz demek olan "mora/more", Ortaçağ Latinesine de "mare/maris" biçimlerinde geçmiştir.

Günümüzdeki Çeklerin, Slovakların, Slovenlerin ve Polonyalıların ataları Carantian Türkleridir. Carantian adı, Türkçe vicdanlı, insafılı demek olan "karan" sözünden gelir. Salzburg Başpiskoposu tarafından gönderilen İrlandalı misyonerler, Karanları Hristiyanlaştırmaya çalışır. İlk başlarda Burangların egemenliğini kabul eden Morava beyi Rastislav [Uras Ata Sak'lı (Slav)], Morava'daki konumunu güçlendirerek, sınırlarını genişletir. 853'te Burang devleti içinde başlatılan bir isyanı destek-

ler. Burang kağanı 855'te Morava'yı işgal ederek misilleme yapar. Morava Karanları direnince, Buranglar onları yenemedi geri çekilir. 859'da bir barış antlaşması yapıldı kadar Burang saldırıları sürer. Ateşkes bir sonuç vermez ve Karanlarla Buranglar arasındaki çatışmalar yıllarca devam eder.

Morava beyi Rastislav, Burangların çıkarlarına hizmet eden Morava'daki Burang rahiplerin etkisini kırmak için 861'de Papa I. Nicholas'a elçi göndererek, ondan kendi dillerini bilen misyoner göndermesini ister. Roma'dan cevap alamayan Rastislav, aynı isteği Bizans İmparatoru III. Michael'a yapar. Konstantinopolis ile ilişkiler kurarak aynı zamanda Buranglarla Bulgarların imzaladıkları Morava karşıtı bir ittifaka karşı da çıkmak ister. İstek üzerine imparator, Konstantin 863'te Türk olan Selanikli Kiril ve Methodyos kardeşleri gönderir.

Burang kağanı Louis [Alış], Tuna'yı geçerek 864'te yeniden Morava'yı işgal eder. Rastislav, Louis'in egemenliğini kabul eder, ancak Burang kağanının muhaliflerini desteklemeye devam eder. Kiril ve Methodyos 867'de Roma'yı ziyaret eder. Yıl sonunda Papa II. Hadrian (867-872) edebi metinlerin, Kiril ve Methodyos'un oluşturdukları yeni dil olan Slavcaya çevirilerini onaylar ve öğrencilerinden altısını rahip olarak görevlendirir. Papa, Türkçe yazdırdığı bir mektupla, Rastislav, yeğeni Svetopluk [Sovgat Oblug; Oblug: sarp] ve Kocel'i [Koçal: kahraman] bey olarak tanır. 869'da Methodyos papa tarafından Rastislav, Svetopluk ve Kocel'e gönderilir, ancak Methodyos yalnız Kocel'i ziyaret eder. Papa II. Hadrian daha sonra Methodyos'u, Sirmium (Mitrovitsa) şehri Metropolü sarıyla başpiskopos olarak atar.

9. yüzyılın başında, birçok Karan Türkü, aşağı Pannonia bölgesine yerleşir. Burang birlikleri 869'da Rastislav ve Svetopluk'un beyliklerini işgal eder ve birliklerini yenerek, şehirleri yağmalar. Ancak, Rastislav'ın savunduğu şehri alamadan geri çekilirler. Svetopluk, 870'de Buranglarla ittifak kurarak amcası Rastislav'ı yakalamalarına yardımcı olur. Buranglar, Rastislav'ın bölgesini ilhak ederek, onu yönetmek için iki Burang vali atar. Burang askerleri yıl sonunda Roma'dan Morava'ya giderken Başpiskopos Methodyos'u tutuklar. Amcasının düşmesinden sonra kendi beyliğini yönetmeye devam eden Svetopluk, daha sonra ihanetle

suçlanarak, 871'de Buranglar tarafından tutuklanır. Karanlar iki Burang valisine karşı isyan ederek, Svetopluk'un akrabası Slavomir'i [Slav İmir; Sak'lı İmir] bey olarak seçerler. Ardından Svetopluk Morava'ya dönerek isyancıların komutasını devralır ve Burangları Morava'dan kovar. Bu isyan, ilk devletin kurulmasına yol açar.

Bu arada, 873'te Papa VIII. John'un (872-882) isteği üzerine serbest bırakılan Başpiskopos Methodyos, Morava'ya döner ve Slavcaya çeviri çalışmalarına devam eder. Ancak Ortodoks ayini yerine Katolik ayinini seçen Svetopluk'un isteği üzerine Papa, 880'de Methodyos'un yerine onun rakibi Wiching'i piskopos olarak atar. Macarlar 902'de Morava'yı işgal ederek, Morava devletini ortadan kaldırır.

Morava Karan Türkleri

Hırvatistan Beyliği

Hırvat adı, bugünkü Hırvatistan ve Bosna-Hersek'in Doğu Roma dilindeki adı olan Belo Hrvatoi (Ak Hırvat) sözünden gelmektedir. Hrvatoi sözü, Etrüskçe "kutsal adak" anlamına gelen "cara vatic" sözüne köklenir. Etrüskçe "cara", kutsal, değerli ve sevgili anlamlarına; "vatic" de adak anlamına gelir. Etrüskçe "cara" sözü günümüz Türk diline "yar" olarak, "vatic" sözü de "adak" olarak evrilmiştir. Dolayısıyla Belo Hrvatoi (Ak Hırvat), "Ak Kutsal Adak" anlamına gelir. Günümüz Hırvatlarının adı bir toponimiden gelmektedir ve başlangıçta bir etnos adı değildir. Burada yaşayan Sak/Gut Türkleri, daha sonra bu bölgenin adından dolayı kendilerini Hırvat olarak adlandırmıştır. İddia edildiği gibi, tarihte Ak Hırvat adında bir Slav topluluğu da hiçbir

zaman var olmamıştır.

Hırvatlar, Doğu Gut Türklerinin Balkanlar'da yaşayanlarının ardıllarıdır. Bu Balkan toprakları, Batı Balkan bölgesi olan bugünkü Hırvatistan ve Bosna topraklarıdır. Doğu Gut Türklerinin beyi Tuğ Anık'ın (Theoderic) 526 yılında ölmesinden kısa bir süre sonra ülke toprakları (İtalya ve Batı Balkanlar), Doğu Roma İmparatorluğu tarafından işgal edilir. Türk Kağanlığı'ndan kaçan Avarlar, 562 yılında Karadeniz Bozkı'nı ve Tuna havzasını egemenlikleri altına alır. Ancak arkalarından Türklerin gelmeleri üzerine, Balkanlar'a doğru inerler. 587 yılında Doğu Roma İmparatoru Tiveri'nin kendisine gönderdiği takviye birliklerle Avar Kağanı Bayan, Türk boylarını Yunan Yanımadası'nda yener. Avarlar, müttefiklik ve anlaşmalar yoluyla 626 yılında egemenliklerini İlirya ve Dalmaçya'ya kadar genişletir.

Avarlar aynı yıl (626), Sasanlılarla birlikte Konstantinopolis'i kuşatır, ancak şehri alamaz ve geri dönmek zorunda kalırlar. Bu yenilginin ardından, Avarların siyasi ve askeri gücü azalır. Ardından Avarlarla, egemenlikleri altındaki Bulgarlar ile diğer Türkler arasında savaşlar başlar. Kubrat önderliğindeki Bulgarlar ve diğer Türk boyları, 632 yılında "Avarlara karşı savaşırlar. Doğu Roma İmparatoru Heraclius da, Avarlarla savaşmak için, bir grup Gut Türkü ile anlaşır. Daha sonra bu Türkler, Dalmaçya'da kendi beyliklerini kurar. Bundan sonra Hırvatistan Türkleri, Hırvat Beyliği adı altında, Bizans'a bağlı özerk bir beylik olarak varlıklarını sürdürmeye başlar. Buranglar (Franklar), 790'larda Pannonia ve Dalmaçya'nın kontrolünü ele geçirir. 812'de Pax Nicephori olarak bilinen bir barış antlaşması imzalanıncaya kadar Buranglar ile Doğu Roma İmparatorluğu arasındaki savaşlar sürer. Bu antlaşma ile Hırvatistan Türklerinin toprakları paylaşılır. Hırvatistan Beyliği Orta Çağ'ın bu iki büyük gücü arasında sıkışır: Doğuda, Dalmaçya şehirlerini ve adalarını kontrol eden ve tüm eski Roma eyaleti Dalmaçya'daki yönetimini genişletmeyi amaçlayan Doğu Roma İmparatorluğu ile batıda, kuzey ve kuzeybatı topraklarını kontrol eden Buranglar. Bu sırada Doğu Roma etkisiyle "Hırvat Yasası" oluşturulur. Bu durum, ileride Hırvatların aynı Bulgarlar gibi giderek Slavlaşmalarına yol açacaktır. Ancak Hırvatlar halen Türkçe konuşan ve Tengrici geleneklerini sürdüren bir halktır.

Hırvat beyi Trpimir, Burangların egemenliği altında olmasına karşın, 845 yılında konumunu güçlendirmeyi başanır. [Trpimir: Tarap İmir; tarap/terep: derlemiş, toplamış; imir: şafak]. 846 ve 848 yıllarındaki Arap saldırıları, Bizans ile Venedik'i tümüyle zayıflatır. 846'da Trpimir, Bizans kıyı kentlerine saldırılar düzenler. 854 ve 860 yılları arasında, Bulgarlarla yaptığı bir barış antlaşması ile doğudaki topraklarını Bulgar Hanlığı işgalinden kurtarır.

879 yılında Hırvat beyi Branimir, Roma ile iyi ilişkiler içine girerek, Papa VIII. John'a Katolikliği kabul etmek istediğini belirten bir mektup gönderir. [Branimir: Baran/Varan İmir.]. Papa bu isteği kabul ederek, Burang yönetimi altındaki özerk Hırvat Beyliği'ni bağımsız bir devlet olarak tanıır. Böylece Hırvatistan, Burang egemenliğinden kurtularak, bağımsız bir devlet haline gelir. Hırvat Beyliği'nin coğrafi kapsamı tam olarak bilinmemekle birlikte, Hırvat Beyliği ile Bulgar Hanlığı arasındaki sınır Bosna'da bir yerlerde çekilir. Bu sınırın bilinmemesi, bugün Avrupalı tarihçiler arasında Hırvat, Sırp ve Boşnak tarihi konusundaki anlaşmazlıklara neden oluyor.

Bu yıllarda Hırvatistan, beylikten kiralık statüsüne yükseltilir. Hırvat beyi Tomislav'ın 925 yılında kral olarak taç giydiği söylense de, bu kesin değildir. [Tom Sak'lı (Slav); tom/tong: dolu, dolgun.]. Çünkü ne zaman ve nerede taç giydiği bilinmemektedir. Belki de hiç taç giymemiştir. Ancak Tomislav, Papa şansöyesinin kral sanıyla "onurlandırıldı" ilk Hırvat beyi olur.

Hırvatistan Beyliği

Sırbistan Beyliği

Erken ve Eski Batı Türkçesinde “serp” sözü (Eski Doğu Türkçesinde “sep” olarak söylenmiştir) temel, öz; kök, ana gövde demektir. Sırp adı, bu sözden gelir. Serp sözü günümüz Türk dilinde serpmek (saçmak, kökleştirmek) ve edilgen hali olan serpilmek (gelişmek, büyümek, kökleşmek) olarak yaşamaktadır. Sırlar ilk kez 10. yüzyılda tarih sahnesine çıkar. Sırlar (Serpler) olarak ortaya çıkacak olan bu Türkler, Doğu Gut Türklerinin bir parçasıdır. Eski Sırbistan toprakları Doğu Gut Beyliği dağıldıktan sonra Doğu Roma İmparatorluğu tarafından ele geçirilir.

Burangların (Franklar) 790'larda Pannonia ve Dalmaçya'nın kontrolünü ele geçirmesinden sonra 812'de yapılan barış antlaşmasıyla Hırvatistan topraklarının kuzey ve kuzeybatı kesimi Burangların, doğu ve güney Dalmaçya kıyıları da Doğu Roma İmparatorluğu'nun egemenliğine geçer. Ardından doğu topraklarını Bulgar Hanlığı ele geçirir. 860 yılına dek Bulgar Hanlığı'nın elinde olan Hırvat Beyliği'nin doğu toprakları, 860 yılında yapılan antlaşmayla Hırvat Beyliği'ne geçer ve iki devlet arasındaki sınır Bosna'da bir yerlerde çizilir. Doğudaki Türkler, bundan sonra görece özerk bir beylik halinde yaşamaya başlar.

Ancak daha sonra 9. yüzyılın sonlarına doğru Hırvat topraklarının batısında yaşayanlar Hırvatistan beyi Branimir'in isteğiyle Katolikliği kabul ederken, doğusunda yaşayanlar daha sonra Doğu Roma'nın etkisiyle Ortodoksluğu kabul edecektir. 917-924 yılları arasında bu Türklerle Bulgarlar arasında savaşlar olur. 924'te küçük bir Bulgar ordusunu pusuya düşürüp yenerler. 925-926 yılları arasında Bulgarlar onların topraklarını ilhak eder.

997'de bu Türkler, Sırbistan topraklarının kontrolünü yeniden ele geçirir. Ancak kısa bir süre sonra bu beylik dağılır ve Bizans bölgeyi yeniden ilhak eder. Bir grup Türk, 1040'ta bugünkü güneydoğu Karadağ'da Dukla Beyliği'ni kurar. Başka bir grup Türk de, 1091'de bugünkü Sırbistan'ın güneybatısı ile bugünkü Karadağ'ın kuzeydoğunu kapsayan Raška (Racia) Beyliği'ni kurar. Bu adlar bölge adlarıdır. Bu iki beylik, 1142'de birleşir. 1166'da Stefan Nemanya, birleşen bu beyliklerin başına geçer. [Stefan/Stepan adı, Eski Türkçe mercan demek olan “sata” sözünden türevidir. Nemanya da, Eski Türkçe yasa demek olan “nom”

sözünden türev olan noman (yasayan) sözünden bozulmadır.]. Neman-ya'nın oğlu Rastko [Aras], 1219'da taç giyerek Sırp Kırallığı'nı ilan eder ve bir anayasa yazdırır. Ardından Sırp Kilisesi'ni kurar. Ortodoksluğun kabul edilmesi ve Slavlaşma bu tarihten sonra başlar. Daha sonra Sırp Kırallığı, Doğu Roma iç savaşından yararlanarak topraklarını güneye ve doğuya doğru genişleterek iki katına çıkarır.

1389'da yükselen Osmanlı İmparatorluğu ile yapılan Kosova Savaşı, Sırp devletinin çöküşünün başlangıcı olur. Büyük aileler Lazarević ve Branković daha sonra geriye kalan Sırp devletini yönetir. [Lazar adı, Türkçe kızdınılmış, yanmış anlamlarına gelen "alaz/alat" sözünden (iki biçimde de söylenir) gelen "alazar" (ütleyen, ateşle yakan) sözünden bozulmuştur. Branko adı da, korkutan demek olan "burang" sözünden bozulmadır.]. 1453'te Konstantinopolis'in Osmanlılar tarafından fethedilmesinden sonra, 1455'e gelindiğinde, Sırbistan'ın merkezi tümüyle Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethedilir. Sırp Devleti 1459'da çöker. Sonunda Belgrad 1521'de düşerek Osmanlı İmparatorluğu'nun eline geçer.

1142 yılında birleşen Dukla ve Raška beylikleri

Bosna Beyliği

Hırvat ve Sırlardan farklı olarak Boşnaklar Doğu Gut Türklerinin değil, Peçeneklerin ardıllarıdır. Önce 1091, sonra da 1122’de Peçenekler Bizans’a saldırır. Ancak iki saldırıda da ağır yenilgilere uğrarlar. Bu iki tarihte esir edilen Peçeneklerin bir kısmı, Doğu Roma toprakları içindeki bugünkü Bosna dolaylarına zorunlu olarak yerleştirilir. Kaçabilenlerin önemli bir kısmı da Macaristan’a girer ve Macar kralı tarafından Bosna sınırına yerleştirilir. 1136’da Macaristan Kralı II. Béla [Bala] yukan Bosna’yı işgal ederek, oğlu II. Ladislaus [Alat Saklı (Slav/Slaus)] için onursal bir san olarak Bosna Banlığı’nı kurar. Ban, Türkçe yüce ve zengin anlamına gelen “bayan” sözünden bozulmuştur. Bosna adı da, Macarca Peçenek demek olan Besenyök sözünden gelir. Besenya (Peçenek Eli) adı, daha sonra Slavca Bosnia biçimine dönüşmüştür. Günümüzdeki Boşnakça Bosniyak/Boşniyak sözü de, Macarca Besenyök sözünden dönüşmüştür. Bosna’da yoğun olarak yerleşik bulunan Peçenekler, 12. yüzyılda giderek Macaristan ve Doğu Roma’dan bağımsız davranmaya başlar.

Peçenekler ilk Bosna beyi Ban Borić [Bars] önderliğinde, Macar ordusunun bir parçası olarak 1154’te Braničevo Kuşatması’na katılırlar. 1167’de Macar ordularına katılarak, Doğu Roma’ya karşı saldırılarda bulunurlar. Savaş sonunda geri çekilen Macarlar Doğu Roma ile barış imzalayarak, Doğu Roma’nın Krka Irmağı’nın ve Fruška Dağı’nın güneyindeki Bosna, Dalmaçya ve Hırvatistan toprakları üzerindeki egemenliğini tanır. Bosna, 1167’den 1180’e kadar Doğu Roma’nın bir parçası olur. Ancak uzak ve dağlık bir bölge olduğu için, Doğu Roma tarafından yönetilmesi biçimselleşir. Bizans İmparatoru I. Manuel Komnenos’un ölümünden (1180) sonra Bosna Beyi Kulin [Kulun], Macar Kralı III. Béla ile ittifak içinde, Sırp Beyi Stefan Nemanya’nın da yardımıyla 1183’te Doğu Roma’yla savaşarak, egemenliğinden kurtulur ve ardından Bosna’yı yönetmeye başlar. Ancak Kulun Bey, Macar kralına bağlı olarak özerk kalır. Papa Kulun’a elçi göndererek, onu Bosna’nın beyi olarak tanır. 1189’da Kulun, “Bayan (Ban) Kulun Yarlığı (fermanı)” olarak bilinen, Ragusa (Dubrovnik) şehri ile ticari ilişkilerle ilgili ilk yazılı Peçenek belgesini yayınlar. Böylece Peçeneklerin Slavlaşmasının ilk adımı atılır. Kulun yönetimi sırasında kurulmuş olan, hem Roma Ka-

tolik hem de Bizans Ortodoks Kilisesi tarafından sapkın olarak kabul edilen Bosna Kilisesi'nin mezhebi, bir tartışmanın da başlangıcı olur. Peçenek Kilisesi, İsa'nın Tanrının oğlu olduğunu kabul etmeyen bir Bulgar tarafından kurulmuş olan Bogomil [Tanrı tatlısı; bogo: bag/bay > Tanrı, mil: bal, tatlı, süçük.] adlı bir mezhebin savunucusudur. 1203'te Sırp Beyi Vukan Nemanyić, Kulun'u sapkınlıkla suçlayarak, Papa'ya resmi bir itirazda bulunur. [Vukan: Bukan: bukan/büken.]. Bunun üzerine Kulun, sadık bir Katolik olduğunu belirten bir belge imzalayarak, Bosna'yı dış müdahalelerden kurtarır. Kulun ayrıca, Macaristan'a olan bağlılığını da bildirir. Ancak Macaristan'ın egemenliği yine de biçimsel kalır. 1204'te Kulun ölünce yerine, Katolik Kilisesi'ne bağlı gibi görünen oğlu Stepan Kuliniç geçer. Bosna Kilisesi Stepan'ı [Sataban: mercan olan.] 1232'de tahttan indirerek yerine Matej Ninoslav [Batu Nigo; nigo: şakirt, haydut.] adlı bir soyluyu geçirir. 1234'te Macar kralı II. Andrew, Bosna'yı oğlu Coloman'ın [Koluman; Kolu: zaman aşımı; Koluman: aşılmış zaman olan; sonsuz.] yönetimine verir. Bosna tahtının meşru halefi ve Stepan'ın oğlu Sibislav [Sibi: Subı/Söbi: uzun.], Bosna'yı geri almak için Ninoslav'a saldırmaya başlar. Papa Gregory IX, 1235'te "sapkın" Bosna piskoposunun yerine bir Katolik psikopos olan John'u atayarak, Coloman'ı destekler. Piskopos John ve Coloman'ın önderliğinde Peçeneklere karşı başlatılan Haçlı Seferi tam beş yıl sürer. 1241'de Tatarlar Macaristan'ı işgal edince, Coloman Bosna'dan geri çekilmek zorunda kalır. Tatarlar, Bosna'daki Hırvatları da buradan çıkarır. Tatarlardan sonra Bosna, sırasıyla Macar, Hırvat ve Sırp istilalarına uğrar. 1377 yılında Bosna Beyliği, Peçenek Beyi Tvrtko'nun taç giymesi ile krallığa dönüşür. Tvrtko [Tabar/Tapar: ezer, basar.] (1353-1391) Sırbistan'ın batısındaki ve Neretva Irmağı'nın güneyindeki Adriyatik kıyıların çoğunu ele geçirir. Yönetimi sırasında Bosna, Balkan Yanımadası'ndaki en güçlü devletlerden biri olur. Ancak ölümünden sonra ülke gerilemeye başlar. Bosna Krallığı 1463 yılında Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethedilir. Bosna Kilisesi, Katolik ve Ortodoks kiliseleri tarafından sapkın kabul edildiği için, Peçenekler Osmanlı döneminde İslam'ı kabul etmiştir.

Bosna Beyliği

Avar Kağanlığı

Avarlar, Orta Asya'da 552 yılında Apar Kağanlığı'nın yıkılmasından sonra, Aparların Avrupa'ya göçen bir koludur. [Aparlar bölümüne bakınız.]. Doğu Roma kaynaklarında Avar olarak geçen Apar adının, Türk dilinde daha sonra ortaya çıkan p-v ses dönüşümüyle ortaya çıkmış olması gerekiyor. Belki de Romalıların Apar adını Avar olarak söylemesinden kaynaklanmıştır, bilemiyoruz. Bundan sonra Aparlardan, Avarlar olarak söz edeceğim. Türk ("Kök Türk") Kağanlığı'na boyun eğmeyen Aparların küçük bir bölümü batıya kaçar ve ilk önce Aral Gölü ile İdil Irmağı arasındaki bölgeye yerleşir. Türk Kağanlığı, batıya kaçan bu Aparları can düşmanları sayarak sürekli arkalarında olacaktır. Bundan sonra Aparlar Bizans kayıtlarında Avarlar olarak geçer. Önce Orta Asya'da, yıkıldıktan sonra da hemen ardından Orta Avrupa'da kağanlık kuran ilk Türk boyu Aparlardır.

557 yılında Avar atlıları Kuzay Kafkasya'ya gelir ve buralardaki boylarla çatışmaya girer. Aynı yıl, Konstantinopolis'e bir elçilik gönderirler. Bu, Doğu Roma İmparatorluğu ile ilk kontaklarıdır. 558 yılında Doğu Roma ile Aparlar arasında bir ittifak antlaşması imzalanır. Altın karşılığında asileri cezalandırma görevini üstlenen Avarlar, bölgedeki Türk boyları üzerinde üstünlük sağlar. 562'de Tuna havzasını ve Karadeniz Bozkır'ını egemenlik altına alırlar. Ancak arkalarından Türk Kağanlığı

ordularının gelmesi üzerine, Balkanlar'a doğru inerler. Balkanlar'a vardıklarında, Avarlar yaklaşık 20 bin atlıya sahip bir ordu halindedir. Doğu Roma İmparatoru I. Justinian I (527-565) Avarlara altın vererek, onları kuzeybatıya bugünkü Almanya topraklarına doğru yönlendirir. 565 yılında Avarlar, bugünkü Almanya topraklarının ortasında olan Thüringen'i yağmalar ve Burang (Frank) kağanı I. Sigibert'i [Sak Bant; sak: özenli/ dikkatli, barıt: yücelmiş.] tutsak alırlar. Ancak daha sonra Burangların direnişiyle Avarların genişlemesi durdurulur.

Atları için geniş otlaklar arayan Avarlar, Doğu Roma'dan önce Tuna Irmağı'nın güneyindeki toprakları isterler. Ancak Doğu Roma, Türk Kağanlığı ile olan ilişkilerini bozmamak için bu isteği reddeder. Bunun üzerine Avarlar, sağladığı doğal savunma nedeniyle, gözlerini Karpat Ovasına çevirir. Ancak Karpat havzası daha sonra Kepitler (Gepid) tarafından işgal edilir. 567'de Kepitlerin düşmanları olan Binlilerle (Longobard) bir ittifak kurarak, birlikte Kepit Beyliği'ni yıkarlar. Ardından da Binlileri, Kuzey İtalya'ya göç etmeye ikna ederler. Çeşitli halkları birbirine düşürmeye yönelik entrikalarıyla ünlü olan Doğu Roma, Avarları zengin bir bölge olan Küçük Sak Eli'ndeki ("Scythia Minor"; bugünkü Dobruca) Türklere saldırmaya ikna eder. Bu toprakların çoğunu yağmaladıktan sonra Avarlar, Pannonia'ya geri döner.

Yaklaşık 580 yılına kadar, Avar kağanı Bayan [Bayan: zengin, yüce], Pannonia ile Karpat Havzasında yaşayan Türk boylarının çoğu üzerinde üstünlük kurar. Kağanları Bayan komutasındaki Avarlar bir süre, Doğu Roma'nın Türk boylarının saldırılarına uğrayan kuzeybatı sınırlarını koruma karşılığında haraç alırlar. Doğu Roma İmparatorluğu haraç ödeyemediğinde ya da Avar paralı askerlerini kiralayamadığında, Avarlar Balkan topraklarına baskınlar düzenler. Avarlar 582'de Pannonia'daki önemli bir kale olan Sirmium'u (Doğu Roma'nın kuzeybatı Tuna'daki büyük kalesi olan bugünkü Mitrovitsa) ele geçirirler. Doğu Roma, Bayan'ın oğlu II. Bayan'ın 584'ten sonra istediği vergiyi arttırmayı reddettiğinde ise Avarlar, Tuna Irmağı'nın güneyindeki toprakları işgal eder.

587 yılında Doğu Roma İmparatoru Tiveri'nin kendisine gönderdiği takviye birliklerle Bayan Kağan, Gut boylarını Yunan Yanımadası'nda

yener. Müttefiklik ve anlaşmalar yoluyla Tın (Don) ırmağı ve Baltık bölgelerinde egemenlik kurarlar. Ardından egemenliklerini İlyria ve Dalmaçya'ya kadar genişletirler. 600 yılına gelindiğinde, Avarlar batıda bugünkü Avusturya'dan doğuda Karadeniz Bozkırı'na dek uzanan bir imparatorluk kurmuş olurlar. Sınırları neredeyse Konstantinopolis'e kadar ulaşır. Yalnızca savaş ve ganimetle değil, ticaretten de vergi alarak zenginleşirler. 610 yılında Kuzey İtalya'yı işgal etmeye çalışırlar. Bizans iç savaşının ardından başlayan Doğu Roma-Sasanlı Savaşı (602-628), Part istilasına yol açar ve 615'ten sonra Avarlar, Balkanlar'da istediği gibi at oynatır.

617'de Avarlar Konstantinopolis'e sürpriz bir saldırı başlatır. Şehir merkezini ele geçiremedikleri için şehrin dış mahallelerini yağmalarlar ve 270 binesir alırlar. Doğu Roma'nın Avarlara altın ve mal olarak yaptığı ödemeler, 625 yılında 200 bin solidiye (Doğu Roma altını) ulaşır. 626'da Sasanlılarla birlikte Konstantinopolis'i kuşatırlar, ancak şehri alamazlar. Deniz güçleri olmadan saldırıya geçen ve çok iyi savunulan şehri alamayan Avarlar geri dönmek zorunda kalır. Bu yenilginin ardından, Avarların siyasi ve askeri gücü azalır. Avarlarla, egemenlikleri altındaki Türk boyları arasında savaşlar başlar.

Düşmanları olan Avarları kötü durumda yakalayan Bulgarlar da durumdan yararlanmak ister. Avarların Konstantinopolis önlerinde başarısız olmasının ardından, Batı Karadeniz kıyılarıyla aşağı Tuna boylarına egemen olan Bulgarlar, Avar Kağanlığı'nın tahtını ele geçirmek için yaptıkları savaşta başarısız olunca, kağanlıktan ayrılır. Türk boy birliği, 658'e kadar kağanlığın kuzeyindeki ve batısındaki topraklar üzerindeki etkisini artırır. Bu sırada Kubrat da Oğurların bir kısmını örgütleyerek, Pannonia Ovası'ndaki Avar otoritesini sona erdirmek için başanlı bir ayaklanma başlatır.

Kubrat, 632'de Karadeniz Bozkırı'nda Bulgar Kağanlığı'nı kurar. Aynı zamanda Doğu Roma İmparatoru Heraclius, Avarlarla savaşmak için, Hırvatistan topraklarındaki Doğu Gut Türkleriyle anlaşır. Daha sonra Doğu Gut Türkeri, Dalmaçya'da kendi beyliklerini kurar. Avar Kağanlığı eski büyüklüğünün yansına kadar küçülmüş olsa da, Doğu Gut Türkleriyle yaptığı ittifak sayesinde, batı Tuna havzasının orta kı-

sımlarındaki yönetimini güçlendirerek, etki alanını batıya, Viyana'ya kadar genişletir.

Savaşlar sonucu giderek gerileyen Avar Kağanlığı, önce Pannonia'nın bir kısmını, daha sonra da Karadeniz ve Dalmaçya kıyılarını yitirir. Avar Kağanlığı'nın kesin yenilgisi ise 7. yüzyılın sonunda gelir. Burang (Frank) kağanı Charles'a [Karlıs: yaşlı, saygın] karşı ayaklanan Bavyera Prensi II. Tassilo'nun [Tasılı: taşkın] yardım çağrısıyla savaşa katılan Aparlar, 788 yılında Bavyera ve Kuzey İtalya'yı işgal eder. Böylece Buranglar ile Aparlar arasındaki uzun süren bir savaş dönemi başlar. Ardından da Doğu Gut Türkleri Avarlardan ayrılır ve Buranglarla ittifak kurar. Böylece Avar gücü azalmaya başlar. 791 yılında Gut Türklerinin de katılımıyla Burang ordusu, Avarlara karşı büyük bir saldırı düzenler ve Avar topraklarına girer. Avarlar yenilgiye uğrar, ancak Burang ordusundaki "Sakanlar (Saksonlar)" Avarların yanına geçince durum değişir. Ama Avar Kağanlığı artık dağılmaya başlar.

791'de başlayan bir dizi Burang-Gut saldırısı, sekiz yıl sonra Avar topraklarının işgali ile sona erer. Avarlar, Tuna Irmağı'na ulaşan Burang-Gut ordusundan kaçarken, hastalık Avar atlarının çoğunu öldürür. Bu arada Avarlar arasında kavgalar başlar. 791 yılında Avarlar arasında savaşta alınan başansızlıklardan ötürü bir iktidar kavgası yaşanırken, 796 yılında Avarların Transilvanya'daki merkezi Burangların eline geçer. Teslim olmayı reddederek, Avar Kağanlığı'nı her ne pahasına olursa olsun ayakta tutmak isteyen Avar soyluları direnişi devam ettirseler de, Avar toprakları yağmalanır ve kağanlık yıkılır. Aynı yıl Avar boy beyleri, Hristiyanlığı kabul eder. Avarlar, 796'dan itibaren Buranglara teslim olmaya başlar. Buranglar birçok Avarı vaftiz ederek, Burang İmparatorluğu'na katar.

Buranglar, boyun eğdirdikleri Avarlara Macaristan'da bir kısım toprak verir. Burada yeniden güçlenen Avarlar, 799'da Buranglara karşı ayaklanır, ama bu ayaklanma bastırılır. 804'te Bulgarlar, Transilvanya'nın güneydoğu Avar topraklarını ve güneydoğu Pannonia'yı Orta Tuna Irmağı'na kadar ele geçirir ve buralarda yaşayan Avarlar Tuna Bulgar Hanlığı'nın egemenliği altına girer. Hristiyanlaştırılarak Burangların vasalı durumuna getirilen Avar kağanı Theodorus [Tuğ Taras],

805'te Bulgarlara karşı Buranglardan yardım istedikten sonra ölür ve yerine yine vaftiz edilmiş olan Abraham (eski adıyla Tudun) geçer. Macaristan'da kalan Avarlar daha sonra Macara kanşır.

Avar Kağanlığı

Oğurlar/Oğuzlar

Oğur ya da Oğuz, halk anlamına gelen Eski Türk dilindeki “ug” sözünden eski Türkçedeki -r ve -z çoğul ekleriyle türemiş olan çoğul sözlere. Sümercede de bu söz “ug” biçimindedir ve yine halk anlamına gelir. Eski Türk dilinde -r, -n, -d/-t ve -s/-ş/-z olmak üzere dört tane çoğul eki vardır. Günümüzde artık bunlardan yalnızca -r çoğul ekini L bağlacıyla Lar/Ler olarak kullanıyoruz. Karadeniz Bozkır'ında Oğur olarak söylenmiş olan bu ad, Orta Asya Bozkır'ında Oğuz olarak söylenmiştir. Orhun alfabesinde O ve U harfleri ayrımı olmadığı için, yazıtlardaki bu sözün “uğuz” olarak okunması da yanlış değildir. Çünkü Türk dilindeki O sesi, U sesinden ayrılarak daha geç dönemde ortaya çıkmıştır. O sesinin tam olarak ne zaman ortaya çıktığını bilinmemekle birlikte, MÖ 1. bin yılın erken döneminde gerçekleşmiş olması gerekiyor.

Genel olarak Türk boy birliklerinde her boy, bir ok [ug: halk] ve her ok da bir tuğ sahibi olan “tuğluk” (tuğlu) olarak adlandırılmıştır. Eski Türk dilindeki “tuğ” adı, önder anlamının dışında, bayrak/sancak anlamına da gelir. Örneğin Hun Kağanlığı'nın, bugün artık adı bilinmeyen yönetici boyu da tuğluydu ve Çin kayıtlarında 屠各 olarak geçer. Bu söz, eski Türk dilinde “tuğluk”, bugünkü Mandarin dilinde ise “tuge”

(okunuşu: tu gı) biçiminde okunur. Her ok, önder / yönetici anlamına gelen, kağanın atadığı bir şat ya da şatu tarafından yönetilirdi (İki biçimde de söylenmiştir). Orhun yazıtlarında bu söz, -t oğul ekiyle “şadapıt” (şadlar) biçiminde geçer.

Oğuzların adları Bizans kaynaklarında Kutrigur (Dokuz Oğur), Hunogur (On Oğur), Utigur ya da Uturgur (Otuz Oğur), Bittigur (Beş Oğur), Altziagir (Altı Oğur), Akatzir (Ak Oğur), Sarogur (San Oğur) gibi Oğur birlikleri olarak geçer. Toparlarsak bunlar sırasıyla şöyledir: Ak Oğurlar, San Oğurlar, Beş Oğurlar, Altı Oğurlar, Dokuz Oğurlar, On Oğurlar ve Otuz Oğurlar. Dikkat edilirse, bu kaynaklarda Üç Oğurların adları geçmez. Çünkü onlar Karadeniz Bozkır'ında değil, Orta Asya'nın doğusunda yaşamışlardır. Üç Oğurlar, MÖ 3. yüzyılda Kimer beyliklerinden Orta Asya'ya göçen eski yönetici boylarından biri olan Aşına boyunun, kendine bağlı iki boyla birlikte oluşturduğu Oğur/Oğuz birliğidir. Üç Oğuzlar 6. yüzyılda Türk Kağanlığı'nı kuracaktır.

Bizans kaynaklarına göre 6. yüzyıl ortalarında Kutrigur (Dokuz Oğur), Hunogur (On Oğur) ve Uturgur (Otuz Oğur) boyları Kafkasya'nın kuzeyinde oturuyordu. Bu yer tanımlamasından Karadeniz Bozkır'ının orta ve doğusunu anlamamız gerekiyor. On Oğurlar, On Oğuzlardır. Yani On Ok olarak da adlandırılan Türgeşlerdir. Dokuz Oğurlar da, Dokuz Oğuzlardır. Görüldüğü gibi, Dokuz Oğuzlar ve On Oğuzlar (Türgeşler) Karadeniz Bozkır'ının doğusuyla bugünkü Moğolistan Bozkırı arasındaki geniş topraklarda yaşayan boylardır. En doğuda Dokuz Oğuzlar, onların batısında ise On Oğuzlar yaşamıştır. Otuz Oğuzlar da, On Oğuzların batısında, Karadeniz'in kuzeyinde yaşamıştır.

Otuz Oğuzlar, Batı Türk Kağanlığı'nın dağılmasından sonra Hazar Kağanlığı'nı kuracaktır. Hazar Kağanlığı'nın zayıflaması sırasında Otuz Oğuzlardan ayrılan 21 boy, daha sonra Oğuz Yabguluğu adıyla bağımsız bir devlet kuracaktır. Bunlar kendilerini Oğuz olarak da adlandıracaktır.

Daha önce Daçya'da oturan Beş Oğurlarlar, 6. yüzyıl Doğu Roma kaynaklarına göre Daçya'nın kuzeyine yaşamıştır. Daha önce Beş Oğurlarla birlikte Daçya'da oturan Altı Oğurlar ise, 6. yüzyılda Dinyeper Ir-

mağı kıyısında bulunan Kırım'ın hemen kuzeyindeki Kerson şehri yakınlarına yaşamıştır. Böylece 6. yüzyılda Beş Oğurlarla Altı Oğurların yan yana, Altı Oğurların doğuda, Beş Oğurların da batıda oturdukları ortaya çıkıyor. 731 yılından başlayarak dikilmeye başlanan Orhun yazıtlarında Beş Oğuz ve Altı Oğuz adları geçmez. Demek ki, bu boylar hiçbir zaman doğuya göç etmemiş, hep Dinyeper'in güneyiyle Romanya arasındaki topraklarda yaşamıştır. Beş Oğurlar ve Altı Oğurlar, daha sonra Kubrat önderliğinde Bulgar Kağanlığı'nı kuracaktır.

Yine Bizans kaynaklarına göre, Okyanus kıyısındaki Estlerin güneyinde ise, çok savaşçı bir boy olan Akatzirler (Ak Oğurlar) oturuyordu. Buradan, Ak Oğurların o dönemde yine Daçya'nın kuzeyinde yaşadıklarını anlıyoruz. Avrupa Kun Kağanlığı'nı kurmuş olan Ak Oğurlar, günümüzde ağırlıklı Moldava'da yaşayan, ancak Batı Ukrayna, Romanya ve Bulgaristan'da da bulunan Gagavuzların atalarıdır. Sümercede parlak anlamına gelen "gug", "kug" ya da "kuk" biçiminde söylenen sözden, daha sonra "ak" ve "gök" sözleri türemiştir (Örneğin Tongukuk, donu gök, yani giysisi parlak demektir). Ak Oğur adı, daha sonra Gök Oğuz ve giderek Gagavuz biçimine dönüşmüştür.

6. yüzyıl Doğu Roma kaynaklarında San Oğurlara ilişkin verilen bilgilere göre ise, yeni bir yurt arayan Saragurlar, ilerlerler ve Akatzir (Ak Oğur) Hunlarına rastlar. Savaşıp onları yenerek kendilerine bağlı kırlarlar. Böylece San Oğurların da Ak Oğurlar gibi Karadeniz bozkırlarının batısında oturduklarını anlıyoruz. San Oğurlar daha sonra Uroglarla birleşerek Macar Kağanlığı'nı kuracaktır.

Oğur ya da Oğuz adlı boy birlikleri, Avrupa Kun Kağanlığı'nın 469 yılında dağılmasının hemen ardından, 480 yılında Bizans'a saldırmaya başlar. Ancak ağır bir yenilgiye uğratılırlar. Daha sonra 493 yılında Tarkya'ya başarılı bir saldırı yaparlar. Bir sonraki saldırıları ise 499'da gerçekleşir. 502 yılında İlirya'ya ve Trakya'ya saldıran Oğurlar, Bizans'ın karşılık vermesine fırsat kalmadan ganimetleriyle birlikte geri çekilir. 530'da yeniden İlirya'ya gelen Oğurlar, burada yenilgiye uğrayıp geri çekilirler.

Ardından, Orta Asya'da 552 yılında kurulan Türk Kağanlığı'nın hızla batıya doğru genişlemesiyle, onların egemenliği altına girerek,

Türk Kağanlığı'nın batı kanadını oluşturlar. Bugünkü Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Polonya, Ukrayna ve Romanya topraklarını kapsayan Karpat Havzası'nın 567'de Avarların eline geçmesi üzerine, buralarda yaşayan Oğur boyları da onların egemenliği altına girer. Bunlar Beş Oğurlar, Altı Oğurlar, Ak Oğurlar, San Oğurlar ve Sak/Gut Türk boylandır. Selanik'in 618'de Avarlar tarafından ikinci kez kuşatılması sırasında bu Oğur boyları da yer alır. İstanbul'un 626'da Avarlar tarafından yapılan ve başarısızlıkla sonuçlanan on günlük kuşatmasına da katılırlar.

7. yüzyıla ait Bizans kaynaklarındaki bilgilere göre Karadeniz Bozkırındaki kimi Oğur boyları Sabirlerle (Suvarlarla) de birleşerek Bulgar adlı bir birlik kurar. "Burada Türk ve Bulgar boyları bulunuyordu. Ancak bunlar oradan geçen ırmakların adlarına göre Kup'i Bulgar, Duçi Bulgar, Olxontor Bulgar ve Ç'dar Bulgar olarak adlandırılmışlardır. Doğuya doğru da Savirler (Sabirler/Subarlar) At'l (İtil) İramağı'na kadar olan bölgede oturuyordu. Bu ırmak Sarmat ve İskitler ülkesi arasında bir sınır oluşturunuyordu."^[1]

Şerif Baştaş'ın yorumuna göre, "On Oğurların bir kısmı 6. yüzyılda Kuzey Kafkasya'ya göçtükten sonra kendilerine katılan Sabir artıklarıyla birlikte Otuz Oğuz boy birliğini oluşturlar. Kafkasların kuzeyinde bundan sonra On Oğur ve Sabir adlandırmaları kaybolur ve Otuz Oğuzlar adı anılmaya başlar. Bunlar daha bir yüzyıl sonra Hazar Kağanlığı'nın buyruğu altına girinceye kadar burada On Oğur-Bulgar devletinin başkanlığını yaparlar. Avarlar Sabirlerin yurdundan çekildikten sonra buralar Göktürk Kağanlığı egemenliğine geçer."^[2]

Uturgur (Otuz Oğur) adını On Oğur adı ile karıştıran Şerif Baştaş her ne kadar Otuz Oğurlarla ilgili yanlış bir yorum yapmış olsa da, yazdıklarını stizgeçten geçirirsek, Karadeniz Bozkırlarında Oğurlardan bir grup (Beş Oğurlarla Altı Oğurlar), Sabirleri de yanlarına alarak önce Bulgar Birliği'ni kurar. 6. yüzyılın ilk yarısında Bulgarlar ara sıra Bizans İmparatorluğu'na baskınlar düzenler. Daha sonra bu Türk boyları, Türk Kağanlığı'nın egemenliği altına girer. Otuz Oğurlar, Sabirlerden geriye kalan boylarla birleşirler ve buradaki eski Sabir şehirleri Semender ve Balancar Hazar Kağanlığı'nın eline geçer.

Oğurlar, Türk Kağanlığı'nın 582 yılında Batı ve Doğu Kağanlıkları olarak ikiye ayrılmasından sonra bu kez de Batı Türk Kağanlığı'nın egemenliği altına girer. Batı Türk Kağanlığı'nın 628 yılında dağılmasından sonra Oğurlar, Karadeniz Bozkır'ında aşağı yukarı aynı zaman diliminde ikiye ayrılmış halde bağımsızlıklarını ilan eder. Hızla siyasi ve askeri gücünü genişleten Otuz Oğurlar doğuda Hazar Kağanlığını, Beş Oğurlarla Altı Oğurlar da Kubrat önderliğinde batıda Bulgar Kağanlığı'nı kurar. Böylece Oğurlar, Hazar ve Bulgar kağanlıkları adı altında ikiye bölünür. Kurulan bu iki kağanlık da aynı topraklar üzerinde yan yana, yani Karadeniz Bozkır'ındadır. Bu nedenle Türk tarihinde sık sık görüldüğü gibi, bunlardan biri, ya daha güçlü olanın egemenliği altına girecek ya da o toprakları terk edecektir. Sonunda Bulgar Kağanlığı 36 yıl kadar varlığını sürdürecektir ve ardından Hazar Kağanlığı'nın baskısıyla dağılacaktır.

Orhun yazıtlarında, batıda Balkanlar ve Karadeniz Bozkır'ında yaşamış olan öteki Oğur/Oğuz boylarının adları geçmez. İkinci Türk Kağanlığı döneminde dikilmiş olan Orhun yazıtlarında geçen Oğuz sözü, yalnızca Dokuz Oğuz, On Oğuz (On Ok ya da Türgeş) ve Üç Oğuz boy birlikleri için kullanılmıştır. Çünkü bu dönemde Aşina boyunun kurduğu kağanlığın egemenlik altına aldığı Oğuz boyları yalnızca bunlardır. Bazen de bunlardan yalnızca Oğuz diye de söz edilir.

Dokuz Oğuzlarla On Oğuzlar, daha sonra Karluklarla birlikte Karahanlı Devleti altında birleştirildiği için 11. yüzyılda Kaşgarlı Mahmut onlardan artık Oğuzlar diye söz etmez. Kaşgarlı Mahmut'un Divanı Lügati't-Türk adlı eserinde sözünü ettiği Oğuzlar, Dokuz Oğuzlarla On Oğuzlar değil, Karadeniz bozkırlarında yaşayan öteki Oğuz boylarıdır. Bunlar Otuz Oğuzlardan ayrılmış olan Yirmi İki Oğuzlardır. Bölgede o dönemde bundan başka da bir Oğur/Oğuz birliği artık kalmamıştır. Kaşgarlı da zaten bu birlikten ya Oğuzlar ya da Yirmi İki diye söz eder. Ancak Peçenekler bu birlikten ayrıldığı için onları sık sık Oğuzlardan ayrı bir boy olarak da sayar.

Kaşgarlı Oğuz maddesinde şöyle yazar: "Oğuz. Bir Türk kavmi; Türkmen. 22 boydan oluşur. Bunların başı Kırıklardır. Bizim şimdiki kağanlarımız da bu koldandır." Kaşgarlı yirmi iki Oğuz boyunu şöyle sıralar: Kırık, Kayıg, Bayundur, İve, Salgur, Afşar, Begtili, Bügdüz,

Bayat, Yazgır, Eymür, Karabölük, Alkabölük, İğdir, Üregir, Tatırğa, Ula Yundlug, Tüger, Beçenek, Çuvuldur, Çepni ve Çarukluk.

Kaşgarlı, sözlüğün Türkmen maddesinde ise şöyle yazar: “Türkmen. Bunlar Oğuzlardır. Türkmenler gerçekte yirmi dört boydur, ancak iki boydan oluşan Xalaçlar kimi kez bunlardan ayrıldıkları için kendileri Oğuz sayılmaz. Bunlar Xalaçlardan bir bölüktür.”^[3] Kaşgarlı'nın 24 boydan oluştuğunu söylediği Türkmenler, Yirmi İkiler ile Kıpçaklar ve Halaçların birliğinden oluşur. Türkmen, “Türk olan” demektir. Türk dilindeki “olan” anlamına gelen -man/-men yapım ekiyle addan türetilmiş bir addır; şişman, karaman, ataman, küçümen, kösemen vb gibi.

Kaşgarlı'ya göre Oğuzlarla Kıpçaklar, Halaçlardan bir bölüktür. Kaşgarlı'nın yazdıkları biraz karmaşık gibi gözükse de, aslında anlatmak istediği oldukça açıktır: Türkmenler gerçekte 24 boydur, bunlardan 22'si birlik oluşturdukları için kendilerini Oğuz olarak adlandırır, öteki iki boy da Kıpçaklar ve Halaçlardır. Bu iki boy “kimi kez Oğuzlardan ayrıldıkları için Oğuz sayılmazlar.” Böylece Kıpçaklarla Halaçların da aslında Oğuz birliği içinde olduklarını, ancak kimi kez Oğuzlardan ayrıldıkları için, daha açık bir deyişle Oğuz birliğine pek sadık kalmadıkları ve sık sık birlikten ayrılıp, kendi başına buyruk davrandıkları için Oğuz sayılmadıklarını anlatmaya çalışır Kaşgarlı.

Kaşgarlı'ya göre Oğuzca, Türk dilleri içinde en yalın olanıdır. Avrupa'da yaşamış olan Türklerin dili Asya'daki Türk lehçelerinden biraz değişik bir fonetik yapı göstermektedir. Batı Türkleri, binlerce yıldır Karadeniz bozkırlarında ve Doğu Avrupa'da yaşamışlardır. Kaşgarlı bu konuyu şöyle anlatır:

“Oğuzlarla Kıpçaklar, ق (qa) ي (ya) خ (xa) ya çevirirler. Oğuzlarla Kıpçaklar baş tarafta ي (ye) harfi bulunan sözlerin ilk harfini ا (elif) harfine ya da چ (cim) harfine dönüştürürler. Öbür Türklerin yelgin (yolcu) dediğine Oğuzlarla Kıpçaklar elkin, yılığ (ılık) dediğine ılığ der. Bunun gibi öteki Türklerin yincü (inci) dediğine Oğuzlarla Kıpçaklar cincü, yogdu (deve tüyü) dediğine cugdu der. Söz başında bulunan م (mim) harfini Oğuzlarla Kıpçaklar ب (be) harfine çevirir. Öteki Türklerin men bardım (ben

[1] Şerif Baştav, Sabir Türkleri, Belleken, s.70, 1941.

[2] Şerif Baştav, Sabir Türkleri, Belleken, s.72, 1941.

[3] Kaşgarlı Mahmut, Divan-ı Lugat it-Türk.

vardım) dediğine Oğuzlarla Kıpçaklar ben bardım, mün (çorba) dediğine bün der. Sözlerdeki ɔ (te) harfini ɔ (dal) harfine çevirirler. Türklerin tewey (deve) dediğine, bunlar devey; öt (delik, geçit, zaman) dediğine öd der.”

Ancak daha sonraki yüzyıl içinde Türkmencede söz başlarındaki c sesleri, y seslerine dönüşmüştür. 14. yüzyılda Selçuklu Oğuzcasında ve Kölemen Kıpçakçasında c sesiyle başlayan sözler artık yoktur. Yine bu yüzyılda İdil ırmağının aşağı havzasında misyonerlik faaliyetleri gösteren Fransiskan rahiplerinin Kıpçak Türkçesi ile yazdıkları bir sözlük olan Codex Cumanicus'ta ise, çok az sayıda c sesi ile başlayan söz kalmıştır; cemiş (yemiş), cıgıl (yığıl), cıl (yıl), cılan (yılan), cırt (yırt), cıy (yığ) gibi.

Bulgar Kağanlığı

Bulgar adı; bulamak, kızdırmak, öfkelenmek, sinirlendirmek, can sıkılmak anlamlarına gelen “bulgamak” (bulamak) sözünden gelir. Eski Türk dilinde bu kökten türeyen “bulgak” ve “bulgaş” sözleri de, 'düşman gelmesi yüzünden halk arasına düşen kanışıklık' anlamına gelir. Bu açıdan Bulgar adı; bulandıran, öfkeleniren, kanışıklık yaratan gibi anlamlar içerir. Bulgarların Beş Oğurlar, Altı Oğurlar ve Suvarların bir kısmından oluştuğu dikkate alırsa (bu birliğe daha sonra Balkanlar'daki diğer Türk boyları da katılmıştır), bu ad etnik bir ad değil, kendilerine verdikleri bir sandır. Aynı Kun, Gut, Hazar ya da Mongol gibi. Ancak ilerki yüzyıllarda bu boyların Slavlaşmasından sonra bu san, onların etnik adı haline geldi. Bugün yanlış olarak Bulgarlara “Dulo Boyu” gibi adlar takılıyor. Dulo, tuğluk (tuğlu) sözünden bozulmuştur. Her Türk boyu gibi, Bulgar birliğini oluşturan boylar da tuğluydu.

Bulgar kağanlığı 632 yılında Beş Oğurları, Altı Oğurları ve Suvarları birleştirerek bir bayrak altında toplayan Kubrat tarafından kurulur. [Kubrat ya da Kubarat; Türk dilinde kaba, kubat/kobut, ve şişkin/kabank anlamlarına gelen “kuba” sözünden gelir ve iri yarı demektir.]. Kubrat, yaşamının ilk yıllarını İstanbul'daki Bizans İmparatorluğu sarayında geçirir. 7. yüzyılda yaşayan Bizanslı tarihçi Ioannis Nikiou, Kubrat hakkında şunları söyler:

“Bu bölüm, imparatorluk sarayına alınarak Hristiyan topluluğunun içerisinde büyüyüp Konstantinopolis'te vaftiz edilen Organa'nın [Argan ya da Arkın] yeğeni ve Hunların başı Kubrat'la ilgilidir. Kubrat ve ondan daha büyük olan Herakleios arasında büyük bir muhabbet ve barış iklimi hâkimdi. Herakleios öldükten sonra, Kubrat onun oğullarına ve eşi İmparatoriçe Martina'ya büyük bir şefkat gösterdi. Böylece Herakleios'a olan nezaketini kanıtladı. O, kendisine yeni bir hayat bahşeden vaftizin kutsal erdemleri sayesinde barbarları ve kâfirleri dize getirdi. Şimdi, Konstantinopolislilerin karşı çıkmasına rağmen onun Herakleios'un oğlu İmparator Konstantinos'un haklarını savunduğu söyleniyor.”^[1]

Kubrat'ın İstanbul'daki çocukluk ve gençlik dönemi hakkındaki bilgiler net olmamakla birlikte, Hristiyanlığı 619 yılında kabul ettiği sanılıyor. Kubrat'ın Bizans sarayına verilmesi, Organa ve Herakleios tarafından Avar ve Sasanlılara karşı kurulacak bir ittifak için yetiştirilmesi amacıyla atılan bir adım olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca Herakleios'un bozkırlardan gelen öteki halklarla yaptığı ittifaklar dikkate alındığında, bu durum, Konstantinopolis'in güvenliğinin sağlanmasına yönelik bir adım olarak da gözükmektedir. Patrik I. Nikeforos'a göre, Kubrat 635'te, Herakleios ile yaptığı anlaşma çerçevesinde Avarlara karşı büyük bir ayaklanma başlatır.^[2]

“I. Nikeforos'a göre, Kubrat'ın beş oğlu vardır. Bunlar Batbayan [Batu Bayan], Kotrak, İşbara ve adı bu eserde anılmayan ancak Kubrat'ın oğlu olduğu düşünülen Kubar ve Alzak'tır. Kubrat'ın oğullarına yaptığı: 'Asla birbirinizden ve bu topraklardan ayrılmayın, ancak bu şekilde uyumlu kalabilirseniz, gücünüze sahip çıkabilir ve egemenliğinizi güçlendirebilirsiniz.' biçimindeki vasiyetine karşın, Hazar Kağanlığı'nın ve iç baskıların sonucunda, Kubrat'ın ölümünden sonra çocukları dağılır.”^[3]

Aynı topraklarda iki ayrı Türk kağanlığı, egemenlik kavgası yüzünden uzun süre bir arada yaşayamaz. Kubrat Han'ın 665 yılında ölmesinden sonra, Hazar Kağanlığı'nın baskısı sonucunda Bulgar Kağanlığı

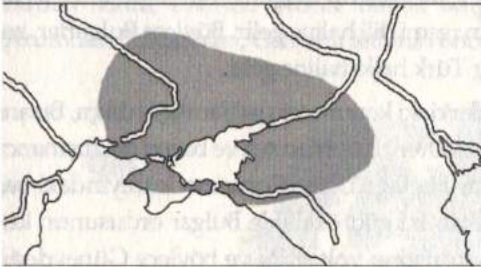
[1] John, Bishop of Nikiu: Chronicle. London (1916). English Translation.

[2] John, Bishop of Nikiu: Chronicle. London (1916). English Translation.

[3] John, Bishop of Nikiu: Chronicle. London (1916). English Translation.

668 yılında yıkılır ve ardından Bulgarlar bölünür. Kubrat Han'ın beş oğlu birbirlerinden ayrılır. En büyükleri olan Batbayan ata yurdunda kalır. İkinci oğul Kotrak, Don Irmağı'nı geçerek orada yerleşir. Üçüncü oğul olan Asparuh, Dinyeper'i ve Dinyester'i geçerek Tuna'nın denize dökülen kısmında yerleşir. Dördüncü oğul (ya Kubar ya da Alzak, hangisi olduğu bilinmiyor), günümüzde çoğunluğu Macaristan'da olmak üzere, Avusturya, Hırvatistan, Sırbistan, Slovenya ve Bosna-Hersek sınırları içerisinde olan Pannonia'ya göçer ve Avar Kağanı'nın egemenliği altına girer. Beşinci oğul ise, Bizans İmparatorluğu'nun İtalya'daki güç merkezi olan Ravenna Valiliği topraklarına yerleşir ve Bizans'a vergi vermekle yükümlü olur.

Ancak Batbayan ve Asparuh dışındaki oğullarla ilgili verilen bilgilerin pek doğru olmaması gerekiyor. Benim görüşüme göre, Batbayan ile Kotrak, Beş Oğurlar ile Suvarların bir bölümünü alarak kuzeyde kalmış, diğer üç oğlan da Altı Oğurlar ile Suvarların bir bölümünü alarak Tuna Havzası'na göç etmiştir. Tuna Bulgar ve İdil Bulgar hanlıklarının kuruluşları, bu görüşümü doğrulamaktadır.

Bulgar Kağanlığı

Tuna Bulgar Hanlığı

Kubrat Han'ın üçüncü oğul Asparuh [Aşbank: beslenmiş, semiz], kendine bağlı olan Altı Oğurlar ile Suvarların bir bölümüyle birlikte Aşağı Tuna'da önce Avar ileri karakollarıyla savaştıktan sonra Tuna deltasını egemenliği altına alır. Doğu Roma, Tuna hattını geçmelerini engellemek için her çareye başvururken, diğer yanda Arap donanmasının 673 ve 677 arasında İstanbul'u beş kez kuşatması, Balkanlar'daki olaylar yerine dikkatleri başka yöne çeker. Arapların saldınsını başarıyla

geri püskürttükten sonra Bulgarlara karşı harekete geçen IV. Konstantin 680'de savaş donarımını Tuna deltasına gönderir. Ancak Aşbank başanlı bir savunma gösterip karşı saldırıya geçtikten sonra Tuna ve Balkan Dağları ile çevrili bölgeyi eline geçirir ve 681'de yapılan barış antlaşmasıyla Bizans bu durumu kabullenir. Bu aynı zamanda, Tuna Bulgarlarının tanındığı anlamına da gelir.

Bulgar Hanlığı, bölgede kendilerinden daha kalabalık olan Doğu Gut Türklerini de egemenliği altına alır. Gut Türklerinin kendi boy beylerini desteklemelerine izin veren hanlık, karşılığında onlardan vergi ve orduya askerler alır. Hanlık, Doğu Gut Türklerinin bir kısmını Avar Kağanlığı karşısında sınırı korumak için batıya yerleştirilirken, bir kısmını da Bizans İmparatorluğu sınırındaki geçişleri korumak için doğu Balkan Dağları'na yerleştirir. Bulgar hanı Boris [Bars] önce 865'te, daha sonra ise kesin olarak 870'te Hristiyanlığı kabul eder. Böylece Tuna Bulgarları Bizans kültürünün ilgi alanına dahil olur ve Hristiyanlığı kabul etmeleri yeni kültür çevresine uyum sağlama sürecini de hızlandırır. Türklerin 870'te Hristiyanlığı benimsemeye başlamasından sonraki yüzyıllar içinde, Kiril ve Methodyos kardeşlerin oluşturduğu kilise dili Slavca, giderek Bulgar Hanlığı'nın resmi dili haline gelir. Böylece Bulgarlar, zamanla Slavca konuşan bir Türk halkı haline gelir.

Bulgar Hanlığı Balkanlar'daki konumunu sağlamlaştırdıkça, Bizans İmparatorluğu ile yüzyıllar süren, bazen dostça ve bazen de düşmanca bir etkileşime girer. Bulgar Hanlığı, Doğu Roma'nın kuzeyindeki baş düşmanı olarak ortaya çıkar. İki güç, özellikle Bulgar ordusunun kuşatmayı kırdığı ve Arap ordusunu yok ettiği ve böylece Güneydoğu Avrupa'nın Arap istilasını engellediği İkinci Arap Konstantinopolis Kuşatması sırasında barış ve ittifak dönemleri yaşar. Avar Kağanlığı'nın dağılmasından sonra ülke sınırları, kuzeybatısındaki bölgesini Pannonia Ovası'na dek genişler. Daha sonra Bulgarlar Peçeneklerin ve Kıpçakların ilerleyişiyle yüzleşir ve Macarlar üzerinde bir zafer kazanır.

9. yüzyılın sonları ve 10. yüzyılın başlarında, I. Simeon [Semen: sağaltan, iyileştiren] Bizanslılar üzerinde bir dizi zafer kazanır ve ülkeyi en geniş sınırlarına ulaştırır. 917'de Anchialus Savaşı'nda Doğu Roma ordusunun imha edilmesinden sonra Bulgarlar 923 ve 924'te Konstan-

tinopolis'i kuşatır. Ancak Romalılar toparlanırlar ve 1014'te II. Basil, Kleidion Savaş'ında Bulgarları yener. 1018'e gelindiğinde, son Bulgar kaleleri Bizans İmparatorluğu'na teslim olur ve Birinci Tuna Bulgar Hanlığı ortadan kalkar.

Bunu 1185 yılında İkinci Tuna Bulgar Devleti izler. İkinci Tuna Bulgar Devleti, 1185 ile 1396 yılları arasında var olan bir orta çağ Bulgar devletidir. 14. yüzyılın sonlarında ve 15. yüzyılın başlarında Osmanlılar tarafından kademeli olarak fethedilmeden önce Çar Kaloyan ve II. Ivan Asen altında gücünün zirvesine ulaşır. 1256 yılına kadar, İkinci Bulgar Devleti Balkanlar'daki baskın güç olur ve Bizans İmparatorluğu'nu birkaç büyük savaşta yenilgiye uğratar. 1205 yılında Çar Kaloyan yeni kurulan Latin İmparatorluğunu Edirne Savaş'ında yener. Yeğeni II. Ivan Asen, Epiros'u yener ve Bulgar Devleti'ni yeniden bölgesel bir güç haline getirir. Yönetimi sırasında Bulgaristan, Adriyatik'ten Karadeniz'e dek yayılır ve ekonomi gelişir. Bununla birlikte, 13. yüzyılın sonlarında devlet Moğol, Doğu Roma, Macar ve Sırp istilalarının yanı sıra iç huzursuzluk ve isyanlarla geriler. 14. yüzyılda geçici bir iyileşme ve istikrardan sonra, merkezi otorite birçok bölgede giderek güç yitirir. Ardından Bulgaristan, Osmanlı fethinin öncesinde üçe bölünür.

Tuna Bulgar Hanlığı

İdil Bulgar Hanlığı

Hazar Kağanlığı'nı kuran Otuz Oğurlar, Karadeniz'e kadar olan boyları, bu arada Batbayan'ı da egemenlikleri altına alarak onları yıllık vergi ödemeye mecbur eder. Kendine bağlı olan Beş Oğurlar ile Suvarların bir bölümüyle birlikte Batbayan, Hazar Kağanlığı'nın egemenliğini kabul ederek kuzeye göç eder ve İdil bölgesine, Kazan çevresine yerleşir. İdil Bugarları, Hazar Kağanlığı'nın zayıfladığı sırada, 965 yılında bağımsızlığını kazanarak bir hanlık kurar. Suvarlar da (gelecekteki Çuvaşlar) bu hanlık içindedir. 1236 yılında Cengiz Han'ın Tatar istilasına kadar İdil ve Kama ırmaklarının birleştiği bölgede devlet kurmuş olan İdil Bulgarları, 922'de İslamiyet'i resmen kabul eder. Böylece İdil Bulgarları, İslamı kabul eden ilk Türk topluluğu olur. Kaşgarlı'nın Divan-ı Lugat it-Türk adlı eserinde sözünü ettiği Bulgarlar, Başgırtlar ve Suvarlar bunlardır. Suvarlar daha sonraki yüzyıllarda Rusların baskısıyla Beş Oğurların bir kısmıyla birlikte Hristiyanlığı kabul eder. Bunlar günümüzdeki Çuvaşlar ve Hristiyan Tatarlardır.

İslamiyet'in kabulü, Yahudi olan Hazar Kağanlığı'na karşı atılmış önemli bir adım olur. Öte yandan bu durum, Bulgar şehirlerinin güçlenmesine ve İdil Bulgarlarının para basmasına önemli ölçüde katkıda bulunur. Urus Kağanlığı'nın 965'te İdil Bulgar Hanlığı ve Hazar Kağanlığı'na karşı saldırıya geçmesi sonucunda Hazar Kağanlığı yara alsa da, bu ağır yenilgi İdil Bulgarlarını pek etkilemez. Tersine, kendi devletleri bu dönemden başlamak üzere Doğu Avrupa ile Araplar arasındaki ticaretin merkezi durumuna gelir.

İdil Bulgarları, Urus Türklerinin Hristiyanlaşmasından önce, 922-66 yılları arasında İslam'ı kabul ederler. 921'de Almış Han, Halife'ye dini eğitim isteyen bir büyükelçi gönderir. Elçi ertesi yıl İbn Fadlan'la birlikte geri döner. İdil Bulgarları, Urus Kağanı I. Balat İmir'in (Vladimir) İslamiyet'i kabul etmesi için çok uğraşır. Ancak Balat İmir, "Urus halkının hayatlarının en büyük sevinci" olduğunu söylediği alkolden vazgeçme fikrini reddeder. Bunlar söylentiler tabii!

İdil Bulgar Hanlığı, Haçlı seferlerinden önce Avrupa ve Asya arasındaki ticaretin çoğunu kontrol eder. Başkent Bulgar, İslam dünyasının en büyük merkezleriyle büyüklük ve servet açısından rekabet eden gelişmiş bir şehir haline gelir. Bulgar'ın ticaret ortakları kuzeyde İskandi-

navyahlılar, Uroglar ve Nenetslerlere, güneyde Bağdat ve Konstantinopolis'e, Batı Avrupa'dan Doğu'da Çin'e kadar birçok bölge olur. Diğer büyük şehirler arasında Biler, Suvar, Kaşan ve Cüketağ bulunur. Modern şehirler Kazan ve Yelebuğa, İdil Bulgar Hanlığı'nın sınır kaleleri olarak kurulur. İdil Bulgar şehirlerinden bazıları hala bulunmamıştır, ancak eski Doğu Slav kaynaklarında belirtilmiştir. Bunlar: Aşlı, Tuxçin, İbrahim, Taw (Dağ) gibi şehirlerdir. Bunlardan kimileri Altın Orda istilası sırasında ve sonrasında yıkılır.

Urus Kağanlığı'nın batıdaki beylikleri askeri tehdit oluşturmaya başlar. 11. yüzyılda ülke, Urus baskınlarıyla yıkıma uğrar. Daha sonra 12. ve 13. yüzyılların başında, doğu sınırlarını savunmak isteyen Vladimir-Suzdal knezleri, sistematik olarak Bulgar şehirlerini yağmalar. Batıdaki Urus saldırıları sonucu İdil Bulgarları başkentlerini Bulgar'dan Biler'a taşımak zorunda kalır.

Ardından Tatarlar (Moğol Kağanlığı), İdil Bulgarlarına ilk olarak Kalka kıyısındaki çatışmadan sonra saldırır. İdil Bulgarları ise onları tuzağa düşürerek bozguna uğratar. 1223'te Samara yakınlarında Subutay Bağatur'un oğlu Uran'ın komutasındaki Tatar ordusunun akıncıları İdil Bulgar Hanlığı'na girer. Ancak Samara Bend Savaşı'nda yenilirler. Tatarlar 1229'da ve 1232'de İdil Bulgarlarının güney ve doğu sınırlarını işgal ederken Vladimir-Suzdal Knezliği de onları batıdan sıkıştırır. 1236'da, Tatarlar geri döner ve beş yıl içinde tüm ülkeye boyun eğdirir. Böylece Tatarların 1236'da Avrupa'ya karşı başlattıkları toplu saldırının ilk adımı İdil Bulgar Hanlığı olur.

İdil Bulgarları bundan sonra Altın Orda'nın bir parçası durumuna gelse de, önemli ticari ve kültürel rollerini sürdürür. İdil ve Kama ırmağının birleştiği yerin yakınlarındaki Bulgar şehri aşamalı olarak merkezleri durumuna gelir. Hanlık birkaç beyliğe ayrılır, ancak her biri Altın Orda'nın vasalı olur ve biraz özerklik kazanır. 1430'larda Kazan Hanlığı, bu beyliklerin en önemlisi olarak kurulur. Doğu Roma kaynaklarında Karadeniz Bozkırı'nda kalan Bulgarların yurduyla aynı olduğu düşünülebilecek olan Kara Bulgaria adlı bir ülkeden söz edilir. Balkarlar, Kubrat'la Bulgar Birliği'ne katılan ve daha sonra Kafkasya'ya yerleşen bir Suvar boyu olmalıdır. Ancak günümüzün Balkarları da Eski Tatarlarla karışarak ortaya çıkmıştır.

dan sınırlandırıldı. İbn Fadlan'a göre Başgırtlar, savaşı ve güçlü insanlardı. Sığır yetiştiriciliği ile uğraşırlardı.

Zeki Velidi Toğan Başgırtların Tarihi adlı kitabının "İslam Kaynaklarına Göre Başgırtlar" başlıklı kısmında şunları yazar: "İstakhrî, Başgırtları 'Oğuzların sonunda' yani Aral-Hazar arasında yaşayan Oğuzların kuzey tarafında, onlara bitişik olarak yaşayan ve kimseyi yanlarına sokmamak için uygun yerlerde Bulgarlara bağlı olarak yaşayan ve sayıları (yani askerleri) iki bini geçmeyen bir boy olarak tarif eder. Al-Birunî de Başgırtların yaşadığı ülkeyi 'Başgırt Dağları' (Cibâl-i Başkhurt) diye adlandırır ve bu boyun, İbn Fadlân'da olduğu gibi Yayık Peçeneklerine komşu olmak üzere İdil, Bulgar ve Suvarların doğusunda yaşadığını söyler. Bu dağların adı olan 'Ural' sözüne 13. yüzyılda Çinggizlilerden Şibanoğulları ulusunun sınırlarının tarifinde, Ebûlgazi Han tarihinde ve Nogay destanlarında rastlanıyor."

1236'da Cengiz Han, İdil Bulgarlarının topraklarını ele geçirir. Bu topraklarının tümü, 13. ve 14. yüzyıllarda Altın Orda'nın bir parçası durumuna gelir. Batu Han'ın kardeşi Şeybani, Ural Dağları'nın doğusundaki Başgırt topraklarını alır. Moğol İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra ise Başgırtların toprakları, 15. yüzyılda kurulan Nogay Orda, Kazan Hanlığı ve Sibir Hanlığı arasında bölüşülür. Rusya 1552'de Kazan Hanlığı'nı ele geçirdikten sonra, 1554-1557 yılları arasında Başgırtlar da Rusların egemenliğine girer.

Suvarlar

Suvarlar Karadeniz Bozkırı'na geldikten sonra Oğuzlarla birlikte hareket etmiştir. Suvarlar, antik çağdaki Subarların ardıllarıdır. Sümer uygarlığı ortadan kalktıktan sonra yazılı kaynaklara geçmiş olan Subarlar, Mezopotamya'nın kuzeyinde, Yukarı Dicle bölgesinde yaşamıştır. Sümerce "subar", gövde demektir. Hakkında çok az şey bilinen Subarların, Sümer uygarlığının dağılmasından sonra tarih sahnesine çıkmış oldukları dikkate alınırsa, Sümerlilerin sağ kalan ardılları olmaları olasılığı güçlenir. Bu halk daha sonra kuzeye göçererek Batı Sibirya'ya yayılır. Sibirya adı, Subar adından gelir. Kaşgarlı Mahmut 11. yüzyıldaki Türk boylarını sayarken, onlardan Suvarlar olarak söz eder. Türk di-

linde sık görülen b-v ses dönüşümünü burada da görmekteyiz (bar-var, ber-ver gibi). Doğu Roma kaynaklarında Sabirler olarak geçen Suvarlar, Asya Kun ("Hun") Kağanlığı'na bağlı Türk topluluklarından biriydi. 461-465 yılları arasında Aparların baskısı sonucunda yurtlarını terk ederek batıya doğru göçerler ve Tobol ile İşim ırmakları çevresinde yerleşirler. Ob ve İrtiş bölgesindeki On Oğurlara saldırarak onları batıya sürerler. Onoğurlar, San Oğurları önlerine katarak batıya doğru yönelir ve Suvarlar da onları izleyerek, Yayık ve İdil ırmaklarını geçer. Bu bölgeye yerleştikten sonra, burada yaşayan Urog boyları üzerinde büyük bir kültürel etkiye bulunurlar.

Günümüzün Çuvaş Türkleri, Batbayan'la birlikte İdil çevresine yerleşmiş olan Suvarların ardıllarıdır. Çuvaş adı, Suvar sözünden ş-r ses dönüşümüyle evrilmiştir; Suvar > Suvaş > Çuvaş. Sümerceden evrilen ve öteki Türk lehçelerinde artık kullanılmayan birçok söz bugün Çuvaşçada halen yaşamaktadır. Örneğin Sümerce-Çuvaşça olarak ngiri-ura (ayak), aşur-suroh (koyun), abbun-avon (tahıl), mal-mal (ön), şid-şut (san, sayı), şulalum-şiloh (ceza; günah), sar-şır (yazmak), etutum-tettem (karanlık), mamud-ömöt (düş; rüya), enaşe-inşe (uzun), minu-mön (ne), meşe-oşa (nereye) bu sözlerden kimileridir.

Suvarların bir bölümü 503 yılında Doğu Avrupa'ya doğru yayılır. Bir bölümü de 515 yılında Karadeniz'in kuzeyine ve Kafkasya'ya yerleşir ve buradan Doğu Roma eyaletlerini yağmalamaya başlar. Beyleri Balak yönetiminde önemli zaferler kazanırlar. Bu sıralarda süren Doğu Roma-Sasanlı savaşları sırasında Suvarlar, Sasanlılarla anlaşıp Doğu Roma'ya saldırırlar. 516 yılında Kafkasları aşarak buraları yağmalarlar ve oradan Anadolu'ya girerek Kayseri, Konya, Kapadokya bölgelerine kadar ilerlerler. Elleri geçen Roma eyaletlerini yağmalayıp, zengin ganimetler elde ederek geri dönerler.

Suvarlar bazen Bizans, bazen de Sasanlıların yanını tutarak girdikleri savaşlar nedeniyle giderek eski güçlerini yitirerek, 558 yılında Avarların egemenliği altına girerler. Avarlar Suvarların yurdundan çekildikten sonra buralar Türk Kağanlığı'nın eline geçer. 568 yılından 620 yılına dek süren Türk Kağanlığı egemenliği sırasında Beş ve Altı Oğurlarla birleşen Suvarları, Türk Kağanı'nın gönderdiği bir komutan yönetir. Türk Ka-

ğanlığı'nın yıkılmasından sonra bağımsızlaşan Otuz Oğurlar, Suvar şehirlerini egemenlikleri altına alır. Suvarlar, 632 yılında da Kubrat önderliğinde kurulan Bulgar Kağanlığı'na katılarak, kağanlığın ana boylarından biri haline gelir. Bundan sonra Suvar tarihi, Bulgar tarihinin bir parçası olur.

Yüzyıllar sonra Sibir Hanlığı ile tarih sahnesine çıkan Sibirlerin, Suvarlarla ne kadar ilişkisinin olduğu bilinmez. Ancak Sibirlerin, daha önce Kafkasya'ya yerleşmiş olan Suvarlarla bir bağlantıları olabilir. Sibir Hanlığı (1464-1598), Cengiz Han'ın oğlu Cuçi'nin ulusuna bağlı olan Şeyban uruğundan İbak Bey tarafından Moğolistan'ın kuzeyinden Sibirya'ya kadar uzanan topraklarda kurulur. 1598'de Obi Irmağı savaşında Ruslara yenilen Küçüm Han'ın Nogay Orda'ya sığınmasıyla hanlık yıkılır. Bugün Batı Sibirya bölgesinde 100 bin civarında Sibir Türkçesi konuşan Türk kalmıştır. Sibirya Tatarları olarak da adlandırılan Sibir Türkleri Novosibirsk, Tomsk, Kemer, Tyumen ve Omsk bölgelerinde yaşarlar. Saha, Tuva, Hakas, Şor, Altay, Dolgan, Çulım ve Tofalar ile birlikte Sibirya Türk nüfusunu oluştururlar. Sibirya'da yaşadıkları bölgelere göre Ruslar tarafından Tom Sibirleri, Baraba Sibirleri ve Tobol Sibirleri olarak adlandırılırlar.

Hazar Kağanlığı

Hazar adı da Kun, Bulgar, Gud ve Mongol gibi, Türklerin kurdukları devletlere verdikleri adlardan biridir ve bir sandır. Hazar / Kazar / Xazar sözünün gezer ya da göçer sözleriyle hiç bir ilgisi yoktur. Hazar, Sümerce öldürmek, kesmek, vurmak, ezmek, ele geçirmek anlamlarına gelen "gaz" sözünden evrilmiştir ve "gazar", yani ezer; ele geçirir, fatih anlamına gelmektedir. Hazar Denizi'nin adı da bu devletin adından gelir. Ancak Hazar adı hiç bir zaman bu kağanlığın halkı olan Türklerin etnik adı haline gelmedi. 6. yüzyıl Doğu Roma kaynaklarında Hazarlar adı geçmez. Onlardan Türkler diye söz edilir. Arap gezginciler de yalnızca devletin adını Hazar olarak anmaktadır.^{[1][2]} Dolayısıyla, tarihte

[1] İbn Havkal, "The Book of Roads and Kingdoms-Collection of Materials Relating to Places and Peoples of the Caucasus", sayı: 38, (Tiflis, 1906) s. 107.

[2] El İstahrî, "The Book of Climates-Collection of Materials Relating to Places and Peoples of the Caucasus", sayı: 29, (Tiflis, 1901) s. 41.

Hazar adlı bir Türk boyu hiçbir zaman var olmamıştır. Olsaydı, en azından Kaşgarlı bundan söz ederdi.

Avrupa'daki Kun Kağanlığı'nın dağılmasından sonra Karadeniz Bozkır'ında bağımsız bir boy birliği olarak yaşayan Otuz Oğurlar, önce buraya göçen Avarların, daha sonra da Türk Kağanlığı'nın egemenliği altına girer. Türk Kağanlığı'nın Doğu ve Batı kağanlıkları olarak ikiye ayrılmalardan sonra da Batı Kağanlığı egemenliği altına girerler. Batı Türk Kağanlığı'nın 628 yılında dağılmasından sonra, bağımsız bir kağanlık kurarlar. Hazar Kağanlığı'nın yayıldığı alan Kırım ve Karadeniz Bozkırları ile Kafkasya ve Hazar Denizi çevresidir. Kağanlığın kurucusu, Batı Türk Kağanlığı'nın Kuzey Kafkasya bölgesine yönetici olarak atadığı Böri Şat'tır. Batı Türk Kağanlığı ordusunda bir sengün (general) olan Böri Şat, bu göreve 558 yılında atanır. Böri Şat, 627-629'da Kafkasya'daki Üçüncü Türk-Sasanlı Savaşı sırasında Hazar bölgesi ordusunun da komutanıdır. Böri Şat'ın Aşına boyundan olduğu iddiası bulunsa da, ben buna katılmıyorum.[3]

Türk kağanlıklarının hepsinde yönetim ültüş geleneği nedeniyle çiftli bir yapı gösterir. Devletin başında olan kağan, en büyük otoritedir. Kağanın altında ise, kağan kardeşlerinden ya da kağan oğullarından atanan yabgular bulunurdu. Bu örgütsel yapı, kağanlığın yönetici bir boy tarafından yönetilmesi durumunda oldukça belirgindir. Çünkü bu durumda kağanlık kalıtsaldır ve babadan oğula geçer. Bu açıdan kağanlık, egemenliği altına aldığı öteki boyların bağımsızlık eğilimlerine karşı sürekli bir savaş içindedir. Dolayısıyla kağanlığın en zayıf olduğu bir durumda yönetilen boyların kağanlığa karşı birleşerek ayaklanmaları durumunda kağanlık yıkılarak, yerine yeni bir kağanlık kurulur. Ancak Hazar Kağanlığı'nda durum biraz farklıdır.

Hazar Kağanlığı Türk tarihinde ilk olarak, bir boyun öteki boyları güç kullanarak yönetimi altına alması yoluyla değil, boyların birleşerek bir federasyon oluşturmaları yoluyla kurulmuştur. Bu nedenle kağanlık kalıtsal olmamıştır. Buna benzer bir kağanlık oluşumu, ileride göreceğimiz gibi, Macar Kağanlığı'nın kuruluşunda da görülür. Ancak Macar Kağanlığı'nda boy beyleri kağanı bir kez seçmiş ve bu kağan ardından

[3] Christian, David. A History of Russia, Mongolia and Central Asia. Blackwell, 1999.

bir hanedan kurmuştur. Hazar Kağanlığı'nda ise kağanlar, belli bir süre yönetmek koşuluyla iş başına gelmişlerdir. Bu süreyi kağanın kendisi belirlemiştir.

Kağanlar, birliği oluşturan boy şatlarının içinden seçilirdi. Tüm boy şatlarının oy birliğiyle anlaşmaları sonucu seçilen şat, yapılan törenle öteki şatların önünde getirilir ve neredeyse boğuluncaya dek boğazı sıkılarak kaç yıl egemenlik sürmek istediği sorulurdu. Ancak bu sürenin de bir sınırı vardı. İbn Fadlan'a göre, bir kağan en az kırk yıl hüküm sürmüş olsaydı, yaşlandığı için akıl yürütme yeteneğinin bozulacağını düşünen şatlar onu öldürürlerdi.^[4] İbn Fadlan'ın bu açıklamasından, kağanlık süresinin kırk yılı aşmaması gerektiğini öğreniyoruz. Ancak oligarşik cumhuriyete benzeyen bu durum, Hazar Türklerinin Yahudiliği kabul etmesinden sonra değişerek, Bulan Kağan'dan sonra monarşiye (hanedanlığa) dönüşmüştür.

Kağanın yanında bir şat da yardımcı kağan olarak seçilirdi. Kağan Bey olarak adlandırılan bu şat aynı zamanda, sübaşı (ordular komutanı) idi. Sayısı yüz bin askeri bulan Kağan Bey'in komuta ettiği Hazar ordusu, tarkan/tarkun adı verilen komutanlar tarafından yönetilirdi. Kağan Bey bir orduyu savaşa gönderdiğinde, birlikler hiçbir koşulda geri çekilmezdi. Eğer yenilirlerse, geri dönen herkes öldürülürdü.^[5]

Hazar Kağanlığı bir güç olarak ortaya çıktığında, Doğu Roma İmparatorluğu onunla yakın ilişkiler içine girer. 695'te II. Justinianus sakat bırakılıp görevden alındıktan sonra, bir Hazar valisinin yönettiği Kırım'daki Cherson'a sürülür. Justinianus, 704 yılında Hazar Kağanlığı'na sığınır. Hazar kağanı Batur (Ἰβουζήποσ , Ibousiros) onu kendi kız kardeşiyle evlendirir. Justinianus, kağanın kız kardeşinin adını Theodora olarak değiştirir. Roma tahtını ele geçiren III. Tiberius, Justinianus'u öldürmesi için Hazar kağanına rüşvet teklif eder. Theodora'nın uyardığı Justinianus Bulgar Hanlığı'na kaçarak Tervel/Terbelis [Tarmal: dağıtan, parçalayan] Han'a sığınır. Tarmal Han, Justinianus'un tahtı yeniden ele

[4] Dunlop, Douglas M. The History of the Jewish Khazars, Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1954. sa. 97, 112.

[5] Golden, Peter B. (2007). "The Conversion of the Khazars to Judaism". In Golden, Peter B.; Ben-Shammai, Haggai; Róna-Tas, András (eds.). The World of the Khazars: New Perspectives. Handbook of Oriental Studies. sa. 123-161.

geçirmesine yardım eder. Tahta geçen Justinianus, eşi Theodora'nın yanına gelmesi için Batur Kağan'a istekte bulunur. Kağan da bu isteği kabul ederek, kız kardeşini gönderir. Böylece Theodora, imparatoriçe olarak taç giyer.

Bu olaydan yıllar sonra, Doğu Roma imparatoru III. Leo, ortak düşmanları olan Araplara karşı Hazar Kağanlığı ile uygulayacakları stratejiyi düzenlemek için benzer bir ittifak yapar. Bağa Kağan'a 732 yılında bir elçi göndererek kızı Çiçek Hatun'u, oğlu Konstantin'e ister. Kağan da bunu kabul ederek, kızını imparatorun oğluyla evlendirir. Çiçek Hatun, İrene adını alır. Konstantin ve İrene'nin oğlu imparator IV. Leo (775-780), daha sonra Hazar sarını taşır. Leo, daha sonra gizemli bir şekilde ölür ve oğlu VI. Konstantin küçükken annesiyle birlikte imparatorluğu yönetir. Leo'nun ölümünden sonra kağanlığın Doğu Roma tahtıyla hanedan ilişkisi sona erer. Hazar Kağanlığı 8. yüzyılda Kırım'ın tümüne egemen olur (650-950).

7. ve 8. yüzyıllarda Hazar Kağanlığı, Emevi Halifeliği ve Abbasi halifeliklerine karşı bir dizi savaş yürütür. Birinci Hazar-Arap Savaşı, Arapların genişlemesinin ilk aşamasında başlar. 640 yılına gelindiğinde Arap orduları Kafkasya'ya ulaşır. 642'de Araplar Kafkasya'ya ilk saldırılarını başlatır. 652'de Arap orduları kağanlığın başkenti Balancar'a kadar ilerler, ancak yenilerek ağır kayıplar verir. Arap iç savaşının patlak vermesi ve diğer bazı nedenlerden ötürü, Araplar 8. yüzyılın başlarına kadar Hazar Kağanlığı'na yönelik bir saldırıdan kaçınır. Hazar Kağanlığı, 683-685 yılları arasında ikinci Arap iç savaşı sırasında, Arap egemenliği altındaki Güney Kafkasya'ya büyük çaplı saldırılar yaparak, birçok ganimet ve savaş tutsağı elde eder. Bu arada doğudaki Türgeşlerle birlikte Araplara karşı ortak bir cephe kurarlar.

İkinci Hazar-Arap Savaşı, 8. yüzyılın başlarında Kafkasya'ya bir dizi baskınlarla başlar. Emeviler, büyük çaplı bir isyanı bastırdıktan sonra 705'te Güney Kafkasya'yı ele geçirir. 713'te Emeviler, Derbent'i ele geçirir. Hazar buna karşılık olarak Güney Azerbaycan'a 30 bin kişilik bir orduyla saldırı başlatır, ancak Araplar tarafından geri püskürtülür. Araplar, hızlı bir şekilde Derbent'i geri alarak, Balancar'da doğru ilerler. Hazar savunmasını kırarak, şehre saldırır ve halkın çoğunu öldürerek, kalanları da yakalayıp köleleştirir. Halkın çok az bir kısmı kuzeye ka-

çabilir. Başarılarına karşın Araplar, Hazar ordusunu yenemez ve Kafkasya'nın güneyine çekilir.

724'te yapılan savaşta Araplar, Hazar'ı yenerek, Tiflis'i ele geçirir ve Kafkasya'yı denetim altına alır. Hazar, 726 yılında Barcık adındaki bir tegin (kağan oğlu) tarafından yönetilen büyük bir orduyla Albanya ve Azerbaycan'ı ele geçirir. 729 yılına gelindiğinde, Araplar Güney Kafkasya'nın denetimini yitirerek, yeniden savunmaya geçer. 730'da Barcık, İran Azerbaycanı'nı ele geçirerek, Erdebil'deki Arap güçlerini yener ve Arap general El-Drahrak al-Hakami'yi öldürür. Ancak Barcık ertesi yıl (731) Musul'da yenilerek öldürülür. 737'de Marwan İbn Muhammed, bir ateşkes bahanesiyle Hazar topraklarına girerek, ani bir saldırı başlatır. Kağan kuzeye kaçarken, halk teslim olur. Böylece kağan, İslam'ı kabul etmeye ve halifeye biat etmeye zorlanır. Kağan antlaşmayı kabul eder. Ancak bu durum, Emeviler arasındaki iç istikrarsızlık nedeniyle kısa sürer ve Doğu Roma'nın desteğiyle antlaşma üç yıl içinde bozulur. 740 yılında kağanlık yeniden bağımsızlığını kazanır. Araplarla Doğu Roma arasında sıkışan ve bu iki güce karşı da bağımsız olmak isteyen Hazar Kağanlığı'nın yönetici eliti, bundan sonraki yıllarda Yahudiliği kabul eder.

Hazar Türkleri ve Araplar arasındaki savaş 737'den sonra yirmi yıldan çok sürer. Arap baskınları 741'e kadar sürer, ancak bölgedeki denetimleri, aşırı yıpranmış olan Arap ordusunu daha da tükettiği için sınırlı olur. Ardından üçüncü bir Arap iç savaşı patlak verir ve Abbasiler 750'de Emevileri devirerek, kendi hanedanlıklarını kurar. 758'de Abbasi Halifesi al-Mansur, valilerinden biri olan Yezid ibn Usayd al-Sulami'ye bir Hazar gelini almasını emrederek, Hazar'la diplomatik bağları güçlendirmeye çalışır. Yezid, Hazar kağanı Bağatur'un bir kızıyla evlenir. Ancak kağanın kızının doğum yaparken öldüğü söylenir. Geri dönen Hazar görevlileri, kızı bazı Arap muhaliflerin zehirlediğini anlatınca, kağan öfkelenir. Hazar generali Uras Tarkan 762-764'te Kafkasya'nın güneyine saldırarak, Tiflis'i ele geçirir. Abbasilerin iktidara geldiği 763'ten sonra, Hazar-Arap savaşları eski hızını yitirir.

9. yüzyılın ortalarına kadar gelişmesini sürdüren Hazar Kağanlığı, topraklarında yaşayan Türk boyları tarafından 9. yüzyılın sonlarına doğru birtakım saldırılara uğrar. Önce Kıpçaklar ayaklanır. Kağanlık

bu saldırıyı durdurur, ancak onları tam olarak yenemez. Ardından San Oğurlar, Uroglar ve İdil Bulgarları kağanlıktan ayrılır. Daha sonra başka bir Türkmen boyu ayaklanır. İsyan ettikleri için Kabar olarak adlandırılan bu Türkmen boyu, daha sonra kağanlıktan ayrılarak San Oğur-Urog birliğine (Macar) katılır. Ayrıca Peçenekler de ayaklanarak saldırılara başlar ve kağanlığın zayıflamasında etkili olur. 884 yılında ise Urus Kağanlığı, öteki Sak boylarıyla birleşerek Hazar'a karşı birlik meydana getirir ve Hazarlar Kağanlığı'nı iyice zayıflatır.

Hazar başlangıçta Urus'un İdil Irmağı boyunca ticaret yolunu kullanmasına ve güneye Arap bölgesine baskın yapmasına izin verir. Bunun karşılığında Hazar kağanları Urus kağanlarından ganimetin yarısını alır. Doğu Roma'nın Urus'la 911'de bir barış antlaşması imzalamasından iki yıl sonra Harzemdeki Araplar, topraklarına baskın yapan Urus Türklerinden öc almak için Hazar'dan izin ister. Hazar göz yumar ve baskından dönen Urus Türkleri Araplar tarafından katledilir. Ardından Hazar, Urus Türklerinin İdil'den geçişini engeller ve böylece bir savaş başlatır. Urus beyleri Hazar'a karşı bir dizi savaş açarak, Hazar denizine baskınlar düzenler. Urus, Sarkel ve Tamatarka gibi Hazar kalelerine saldırarak, 960'larda Hazar kağanlık gücünü kırmayı başlanır ve Kafkasya'ya kadar ulaşırlar. Urus, 965'te Sarkel'e, 968'de de başkent Atıl'a (İdil'e) saldırır.

Doğu Roma ile Hazar ittifakı da 10. yüzyılın başlarında çökmeye başlar ve ardından Kırım'da çatışırlar. Aynı dönemde Doğu Roma, Urus ve Peçeneklerle ittifaklar kurmaya başlar. Peçenekler 10. yüzyıl başlarında Otuz Oğurlardan koparak asi bir boy haline gelir ve kağanlığa baskınlar düzenlemeye başlar. 950 yılında ise 21 Oğuz boyu kağanlıktan ayrılarak ülkenin doğu topraklarında Oğuz Yabguluğu'nu kurar. 1016-1019 yılları arasında Bizans'la iş birliği yapan Urus Türkleri, Hazar Kağanlığı topraklarına saldırır ve Bizans imparatorunun gönderdiği donanmanın yardımıyla Taman Yanımadası'nı ele geçirir. Bu savaşta son kağan Georgius Tzul esir edilir. 1016'dan sonra egemenliklerini Aşağı İdil boylarında, Azak ve Kırım'da beylikler kurarak sürdüren Hazar Türklerine son darbeyi 1030 yılında kendi halkı olan Peçenekler indirir. 1048 yılında Hazar Kağanlığı'ndan arda kalan son kalıntılar da tümüyle ortadan kalkar.

Bugün bu topraklar Rusya ve Ukrayna'nın yönetimi altındadır. Anlaşıldığı kadarıyla Hazar tarihi, bugün bu toprakların sahibi olan Ruslar ve Ukraynalılar tarafından karartılıyor. Bu iki devletin elinde Hazar Kağanlığı'ndan kalan çok sayıda kalıt olması gerekiyor.

Hazar Kağanlığı'nın 1048'de ve Hazar Kağanlığı'ndan 950 yılında kopan Oğuz Yabguluğu'nun da 1055'te ortadan kalkmasından sonra Otuz Oğurlar dağılır. Daha önce Oğuz Yabguluğu ile birlikte 21 boy birlikten ayrılarak Oğuzlar olarak tarih sahnesine çıkar. Bunların başında bir Yahudi olan Sübaşı Selçuk Bey vardır. Ancak daha sonra siyasal nedenlerle İslam'ı kabul eder. Hazar Kağanlığı'ndan geriye kalan Yahudi boylar, ki bunlar 24 boyun (Türkmenlerin) ayrılmasıyla Otuz Oğurdan geriye kalan 6 boydur, Doğu Avrupa'ya dağılarak günümüzün Aşkenaz Yahudilerini, Kırım'da kalan küçük bir kesimi ise, Karayları oluşturmuştur.

Hazar Kağanlığı

Oğuz Yabguluğu

Urus Kağanlığı tarafından yenilgiye uğratılan Hazar Kağanlığı'nın gücünü yitirmesiyle kağanlığa bağlı olarak Hazar Denizi ile Aral Gölü arasındaki bölgede yaşayan Tengrici Oğuzlar, 950 yıllarında Kağanlıktan kopuk olarak bağımsız dönem yaşamaya başlar. Otuz Oğurlardan kopan bu Oğuzlar kendilerini, Türk olarak adlandırmamanın yanında Türkmen olarak da adlandırıyordu. Bu Oğuzlar, Kaşgarlı'nın sözüntü

ettiği Oğuzları oluşturan 22 Oğuz boyundan Peçenekler dışında geriye kalan 21 Oğuz boyudur. Bu devletin başında yabgu bulunur ve kül erkin sanlı bir bey ona vekillik ederek, sübaşı (ordular komutanı) olarak da orduyu yönetirdi.

Oğuz Yabguluğu, komşuları olan Türkmen boyları Peçenekler ve Kıpçaklarla sürekli çatışma içerisindeydiler. Kuzeydeki Yemekler (Kimekler) ile ise bazen dostça, bazen düşmanca ilişkileri sürüyordu. Oğuz Yabguluğu'nun yıkılmasının nedeni, yabguluğun kül erkini ve aynı zamanda sübaşısı olan Selçuk Bey'in kendisine bağlı kalabalık Oğuz boylarıyla Oğuz Yabguluğu'ndan ayrılmasıdır. Oğuz Yabguluğu 1055 yılına kadar varlığını sürdürür ve daha sonra da Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun bir parçası durumuna gelir. Hazar Kağanlığı'nın ve ardından Oğuz Yabguluğu'nun dağılmasından sonra Selçuk Bey önderliğindeki Oğuzların Peçenekler dışındaki 21 boyu, bugünkü Türkmenistan topraklarına ve oradan da İran, Irak, Suriye, Anadolu ve Balkan topraklarına yerleşir.

İktidar mücadelesine girdiği Oğuz yabgusu karşısında başarılı olmaması sonucu Selçuk Bey, kendi boyu olan Kınık boyuyla güneye göç eder ve Cend'e yerleşir. Selçuk Bey'in oğullarına Mikail, İsrail, Musa, Yusuf gibi adlar vermesi nedeniyle Yahudi olduğu da belirgindir. Selçuk Bey Cend'de din değiştirerek ailesi ile İslamiyet'i kabul eder. Sonra da kısa süre içinde Oğuzlar onun önderliğinde toplanır. Selçuk Bey, Karahanlılara ve Samanlılara yaptıkları savaşlarda asker vererek karşılığında geniş otlaklar elde eder ve Samanlı Devletinin yönetiminde söz sahibi olur. Samanlı Devleti yıkılınca, halkıyla birlikte Horasan bölgesine yerleşir. Selçuk Bey'in 1009'da ölümünden sonra Oğuzlar daha da güneye iner.

Selçuk Bey'in oğlu İsrail Arslan Bey'in yönetiminde, güçlenirler (İslam'a geçtikten sonra İsrail, yalnızca Arslan adını kullanır). Arslan Bey'in Gaznelilerce tutuklanması ve 1032'de ölmesinden sonra, Selçuk Bey'in torunları Tuğrul ve Çağrı beyler bağımsızlıklarını elde etmeye girişirler. Selçukluların örgütlü devlet düzenine girmesi bu dönemde gerçekleşir. Devletin ilk yöneticisi Tuğrul Bey olur. Selçuklular 1035'te büyük bir Gazneli ordusunu yenerek Horasan içlerine doğru ilerler.

1037'de de, bugünkü Türkmenistan'da yer alan Merv kentini ele geçirirler. 1038'de Gaznelileri ikinci kez yenerler ve Nişabur kentine girerek bağımsızlıklarını ilan ederler. Tuğrul Bey, sultansarıyla hükümdar ilan edilir ve Büyük Selçuklu Devleti böylece kurulmuş olur.

Peçenekler

Oğuzların 22 boyundan birini oluşturan Peçenekler, Kaşgarlı Mahmut'a göre 22 Oğuz boyundan on dokuzuncusudur. Peçenekler Arapça Bacanak, Roma dilinde Patzinakoi ve Macarca Besenyök olarak anılmışlardır. Kaşgarlı'nın Divan'ında Beçenek olarak geçen bu ad, "bıçmak/biçmek" kökünden türev olup, biçen anlamına gelen "biçenek" sözünden gelir. Peçeneklerle ilgili en ayrıntılı kaynak, Doğu Roma İmparatoru 7. Konstantinos'un 10. yüzyılın ortalarında yazdırdığı De Administrando Imperio adlı kitaptır.

Bu esere göre Peçenekler, 9. yüzyıl ortalarında Yayık (Ural) ve İdil (Volga) ırmakları çevresinde sekiz boy ve bunlara bağlı kırk oymaktan oluşmuş olarak yerleşmişlerdir. Bu sekiz boyun başında da daha soylu olduğu belirtilen ve Kangar adıyla anılan üç büyük boy olan İrtim, Çur ve Yula olup, diğer boylar ise; Külbeg, Talmat, Karabay, Kopun ve Çopan'dır. Bizans kaynaklarına göre İrtim boyunun önderi olan Mayçan, Peçeneklerin önderliğini yapıyordu. Çur boyunun önderi Kül, Yula boyunun önderi Korkut, Karabay boyunun önderi Kaydu, Talmat boyu-

nun önderi Kostan, Kopun boyunun önderi Yazı ve Çopan boyunun önderi de de Batan'dı.

Hazar Kağanlığı karşısında alınan yenilgi üzerine Tın (Don) Irmağı dolaylarına gelen Peçenekler, Özi (Dinyeper) ve Tın ırmakları arasındaki topraklarda yaşayan San Oğurlarla Urogları yenerek onların batıya doğru kaçmalarına neden olur. Öteki Oğuz boylarının baskısı sonucu asi Peçeneklerin çoğu batıya doğru çekilirken bunların bir kısmı da yurtlarını terk etmeyerek Oğuz birliği içinde yaşamaya devam eder. San Oğurlarla Urogların uzaklaştırılmasıyla Peçenekler, 1060 yılına kadar Tuna dolaylarına dek olan geniş bölgede egemenlik kurar. Tın Irmağı'nın batısındaki Karadeniz'in kuzeyinden Tuna Irmağı'na dek olan geniş bir coğrafyada egemenlik kuran Peçenekler, yaptıkları akınlarla elde ettikleri köle ve ganimetler sayesinde zenginleşmeye başlar. Daha sonra Bulgarlarla bir olup Macarları (San Oğur-Urog birliği) ağır bir yenilgiye uğrattıktan sonra Tuna'nın Karadeniz'e döküldüğü topraklar nedeniyle Bulgarlarla araları bozulmaya başlar. Romalılar, Bulgarlarla olan mücadelelerinde Peçenekleri kullanmak amacıyla çeşitli girişimlerde bulunur.

Romalılar ile Peçenekler arasında çatışmalar olmakla birlikte, Doğu Roma'nın Anadolu'da Selçuklular üzerine yapılan seferlerinde Roma topraklarına yerleşmiş olan Uzların (Gagavuz) ve Peçeneklerin yanı sıra paralı asker olarak tutulan Peçenek güçleri de bulunmaktaydı. Malazgirt Savaşında Doğu Roma ordusunda görevli Peçeneklerin büyük çoğunluğunun saf değiştirerek Selçukluların hizmetine girdiği ya da savaş alanından çekildiği bilinir. Bununla birlikte esir düşen Peçeneklerin de Selçukluların hizmetine girmiş olmaları olasıdır.

İzmir dolaylarında gücünü artırdıktan sonra bağımsız bir beylik kuran Çaka Bey, Konstantinopolis'i kuşatmak amacıyla Trakya'daki Peçenekler ile 1090 yılında ilişkiye geçer. Çaka Bey karadan Peçeneklerin Gelibolu yarımadasını işgal etmesini beklerken, kendisi de denizden İstanbul'u kuşatmak ister. Ancak kuşatılma tehdidine karşı Romalılar 1090/1091 kışında Kıpçaklar ile kontağa geçer. 1091 Nisan'ında erken harekete geçen Peçenekler, Meriç ağzındaki Enez yakınlarında imparatorun başında olduğu Roma karargahının karşısına kendi karargahını kurar. Ancak Peçeneklerin saldırmayıp Çaka Bey'i beklemesi, Bizanslı-

ların ikna ettiği 40 bin kişilik Kıpçak gücünün zamarında yardıma gelmesini sağlar. 29 Nisan 1091’de Enez yakınlarında meydana gelen Levounion Savaş’ında Peçenekler neredeyse tümüyle yok edilir. Romalılar, aldıkları Peçenek esirlerinin çoğunu öldürürken, kalanını da Makedonya ve Bosna’ya yerleştirir. Kaçabilenler ise Tuna Irmağı boyları ve Macaristan’a yerleşir. Bu savaş Peçeneklerin önemli bir güç olarak tarih sahnesinden silinmesine yol açar.

1116'da Kıpçaklara bağlı olarak yaşayan Peçeneklerin geriye kalanları ve Uzlar (Gagavuzlar), Tın Irmağı dolaylarında Kıpçaklara karşı isyan çıkarsalar da başarılı olamayarak Urus Beyi Balat İmir'e (Vladimir) sığınmak zorunda kalırlar ve Kiev dolaylarına yerleşirler. Ancak Peçenekler Urus topraklarında rahatsızlık çıkarınca, 1121 yılında Urus'un zoruyla Tuna dolaylarına giderler. 1122'de Tuna'yı geçerek Doğu Roma'ya saldırıya geçen Peçenekler, Trakya'ya kadar olan toprakları yağmalasalar da Doğu Roma tarafından yenilgiye uğratılırlar. Esir edilenlerin bir kısmı da daha önceki gibi, Bizans topraklarındaki Bosna, Makedonya, Sırbistan ve Sofya çevrelerine zorunlu olarak yerleştirilir. Kaçabilenlerin bir kısmı da Macaristan Kralı II. Istvan tarafından iyi karşılanarak Macaristan'a yerleştirilir. Doğu Roma kaynaklarında bundan sonra 1152-1154 ve 1161-1171 yılları arasındaki Peçenek saldırılarından söz edilir. Bundan sonraki kaynaklarda Peçeneklerden paralı asker olarak yararlanıldığı söz edilirken, 13. yüzyıl başından itibaren herhangi bir bilgi yer almaz.

Peçenekler

Kıpçaklar

Her ne kadar Kıpçaklarla Kumanların birbirinden ayrı boylar oldukları ileri sürülse de, bu doğru değildir. Tarihte Kuman adlı bir boy olsaydı, en azından Kaşgarlı Mahmut Türk boylarını sayarken bundan söz ederdi. Kuman adı, Doğu Roma kaynaklarında Kıpçakları adlandırmak için kullanılan bir eksonimdir. Kıpçaklar Urus kaynaklarında Polovets, Bremenli Adam'ın 11. yüzyıla ait Latince eserinde Palladi, 13. yüzyıl Almanca, Latince metinlerinde de Valwen olarak geçer. Bunlar eksonimlerdir.

Kıpçak (Eski Türkçe Qıfçaq) adının anlamı üzerinde çok değişik görüşler olsa da, bu sözün anlamını Eski Türkçeden ortaya çıkarmak kolaydır. Eski Türkçe "qıw", kut demektir. Türk dilinde -çak yapım ekiyle türetilen sözler, bir nesnenin üzerine geçirilen kılıf anlamına gelir. Örneğin "kolçak"; zırhın kola geçirilen parçası ya da kola geçirilen kolluk gibi anlamlara gelir. Yine Türklerin kullandığı bir ad olan Oğulçak, oğul sahibi olan demektir. Eski Türkçedeki Qıfçaq adı, "qıwçaq" sözünden dönüşmüştür. Bu açıdan Kıpçak, üzerinde kut olan; kut sahibi anlamına gelir.

11. yüzyılda Hazar Kağanlığı'nın dağılmasından sonra tarih sahnesine çıkan Türkmenlerin 23. boyu olan Kıpçaklar, Oğuzların Karadeniz Bozkırını terk etmelerinden sonra bölgede kalır. Böylece, daha önce Oğuz Bozkır olarak anılan bölge, 13. yüzyılda artık Kıpçak Bozkır olarak anılmaya başlar. Kıpçaklar Karadeniz Bozkırında bir devlet kurmadan, boy birliğine göre bir araya gelmiş olan topluluklar halinde yaşadılar.

Kıpçaklar, 1078'de Doğu Roma'ya isyan eden Peçeneklerle birlikte Edime'yi kuşatırlar. Bu tarihten itibaren 1083-1096 ve 1109-1114 yıllarında Bizans'a karşı akınlar yaparlar. 1091'de Macaristan'a, 1092'de Lehistan'a giren Kıpçaklar, 1093'te Bizans topraklarında görülürler. Urus Kağanlığı 1103'te Kıpçaklara karşı büyük bir başarı kazanır. Kıpçaklar da buna 1105-1111 yılları arasında Urus'a karşı kısa aralıklarla şiddetli akınlar yaparak karşılık verir. Novgorod-Seversk Beyi Igor Svyatoslaviç [Ağar Sovgat Sak; sovgat: armağan, yadigar], 1185 yılında Kıpçaklara karşı sefere çıkar, ancak Aşağı Don bölgesindeki Kayalı ırmağı kıyısında

kuşatılarak yok edilir. Urus beyleri, Kıpçakların yardımlarını sağlamak ve etki elde etmek amacıyla Kıpçak beylerinin kızlarıyla evlenir.

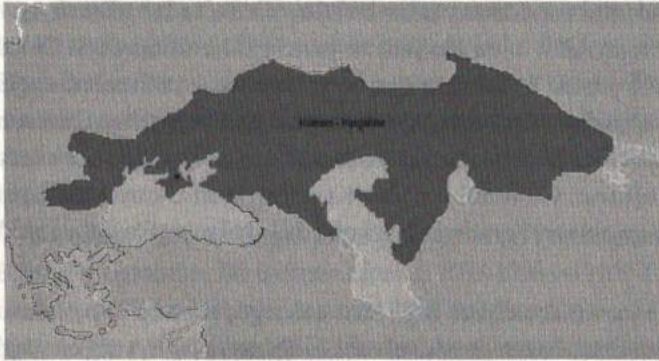
Anadolu Selçukluları, 1221 yılında Karadeniz'in büyük ticaret merkezi olan Kırım'daki Suğdak şehrini ele geçirince Kıpçak ve Urus güçleri şehri geri almak için birlikte hareket etseler de Selçuklu savunması karşısında başarılı olamazlar. 1222 yılında Tatarlar, Kafkasları Derbent geçidinden aşarak Kıpçaklar üzerine yürür. Kıpçak beyleri, Urus beyleri ile iş birliği yapıp, Moğolları Kalka Irmağı'na kadar sürer. Ancak, 1223 yılında meydana gelen Kalka Savaşında Cebe Noyan ile Subutay komutasındaki Tatar ordularına yenilmekten kurtulamazlar. Bu savaşta Tatarlar, Urus Türkleri ile Kıpçakları korkunç bir bozguna uğrattır. Birçok Urus köy ve şehri yakılıp yıkılır. 1236'da Batu Han, batı seferine çıkar. Urus Türklerini yendikten sonra İdil ile Özi ırmakları arasındaki bozkırlarda yaşayan Kıpçakları 1239 yılında dağıtır. Kıpçaklardan bir kısmı önderleri Köten komutasında yaklaşık 40 bin hane ile, Özi'nin batısına geçip kitleler halinde Macaristan'a girer ve Macalara karışır.

Balkanlar'a göçen Kıpçakların bir kesimi bölgedeki Gut Türkleriyle karışıp Slavlaşır. Bir kısmı ise İdil bölgesindeki Bulgarların yurduna ulaşır ve giderek İdil Bulgarları arasında erir. Batu Han, Macaristan'ı da boyunduruk altına aldıktan sonra, ordularını İdil'e kadar çeker ve Aşağı İdil boyunda Altın Orda Devleti'nin temelini atar. Altın Orda Devleti'nin 1241 yılında kurulmasından sonra Kıpçaklar tarih sahnesinden çekilir. Kıpçakların Orta-Batı Asya Bozkırları'nda kalanları ise, daha sonraki yüzyıllarda Tatar boylarıyla karışarak Kazak, Kırgız gibi Türk halklarını oluşturur. Günümüzün Slav Kazakları olan Ukrayna'daki Kozaklar, Kıpçakların Karadeniz Bozkırları'nda kalan ve Slavlaşan ardıllarıdır.

Başlangıçta Selçuklulara bağlı iken Irak'a göç eden bir Kıpçak kolu, bazen bağımsız, bazen de Musul Atabeyliği'ne ya da Eyyubilere bağlı olarak varlığını sürdürür. İzzeddin Aybek'in Mısır'da 1250'de Eyyubi saltanatına son vererek yerine kendisini sultan ilan etmesiyle kurulan Kölemen Devleti bir Kıpçak devletidir. Bu devlet, Kıpçakların kurduğu ilk devlettir. Tarihte ilk kez Türkiye adını taşıyan bu devletin kırmızı üzerine ay yıldızlı bayrağı, daha sonra bu devleti yıkan Osmanlı devleti tarafından benimsenmiştir.

Bir bölüm Kıpçak da Kafkasya'ya göç eder. 1118 yılında Gürcü kralı Davit Kıpçaklarla kavgalı bulunan ve onlara Kafkas geçitlerinden yol vermeyen Alanlara saldırarak kalelerini ele geçirir. Kıpçak beyi Atrak Han 45 bin haneyi bu geçitlerden aşırıp Gürcistan'a getirir. Kral Davit onlara toprakla başka mülkler dağıtır ve askerlik hizmetleri için gerekli araç, gereç ve silahlarla donatır. İki yıl sonra Gürcistan, iyi yetişmiş 40 bin kişilik atlı ordusuna sahip bir ülke haline gelir. Kral Davit bundan başka sarayı korumak için 5 bin kişilik bir de Kıpçak koruma ordusu kurar. Kıpçak Orduları Selçuklu Devleti'ni ağır bir yenilgiye uğratarak Tiflisten çıkarır (1123) ve kısa zamanda Gürcistan'ın sınırlarını iki buçuk katına çıkarırlar.

1185 yılında Annesi Kıpçak olan Gürcü Kraliçesi Tamar döneminde, Sevinç Han önderliğinde 40 bin Kıpçak ailesi daha Kıpçak Bozkırından Gürcistan'a göç eder. Bu yeni Kıpçaklar Kraliçe Tamar tarafından Trabzon İmparatorluğu sınırlarına kadar yerleştirilir. Tengrici olan savaşçı Kıpçaklar, Gürcü beylikleriyle yakın ilişkiye girmeleri sonucu Hristiyanlaşarak etnik kimliklerini yitirirler ve bölgedeki Gürcüler arasında erirler. Bir kısmı da bölgedeki Sasanlı artıklarıyla karışarak ilkeri yüzyıllarda Hay ("Ermeni") etnosunun oluşumuna yol açar.

Kıpçaklar

Macar Kağanlığı

Macarlar, San Oğurlarla Urogların karışımından ortaya çıkan bir birliktir. Daha sonra Macarlara Peçenek, Kıpçak, Kabar gibi Türk boyları

da katılmıştır. Macar Birliği'nin yedi boydan oluştuğu öne sürülür. Ancak Macarcanın Türkçeden daha çok Urogçaya benzediği dikkate alınrsa, Urogların birlik içinde sayı olarak Türklerden daha kalabalık olmuş olmaları gerekiyor. Uroglar, bugünkü Hantı-Mansı hallarının atalarıdır. Uroglar bugün yanlış olarak Avrupa dillerinde Ugri, Türkçede de Ugor olarak adlandırılıyor. Ugri/Ugor, Oğur sözünden bozulmadır. Bizans kaynaklarında ise bu halk Urog olarak geçer ve bu doğru bir adlandırmadır. Bizans kaynaklarına göre 463 yılında Avarlar tarafından yurtlarından kovulan Sabirler, Karadeniz Bozkırı'na göçerek burada yaşayan San Oğurlarla Uroglara saldırır ve onları yurtlarından sürer. Yeni yurt arayan bu boylar da batıya göçer. Batıya göçen Uroglarla San Oğurlar daha sonra Hazar Kağanlığı döneminde Macar Ovası'na yerleşirler.

Macar adının kökeni, bir Oğur beyinin adına dayanmaktadır. Bizans kaynaklarına göre, 525 yılı sıralarında Kırım'daki Bosforos şehri yakınlarında oturan "Hunların" kralı Gorda, Doğu Roma ile ittifak kurar ve Konstantinopolis'e gidip İmparatorla görüşerek Hristiyan olur. Ülkesine dönünce de altın ve gümüşten yapılan tüm "putları" eritir. Bunun üzerine "putperest rahiplerin" [yani Tengrici kamların] gazabına uğrayarak öldürülür ve yerine kardeşi Mogyer geçinir. Türkçe Boğar adı, Mogyer olarak Bizas kaynaklarına geçmiştir.

Orta çağ boyunca, Doğu Roma kaynakları Macar devletini Türkiye demek olan, Τουρκία Tourkía olarak adlandırmıştır. Bunun nedeni, hem Macar Ovası'nda Türklerin oturmuş olması, hem de kan andıyla Macar Birliği'ni kuran Arpad'ın bir Türk (San Oğur) olmasıdır. Arpad, [Arpacı], San Oğur ve Urog boylarının Kan Andı (Macarca: *Vérszerződés*) içip birleşmesiyle başa geçer. Toplanan boy beyleri bileklerini kesip kanlarını bir tase akıttılar ve and içerek sırayla bu kanı içtiler. Arpad'ın babasının ya da dedesinin adının da Boğar olması gerekiyor. Daha sonra devlet, Boğar'ın adıyla anılır. Büyük olasılıkla bu devletin adı başlangıçta Boğarlı idi. Ancak bu ad Bizanslılar tarafından Mogyer olarak söylendiği için, Macarlar da kendilerini giderek Boğar yerine, Mogyer (Magyar) olarak adlandırmış olmalıdır.

895 yılında bölgede erken bir Macar devleti kurulur. Macarlar güçlü orduları sayesinde, bugünkü İspanya topraklarına kadar saldırılar

yapar. 955'te, Kral I. Otto [Ata] yönetimindeki "Germenlere" [Germania bölgesinde oturan Türkler] Lechfeld Savaşı'nda yenildikten sonra Macarların batıya yaptıkları bu saldırılar durur ve 970'e dek Bizans'ın egemenliği altında kalırlar. Macarlar, Mogyer / Magyar adını bu dönemde benimsemiş olmalılar. Bu süre içinde, birliği oluşturan boylar arasındaki bağlar zayıflar. Birleşik toprakların yalnızca bir kısmını yöneten Árpád Hanedanı'nın Prensi Géza, [Köse/Köze: isteyen, arzu eden.] yedi Macar boyunun yöneticisi olur ve devleti yeniden düzenleyerek, Macaristan'ı Hristiyan Avrupa'ya entegre etmeyi amaçlar. Géza, oğlu Vajk'ı [Bayık: zengin, yüce.] (daha sonra Macaristan Kralı I. Stephen) halefi olarak belirleyerek bir hanedan kurar.

Bu karar, hanedanın en büyük üyesinin başa geçmesi biçimindeki Türk töresine aykırıdır. Hanedanın en büyük üyesi olan Prens Koppány, [Kapgan] törelere göre tahtta hak iddia ettiği halde, Géza en büyük oğlunu halefi olarak seçer. Géza'nın 997'deki ölümünden sonra Koppány ayaklanınca, birçok kişi ona katılır. Savaşı Vajk kazanır ve amcası Koppány'yi idam ettirir. Ardından Papa II. Sylvester'in önünde and içerek, Macaristan Kralı I. Stephen [Sataban: mercan olan.] olarak taç giyer. 1006'ya gelindiğinde Stephen, eski Tengrici gelenekleri sürdürmek isteyen muhaliflerini ve Ortodoks Bizans İmparatorluğu ile ittifak kurmak isteyen rakiplerini ortadan kaldırarak gücünü pekiştirir. Daha sonra Macaristan'ı zorla Hristiyanlaştırır. Manastırlar, kiliseler ve katedrallerin kurulmasını emreder. İlk zamanlarda Orhun alfabesi benzeri bir alfabe kullanılırken, Stephen bunu kaldırarak Latin alfabesine geçer ve Latince, 1000 ile 1844 yılları arasında ülkenin resmi dili olur.

1195 yılında III. Béla, [Bala/Balak: yavru, manda yavrusu.] Macar krallığını güneye ve batıya doğru genişleterek Sırbistan, Bosna ve Dalmasya'yı ele geçirir. Bu genişleme, Bizans İmparatorluğu'nun parçalanmasına ve Balkan bölgesindeki etkisinin azalmasına yol açar. 1205'te tahta çıkıp 1235'te ölen Kral II. Andrew, 1211'de Burzenland'ı (Transilvanya'da) Germen Şövalyelerine verir, ancak 1225'te onları Transilvanya'dan kovar. Andrew, 20 bin şövalye ve 12 bin kale garnizonundan oluşan Haçlı Seferleri tarihindeki en büyük orduyu kurarak, 1217'deki Beşinci Haçlı Seferi'ni yönetir. 1224'te Transilvanya Saksonlarına özel ayrıcalıklar veren "Diploma Andreanum" u yayınlar.

1241-1242'de Macaristan kırallığı, Tatarların (Moğol Kağanlığı) Avrupa istilasının ardından büyük bir darbe alır. Macaristan 1241'de Tatarlar tarafından işgal edildikten sonra Macar ordusu Mohi Savaşı'nda kötü bir şekilde yenilir. Kral IV. Béla önce savaş alanından, sonra da ülkeden kaçır. Tatarlar geri çekilmeden önce nüfusun büyük bir kısmı ölür (nüfusun yüzde 20 ile 50 arası olarak tahmin ediliyor). Nüfusun azalması nedeniyle, daha sonra Avrupa'nın diğeri bölgelerinden, özellikle Almanya'dan yerleşimciler çağırılır.

Tatarların Rus seferi sırasında, 40 bin kişilik bir Kıpçak boyu, Karpat Dağları'nın batısında kaçır. Kıpçaklar koruma için Macaristan Kralı IV. Béla'ya başvurur. Böylece Kıpçaklar, 13. yüzyılın ikinci yarısında Macaristan nüfusunun yüzde 7-8'ini oluşturur. Ancak yüzyıllar içinde Macarlar içinde eriyerek dilleri kaybolur. Buna karşın, kimliklerini ve bölgesel özerkliklerini 1876'ya kadar korurlar. Moğol istilasından sonra Kral Béla, olası bir ikinci Moğol istilasına karşı savunma oluşturmak için yüzlerce kale ve tahkimat yapılmasını emreder. Tatarlar 1286'da Macaristan'a geri döner, ancak yeni inşa edilen kaleler ve ağır silahlı atlıları içeren yeni askeri taktikler onları durdurur. Tatarlar, Kral IV. Ladislaus tarafından Pest yakınlarında yenilir. Daha sonra Tatar istilaları püskürtülür. Ama, kaleleri inşa etmenin maliyeti Macar kralını beylere borçlandırır. Böylece II. Andrew'in otoritesinin önemli ölçüde zayıflamasından sonra IV. Béla, kraliyet gücü yeniden pekiştirir.

1490-1526 yılları arasında Macaristan, iç çatışmaların yanı sıra, genişleyen Osmanlı İmparatorluğu tarafından da ciddi olarak tehdit edilir. Osmanlılar, 1526 Mohaç Savaşı'nda Macar ordusuna karşı zafer kazandıktan sonra, Macaristan'ın büyük bir bölümünü fetheder. Bölünen Macar soyluları, aynı anda iki kral seçer; János Szapolyai (1526-1540, Macar-Germen kökenli) ve Avusturya Habsburg Hanedanı'ndan Ferdinand (1527-1540). Yeni rakip kralar arasındaki savaşlar, Macaristan'ı daha da zayıflatır. 1541'de Türklerin Budin' fethiyle, Macaristan üç parçaya bölünür. Kırallığın doğu kısmı (Partium ve Transylvania) ilk başta bağımsız bir prenslik halindeyken, yavaş yavaş Türk egemenliği altına girerek, Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı bir eyalet haline gelir. Başkent Budin başta olmak üzere, geriye kalan merkezi alan (günümüz Macaristanı'nın çoğu) Osmanlı İmparatorluğu'nun bir eyaleti olur. Türkler,

Macarların dinine hiçbir zaman katılmaz. Bu nedenle, Osmanlı yönetimi altında yaşayan Macarların çoğunluğu Protestan kalır.

Macar Kağanlığı

Eflak ve Boğdan Beylikleri

Bugünkü Romanya bölgesinde yaşayan Beş ve Altı Oğurlar Daçya Krallığı'nı kurar ve bu krallık MÖ 82 yılında Kral Burebista'nın [Barbas Ata] yönetimi altında en geniş sınırlarına ulaşır. Daçya Türkleri ilk kez 87 yılında Roma İmparatoru Domitian'ın zamanında bir Roma eyaleti olan Moesia'ya saldırarak Roma İmparatorluğu'yla karşı karşıya gelirler. 101-107 yılları arasında Roma İmparatoru Trajan'ın ordularına yenilerek Roma İmparatorluğu'nun bir eyaleti haline gelirler. Bu bölge gümüş ve altın açısından çok zengin olduğu için Romalıların en çok ilgisini çeken sömürgelerinden biri haline gelir ve çok sayıda Romalı bölgeye yerleşir. Roma bir süre Daçya'yı tutar. Ancak sonunda Türklerin isyanlarına dayanamayarak bölgeden geri çekilir.

Bölge, 435 yılına kadar burada kurulmuş olan Kun Kağanlığı'nın egemenliği altında kalır. Kun Kağanlığı yıkıldıktan sonra, bölgenin yerli halkı olan Beş Oğurlarla Altı Oğurlar kuzeye göç eder. Bunun sonucunda, buraya yerleşmiş olan Romalılar Daçya'nın egemen halkı olur. 6. yüzyılda Daçya, Avarların istilasına uğrar. 9. ve 11. yüzyıllar arasında Romanya topraklarının büyük bölümü Tuna Bulgar Hanlığı'nın bir par-

çası olur. Ancak Bulgar Hanlığı'nı kurmuş olan Altı Oğurlar Tuna'nın güneyine, bugünkü Bulgaristan topraklarına yerleştiği için, Daçya bölgesi Romalı yerleşimcilerin yurdu haline gelir. Bu dönemi Macar, Peçenek, Kıpçak ve Tatar istilaları izler. Ancak Kıpçaklar dışındakiler bölgeye kalıcı olarak yerleşmez.

Romanya'da ilk kez 14. yüzyılda bağımsız devletler ortaya çıkar. Kıpçakların kurdukları bu devletler 1310 yılında I. Basarab [Basar Apa] tarafından kurulan Eflak Beyliği ile 1352 yılında Dragoş [Turguş: dayanıklı, önder] tarafından kurulan Boğdan Beyliği'dir. Günümüzdeki Romanya'nın bir parçası olan Erdel ise 10. ve 16. yüzyıllar arasında Macaristan Krallığı'nın bir parçasıdır. Macaristan egemenliği altındaki Eflak ve Boğdan beylikleri anlaşarak, Basar Apa'yı kendi aralarında önder olarak seçer. Basar Apa, 1330'da Macarlara karşı yaptığı savaşı kazandıktan sonra, Eflak ve Boğdan beylikleri bağımsızlaşır. Basar Apa Hanedanı Eflak'ta 1436 yılına dek sürer. Bundan sonra Eflak ve Boğdan'da azınlık olan Kıpçaklar, Romak dilini benimseyerek giderek Romanleşir.

Eflak 14. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'nin komşusu haline gelir ve 15. yüzyıldan itibaren Osmanlı egemenliğine girer. Bu dönemdeki en ünlü Eflak voyvodası Kazıklı Voyvoda olarak da bilinen III. Vlad'dır [Balat/Polat]. 1448, 1456-1462 ve 1476 yıllarında egemen olan Balat, uzun süre Osmanlı Devleti'ne karşı direnir. [Balat'ın öyküleri Bram Stoker'ın 1897 yılında yazdığı Dracula romanına ve daha sonra bu romandan esinlenen çok sayıda filme konu olmuştur.]

Boğdan'ın bu dönemdeki en ünlü voyvodası ise III. Ştefan'dır [Sataban: mercan olan]. 1457-1504 yılları arasında 47 yıl egemenlik süren Ştefan 1475 yılındaki Vaslui Savaşı'nda Osmanlı ordusunu yenmeyi başarır, ancak ölümünden sonra 16. yüzyılda Boğdan da Osmanlı egemenliği altına girer. Günümüzdeki Romanya'nın diğer bir parçası olan ve halkının yarıya yakını Macarlardan oluşan Erdel de 1526 yılındaki Mohaç Savaşı'ndan sonra Macarların elinden çıkarak, bağımsız bir ülke olur. Eflak ve Boğdan gibi, Erdel de Osmanlı egemenliğini kabul eder.

Eflak ve Boğdan

3. BÖLÜM

ASYA TÜRK TARİHİ

Kun Kağanlıkları

Güney Kun ("Han") Kağanlığı iki döneme ayırır: Batı "Han" ya da Önceki "Han" (M.Ö 206-MS 9) ve Doğu "Han" ya da Sonraki "Han" (MS 25-220). Güney Kun Hanedanı, eski yalçuk (naip) Wang Mang'ın "Xin" (okunuşu: Şin; bu da Çin sözünden bozulmadır) Hanedanı tarafından (MS 9-23) kısa bir kesintiye uğrar. Güney Kun Kağanlığı'nda kağan, toplumunun en tepesindedir. Hükümete başkanlık eder, gücünü soylular ve bilgelerle (ulema) paylaşır. Kağanlık, kendine bağlı bir dizi yarı özerk beylerin yönettiği alanlara ayrılır. Bu beylikler, özellikle Yedi Devlet İsyanı'ndan sonra yarı bağımsızlıklarını yavaş yavaş yitirirler. Wu'nun kağanlığı (M.Ö. 141-87) döneminden başlayarak saray, eğitimde Konfüçyüsçülüğü (Asıl Çince adı Kong Zi/ okunuşu: Zı) benimser. Bu siyaset, MS 1912'de "Qing" (Çin) hanedanının çöküşüne kadar sürer.

Bu dönemde ekonomik refah yaşanır ve ilk kez "Zhou" döneminde kurulan para ekonomisinde önemli bir artış gerçekleşir (MÖ 1050-256). Merkezi hükümetin darphanesinin MÖ 119'da bastığı sikkeleler, standart olarak "Tang" dönemine dek (MS 618-907) Çin'in standart

sikkesi olarak kalır. Bu dönemde sınırlı sayıda kurumsal yenilik görür. Seferleri ve yeni fethedilen sınır bölgelerinin yerleşimini finanse etmek için hükümet, MÖ 117'de özel tuz ve demir endüstrilerini kamulaştırır. Ancak bu hükümet tekelleri, Sonraki "Han" döneminde yürürlükten kaldırılır. Güney Kun döneminde bilim ve teknoloji, kâğıt yapımı, gemicilik, matematikte negatif sayıların kullanımı, haritacılık, astronomi için hidrolik enerjili halkalı küre ve sismometre gibi önemli ilerlemeler görülür.

Kuzey Kun ("Hun"), MÖ 200'de Güney Kun'u ("Han") yener ve onları onlarca yıl uyruğu altındaki bir "ortak" durumuna getirir. Güney Kun sınırlarına yıllarca baskınlar yapar. Güney Kun kağanı Wu (MÖ 100 civarı), Kuzey Kun'a karşı birçok sefer düzenler. Bu savaşlar sonucunda bu kez Kuzey Kun, Güney Kun'un uyruğu durumuna gelir ve Güney Kun egemenliği Tarım Havzası'na dek genişler. Kuzey Kun ikiye bölünür ve İpek Yolu Güney Kun'un denetimi altına girer. Güney Kun sınırlarının kuzeyindeki Kıtaylar egemenlik altına alınır. MS 92'den sonra, dul kalmış Hatunlar (han eşleri) ile beyler arasındaki yoğun güç kavgaları, Güney Kun Kağanlığı'nın çöküşüne neden olur. Ayaklanmalar başlar. Son kağanlardan Ling Han'ın ölümünden (189) sonra beyler ve ilteberler (valiler) ülkeyi parçalar. "Wei" beyi Cao Pi (okunuşu: Sau pi), Güney Kun kağanı Xian'ın (okunuşu: Şien) tahtını ele geçirerek, 220 yılında Güney Kun Kağanlığı'nı ortadan kaldırır.

Bu dönemde bölgede üç ayrı Türk kağanlığı arasında egemenlik savaşları olmuştur. Bunlardan ilki Güney Kun, ikincisi giderek Ordos çevresinde güçlenmeye başlayan Kuzey Kun, üçüncüsü de MÖ 7. yüzyıldan itibaren günümüzdeki Batı Türkistan topraklarından Doğu Türkistan ve Kansu'ya dek siyasal bir güç olarak ortaya çıkmaya başlayan ve resmi Çin tarihinde 月氏 "Yuezhi" (okunuşu: Yüe şı) olarak adlandırılan Sak Kağanlığı'dır.

MÖ 215'te, "Qin" (Çin) kağanı "Qin Shi Huang" (秦始皇 okunuşu: Çin Şi Huang, yani Çin'in İlk Kağanı) olarak anılan Ying Zheng (嬴政 okunuşu: Yin Cing ya da 趙政 okunuşu: Cau Cing) [Nasıl okuyacaklarını günümüz Çinlilerinin kendileri de bilmiyor!], General Meng Tian'ı, Ordos'taki Kuzey Kunlularını oradan sürmek ve bölgeyi ele geçirmek için gönderir. Tuman, korkunç bir yenilgiden sonra kuzeye, bugünkü

Moğolistan topraklarına kaçmak zorunda kalır. MÖ 209 yılında Kuzey Kun ile Sak kağanlıkları arasındaki barışın sürmesi için Oğlu Mete'yi Sak Kağanlığı'na rehin olarak veren Tuman, başka bir eşinden olan oğlunu tahtın varisi yapmak için Mete rehinken Sak Kağanlığı'na saldırır. Böylece Mete'nin (MÖ 209-MÖ 174) öldürülmesini planlar. Ancak Mete kurtulur ve babasının yanına kaçarak, babasıyla kardeşini öldürür. Taht, Mete'ye geçer ve ardından Mete, Kun birliğini güçlendirir.

Bu yeni siyasal birlik, daha büyük orduların oluşmasını ve daha iyi bir stratejik koordinasyonun uygulanmasını sağlayarak Kunluları güçlü bir kağanlık haline getirir. Mete iç birliği sağladıktan sonra, kağanlığı genişletir ve bugünkü Moğolistan ile Mançurya topraklarında dağınık olarak yaşayan bir dizi Türk boyunu egemenliği altına alır. Ardından Sak Kağanlığı'na saldırarak onları yener ve Tarım Havzası'nı ele geçirir. Ayrıca daha önce Çin ("Qin") generali Meng Tian tarafından ele geçirilen Ordos çevresindeki tüm toprakları yeniden geri alır.

Mete'nin önderliğindeki Kun Kağanlığı, Çin'deki "Qin" (Çin) Kağanlığı'nın yıkılmasının ardından kurulan Güney Kun ("Han") Kağanlığı'nı tehdit etmeye başlarlar ve neredeyse ilk kağan Gaozu'nun MÖ 200'de tahtını kaybetmesine neden olur. Bu iki Türk kağanlığı arasında, sınır ticareti (özellikle demir silahların yapımında kullanılan ara mallar) yüzünden çıkan anlaşmazlık sonucu yeniden savaş çıkar. MÖ 200 yılında Kuzey Kun'un Shanxi bölgesindeki Tai Yuan şehrini kuşatmasının ardından, Güney Kun kağanı Gaozu savaşı kendisi yönetir. Ancak Bai Deng çarpışmasında, Kuzey Kun atlıları tarafından pusuya düşürülür ve son anda kaçarak kurtulur.

Güney Kun kağanı, Kuzey Kun'un sınır baskınlarını durdurabilmek için onların beyleriyle evlenmeleri için kunçuyar (prensesler) gönderir. Düzenlenen evliliklerle birlikte saldırıları engelleyebilmek için hediyeler (vergi) de gönderir. Ancak Kuzey Kun saldırıları durmaz. Bunun üzerine MÖ 200'de Pingcheng'deki yenilgiden sonra Güney Kun kağanı, Kuzey Kun tehdidine askeri bir çözüm bulmaktan vaz geçerek, MÖ 198'de barış görüşmeleri için bir elçi gönderir. Sonunda taraflar arasında barış sağlanır. Mete Han bir Güney Kun kunçuyuy (prensesi) ile evlenir. Kuzey Kun'a ipek, alkol ve pirinçten oluşan düzenli vergiler ödenir ve iki devlet arasında sözde eşit bir statü sağlanarak, Büyük Duvar (Çin

Seddi) sınır olarak kabul edilir. Bu ilk antlaşma, altmış yıl boyunca Kuzey Kunile Güney Kun arasındaki ilişkilerin görüntüsünü oluşturur. MÖ 135'e kadar antlaşma her kez Kuzey Kun'a ödenen vergilerde bir artış göstererek dokuz kez yenilenir. Kuzey Kun'un Güney Kun'a olan üstünlüğü o kadar artar ki, MÖ 192'de Mete, ölen Güney Kun kağanı Gaozu'nun dul eşi Lu Zhi (okunuşu: Lü Cı) ile evlenmek bile ister.

Mete Han'dan sonra Kuzey Kun'da, ülüş sistemine dayanan bir siyasal örgütlenme düzeni kurulur. [Ülüş sistemini ilk uygulayan, Sak Kağanlığı'dır.]. Güney Kun kağanına eş değerde olan Kuzey Kun kağanı, merkezi bölge üzerinde doğrudan otorite kullanır. Kağanın altında sol (doğu) ve sağ (batı) kanatlarını yöneten Teginler (prensler) bulunur. Solun Tegini tahtın doğal varisidir. Teginlerin altında ordu komutanları olan sengünler (generaller) ve ilteberler (valiler) bulunur. On bin kişilik tümen komutanlarının altında bin, yüz ve on askerden oluşan birliklerin komutanları vardır. Başlangıçta kağan bugünkü Shanxi'nin kuzey bölgesinde, sol kanatın tegini Pekin'in kuzeyindeki bölgede, sağ kanatın tegini de Ordos bölgesinden Kansu'ya kadar olan bölgede yerleşir. Kuzey Kun Ordos'tan kuzeye sürüldükten sonra kağan Orhun Irmağı kıyısındaki Karakorum'a, solun tegini Herlen Irmağı çevresine, sağın tegini ise Hangay Dağları çevresine yerleşir.

MÖ 174'te Mete Han'ın oğlu Ulu Sang (Lao Şang) önderliğindeki Kuzey Kunluları, Sak Kağanlığı'na yeniden saldırarak kağanlarını öldürür ve onları Kansu'dan batıya sürer. Ulu Sang (MÖ 174-MÖ 160) ile Güney Kun kağanı Wen (MÖ 180-MÖ 157) arasındaki sınır ticaretini yeniden açma konusundaki çeşitli pazarlıklar ve anlaşmalara karşın, Ulu Sang anlaşmalara uymaz ve Büyük Duvar'ı aşarak Güney Kun'a aralıklarla saldırır. MÖ 133'te Ulu Sang, Güney Kun tarafından yapılan başarısız bir suikast girişimine uğrar. Güneyin kağanı Wu, kâşif Zhang Qian'ı batıdaki gizemli krallıkları keşfetmeye ve Kuzey Kun'a karşı birlikte savaşmak için Sak Kağanlığı ile ittifak kurmaya gönderir. Bu arada da kuzey ipek yolunu kullanarak büyük çaplı bir saldırı düzenlemeye hazırlanır. MÖ 133'te Wu Kağan, Kuzey Kun'la yaptığı banş antlaşmasını yenilemek için bir yıl önce aldığı karardan vaz geçer.

40 bin Güney Kun atlısının sınır pazarlarındaki Kuzey Kunlulara sürpriz bir saldırı düzenlediği MÖ 129'da, yıllarca sürecek olan bir savaş başlar. MÖ 127'de Güney generali Wei Qing, Ordos'u yeniden ele geçirir. MÖ 121'de Kuzey Kun kağanı Hun Ye, 40 askeriyle Güneyliler tarafından sanılınca, zorla kurtulur. MÖ 119'da Güneyliler 50 bin atlı ve 100 bin yaya askerle Kuzeylilere saldırır. Kuzey Kun yenilir ve yönetici kesimi Gobi Çölü'nün kuzeyine kaçmak zorunda kalır. Savaşta 90 bine yakın Kuzeyli asker ölür. Bu savaşlar sonucunda Güney Kağanlığı, Ordos ve Kansu'dan Lop Nur'a kadar olan stratejik bir bölgeyi kontrol altına alır. Güney'in Kuzey üzerindeki güçlü denetimi nedeniyle, Kuzey Kun artık Güney Kun için bir tehdit olmaktan çıkar. Güney generali Ban Chao (okunuşu: Ben Çau), İpek Yolu'nu taciz eden Kuzey Kun kalıntılarına 70 bin kişilik bir orduyla saldırır ve Kuzey Kun boylarına bir-biri ardına boyun eğdirir. Ban Chao 102 yılında öldükten sonra, batı bölgelerindeki Kuzey Kunluların gücü yeniden artmaya başlar.

Türk geleneklerine göre bir kağan öldüğünde oğlunun yaşı küçükse, taht kağanın küçük kardeşine geçerdi. Bu sistem normalde yetişkin bir erkeği tahta tutardı. Ancak birkaç soy geçtiğinde, sonraki kuşaklarda sorun yaratabiliyordu. 12. Kuzey Kun kağanı MÖ 60'da öldüğünde iktidar, 12. kağanın amca oğlunun torunu Woyanqudi (okunuşu: Wo Yen Çü Di) tarafından ele geçirilir. Wo Yen Çü Di bir gaspçı olarak kendi adamlarını iktidara getirmeye çalışınca, düşmanlarının sayısı artar. 12. kağanın oğlu Hu Han Ye ise, doğuya kaçarak MÖ 58'de ayaklanma başlatır. Çok az kişinin desteğini alan Wo Yen Çü Di kendini öldürür ve Hu Han Ye 14. kağan olarak tahta geçer. Muhafızlar aynı yıl Wo Yen Çü Di'nin kardeşi Tu Qi'yi (okunuşu: Tu Çi) kağan ilan eder. Ardından MÖ 57'de üç kişi daha kendini kağan ilan eder. Tu Çi tarafından yenilen bunlardan ikisi, üçüncüsü için kağanlıktan çekilir. Ancak o da Tu Çi'ye yenilerek, Hu Han Ye'ye sığınır.

MÖ 56'da Tu Çi, Hu Han Ye tarafından yenilir ve kendini öldürür. Ancak ardından kağanlıkta hak iddia eden iki kişi daha ortaya çıkar: Run Zhen (okunuşu: Run Cen) ve Hu Han Ye'nin ağabeyi Zhizhi (okunuşu: Cıcı). Run Cen MÖ 54'te Cıcı tarafından öldürülür ve geriye yalnızca Cıcı ile Hu Han Ye kalır. Cıcı'nın iktidarını güçlendirmesi karşısında, MÖ 53'te Hu Han Ye güneye çekilerek Güney Kun'a sığınır. Böylece

kağanlık ikiye bölünmüş olur. Huhanye, yavaş yavaş batıya çekilen Cı-cı'yı zayıflatmak için Güney Kun'un desteğini almak ister.

MÖ 53'te Hu Han Ye, Güney Kun'a bağlı olmaya karar verir. Güney sarayının koşulları ise, ilk önce Hu Han Ye'nin ya da temsilcilerinin saygı göstermek için başkente gelmeleri, rehin olarak bir Kuzey tegini (prensi) göndermesi ve ardından Hu Han Ye'nin Güney kağanına saygı göstermek için ziyarette bulunmasıdır. Böylece Kuzey Kun'un siyasal statüsü, "kardeş devlet" statüsünden "bağlı devlet" statüsüne indirilir. Ancak bu dönemde Kuzey, siyasal egemenliğini ve toprak bütünlüğünü korur ve Büyük Duvar (Çin Seddi), Kuzey ile Güney arasındaki sınır çizgisi olamaya devam eder.

Hu Han Ye, oğlu sağ kanat tegini Shuloujutang'ı (okunuşu: Şu Lou Cü Tang) Güney sarayına rehin olarak gönderir. MÖ 51'de Güney kağanına saygı göstermek için kişisel olarak Chang'an'ı 长安 (okunuşu: Çang en) ziyaret eder. Hu Han Ye aynı yıl, bugünkü Shanxi'nin (okunuşu: Şan Şi) kuzey batısındaki Tatlı Bahar Sarayı'na Qijushan'ı (okunuşu: Çi Cü Şen) elçi olarak atar. Bunlardan dolayı Hu Han Ye, büyük miktarlarda altın, para, giysi, ipek, at ve tahılla ödüllendirilir. MÖ 49 ve MÖ 33'te Hu Han Ye iki kez daha saygı ziyaretinde bulunur ve her biriyle birlikte Güney kağanının verdiği armağanlar da artar. Son ziyaretinde Hu Han Ye, Güney sarayının damadı olmasına izin verilmesini ister. Güney kağanı Yuan, Kuzey'in siyasal statüsündeki düşüşün sonucu olarak Hu Han Ye'nin bu isteğini kabul etmez ve ona hanedan dışından dört soylu kadın verir.

MÖ 49'da Tu Qi'nin (okunuşu: Tu Çi) bir kardeşi kendini kağan ilan eder, ancak Cı-cı tarafından öldürülür. Cı-cı, kardeşi Hu Han Ye'nin Güney Kun'a boyun eğdiğini öğrenince, MÖ 53'te o da Güney sarayına rehin olarak bir oğlunu gönderir. Daha sonra MÖ 51 ve MÖ 50'de iki kez Güney sarayına armağanlarla birlikte elçiler gönderir. Ancak kendisi saygı ziyaretinde bulunmadığı için, vergi sistemine kabul edilmez. MÖ 36'da Cı-cı, batıda Balkaş Gölü yakınlarında yeni bir kağanlık kurmaya çalışırken, bir Güney Kun ordusu tarafından öldürülür ve kellesi Chang'an'a gönderilir.

Çin'de MS 9'dan 23'e kadar süren Xin (okunuşu: Şin. Bu da yine Çin demektir.) Kağanlığı'nın siyasi çalkantıları sırasında Kuzey Kun kağanı Huduerşi (MS 18-48), batı bölgelerinin yanı sıra komşu Türk boylarının kontrolünü yeniden kazanma fırsatı bulur. MS 24'te Huduerşi, vergi sistemini değiştirmeye çalışır. Kuzey Kun'un güç kazanması, Güney Kun kağanı Guangwu tarafından bir yatıştırma politikasıyla karşılanır. Gücünün zirvesinde olan Huduerşi ise, kendini ünlü atası Mete ile karşılaştırır. Ancak Kuzey Kun Kağanlığı içindeki artan bölgesellik nedeniyle sağlam bir otorite kuramaz. Kağanlıkta kardeşlik ardılığı ilkesine aykırı olarak Huduerşi, oğlu Punu'yu varisi olarak belirler. Ancak Huduerşi'nin ağabeyinin en büyük oğlu olan Bi [Bey], doğal olarak kağanlık için meşru bir iddiada bulunur. Sonuç olarak Bi, kağan sarayındaki yıllık toplantıya katılmayı reddeder. Bununla birlikte, MS 46'da Punu tahta çıkar.

48 yılında, Güneyde Bi'nin bölgesindeki sekiz Kun boyu, toplam 40-50 bin kişilik bir orduyla Kuzey Kun Kağanlığı'ndan ayrılarak Bi'yi kağan ilan eder. Bu kağanlık Batı Kun Kağanlığı olur. Kuzey Kun kağanı Punu, Batı Kun üzerinde askeri bir baskı uygulamaya başlar. MS 49'da Türk boyları Wuhuan (Tangutlar) ve Xianbei (okunuşu: Şien Bey) (Kıtaylar) ile müttefik olan bir Güney Kun valisi Tsi Yung, Kuzey Kun'a saldırır. Sonraki yıllarda Kuzey Kun iki büyük yenilgiye daha uğrar. Biri 85 yılında Kıtaylar tarafından öteki de 89 yılında İkh Bayan Savaşı sırasında Güney Kun tarafından. Kuzey Kun kağanı kendine bağlı boylarla kuzeybatıya kaçar. 155 yılında Kuzey Kun, Kıtaylar tarafından ezilerek boyun eğdirilir.

Batı Kun, Punu tarafından ortaya çıkan tehdide ek olarak doğal afetler ve talihsizliklerle de boğuşur. Sonunda 50 yılında Batı Kun, Güney Kun Kağanlığı'na bağlanmak için başvurur. Batı Kun'u kontrol altında tutmak için uygulanan vergi sistemi, Güney Kun tarafından oldukça sıkılaştırılır. Batı Kun kağanına, Xihe 西河 (okunuşu: Şi Hı; anlamı Batı Irmağı demektir ve yer adı olarak geçmektedir) Komutanlığı'nın Meiiji (okunuşu: Mey Ci) bölgesinde sarayını kurması emredilir ve Batı Kun Türkleri sekiz sınır komutanlığına yerleştirilir. Aynı zamanda, karışık Batı Kun - Güney Kun yerleşim yerlerinde bu komutanlıklara çok sayıda Güney Kun Türkü yerleştirilir. Ekonomik olarak Batı Kun, Güney

Kun'a ticarete bağımlı bir duruma gelir. Güney Kun göçmenleri ile Batı Kunluları arasında gerginlikler artar. Böylece 94 yılında Anguo Kağan, kuzeyde yeni boyun eğdirilen Kuzey Kunluları ile güçlerini birleştirerek Güney Kun'a karşı büyük çaplı bir isyan başlatır.

2. yüzyılın sonlarında Batı Kun, yaptığı isyanlarla Güney Kun sarayını oldukça rahatsız eder hale gelir. 188 yılında Batı Kun kağanı, Güney Kun'un Hebei'deki 河北 (okunuşu: Hı Bey; "ımağın kuzeyi" anlamına gelir ve yer adı olarak geçmektedir) bir isyanı bastırmasına yardım etmek için asker göndermeyi kabul etmesi üzerine, kendi adamları tarafından öldürülür. Öldürülen kağanın oğlu Chizhisizhu (okunuşu: Çı Cı Sı Cu) tahta geçer, ancak daha sonra 189'da aynı isyancı grup tarafından devrilir. Çı Cı Sı Cu, Güney sarayından yardım almak için başkent Luoyang'a (ya da Lo yang) gider, ancak bu sırada Güney Kun sarayı kanışıklık içindedir. Çı Cı Sı Cu'nun, yandaşlarıyla birlikte Shanxi'deki bir şehir olan Pingyang'a yerleşmekten başka bir seçeneği kalmaz. 195 yılında Çı Cı Sı Cu ölür ve yerine kardeşi Huchuquan (okunuşu: Hu Çu Çüen) kağan olur.

215-216 yılları arasında Güney Kun devlet adamı Cao Cao (okunuşu: Sau Sau), Ye şehrinde Batı Kun kağanı Hu Çu Çüen'i gözaltına alır ve Shanxi'deki yandaşlarını sol, sağ, güney, kuzey ve merkez olmak üzere beş bölüme ayırır. Böylelikle, Shanxi'de sürgün hayatı yaşayan kağanın isyan etmesini önler ve onların atlılarını yardımcı güç olarak kullanır. Hu Çu Çüen Kağan'dan sonra Batı Kunluları beş yerel boya bölünür. Her yerel bey bir Güney Kun Türkü gözetimi altındayken, kağan da Güney sarayında yarı tutuklu bir hale gelir. Kuzey Çin'e yerleşen Batı Kunluları, boy ilişkilerini ve siyasal örgütlenmelerini korur ve Çin siyasetinde aktif bir rol oynar. On Altı Devlet (MS 304-439) sırasında, Batı Kun önderleri Önceki Zhao (okunuşu: Cau) (304-329), Sonraki Zhao (266-420), Xia (260-432) ve Kuzey Liang (401-460) devletlerini kurar ve yönetirler.

Üç Devlet (220-280), Çin'in "Wei" (226-266), "Shu" (221-263) ve "Wu" (222-280) devletleri olarak üçe bölünmesi dönemidir. MS 237'den 238'e kadar süren Mançurya'daki kısa ömürlü Yan (okunuşu: Yen) devleti bazen 4. devlet olarak da sayılır. Üç Devlet dönemi, Çin tarihinin en

kanlı dönemlerinden biridir. 220'de beylerden Cao Cao, Güney Kun'un son kağanı Xian Di'den (okunuşu: Şien Di) tahtı alarak Kuzey Çin'de "Wei" Kağanlığı'nı kurmasıyla başlar. Beylerden Liu Bei'in [Ulu Bey] bugünkü Sichuan'da kurduğu "Shu" ile, yine beylerden Sun Quan'ın Güney Çin'de kurduğu "Wu" olmak üzere üç devletin güç mücadelesi yaşandığı dönemdir.

"Jin" Kağanlığı, 266'da Sima Yan (okunuşu: Sı Ma Yen) tarafından kurulur ve kağanlık 420'ye dek sürer. Batı "Jin" (266-316), Sima Yan'ın tahta çıkmasıyla "Wei" in ardılı olarak kurulur. Başkenti önce Luoyang, ardından Chang'an olur (bugünkü Xi'an). Batı "Jin", Çin'i 280 yılında yeniden bir araya getirir, ancak kısa bir süre sonra ülke kanışıklığa sürüklenir. Sekiz Tegin Savaşı ve Beş Barbar'ın kışkırttığı istilalardan acı çeker. 304 yılında San Irmak vadisinde yeni devletler kurulur. Bu devletler daha sonra kanlı Onaltı Devlet dönemini başlatarak birbiriyle savaşmaya başlarlar. 316 yılında Chang'an'ın düşmesinden sonra, Batı "Jin" Kağanlığı çöker. Güneye kaçan Sima Rui, Jiankang'a (bugünkü Nanjing) Doğu "Jin" i (317-420) kurar. Doğu "Jin" Kağanlığı, kuzeyden gelen sürekli saldırılar altında olsa da, ilk yüzyıl görece tutarlı kalır. Ancak 420 yılında General Liu Yu devleti ele geçirir ve yerine "Liu Song" Hanedanı'nı (420-479) kurar.

Kuzey ve Güney hanlıkları (386-589), Çin tarihinde Onaltı Devlet'in ve Wu Hu illerinin çalkantılı döneminden sonraki dönemdir. Kuzey hanlıkları, 439'da Kuzey "Wei" in, kuzey Çin'i birleştirmek için Kuzey "Liang" ı egemenliği altına almasıyla başlar ve "Sui" Kağanlığı'nın "Chen" Hanlığı'nı yıktığı 589'da sona erer. Üç zaman dilimine ayrılır: Kuzey "Wei", Doğu ve Batı "Wei", Kuzey "Qi" ve Kuzey "Zhou". Kuzey, Doğu ve Batı "Wei" ile Kuzey "Zhou" hanlıklarını Kıtaylar, Kuzey "Qi" yi ise Mançuların Türkleşen bir boyu kurar. Güney hanlıkları, "Liu Song" (420-479), "Güney Qi" (479-502), "Liang" (502-557) ve "Chen" dir (557-589). Bu hanlıkların tümü "Liang" dışında, başkentleri Jiankang'da olduğundan, "Doğu Wu" ve "Doğu Jin" ile "Altı Devlet" olarak da gruplandırılırlar. Bu kısa ömürlü hanlıkların yöneticileri, onlarca yıl boyunca iktidarı elinde tutan, ancak hanlıklarını başarılı bir biçimde sürdürebilmek için yönetim gücünü güvenli olarak mirasçılara aktaramayan generallerdir.

Bu dönem, iç savaş ve siyasal kaosa karşın, aynı zamanda sanat ve kültürün gelişmesini, teknolojiadaki ilerlemenin ve Mahayana Budizm'i ile Taoizm'in yayıldığı bir dönemdir. Dönem, "Sui" kağanı Wen'in tüm Çin'i bir araya getirmesiyle sona erer. Bu dönemde, Çin'in güneyindeki Türk olmayan halkların kuzeye doğru büyük bir göçü olur. Bu süreçte hem kuzey hem de güney Çin'e Budizm'in artan popüleritesi damgasını vurur. 3. yüzyılda çift üzenginin bulunması, bir savaş standardı olarak ağır atlıların gelişimine de yol açar. Bu dönemde önemli teknolojik gelişmeler de olur. Ayrıca tıp, astronomi, matematik ve haritacılık alanlarında ilerlemeler gerçekleşir.

Kuzey ve Güney Kun kağanlıklarının yıkılmasıyla birlikte Çin'deki Genel Kun Dönemi sona erer. Ardından kurulacak olan kağanlık, güneydeki Kun boylarından biri olan Tabgaçların kuracağı "Sui" Kağanlığı'dır. Kuzeyde ise, 216 yılında Kuzey Kun Kağanlığı'nın yıkılmasından sonra çeşitli Kuzey Kun boylarının kurduğu kağanlıklar dönemi başlar. Bunlardan ilki Apar Kağanlığı'dır (330-555).

Asia in 200BC
(at the height of the Xiongnu Empire)

Kuzey ("Xiongnu") ve Güney ("Han") Kun Kağanlıkları

Tabgaç Kağanlıkları

Tabgaçlar, Çin'i yüzlerce yıl yönetmiş olan bir Türk boyudur. Tabgaç adı, fatih anlamına gelir. Kaşgarlı Mahmut'un Divan'ında "Tawgaç" olarak geçen bu söz, erken Türkçe ele geçirmek, basmak, ezmek, yenmek anlamlarına gelen "tab" sözünden evrilmiş olan "tabgacı", yani "tamgacı" (damgacı) demektir. Kül Tegin Yazıtı'nda şöyle yazar:

“tabgaç budun ağısı yımşak ermiş sücük sabın yımşak ağın arıp ıraq budunıg ança yagutı er ermiş yaguru qontuqta isire angig bilge anta üyür ermiş edgü bilge kişig edgü alıp kişig yorutmaz ermiş bir kişi yarulsar oğusı budunu besü-kinge tegi udıqmaz ermiş”. (Tabgaç budununun ipeği yumuşakmış. Tatlı sözle, yumuşak ipekle aldatıp uzak budunu öylece yaklaştırmış. Yaklaşan kondukta [yerleştiğinde] ise onu kendine bağlı kılarmış. İyi bilge kişiyi, iyiliğini alıp onu yürütmezmiş. Bir kişi yarılrsa ailesini, budununu sonuna dek uyutmazmış.). “... bengü taşka urtum tabgaç qaganta bedizçi kelürtüm bediztim mening sabımın sımdı tabgaç qaganung içreki bedizçiğ ıtı”. (... bengü taş vurdum [kazıdım/yazdım]. Tabgaç kağanından ressam getirttim. Resimlettim. Sözümü yazdırdım. Tabgaç kağanının kendi ressamı idi.)

Orhun yazıtlarında Tabgaçlar bazen düşman, bazen de dost bir Türk boyudur. Ancak her nedense Orhun yazıtlarındaki Tabgaç adı, Türkçeye ve diğer dillere Çinli olarak çevrilir. Çünkü resmî dünya tarihine göre Tabgaçların Türk olmaması gerekmektedir. Eğer Tabgaçların bir Türk boyu olduğu gerçeği ortaya çıkarsa, ortada resmî Çin Tarihi diye bir şey kalmaz. Bu gerçeğin karartılmasına, resmî dünya tarihinin sözcülüğünü yapan Türk tarihçiler de var gücüyle yardım etmektedir.

Kül Tegin yazıtında “tabgaç on tutuk beş tümen sü kelti süngüştümüz kültegin yadagan oplayu tegdi on tutuk yorçın yaraqlıg eligin tutdı yaraqlıydı qaganga ançuladı ol süg anta yoq qışdıımız”. (Tabgaç [komutanı] On Tutuk, beş tümenle geldi. Savaşık. Kültegin yayan saldırdı. On Tutuk Yorçın [Önder], silahlı elini tuttu [gösterdi]. Silahlıydı. Kağana saldırdı. Tüm ordusunu yok ettik.” diye yazar. Tabgaç komutanının adı On Tutuk'tur.

Kül Tegin yazıtının Tabgaç Türkçesiyle yazılmış olan bölümü* ise bugün nedense pek dikkate alınmaz. Bu bölüm Orhun alfabesiyle değil, yine bir Türk yazısı olan ve bugün Çin karakterleri dediğimiz yazıyla yazılmıştır. Bu bölümün önemi, içeriğinde anlatılmak istenenin ne olduğundan kaynaklanıyor. Yazıt, Çin'deki Türk kültürünün Asya Türk

kültürünün merkezi olduğunu anlatır. Çin'deki Tabgaç Türk kağanlığının da, Asya'daki öteki Türk kağanlıklarının dönem dönem boyunca eedikleri bir merkez kağanlık olduğunu açıklar. Tabgaç kağanı, öteki kağanları ve teginleri kendi oğulları gibi görmekte ve kendisini onların babası gibi hissetmektedir.

Tabgaç Kağanlığı, kısa süren “Sui” Hanedanı ile başlar. Ardından “Tang” Hanedanı kurulur. Kağanlığın çökmeye başladığı 890 yılından sonra içine girilen bölünme süreci olan Beş Nesil On Devlet (891-979) döneminden sonra Tabgaçlar “Song” Hanedanı (960-1279) ile yeniden iktidara gelir. Bu dönemde Çin'de üç kağanlık daha kurulur. Bunlar Kıtay Kağanlığı (907-1125), Tangut Kağanlığı (1038-1227) ve ilk Mançu Kağanlığı'dır (1115-1234). Ardından Tatar Moğol Kağanlığı bu dört kağanlığı sırasıyla ortadan kaldırarak, Çin'in tümünü ele geçirir (1271-1368). Tatar Moğol Kağanlığı'nın yıkılmasından sonra Tabgaçlar, “Ming” Hanedanı (1368-1644) ile yeniden yönetime gelir.

Birinci Tabgaç Kağanlığı

Birinci Tabgaç (“Sui”) Kağanlığı (581-618), Çin'de kısa süren bir kağanlıktır. Wen Kağan, Kuzey ve Güney hanlıklarını birleştirerek kendi topraklarındaki güneyden göçen göçebe etnik azınlıkları Türkleştirmenin yanı sıra, etnik Türk yönetimini Çin'in tümünde yeniden kurar. Bunu, temelinibüyük ölçüde miras alan “Tang” hanedanızler. Wen'in kurduğu bu kağanlığın başkenti önce Chang'an (581-605), daha sonra Luoyang (605-618) olur. “Wen” ve “Yang” adlı kağanlar, ekonomik eşitsizliği azaltmayı ve tarımsal verimliliği artırmayı amaçlayan çeşitli merkezi reformları, özellikle de eşit alan sistemini yerleştirirler. Üç Daire ve Altı Bakanlık sistemi kurulur, sikke standardize ederek yeniden birleştirilir. Budizm ülke boyunca yayılır ve özendirilir. Ülke, giderek hızlı nüfus artışını destekleyen bir tarım artışıyla refah dönemine girer.

Bu dönemde devleti pekiştirmek için geniş kapsamlı reformlar ve inşaat projeleri gerçekleştirilir. Kore'nin üç kağanlığından biri olan Goguryeo'ya karşı düzenlenen bir dizi pahalı sefer, 614'te yenilgiyle sona erer. Kağanlık, ard arda gelişen halk ayaklanmalarının ardından, Yang Kağan'ın 618'de kendi bakanları tarafından öldürülmesiyle parçalanır.

Yalnızca otuz yedi yıl süren kağanlık, kaynaklarını aşırı tüketen iddialı savaşlar ve inşaat projeleriyle zayıflar. Özellikle, Yang yönetimi altında ağır vergilendirme ve zorunlu işçi vergileri, kağanlığın çöküşünden sonra geniş çaplı ayaklanmalara ve kısa süren bir iç savaşa yol açar.

Birinci Tabgaç Kağanlığı

İkinci Tabgaç Kağanlığı

İkinci Tabgaç (“Tang”) Kağanlığı (618-907), “Sui” Hanedanı’nın ardından Çin’i yöneten kağanlıktır. 618’de Li Shimin, “Sui” Hanedanı’nı devirerek “Tang” Hanedanı’nı kurar. Li Shimin daha çok, Taizong (Taizong sandır: 2. Han/Sultan demektir) olarak bilinir. “Tang” Hanedanlığı döneminde Çin’in komşularının üzerinde çok büyük etkisi olur ve birçok komşu devlet vergiye bağlanır. Birinci Türk Kağanlığı 659 yılında, İkinci Türk Kağanlığı ise 744 yılında Tabgaç Kağanlığı’nın egemenliği altına girer. Yaklaşık 300 yıl (MS 618-906) yönetimde kalan “Tang” Hanedanlığı zamanında “Han” döneminden bile daha parlak bir dönem yaşar.

Bu dönemde kağanlık toprakları genişletilir, değişik etnik, kültür ve dinlerden halklarla ilişkiler kurulur ve oldukça düzgün bir yönetim sistemi kurulur. Bu dönem, aynı zamanda, sanat ve edebiyatın doruğa

ulaştığı, yaratıcı etkinliklerin geliştiği bir dönemdir. Birçok ülkeden kağanın Chang'an'da bulunan sarayına gelen bilim adamı, sanatçı, şair ve müzisyenle şehir, uygar dünyanın merkezi durumuna gelir. 2. yüzyılda Güney Kun ("Han") döneminde Çin'e giren Buda öğretisinin Çin sanatı ve düşüncesi üzerindeki etkileri giderek artar. Çin uygarlığı Asya'nın en uzak köşelerine kadar ulaşır, Japonlar Çin yazı karakterlerini kendi yazı dillerinde kullanmaya başlarlar.

Tabgaç "Tang" Kağanlığı'nın son yıllarında Çin, siyasi kargaşalara sahne olur. Hadımların devlet yönetimini ele geçirmesi ve birbirlerini izleyen köylü isyanları, kağanlığın gücünü giderek zayıflatır. Çin'i yöneten en büyük kağanlardan kimileri bu hanedanlık içinden çıkmıştır. Li Shimin'in yanı sıra, 712-756 arasında kağanlık yapan Ming Huang hem güçlü bir savaşçı, hem de sanatı geliştiren bir kağan olarak çok önemlidir. Ne var ki, ardından gelenler yetersiz ve yeteneksizdir. Ağır ilerleyen bir çöküş döneminin sonunda, 907'de Tabgaç "Tang" Kağanlığı yıkılır. Sonunda patlak veren Huang Chao İsyanı'na katılan Zhu Wen (okunuşu: Cu Vin), son kağanı tahttan indirerek kendi kağanlığını ilan eder.

İkinci Tabgaç Kağanlığı

Tabgaç Beylikleri

Tabgaç Beylikleri (Beş Nesil On Devlet 891-979) dönemi, Çin'de siyasi ayaklanma ve bölünme dönemidir. Çin'in ortasında hızla beş beylik, güneyinde de bir düzineden çok eş zamanlı beylikler kurulur. Bu

dönem, Çin tarihinde çoklu siyasal bölünmenin sonuncu bir dönem olur. Dönem 907'de "Tang" Hanedanı'nın yıkılmasıyla başlar ve 960'ta "Song" Hanedanı'nın kurulmasıyla doruğa ulaşır. Son 19 yıl boyunca "Song" Hanedanı, kalan tüm beylikleri aşarnalı olarak yıkar. "Tang" Hanedanı çöktükten sonra, Orta Çin'i denetim altına alan beyler, kendilerini kağan olarak taçlandırı. 70 yıl boyunca, ortaya çıkan tüm küçük beylikler ve oluşturdıkları ittifaklar arasında neredeyse sürekli bir savaş olur. Hepsinin sonul amacı, Orta Çin'in denetimini ele almaktır. Çünkü bu onlara "Tang"ın meşru halefi olarak Çin'in geri kalanını ele geçirmelerini sağlayacaktır. Beş Nesil On Devlet döneminin sonuncusu olan Kuzey "Han"ı, "Song" Hanedanı 979 yılında yıkarak, eski "Tang" Hanedanı'nın tüm topraklarını geri alır.

Tabgaç Beylikleri

Üçüncü Tabgaç Kağanlığı

Üçüncü Tabgaç ("Song") Kağanlığı (960-1279), Beylikler dönemini sona erdiren Taizu tarafından kurulur. "Song" sıklıkla kuzeyindeki Kıtay ("Liao"), Tabgaç ("Batı Xia") ve Mançu ("Jin") kağanlıklarıyla çatışır. Sonunda Tatar Moğol Kağanlığı Tabgaç "Song" Hanedanı'nı yıkar. "Song" Hanedanı, dünya tarihinde ilk olarak kağıt para basan ve Çin tarihinde ilk olarak kalıcı bir donanma kuran devlettir. Bu kağanlık ayrıca barutu ve pusulayı bulan ilk devlettir. "Song" Hanedanı iki döneme ayrılır: Kuzey "Song" ve Güney "Song". Kuzey "Song"un (960-1127) başkenti, kuzeydeki Bianjing (şimdi 开封Kaifeng, Şehrin eski adları: 老

丘 Laoqiu, 大梁 Daliang, 陈留 Chen Liu, 东京 Dongjing, 汴京 Bianjing, 汴梁 Bianliang) şehridir ve kağanlık bugünkü Doğu Çin'in çoğunu kontrol eder.

Güney "Song" (1127-1279), "Song" Kağanlığı'nın kuzey yarısının denetimini yitirdiği Mançu-Tabgaç Savaşları'nda Mançuların "Jin" hanedanına kadar geçen dönemdir. Bu süre içinde, "Song" sarayı Yangze'nin güneyine çekilir ve başkentini Lin'an'da (şimdi Hangzhou) kurar. "Song" Hanedanı San İrmak boyunca geleneksel Türk Çin uygarlığının doğum yerinin denetimini yitirmiş olsa da, Güney "Song" Hanedanlığı toprakları büyük bir nüfus ve verimli tarım arazisi içerdiğinden, ekonomi hala güçlüdür. Güney "Song" Hanedanı, kara ve deniz sınırlarını savunmak ve yurtdışında deniz misyonları yürütmek için donanmayı önemli ölçüde düzenler. Mançuları ve daha sonra Tatarları püskürtmek için, barut kullanımı ile güçlendirilen devrim niteliğinde yeni askeri teknolojiler geliştirir.

1234 yılında Tatar Moğol Kağanlığı, Mançu Kağanlığı'nı ("Jin") yıkarak Kuzey Çin'in denetimini ele geçirir. Tatar Moğol Kağanlığı'nın dördüncü Büyük hanı olan Möngke Han, Chongqing'deki (okunuşu: Çong Çing) Diaoyucheng (okunuşu: Diau yü çing) dağ kalesini kuşattırken 1259'da ölür. Küçük kardeşi Kubilay Han, yeni Büyük Han olarak duyurulur, ancak hanlığını yalnızca batıdaki Tatarlar kısmen onaylar. 1271'de Kubilay Han, kendini Çin Kağanı ilan eder ve Kubilay Tatar Hanlığı'nı ("Yuan") kurar. Yirmi yıl süren aralıklı savaşlardan sonra, Kubilay Han'ın orduları, 1279'da Yamen Savaşı'nda Güney "Song" Hanedanı'nı yıkar. Böylelikle Çin yeniden birleştirilir.

9., 10. ve 11. yüzyıllarda Çin nüfusu iki katına çıkar. Bu büyüme, orta ve güney Çin'de genişletilmiş pirinç ekimi, güneydoğu ve güney Asya'dan getirilen erken olgunlaşan pirinç kullanımı ve yaygın gıda artışı üretimi ile gerçekleşir. Kuzey "Song" nüfus sayımında, "Tang" döneminin iki katı olan 20 milyon hane kaydedilir. Kuzey "Song" döneminde 90 milyonluk bir nüfus olduğu tahmin edilmektedir. Nüfusun bu çarpıcı artışı, modern öncesi Çin'de ekonomik bir devrim yaratır. Nüfusun genişlemesi, şehirlerin büyümesi ve ulusal ekonominin ortaya çıkması, merkezi hükümetin ekonomik işlere doğrudan katılmasından

aşamalı olarak geri çekilmesine yol açar. Daha sonra orta sınıf, taban yönetimi ve yerel işlerde daha büyük bir rol üstlenir.

Sosyal yaşam canlıdır. Ülke halkı, değerli sanat eserlerini görmek ve ticaret yapmak için bir araya gelir, halk festivaller ve özel kulüplerde birbirine kanşır ve şehirler canlı eğlence merkezlerine kavuşur. Tahta blok baskının hızla genişlemesi ve 11. yüzyılda hareketli tip baskının bulunuşuyla edebiyat ve bilginin yayılması artar. Teknoloji, bilim, felsefe, matematik ve mühendislik gelişir. Cheng Yi (okunuşu: Çing Yi) ve Zhu Xi (okunuşu: Cu Şi) gibi filozoflar, Konfüçyüsçülüğü yeni yorumlarla yeniden canlandırır, Budist idealleri aşılar ve Yeni-Konfüçyüsçülüğün temel doktrinini ortaya çıkaran yeni bir klasik metin düzenlemesi yaparlar. "Sui" hanedanlığından beri kamu hizmeti sınavları kurumu var olmasına karşın, "Song" döneminde bu çok daha belirgin duruma gelir. Bu dönemde askeri-aristokrat seçkinlerinden bilim adamı-bürokrat seçkinlere olan bir geçiş de gerçekleşir.

İlerideki bölümlerde göreceğimiz Kıtay (907-1125), Tangut (1038-1227), Mançu (1115-1234) ve Tatar Moğol (1271-1368) kağanlıklarından sonra Tabgaçlar, "Ming" Hanedanı'yla yeniden yönetime gelir.

Üçüncü Tabgaç Kağanlığı

Dördüncü Tabgaç Kağanlığı

Dördüncü Tabgaç ("Ming") Kağanlığı 1368'den 1644'e kadar Çin'in yönetir. İlk kağan Hongwu (1368-1398), kağanlık için kalıcı bir asker sınıfını güvence altına alacak olan, kendi kendine yeten kırsal topluluklar yaratmaya çalışır. Ordu, bir milyon askeri aşar ve Nanjing'deki donanma tersaneleri, dünyanın en büyüğü durumuna gelir. Bu dönemde Arabistan ve Afrika'nın doğu kıyılarına kadar Hint Okyanusu'nda yedi büyük keşif yolculuğu yapılır. Ancak daha sonra kağanlık donanmasına gereken ilgi gösterilmez ve donanma eskir. Çin Seddi onarılır ve güçlendirilir. Tüm ülkenin geniş kapsamlı nüfus sayımları her yıl yapılır. Ancak işgücünden ve vergilerden kaçınma isteği ve Nanjing'deki büyük arşivleri saklama ve gözden geçirme zorluğu, doğru sayılara ulaşılmasını engeller. Bu nedenle nüfus, 160 ila 200 milyon arasında değişmektedir. Kıyıları Japon korsanlardan korumayı amaçlayan Haijin yasaları, halkın birçoğunu kaçakçılara ve korsanlara dönüştürür.

Bununla birlikte, 16. yüzyılda, Avrupa ile ticaretinin genişlemesiyle mısır, patates ve biberin ülke içinde ekilmesi sonucu kıtlıklar azalır ve böylece hızlı bir nüfus artışı gerçekleşir. Portekiz, İspanya ve Hollanda ile ticaretin artması, Çin ürünlerine yeni bir talep yaratır ve büyük bir Japon ve Amerikan gümüşü ülke içine akar. Bu durum, kağıt parası aşırı enflasyona uğrayan ve artık güvenilir olmayan ekonomiyi yeniden canlandırır. Konfüçyüsçüler ticaretin yarattığı yeni zenginliğe karşı çıkarken, filozof ve politikacı Wang Yangming'in getirdiği heterodoksi, daha uzlaşmacı bir tavır sergiler. Başarılı reformların ardından başlayan "küçük buzul çağı" tarımda yavaşlamaya yol açar. Bu da, tarım ürünleri karşılığı gümüş satan Japon ve İspanyol tüccarların gümüş arzını azaltmasına neden olur. Bunun sonucunda çiftçiler vergilerini ödeyemez duruma gelir ve ekonomik durgunluk başlar. Bu durum; ürünlerdeki düşme, seller ve salgınla birleşince, büyük bir isyan başlar ve devlet çöker. Ardından Mançu ordusu "Ming" Hanedanlığı'nı devirerek "Qing" (okunuşu: Çin) Hanedanlığı'nı kurar.

Dördüncü Tabgaç Kağanlığı

* Kül Tegin Yazıtı'nın Çince yüzünün çevirisi:

Tabgaç Türkçesiyle nasıl okunduğu bilinmediği için bu yazıt, Mandarin diliyle okunarak çevrildi. Bu nedenle özel adlar bugünkü Mandarin dilindeki söylenişlere göre verildi. Köşeli parantez içinde de bildiğimiz kadarıyla gerçek Türkçe adları verildi. Ayrıca yazının yıpranmış kısımları da parantez içindedir.

Türkçesi: (Çeviren, Nur Abay)

Özel anıt yazıtı.

Şu mavi göğün [gök Tanrı'nın] yeryüzünde korumadığı yoktur.

Gök ve yer uyum içinde bir olup güzel bir toplumu oluşturur.

Gökte ve yerde her şey karanlık ve aydınlığa ayrıldığı için her [toplumun] kendi kağanları vardır...

Aslında sonraki nesilleridir.

Tabgaçın savaşı [kuzeydeki] yabancı çöllerine ulaştığında Gan-quan'daki saraya gelip Guan-lu'nun korumasını dilediler.

Bunun nedeni aramızdaki dostluğun eksikliğiydi.

Gao-zu'nun kurduğu ülkeyi [Tabgaç "Tang" Kağanlığı'nı] Tai-zong sürdürdü.

Askeri başarılar her yanda duyuldu.

Göğün mavisi değiştiği için sanları da kuşaktan kuşağa ulaşır...

Sınır vergileri geliyordu.

Birbirimize baba oğul gibi bağlıydık.

Akınlar, yağmalar dindi ve okla yay kınına girdi.

Siz bizi üzmediğiniz sürece, biz de sözümüzden dönmeyeceğiz.

Bu da, sınırımızdaki huzurun dayanağı değil midir?

Ölü kişi, Bianlu Han'ın [Kutluk Kağan'ın] ikinci oğlu ve bugünkü Bianjia Han'ın [Bilge Kağan'ın] küçük kardeşidir.

Saygısı uzak ülkelerde bilinir.

Onun görkemini yabancılar iyi bilir.

Büyük dedesi Edimiş [İletmiş] Bey, onur ve ahlakı nasıl kazandı?

Dedesi... [Kutluk Erkin?] derin bir erdem gösterdi.

Yoksa böyle bir bilge kişi nasıl yetiştirdi?

Bu nedenle dostluk korundu.

Kuzeyde Xuan-lei ile uzlaştı, batıda Chu-yue ile komşu oldu. ...ya saygı duydu.

Tu-yu'nun aşamasına erişti.

[Biz] Tabgaçla yakın ilişkiler kurdu.

Bu nedenle seni saygıyla övdüm ve güven gösterdim.

Antlaşmamız bozulmasa da, güneşin ışığı kayboldu [yani Kül Tegin öldü].

Yüreğimde çok büyük bir acı duyuyorum.

Ayrıca, kağanın küçük kardeşi tegin, benim oğlum gibiydi.

Bu durum, baba ile oğul arasındaki yakınlığım, ağabey ile küçük kardeş arasındaki yakınlıktan ayrı olmadığını göstermez mi?

Hepsi de babanın oğluna duyduğu içten sevgidir.

Bu nedenle bu görkemli yazıtı diktirdim, ünü çok uzaklara yayılsın ve çok uzun bir süre konuşulsun diye.

Sözler derki:

Çölün sınırındaki Ting-linglerin [Öteki Türk boylarının] topraklarında gerçek kahramanlar bulunuyordu.

Sen tegin olarak üstün başarılar kazandın.

[Biz] Tabgaç ile dostluk kurdun.

Ne yazık ki böyle bir kişi uzun süre yaşamadı.

Bu görkemli yazıt dağ gibi dikildi ki, sonsuza dek duyulsun.

Bu yazıt, yüce Tabgaç'ın Huan Zong'un yönetiminin yirminci yılında on ikinci ayın yedinci gününde dikildi.

故闕特勤碑 禦制禦書

彼蒼者天，網不覆燾。

天人相合，寰寓大同，

以其氣隔陰陽，是用別為君長。

彼君長者，本□□□裔也，

首自中國，雄飛北荒，

來朝甘泉，願保光祿，則恩好之深舊矣。

洎我高祖之肇興皇業，太宗之遂荒帝載，文教施于八方，武功成於七德，

彼或變故相革，榮號迭稱，終能代□□，□修邊貢。

爰逮朕躬，結為父子，使寇虐不作，弓矢載櫜，爾無我虞，我無爾詐，邊鄙之不□，□□之賴歟？

君諱闕特勤，骨咄祿可汗之次子，今苾伽可汗之令弟也，

孝友聞于遠方，威□懾□□俗，

斯豈由曾祖伊地米施匍積厚德於上，而身克終之，

祖骨咄祿頡斤行深仁於下，而子□□之，不然何以生此賢也？故能承順友愛，輔成規略，

北變眩雷之境，西鄰處月之郊尊撐犁之□□，

受屠耆之寵任，以親我有唐也

我是用嘉爾誠績，大開恩信。而遙圖不騫，促景俄盡，永言悼惜，疚於朕心。且特勤，

可汗之弟也。可汗，猶朕之子也。父子之義，既在敦崇，兄弟之親，得無連類，

俱為子愛，再感深情。是用故製作豐碑，發揮遐壤，使千古之下，休光日新。

詞曰：

沙塞之國，丁零之鄉。雄武郁起，于爾先王。

爾君克長，載赫殊方。

爾道克順，謀親我唐。

孰謂若人，網保延長。

高碑山立，垂裕無疆。

大唐開元廿年歲次壬申，七月辛酉朔，七日丁未建。

Kül Tegin Anıtı'nın Çince yüzü

Apar Kağanlığı

Aparlar, kuzeydeki Kun boylarından biridir. Uzunca bir süre devlet kuramayan Kuzey Kun boyları, Kuzey Kun Kağanlığı'nın yıkılmasından 200 yıl kadar sonra Apar Kağanlığı'nı kurar. Apar adı; ata (baba), yaşlı ve tanık anlamlarına gelen Erken Türkçe “abba” ya da “apa” sözünden, -r çoğul ekiyle türemiş bir sözdür. Erken Türkçedeki -r çoğul eki daha sonra başına -l bağlacı almıştır.

Orhun yazıtlarında adları Apar olarak geçer. Kül Tegin yazıtında şöyle yazar: “yoguçi sıgıtçı öngre kün toğusıkta böküli çölük el tabgaç tüpüt apar purum qırqız üç qunqan otuz tatar qıtan tatabí bunça budun kelipen sıgıtmış yogulmuş”. (O gün doğudaki Kore, Tabgaç, Tibet, Avar, Rum, Kırgız, Üç Kunkan, Otuz Tatar, Kıtay, Tatabí budunlardan yasçı, ağlayıcı gelip ağlamış, yas tutmuş.).

Aparlar yaman savaşçılar olarak nam salmışlardır. Bu birliği kağanlığa dönüştüren kişi Apar beylerinden biri olan Yujiulü Shelun'dur (郁久闐社仑). Yujiulü Shelun tüm Apar beylerinin desteğini alıp Aparları 402 yılında tek bir bayrak altında birleştirerek kağan seçilinceye dek, Aparlar siyasal olarak parçalanmış kalır. Babası Heduoğanı, Kuzey

“Wei” generali Zhangsunfei (okunuşu: Cang Sün fey) yenip öldürdükten sonra Shelun, 394’te “Wei” ile bağları koparak batıya kaçar ve amcası Yujiülü Pihouba ile amca oğullarına sığınır. Ancak amcası ve amca oğulları, Shelun’un artan gücü karşısında rahatsız olur ve sonunda çatışırlar. Shelun, amcası Pihouba’yı öldürerek, amca oğullarını esir alır. Ancak amca oğulları daha sonra kaçarak Kuzey Wei’ye sığınır.

Shelun, “Wei” Devleti’nin öcünden korktuğu için, Gobi’yi geçerek kuzeye göç eder ve buradaki Türk boylarını birleştirir. Birleşmeden hemen sonra Aparlar, kendilerini Ordos bölgesinden süren bir Wei saldırısıyla başlayan sürekli bir Apar-Wei çatışması içine girerler. Shelun, öc almak için Kuzey Wei’ye baskınlar düzenler. Ancak 399’da ciddi bir yenilgiye uğrar ve batıya doğru kaçmak zorunda kalır. Orada Hulu boyuna boyun eğer. Ardından Chiluohou adlı bir Hulu’nun yardımıyla Tiele halkını yenerek topraklarını İpek Yolu üzerinde genişletir [Çince “Tiele” olarak adlandırılan bu halk, Dokuz Oğuz ve On Oğuzların toplamından oluşan bir birliktir] ve kendi kağanlığını ilan eder.

Gerçekte Kitay soylularınca kullanılan bir san olan Qiudoufa (okunuşu: Çiu dou fa) Kağan sarını alan Shelun, Hunlar zamarında biçimlenen yönetim ve ordu düzenini örnek alıp orduyu on bin, bin, yüz ve on askerlik birimlere bölerek örgütler. Yerini güçlendirmek için, Sonraki “Qin”’in kağanı Yao Xing (okunuşu: Yao Şing) ile ittifak kurar. Daha sonra 403’te Kuzey “Wei” hanı Daowu’ya karşı, “Qin”’e yardım eder. 407 ve 409’da Kuzey “Wei”’e saldırmaya devam eder. Bu arada Ak Hunlara saldırarak, onların güneydoğuya göç etmek zorunda kalmalarına neden olur. Çin kayıtlarında zalim ve sanatçı ruhlu bir kişi olarak tanımlanan Shelun, 410 yılında yaptığı son savaşta aldığı yaralarından ötürü ölür ve oğulları Duba ile Sheba (okunuşu: Şı ba) genç oldukları için, yerine kardeşi Yujiülü Hulü geçerek, Aikugay Kağan sarını alır.

Yujiülü Hulü, kağan olduktan sonra hemen ertesi yıl Kuzey “Yan” (okunuşu: Yen) kağanı Feng Ba’ya kızı Lelang’la evlenme isteği ile üç bin at armağan eder. Feng Ba’nın kardeşi Feng Sufu, isteği reddetmeyi ve bunun yerine Feng Ba’nın kungelerinden (cariyelerinden) birinin kızını göndermeyi önerir. Ancak Feng Ba, Aparlarla yapılacak olan bir ittifakın devleti güçlendireceğini düşünerek, kızını Yujiülü Hulü’ye vermeyi kabul eder. Yujiülü Hulü kağanlığının dördüncü yılı olan 414

yılında, kendi kızını Kuzey “Yan” hanı Feng Ba ile evlendirmek üzereyken, kızının daha küçük olduğunu söyleyen amca oğlu Yujiülü Buluzhen ile tartışır. Buluzhen öteki beylerle anlaşarak bir komplo ile Hulü'yü tutuklayarak kağanlığı ele geçirir ve Hulü ile kızını Kuzey “Yan”a gönderir. Feng Ba ona onurlu bir konuk olarak davranır ve başlangıçta niyetlendiği gibi Hulü'nün kızını eş olarak değil de, künge olarak alır. Yujiülü Hulü, gücü yeniden ele geçirmek için Feng Ba'dan, yurduna dönerken kendisine eşlik edecek bir ordu vermesini ister. Feng Ba, ona isteksizce bir ordu verir ve ordu komutanı yolda Yujiülü Hulü'yü öldürdükten sonra ordusuyla birlikte geri döner.

Kağan olan Yujiülü Buluzhen, Tiele beyi Chiluohou'nun eşlerinden biriyle gönül ilişkisi kurar. Chiluohou ise, Shelun'un sağken güvenmiş olduğu ve oğlu Sheba'yı emanet ettiği bir destekçisidir. Chiluohou'nun Buluzhen'le gönül ilişkisi olan eşi, Buluzhen'e Chiluohou'nun Datan'ı Buluzhen'e karşı destekleyeceğini ve bunun bir işareti olarak da ona altın bir dizgin gönderdiğini ihbar eder. Bunun üzerine Buluzhen, Chiluohou'yu yakalamak için 8 bin atlı gönderir. Sıkışan Chiluohou, tüm malını yakarak kendini öldürür. Bundan sonra Buluzhen aceleyle Datan'a saldırır. Ancak Datan savaşı kazanarak hem Sheba'yı hem de Buluzhen'i boğarak her iki rakibini de ortadan kaldırıp kağanlığını ilan eder.

Mouhanheshenggai Khagan sarını alan Yujiülü Datan, tahtı ele geçirir geçirmez hemen Kuzey “Yan” kağanı Feng Ba ile ittifak kurar ve onunla birlikte Kuzey “Wei”ye karşı savaşılmaya başlar. Datan, 415 kışında Kuzey “Wei” sınırına baskın düzenler, ancak “Wei” kağanı Mingyuan ordusuyla karşısına çıkar. Datan geri çekilir. Böylece yıllarca sürecektir olan bir savaş dönemi başlar. Çoğu zaman Aparlar saldırır ve Kuzey “Wei” başarılı bir biçimde karşı saldırıda bulunur. Bu arada Datan, Kuzey “Yan” ile ilişkileri güçlendirir ve 417'de 3 bin at ile 10 bin koyunu Kuzey “Yan”a armağan (vergi) olarak gönderir. 423'te Taiwu, Kuzey “Wei” tahtına çıktıktan hemen sonra, Datan Kuzey “Wei”ye yaklaşık 60 bin askerle saldırır. 429'da Taiwu Han da Aparlara saldırır. Datan'ın ordusu bozguna uğrar ve çekilirken Datan yolda bir hastalıktan ölür. Ardından Yujiülü Wuti kağan olur ve Chilian (okunuşu: Çi lien) Kağan sarını alır.

432'de Kuzey "Wei" askerleri sınırda 20 Apar savaşçısını ele geçirir, ancak Taiwu Kağan onları bağışlar. Bundan etkilenen Wuti Kağan ona armağan gönderir. 439'da Kuzey "Liang" ile yapılan savaşta "Wei" in yanında yer alır. Ancak Taiwu, Aparlara karşı yeniden saldırı hazırlıklarına başlar. Güney "Liang" ın son tegini Yuan He (okunuşu: Yüen Hı) ile birlikte hızlı bir saldırı başlatır. Yujiülü Wuti, Taiwu'yu saldırılarından vazgeçmeye zorlamak için şaşırtıcı bir saldırıda bulunur, ama başarılı olamaz. Kardeşi Yujiülü Qiliegui (okunuşu: Çi lie güy), Kuzey "Wei" askerleri tarafından yakalanır ve yaklaşık 10 bin Apar askeri öldürülür. 444 yılında Taiwu, Aparlara yeni bir saldırı başlatır. Wuti yenilir ve kaçır. Daha sonra ölür ve yerine oğlu Yujiülü Tuhezhen (okunuşu: Tu Hı Cın) geçerek Chu (okunuşu: Çu) Kağan sarını alır.

Yujiülü Tuhezhen, babasından kalan Kuzey "Wei" yle olan bir savaşla yüzleşir. Ancak saltanatının ilk 5 yılı görece sakin geçer. Kağanlığı sırasında, Kuzey "Liang" ın son kalıntıları ele geçirir. 448 ve 449'da Taiwu ile oğlu Huang Tegin, Aparlara birlikte saldırır. Tuhezhen Kağan onlardan kaçmayı baştır. Buna karşın "Wei" sengünü (generali) Tuoba Na, Aparlara ağır kayıplar veririr. Kuzey "Wei" birkaç yıl boyunca Aparlar saldırmaz. 458 kışında Kuzey "Wei" kağanı Wencheng (okunuşu: Vin Çing), Aparlara karşı büyük bir saldırı başlatır. 460 yılında Aparlar, Turpan (Turfan) çevresinde yaşayan Üç Oğuzlara baş eğdirerek, onları Altay Dağları eteklerine yerleştirir. 508'de ise, Tiele Türkleri (Dokuz ve On Oğuzlar) ile yapılan savaşta Aparlar yenilir. Ardından 516'da Aparlar, Tiele birliğini yener. 464 yılında ölünce, yerine Yujiülü Yucheng geçer ve Shoulubuzhen Kağan sarını alır

Yujiülü Yucheng ilk önce Çin'deki devletlerle barışçıl ilişkiler kurmaya çalışarak, 468'de Önceki "Song" Devleti'ne bir armağan (vergi) gönderir. 469'da Tatabi ve Kıtay kölelerinden oluşan bir başka armağanı da Kuzey "Wei" ye gönderir. Ertesi yıl babasının Tanrı Havzası'na başlattığı saldırısını sürdürür. 470 yılında Hotan'a karşı bir saldırı düzenler. Hotan beyi, Kuzey "Wei" hanı Xianwen'den (okunuşu: Şien Vin) yardım ister. Bu durum, Aparlarla "Wei" i karşı karşıya getirir. 472 ve 473 yıllarında Yucheng, Kuzey "Wei" ye saldırarak Dunhuang'ı almaya çalışır. Ardından 475'te bir "Wei" künçuyu (prensesi) ile evlenmek isteyerek uzlaşmaya çalışır. Ancak "Wei" sarayı, Aparların saldırıları

nedeniyle bunu kabul etmez. Yucheng yine de Kuzey "Wei"ye 476 ve 477 yıllarında armağan vermeye devam eder.

478 yılında Yucheng, Önceki "Song" Devleti'nin yıkılmasını fırsat bilerek Kuzey "Wei"e saldırır. Güney "Qi" kağanı ile bir antlaşma yaparak, Kuzey "Wei"ye saldırmak için 300 bin asker gönderir. Yucheng 473'te, Kuzey "Wei"yi denetim altında tutmak amacıyla Goguryeo (Kore) beyi Jangsu ile de bir ittifak kurar. İttifak içindeki Apar-Kore orduları daha sonra 479'da Kitayların Didouyu boyunu ezer. Aralık 485'te yeniden Kuzey "Wei"ye saldırır ve Yujiülü Yucheng, Datan döneminden bile daha güçlü bir duruma gelir. Ölüncü, yerine oğlu Yujiülü Dou-lun geçer.

Fumingdun Kağan sarını alan Yujiülü Dou-lun, Kuzey "Wei" sınırındaki baskınları yeniden başlatır. Ancak iyi bir sonuç elde edemez. Bu arada kağanlıktaki boylar arasında sık sık kavgalar başlar. Bunun üzerine kimi Apar soyluları Dou-lun'dan Kuzey "Wei" ile barış yapmasını istediğinde, onları ihanetle suçlar ve barış isteyen soyluların boylarıyla birlikte idam edilmelerini buyurur. Ardından kendisine saldıran Tiele beyi Afuzhiluo'ya (okunuşu: A fuclo) yenilir. Dou-lun, amcası Nagai ile birlikte kaçar ve toparlanıp Tiele birliğine saldırarak onları 487'de yener. 488 yılında Yi-wu'yu 3 bin askerle ele geçirir ve bozkırlara geri döner. 490 yılında Aparların doğu kanadı Kitayların ve Tabgaçların eline geçer. 492'den başlayarak süren Dou-lun'un zulmü ve savaşlardaki kayıpları, Apar soylularını sıkıntıya sokar. Soylular, Dou-lun'un amcası Nagai'ı kağan olmaya ikna etmeye çalışır. Nagai ilk olarak reddeder ve Dou-lun'un ölünceye kadar yasal bir kağan olduğunu söyler. Soylular bunu bir işaret olarak kabul eder ve Dou-lun'la annesini bir darbe ile öldürerek, ölümlerini Nagai'a getirir.

Dou-lun'un başansızlıklarına karşın Nagai, Tiele ile yaptığı tüm savaşları kazanır. Daha sonra Güney "Qi" kağanı Wu'dan doktorlar, sanatçılar ve ustalar ister. Ancak bu isteği reddedilir. 501'de Gaochang (Doğu Türkistan'daki Koço) beyi Ma Ru devrilerek öldürülür. Gaochang halkı Jincheng (okunuşu: Cin Çing) Kansu Beyi Qu Jia'yı (okunuşu: Çü Cia) beyleri olarak atar. Qu Jia, bey olur olmaz ilk önce Aparlara bağlılık sözü verir. Böylece sınırlarını güvence altına almış olan Nagai, aynı yıl Kuzey Wei'nin kuzey sınırlarına baskın düzenlemeye

başlar. 504'te, 120 bin kişilik bir orduyla Kuzey "Wei"ye saldırır. Ancak "Wei" generali Yuan Huai bu saldırıları durdurur. Nagai 506'da ölür ve yerine Yujiülü Futu geçer.

Tuohan Kağan sanını alan Futu'nun ilk eylemi, banş yapmak için Kuzey "Wei" kağanı Xuanwu'ya (okunuşu: Şüen Vu) bir elçi göndermek olur. Ancak Xuanwu Kağan bakanlarına, "Aparların kölelerin torunları olduklarını ve Eski Wei hanlarının onlarla yalnızca merhametten haberleştiklerini, Aparların yakında topraklarını yitireceklerini" büyük-elçiye iletmelerini buyurur. 507'de Futu yine "Wei" kağanına bir mektupla samur kürk gönderir. "Wei" kağanı, "Kuzey Wei ile banşın Tiele ile savaşarak kazanılabileceğini" söyler. Ancak 508 yılında Futu, Tiele beyi Mietu ile savaşta öldürüldüğü için bu savaş felaketle sonuçlanır. Aynı yıl oğlu Yujiülü Chounu yerine kağan olarak geçer ve Douluofubadoufa Kağan sanını alır.

510 yılında Chounu, "Wei" hanı Xuanwu'ya Budist rahip Hong Xuan (okunuşu: Hong Şüen) ile birlikte incilerle süslenmiş bir heykel gönderir. Yanıt olarak Xuanwu, Ma Yishu generali 514'te elçi olarak göndermeyi düşünür, ancak Xuanwu bu düşüncesinden kısa süre sonra ölür. Bu nedenle elçilik iptal edilir. Bu kez Chounu taraf değiştirir ve elçisi Qijin Bijian'ı aynı yıl "Liang" Devleti'ne gönderir. 516'da babasının öcünü almak için Tiele'ye saldırır. Bu saldırı başarılı olur. Tiele beyi Mietu tutuklanır ve babasının öldürülmesine karşılık olarak bir ata bağlanıp çekilerek öldürülür. Başarısı nedeniyle elçilerini komşu Kuzey "Wei" ve "Liang"a armağanlarla gönderir. 700 köleden oluşan bir başka armağanı da, 519 yılında "Wei" sarayına gönderir. Ancak beklenmedik bir biçimde Tiele, Aparlara saldırarak onları yener. Chounu Kağan kargahına döner, ama kendi annesinin emriyle 520'de teginler tarafından öldürülür.

Chounu'nun yerine küçük kardeşi Anagui tahta geçer. Chiantoubingdoufa Kağan sanını alan Anagui'nin kağanlığı sıkıntılarla başlar. İlk ayaklanma, taç giyme töreninden 10 gün sonra başlar. Kayın Qilifa Shifa ayaklanıp, Anagui'nin küçük kardeşi Yujiülü Yijufa'yı ve annesi Hou Luling'i öldürünce, Anagui'un kuzeni Yujiülü Poluomen'in yolu açılır. Kavgayı yitiren Anagui, Kuzey "Wei"ye kaçar. Kağanlığını ilan

eden Poluomen, Mioukesheju Kağan sarını alır. Kısa süre sonra Apar ülkesinde huzursuzluk başlar. Qilifa Shifa bu kez Poluomen'e karşı ayaklanarak, onun özel topraklarını ele geçirir.

Tiele bundan yararlanarak Poluomen'e saldırır. Poluomen, başkenti Liangzhou'ya (okunuşu: Liang Cou; Merkez Kansu/Gansu) aktarmak zorunda kalır ve "Wei"nin üstünlüğünü kabul etmesini ister. Kuzey "Wei" sorunu, Apar ülkesini Poluomen ile Anagui arasında bölerek çözer. Anagui, Huaishuo'da (bugünkü Guyang, İç Moğolistan), Poluomen de Xihai'da (bugünkü Ejn, İç Moğolistan) egemenliklerini sürdürür. Poluomen daha sonra 522'de askerleri ile Ak Hunların yakınlarına kaçmaya çalışır. Ancak "Wei" birlikleri onu tutuklayarak Luoyang'a götürür ve burada 525'te öldürülünceye dek Lonanguan Sarayı'nda ev hapsinde yaşar.

Böylece Anagui 522'de Aparların tek kağanı olur. Ardından, Aparları yeniden düzenler. 522 yılında ekim yapmak için "Wei"den dan ister ve 10 bin torba alır. Ancak Anagui'un tanım tasansı işe yaramaz. Bu nedenle, 523'te açlık yüzünden "Wei" sınır şehirlerine baskınlar düzenlemeye başlar. Daha sonra 525'te sınır şehirlerinde ayaklanarak yağma yapanları bastırmak için "Wei", Aparlardan yardım ister. Anagui, 100 bin kişilik bir ordu gönderir. İki yıl sonra "Wei" ile "Liang" arasındaki dengeyi korumaya çalışan Anagui, her iki devlete de armağanlar gönderir. 533 yılında evlenmek için bir "Wei" künçuyu ister. Anagui'un bu isteği kabul edilir. Çin, Batı ve Doğu "Wei" arasındaki iç savaş yüzünden güçten düşer. Bunu fırsat bilen Aparlar saldırılara başlar. Böylece Anagui, bölgedeki en güçlü yöneticilerden biri olur.

546'da, Üç Oğuzların önderi sancaktar Aşına Tümen (gelecekteki Bumin ya da İllig Kağan), Aparlara karşı olan bir Tiele ayaklanmasını bastırır ve bunun karşılığında Anagui'dan evlenmek için bir Apar künçuyu ister. Anagui, Bumin'e bir elçi göndererek, Bumin'in bir kölesi olduğunu, böyle bir şey söylemeye nasıl cüret ettiğini iletmesini söyler. Tümen sinirlenerek Anagui'un elçisini öldürür ve Apar Kağanlığı ile ilişkilerini koparır. Daha sonrakâğan olacak olan Kuzey "Zhou" tegini Yuwen Tai'nin yardımıyla açık bir ayaklanma başlatır. 552'de yapılan savaşta Bumin, Anagui'u yener. Anagui savaş alanında kendini öldürtür. Yenilginin ardından Anagui'nin oğlu Anluochen, Kuzey "Qi"ye kaçar-

ken, amcası Yujiulü Dengshuzi onu Batı "Wei"nin koruması altına alır.

Başka bir akraba olan Yujiulü Tiefa, Gobi'nin doğusunda kağanlığını ilan eder. 553'te Kitaylar tarafından öldürülünceye dek kısa bir süre egemenlik sürer. Yerine babası Yujiulü Dengzhu geçer. Apar tarihinde ilk kez bir baba, oğlunun yerine tahta geçer. Ancak o da Issık Kağan'ın saldırılarına uğrar ve sonunda kendi danışmanlarından biri onu öldürür. Yerine Yujiulü Dengzhu'nun büyük oğlu Yujiulü Kangti geçer. Afuti adında bir soylunun tahta geçirdiği Kangti, Türk Kağanlığı saldırılarına dayanmaz ve Kuzey "Qi"ye kaçar.

Yerine Kuzey "Qi" kağanı Wenxuan'ın buyruğuyla Anagui'nin oğlu Anluochen geçer. Bu kağan değişikliklerinin hepsi 553'te olur. Wenxuan han, Kuzey "Qi"nin bir damadı olan Anlouchen'e, Türk Kağanlığı'na karşı yardım eder. "Qi" kağanı Wenxuan, Türk Kağanlığı'na kendisi saldırır ve onlarla savaşır. Aparları "Qi" sınırındaki Mayi'ye (şimdiki Shuozhou, Shanxi) yerleştirir. Buna karşın, 554'te Aparlar ayaklanır ve 50 bin kişilik bir orduyla "Qi" sınırlarına saldırırlar. Wenxuan karşılık vererek, Anluochen'i yener. Anluochen ardından bir kez daha saldırır, ancak geri püskürtülür. Bu arada 30 bin Apar yakalanarak kadınları ve çocukları köleleştirilir. Anluochen son kez 554'te bir kez daha saldırır ve bu kez tümüyle yenilir ve ortadan kaybolur.

553'te Woye'de (Ulansuhai Nur, Urad, şimdiki İç Moğolistan'ın kuzey kısmı) Avarların bir kısmı, Batı "Wei"nin de yardımıyla Anagui'nun kuzeni Yujiulü Dengshuzi'yi kağan ilan eder. 555'te Türk Kağanlığı, Apar topraklarını ele geçirir. Dengshuzi, 3 bin askeriyle Batı "Wei"ye sığınır. Daha sonra Mukan Kağan'ın baskısıyla "Wei" kağanı Gong, Yujiulü Dengshuzi'yi askerleriyle birlikte Mukan'a teslim eder.

Apar Kağanlığı

Türk Kağanlıkları

MÖ 3. yüzyılda Karadeniz Bozkır'ında Sak Kağanlığı kurulunca, kağanlığa boyun eğmeyen Kimer beylikleri dönemi eski yönetici boylarından Aşına boyu, kendine bağlı iki boyla birlikte Orta Asya'nın doğusuna göçer. Üç boydan oluşan bu birlik, Üç oğuzlardır. Üç Oğuzlar önce, bugünkü Çin'in kuzey batısında, Batı Kansu ve Turpan (Turfan) bölgesinde yaşar. Daha sonra da Kun Kağanlığı'nın egemenliği altına girerler. Kun Kağanlığı'nın dağılmasından sonra Aparlar, 460 yılında Turpan çevresinde yaşayan Üç Oğuzları egemenliği altına alarak, onları Altay Dağları eteklerine yerleştirir. Bundan sonra Üç Oğuzlar, Altay Dağları'nın güney eteklerinde Aparlara bağlı olarak yaşar. 552 yılında Apar Kağanlığı'nı yıkan Üç Oğuzlar, aynı yıl Aşına Tümen (Bumin Kağan ya da İllig Kağan) önderliğinde bir kağanlık kurar. Bu kağanlık, Orhun yazıtlarında yalnızca iki kez geçen "ökük türük" sözlerinin yanlış olarak "kök türük" olarak okunması nedeniyle, bugün "Kök Türk" ya da "Gök Türk" olarak adlandırılıyor. Eski Türk dilinde "ökük", sevimli ve cana yakın anlamına gelir.

Bu Türklerin yönetici boyu Çin kayıtlarında her ne kadar Aşına olarak adlandırılrsa da, Orhun yazıtlarında Aşına sözü geçmez. Aşına, Çin kayıtlarında bu boy üyelerinin adlarının önünde kullanılır. Bu okunuşun ne kadar doğru olduğu belli değildir. Aşına sözünün kökeni tüze-

rine iki ayrı varsayım bulunmaktadır. Birincisi, Klasik Moğolcadaki “kurt” anlamına gelen “çinu” (Modern Moğolca “çono”), öteki de, de Soğdakçadaki “kağan/yönetici” anlamına gelen “'xšywn(y)” (okunuşu ǰxšēwanê). Ancak bu iki varsayım da doğru değildir. Erken Türkçede (Etrüskçede) “ayş”, iye (kutsal ruh / koruyucu ruh) demektir; “ayşuna” da, “ayşın” yani “iyenin” demektir. Günümüz Türk dilinde -n biçimindeki iyelik eki, erken Türkçede -na biçimindedir. Erken/Eski Türk dilindeki “ayşuna” sözü, bugünkü Guanhua (Mandarin) dilinde “aşına” olarak okunmaktadır (Çince: Ashina 阿史那).

Orhun yazıtlarında bu boylar kendilerini “Türük Budun” olarak adlandırmıştır. “Budun” ya da “bodun”, Eski Türk dilinde “boy” demek olan “bod / bud” sözünün Eski Türk dilindeki -n çoğul ekiyle türemiş olan çoğul biçimidir ve “boyalar” anlamına gelir. Türük Budun, “Üç Tuğlu Türük Budun” olarak da adlandırılmıştır. Kutluk Bilge Kül’ün oğlu Bayan Çur adına dikilen ikinci yazıtta bu budunun adı, “üç tuğlıg türük budun” (Üç Tuğlu Türük Budun) olarak geçer. Üç boydan oluştuğu için, üç tuğ taşıyan Türük Budun, bu nedenle “Üç Tuğlu Türük Budun” adını alır. Dolayısıyla bu Türkler, Üç Oğuzlar ya da Üç Oğurlardır. Üç Tuğlu Türük Budun’un bu tuğları, kırl renklidir. Bu üç bayrağın kırl renkli olduğu, son dönemde Moğolistan’da bulunmuş olan İleriş Kağan’ın kurganındaki duvar resimlerinde görölmektedir. Ayşuna (Mandarin: 阿史那 Aşına), bu üç boydan oluşan Türük Budun’un, kağanlığı elinde tutan boyunun adıdır. Öteki iki boyun adları ise bilinmiyor.

Börü (kurt) soyundan geldiklerini savunan* ve Orta Asya’ya göç ettikten sonra 400 yıla yakın bir süre bağımsız bir devlet kurmak için hiçbir çaba göstermeyen eski ve soylu bir yönetici boyun birdenbire kendine gelip bir devlet kurmaya kalkışmasının nedeni, gerçekte bir kırl meselesidir. Aparların egemenliği altında, dönemin silah endüstrisinin temeli olan kılıç yapımını da içeren en parlak mesleği demircilik işinde usta olan bu Türklerin önde gelenlerinden sancaktar Aşına Tümen (Bumin ya da İllig Kağan), Aparlara karşı olan bir Tiele (Dokuz Oğuz-On Oğuz birliği) ayaklanmasını bastırır.

Bumin, bunun karşılığında Apar kağanı Anagui’den evlenmek için bir Apar künçuyu (prensesi) ister. Buna çok kırl Anagui da Bumin’e

bir elçi göndererek, Sen benim demirci kölemsin, böyle bir şey söylemeye nasıl cüret edersin?, der. Bu aşağılayıcı olaydan sonra tarih değişir. Bumin çok sinirlenerek Anagui'un elçisini öldürür ve Apar Kağanlığı ile tüm ilişkisini keser. Kuzey "Zhou" (okunuşu: Cou) Kağanlığı'nın tegini Yuwen Tai'dan da yardım alarak Aparlara karşı bir ayaklanma başlatır. 552'de yapılan savaşta Bumin, Huaihuang'ın kuzeyinde (bugünkü Zhangjiakou, Hebei 河北) Anagui'un ordusunu yener. Bu yenilgiyi kendine yediremeyen onurlu Anagui, savaş alanında kendini öldürür.

Birinci Türk Kağanlığı

Hem savaşta hem de diplomaside oldukça yetenekli olan Bumin, İllig (illi/yurtlu; devlet kurmuş) Kağan sarunu alarak, Ötüken'de kağanlığını ilan eder. Bumin, kağanlığın sol (doğu) kanadını yönetirken, kardeşi İstemi de yabgu sarıyla kağanlığın sağ (batı) kanadını yönetir. Ancak Bumin, bir yıl sonra ölür ve yerine oğlu Mukan geçer. Mukan, Kıtayları ve Kırgızları yenerek kağanlığa bağlar. Kağanlığın egemenliğini kabul etmeyen bir kısım Apar soylusu ise ayaklanarak, kağanlık mülklerini yakar ve yaklaşık 20 bin atlıdan oluşan bir orduyla Karadeniz Bozkırına kaçır. Kaçan Aparları öc alma hırsıyla izleyen İstemi Yabgu, anayurtları olan Karadeniz Bozkırında yaşayan batıdaki Türk boyları Oğurların topraklarını ele geçirir. 576'da Kerç Boğazı'nı aşarak Kırım'da alırlar. Böylece Üç Oğuzlar, yüzyıllar önce terk ettikleri eski topraklarının tümünü ele geçirmiş olur.

Mukan Kağan, Aparların müttefiki olan Ak Hunları yenmek için İran'daki Sasanlı Kağanlığı ile iş birliği yapar. Ak Hunları yenen Türk Kağanlığı, Belh şehri içinde olmak üzere, Hindukuş Dağları ile Ceyhun Irmağı arasındaki bölge olan Toharistan'ı ele geçirir. Böylece Soğdaklar (Soğdlar), Türk Kağanlığı'nın egemenliği altına girer. Soğdakların önderi Manyak, İstemi'den, Soğdakların Sasanlı topraklarında hiçbir engel olmadan ham ipek satmalarına izin vermesi için Sasanlı kağanı Kisrev'e (Hüsrev) bir elçi göndermesini ister. [Doğu Roma kayıtlarına Manyak olarak geçen bu adın doğrusu, Eski Türkçe adlı, sanlı, ünlü, kutsanmış anlamlarına gelen Manggak'tır.]. Bunun üzerine İstemi Manggak'ı elçi olarak Kisrev'e gönderir. Ancak Kisrev, Ak Hunların yaptığı bir entri-

kayla bu isteği onaylamaz. Manggak bu olayı İstemi'ye anlatınca, İstemi başka bir elçi heyeti daha gönderir. Gönderilen elçiler, birkaçı dışında zehirlenerek öldürölür. Bu olay, Türk Kağanlığı ile Sasanlı Kağanlığı arasındaki düşmanlığın nedeni olur. Türk Kağanlığı Sasanlılara saldırarak Ceyhun İramağı'nın güneyini (bugünkü Türkmenistan topraklarını) ele geçirir ve Sasanlı Kağanlığı'nı vergiye bağlar.

Bu olaydan yararlanmak isteyen Manggak, İstemi'ye Doğu Roma ile dostluk kurmasını ve Romalıların kullanmayı çok sevdikleri için onlara satış amaçlı ham ipek göndermesini önerir. Bu öneriyi beğenen İstemi, Romalılarla hem saldırı hem de savunma amaçlı ittifak kurmak için Manggak'ı kağanlıık elçisi olarak Doğu Roma'ya gönderir. Bunun karşılığında Doğu Roma İmparatoru Justinos da kağanlıığa 569 yılında bir elçi gönderir. Böylece Türk Kağanlığı ile Doğu Roma arasında dostluk ve iyi ilişkiler kurulur. İstemi'nin, Türk Kağanlığı mallarına zarar vererek batıya kağan Aparlarla ilgi olarak Bizans elçisine söyledikleri dikkat çekicidir: "Onlar kuş değil ki kılıçlarımızdan kaçabilmek için gökyüzüne uçabilsinler, onlar balık değil ki sulara girip derinin derinliklerine saklanabilsinler. Yalnızca yeryüzünde yolculuk edebilirler. Eptalitler [Ak Hunlar] ile savaşıma son verir vermez, Avarlara saldıracağım ve benim gücümde kaçamayacaklar."^[1]

Ancak bu ilişkiler daha sonra Doğu Roma'nın, Türk Kağanlığı ve Aparlarla olan çapraşık ilişkileri nedeniyle bozulmaya başlar. Doğu Roma imparatoru, kağanlııkla Sasanlılara karşı iş birliği yaparken, aynı zamanda da kağanlıığın en büyük düşmanı olan Aparlarla da bir anlaşma yapar. 576 yılında yeni imparator Tiberios, korumalarından biri olan Valentinus'u elçi olarak kağanlıığa gönderir. Valentinus batı yabgusuna, Romalıların Sasanlılarla savaşmakta oldukları için kağanın da hemen şimdi Sasanlılara saldırması gerektiğini söyler. Elçi bunları dile getirince, yabgu şunları söyler:

"On dil kullanan ve tüm bu dillerde yalan söyleyen siz Romalılar değil misiniz? (...) Bazen beni, bazen de kölelerim Aparları kandırdınız. Çeşitli dillerinizi ve haince planlarınızı kullanarak tüm boylara yaltaklanarak akıllarını çeldiniz. Başlarına bir felaket geldiğinde de onları terk ettiniz ve tüm yararları kendinize sağladınız. Siz elçiler bana yalanları-

nızla geldiniz ve sizi gönderen kişi aynı şekilde beni de kandırıyor. Sizi hemen öldüreceğim. Yalan, bir Türke hiç yakışmaz ve ondan uzaktır. İmparatorunuz yönetimimizden kaçan ve kölelerimiz olan Aparlar ile bir antlaşma yaparken, bana dostluktan söz ettiği için bunun cezasını ödeyecektir. İstedğim zaman Aparlar uyruğumuz olarak bana gelecekler. Kendilerine gönderilen kırbaçları görür görmez, yer yüzünün en derinliklerine kaçacaklar. Eğer benimle karşılaşarlarsa kılıçlarla değil, tıpkı karıncalar gibi atlanımızın nalları altında çiğnenerek ölecekler. Aparların sonunun bu olacağını iyi bilin.”^[2]

Ancak İstemi'nin oğlu Tardu'nun söylediği bu sözlerin hiçbiri gerçekleşmez. Ne elçileri öldürür, çünkü elçiler yalvararak canlarını bağışlatır; ne Doğu Roma'ya saldırırlar, çünkü iç karışıklıklardan dolayı buna zaman ve olanak bulamazlar; ne de Aparları yakalayabilirler, çünkü Aparlar bırakın yakalanmayı, üstüne bir de Avrupa'nın göbeğinde birkaç yüzyıl sürecek olan bir kağanlık kurar.

Dördüncü kağan Taspar'ın ölümünden sonra kağanlık, 584'te ikiye bölünür ve 603 yılına dek iç savaş sürer. Mukan'ın oğlu Apa, kağanlığı ister, ancak Kurultay bunun yerine öteki oğlu İşbara'yı kağan seçer. Her ikisinin çevresinde yandaşları oluşur. Çok geçmeden Mukan'ın üçüncü oğlu Tardu ile Mukan'ın kardeşi Taspar'ın oğlu Amrak da kağanlık ister. Ölmeden önce Taspar Kağan, ardından kendi oğlu Amrak'ın yerine ağabeyi Mukan'ın büyük oğlu Apa'nın kağan olmasını ister. Türk töresindeki kağanlık sırası da bunu gerektirir zaten. Taspar'ın ölümünden sonraki Kurultay sırasında, aynı zamanda bir davacı olan İşbara, şansının olmadığını görür ve bir pasifist olarak gördüğü Apa'ya karşı Amrak'ı destekler. Neden olarak da, aynı anadan olan kendi kardeşi Apa'nın annesinin hatun değil, künge (cariye) olmasını gösterir. İşbara, Apa'nın seçilmesi durumunda isyan edeceğini söyleyerek Kurultay'ı tehdit eder. Kurultay Amrak'ı atar, ancak Apa'nın yandaşlarının tepkisi nedeniyle Amrak kağanlığı İşbara için terk eder.

Böylece İşbara kağan olarak bugünkü Moğolistan topraklarının ortasını, Tardu sağ yabgu olarak batı topraklarını, Amrak sol yabgu olarak doğu topraklarını, Apa da üst yabgu olarak kuzey topraklarını yönetir. Ancak 584'te İşbara Kağan, Apa'nın topraklarına baskın yapar ve annesini öldürür. Apa batıya Tardu'ya sığınarak onunla ittifak kurar. Tar-

du'nun kardeşi Tamgan da bu ittifaka katılır. İşbara bu güçle başa çıkmaz ve kendini güvene almak için Tabgaç ("Sui") Kağanlığı'nın korumasını ister. Tabgaçlar, bu isteği onaylar. Ardından İşbara Apa'ya saldırır, ama Apa bir kez daha batıya kaçır ve Buhara yakınlarındaki Paykent'e yerleşir. Ancak, İpek Yolu'nun denetimi konusundaki anlaşmazlık yüzünden bu kez Tardu ile arası bozulur.

587'de hem İşbara Kağan hem de Apa ölür. Onların ölümünden sonra kağanlığın doğusu, İşbara'nın kardeşi Bağa Kağan (587-589) ve İşbara'nın oğlu Tulan Kağan (589-599) yönetiminde kalırken, batı da Tardu (587-603) yönetiminde kalır. Tulan'ın ölümünden sonra Tardu kısa bir süre doğu ve batıyı yeniden birleştirir, ancak 603'ten sonra iki kanat kesinlikle birbirinden ayrılır. Tardu, Tabgaç Kağanlığı'nın başkenti Chang'an'a (okunuşu: Çang en) 600 yılında saldırır ve Yangdi Kağan'ın Türk Kağanlığı'nın iç savaşına karışmasına son vermesini ister. Buna karşılık Tabgaç diplomasisi, Türk Kağanlığı içinde bir isyan örgütler ve bu da Tardu'nun kağanlığının sona ermesine yol açar.

Ötüken'den yönetilen Doğu Kağanlığı, Tabgaçların yörüngesinde kalır. Şibi Kağan (609-619) ve İllig Kağan (620-630) Tabgaç Kağanlığı'ndaki hanedan değişimi ("Sui" ile "Tang" arasındaki geçiş) sırasındaki en zayıf anında Çin'e sürekli olarak saldırır. 626'da Li Shimin (daha sonra Taizong sanıru alacaktır) ve İllig Kağan, Bian Köprüsü'nde ak bir atı keserek bir ittifak kurar. Tabgaçlar tazminat öder ve daha çok vergi verme sözü verir. Bu, Wei Irmağı İttifakı (渭水之盟) ya da Bian (okunuşu: Bien) Köprüsü İttifakı (便橋會盟 / 便桥会盟) olarak bilinir. Sonuç olarak, kağanlık bu süre içinde Çin topraklarına toplam 67 kez saldırı yapar. Doğu Türk Kağanlığı 626-630 yılları arasında, Tabgaç Kağanı Taizong ile ittifak kuran kağanlık içindeki Dokuz Oğuzların ayaklanmasıyla çökmeye başlar. 630'da, Li Jing'in komutasındaki bir Tabgaç ordusu, Yin Dağı Savaşında İllig Kağan komutasındaki orduyu yener (陰山之戰 / 阴山之戰). İllig Kağan kaçır, ama yakalanarak esir alınır ve Çang'an'a gönderilir. Böylece Doğu Türk Kağanlığı ortadan kalkar.

Batı Kağanı Şeguy ve ardından Tung Yabgu Kağan, Doğu Roma İmparatorluğu ile Sasanlı Devleti'ne karşı bir ittifak kurar ve Ceyhun Irmağı boyunca güney sınırlarını güçlendirir. Başkentleri, bugünkü Tokmok'un yaklaşık 6 km güneyindeki Çu Irmağı vadisindeki Su-

yab'dır. 627'de Otuz Oğurlar ve Doğu Roma tarafından desteklenen Tung Yabgu, Derbent ve Tiflis'in alınmasıyla sonuçlanan büyük bir Güney Kafkasya işgali başlatır. 630'da Tung'un yardımcısı Böri Şat, Türk ordularını Kafkasya'yı istila etmeye gönderilir, burada Çorpan Tarkan adlı bir general, büyük bir Sasanlı ordusunu ezer. Böri Şat daha sonra Hazar Kağanlığı'nı kurar.

Doğu Türk Kağanlığı'nın yıkılmasından sonra Tabgaç Kağanlığı, Batı Türk Kağanlığı'na ve Tanım Havzası'ndaki kağanlığa bağlı olan beyliklere karşı seferlere başlar. 640'da Koço Beyliği'ne, 644'te Karaşar Beyliği'ne ve 648'de yeniden Koço Beyliği'ne yapılan seferler sonunda yenilen Batı Türk Kağanlığı, geri çekilir. 657'de Tabgaç generali Su Ding-fang, kalan son kağanlık kalıntılarını da yenerek kağanlığı tümüyle ortadan kaldırır. Tabgaç Kağanı Taizong, kendisini Türklerin kağanı olarak ilan eder ve İpek Yolu'nu denetim altına alır.

Birinci Türk Kağanlığı

İkinci Türk Kağanlığı

Daha önce Türk Kağanlığı'na bağlı olan boylar çevreye dağılmaya başladılar. Doğu Türk Kağanlığı'ndan bir kısmı da Çin'e yerleşir. Burada ilk olarak Dabu 630-638 yılları arasında ayaklanarak kağanlığını ilan eder. Onu, 638-639 yılları arasında Yugu Şat izler. Bu arada Yizhu Chebi

de, 638-639 ve daha sonra 648-650 yılları arasında ayaklanarak kağanlığını ilan eder. 639 yılında Şipi Kağan'ın oğlu ve Tölis Kağan'ın kardeşi Jiehsheshuai (okunuşu: Cie Şi Şuay), yanına topladığı 40 adamı ile Taizong'un yazlık sarayına saldırır. Ancak hepsi birlikte öldürülür.

Tabgaç devlet yönetiminde, Çin'e yerleşen Türik Budunun Sarı Irmak'ın güneyinde bulunmalarının iyi olmadığını dile getirenler çoğalmaya başlar. Bunun üzerine 641'de Tabgaç kağanı Taizong, Aşına Li Simo'yu Çilipi'yi kağan olarak atayarak (641-643) çeşitli eyaletlerde oturan Üç Oğuzları Sarı Irmak'ın kuzeyine götürmesine ve orada surlar inşa ederek uzun süre sınır kalelerini korumasına karar verir. 641 yılında Çilipi Kağan, 30 bin hanelik halkı, 40 bin askeri ve 90 bin atı ile Sarı Irmak'ı geçerek Dingxiang Kalesine yerleşir. Çilipi Kağan, Tabgaç kağanı Taizong'a "Ben hakkım olmadığı halde merhametiniz sayesinde boyun başı oldum. Kabul olunursa nesillerimiz boyunca devletin bir bekçi köpeği olarak kuzey kapısını koruyayım. Eğer Kıtaylar istila ederse ailemin Çin Seddinin içine girmesine izin veriniz." der. Taizong da kararname çıkarıp buna izin verir.^[3]

679 yılında Shanyu Genel Valiliği'nin Aşına boyu önderlerinden Aşına Wenfu ve Aşına Fengzhi, Aşına Nizek Bey'i (Çince: A-shih-na Ni-shu-fu) kağan yaparak Tabgaçlara karşı ayaklandırırlar. 680 yılında Tabgaç ordusu Ashina Nishufu'nun ordusunu yener ve ardından Ashina Nishufu kendi adamları tarafından öldürülür. Aşına Wenfu, bu kez Aşına Funian'ı kağan yaparak yine Tabgaçlara karşı ayaklandırırlar ama yine yenilirler. Ashina Wenfu, Ashina Funian ile birlikte Tabgaç ordusuna teslim olur ve 681 yılında 54 adamıyla birlikte idam edilir.

682 yılında Kutluk, Funian'ın adamlarından geriye kalanlarla birlikte ayaklanır ve Heisha Kalesini ele geçirerek, Tabgaç Kağanlığı'nın kuzeyine yerleşir. Kendilerini Yin dağları çevresinde toparlayınca Kutluk, kardeşi Böğü Çur ve en yakın silah arkadaşı Tongukuk, Üç Oğuz boylarının çoğunun desteğini kazanmayı başarır. 682 ile 687 yılları arasında

[1] Mangaltepe, İsmail. Bizans Kaynaklarında Türkler. Doğu Kütüphanesi Yayınları. İstanbul.

[2] Mangaltepe, İsmail. Bizans Kaynaklarında Türkler. Doğu Kütüphanesi Yayınları. İstanbul.

[3] 素玛光, 慈济通建 Sù mē guāng, Cí jì tōng jiàn, cilt 96.

Shanxi'deki Tabgaç güçlerine karşı başarılı saldırılar gerçekleştirirler. İlteriş Kağan sarını alan Kutluk, 687 yılında Yin dağlarından ayrılır ve güçlendirilmiş ordusuyla orta ve kuzey Moğolistan'daki öteki Türk boylarının yaşadığı alanlara saldırır. 687 ve 691 yılları arasında Dokuz Oğuzların yaşadığı toprakları ele geçirerek kağanları Abuz Kağan'ı öldürerek onlara boyun eğdirir.

691'de İlteriş Kağan ölür ve yerine Kapgan Kağan sarını alan küçük kardeşi Böğü Çur geçer. 696-697 yılları arasında Kapgan, Kıtaylara boyun eğdirir ve Tabgaç ordularının ilerlemesine engel olan Tatabılarla ittifak kurar. 706-707 yılında Bayırkuları yendikten sonra, Kerulen'in üst kısımlarından Baykal Gölü'ne dek uzanan toprakları ele geçirir. 709-710'da Azlara ve Çiklere boyun eğdirerek, Sayan dağlarını (Orhun yazıtlarında "Kögmen Yış") geçerek Yenisey Kırgızlarına saldırır. Kırgız beyi Barlas savaşta öldürülerek, Kırgızlara da boyun eğdirilir.

711'de Tongukuk önderliğindeki ordular Altaylar'ı geçerek, Cungarya'daki Tüргеş ordusuyla çatışır ve kesin bir zafer kazanır. Tongukuk, geri çekilen Tüргеşleri izlemek için Seyhun Irmağı'nı geçer ve birliklerini Toharistan sınırına götürür. Ancak Samarkent yakınlarındaki Araplarla yapılan savaşlarda ordunun geri hizmetleri kesildiğinden Tongukuk büyük kayıplar vererek, 713-714'te zar zor Altaylara geri döner. Orada Beşbalık'ı kuşatmaya hazırlanan kağanlık ordusunu güçlendirir.

716'da Kapgan Kağan'ın Bayırkuların kurduğu bir pusuda öldürülmesinden sonra oğlu İnel, töreyi çiğneyerek kendi kağanlığını ilan eder. Birçok boyun desteğini alan Kül Tegin, tahta geçme hakkı bulunmayan İnel ve destekçilerini öldürür. Böylece Kül Tegin'in ağabeyi Bilge Kağan tahta geçer (716-734). Bilge Kağan, babasının kurduğu kağanlığın çöküşün eşiğinde olduğu bir zamanda tahta geçer. Kapgan'ın ölümünden hemen sonra Tüргеşlerin önderi Suluk, kendi kağanlığını ilan eder ve batı toprakları bölünür. Kıtay ve Tatabı boyları vergi ödemeyi reddeder, Dokuz Oğuzların ayaklanmaları sürer ve kağanlığın dayandığı üç boydan, öteki ikisi de ayaklanmaya başlar.

Durumu denetim altına alamayacağını düşünen Bilge Kağan, tahtını kardeşi Kül Tegin'e sunar. Ancak töreye aykırı olduğu için Kül Tegin

bunu kabul etmez. Bunun üzerine Bilge Kağan eyleme geçmeye karar verir. Kül Tegin'i ordunun başına geçirir ve boylar arasında büyük bir otoriteye sahip olan Tongukuk'u en yakın danışmanı yapar. 720'de Tabgaç kağanı Xuanzong, Bilge Kağan'a saldırır. Ancak Tongukuk, Tabgaçların yanında savaşan öncü Basmul ordusunu yener. Kağanlık Kansu'ya çekilir. Ertesi yıl Xuanzong Tongukuka, Türk Kağanlığı'nın Tibet'le ittifak kurmaması için rüşvet önerir. Bunu -tabii ki Bilge Kağan'a danışarak- kabul eden Tongukuk, 30 tane at karşılığında 100 bin parça ham ipek alır. Xuanzong, bilgeliği karşısında Tongukuk'u öğer.

Tongukuk'un 726'da, Kül Tegin'in de 731'de ölmelerinin ardından Bilge Kağan en iyi danışmanlarından yoksun kalır. 734'te Bilge Kağan zehirlenerek öldürülür. Zehirin etkisi yavaş olduğu için, ölmeden önce katilleri öldürmeyi başlar. Bilge'yi büyük oğlu Yollig Kağan izler. Yollig'ın ölümünden sonra yerini kardeşi Tengri Kağan alır. Genç Tengri Kağanı, amcası Kutluk Yabgu öldürerek kağanlığı ele geçirir. Tengri Kağan'ın ölümünden sonra da kağanlık dağılmaya başlar. Dokuz Oğuzlar, Basmlar ve Karluklar birleşerek kağanlığa saldırır. Yapılan savaşta Kutluk Yabgu Kağan ve ordusu yok edilir.

Dokuz Oğuzlardan Kutlug Bilge, Karluklar ve Basmlarla ittifak kurarak, 744 yılında Ötüken'i ele geçirir ve son kağan Ozmış'ı yenerek, kellesini Tabgaç sarayına gönderir. Ozmış'tan sonra yerine oğlu Kulun Bey geçer. Tabgaç kağanı Xuanzong, General Wang Zhongsi'yi bir orduyla gönderir. Wang Zhongsi, ordunun Apa Tarkan komutasındaki doğu kanadını yener. Kulun Beg kaçmaya çalışsa da, Dokuz Oğuzlar onu tutuklar ve 745'te babası gibi başını vururlar. Üç Oğuzların bir kısmı bozkırlardaki öteki boylara sığınır. Ancak Apa Tarkan, Bilge Kağan'ın dul eşi ve Tongukuk'un kızı da içinde olmak üzere bir kısmı ise Tabgaçlara sığınır. Tabgaç Kağanı, Bilge Kağan'ın dul eşini bir kunçuy (prenses) olarak yasallaştırır ve onu kendi halkının (Üç Tuğlu Türk Budun'un) başı olarak atar.

* Üç Oğuzlar Karadeniz bozkırlarından göçerken, akrabaları olan Etrüsklerin "Romus ve Romulus" mitolojisini de kendileriyle birlikte Orta Asya'ya getirmişler ve kağanlık kurduktan sonra bu mitolojiyi ufak tefek değişikliklerle kendilerine özgü bir "Kurt Soy" mitolojisine dön-

üştürmüşlerdir. Efsaneye göre Türkler düşmanları tarafından tümüyle yok edilir. Yalnızca iki erkek çocuğu sağ kalır. Tanrının gönderdiği kutsal bir dişi kurt çocukları besler büyütür ve korur. Kurt, çocuklardan birinden gebe kalır ve on erkek yavru doğurur. On erkek büyür. Dışarıdan kız alıp evlenirler ve eşleri gebe kalır. Her biri bir soy sahibi olur. Bunlardan biri de Aşına'dır. Bunların oğulları ve torunları çoğalır. Birkaç kuşak geçtikten sonra mağaradan çıkarak demirci olarak Aparların egemenliğine girerler. Etrüsklerin "Dişi Kurt" mitolojisinden dö-nüşen bu "Kurt Soyu" mitolojisi, değişik biçimlerde diğer birçok Türk halkına çeşitli biçimlerde yayılmıştır.

İkinci Türk Kağanlığı

Türgeş Kağanlıkları

Birinci Türk Kağanlığı dağıldıktan sonra Tabgaç kağanı Taizong, Türgeşlerin On Ok'unu yönetmek için iki kağan atar. Beş Ok'tan oluşan yansını, Xing xi wang ke han (興 昔 亡 可 汗, Okunuşu: Şin şı wan kı hen; buradaki kı "hen" han/kağan demek) sanırını taşıyan kağan tarafından yönetilirken, Beş Ok'tan oluşan öteki yarısını da, Ji wang jue ke han (繼 往 絕 可 汗, Okunuşu: Ci vang cüe kı hen) sanırını taşıyan kağan tarafından yönetilir (ne yazık ki bu sanların Türkçesi bilinmiyor). Beş Tuğluk (ya da Şadapıt; Şatlar), Balkaş Gölü'nün doğusundaki alana, Beş Tuğluk (ya da Şadapıt) da Aral Denizi'nin doğusundaki alana yerleşir. Böylece Türgeşler, artık yaptığı savaşlarda Taizong'un yanında yer alır. Türgeşler yeniden kağanlık kuruncaya dek Tabgaçların koruması altında zayıf, bölünmüş ve sürekli küçük savaşlara katılan çok sayıda yöneticiyle 657-699 yılları arasında yaşayacaktır.

Türgeşlerin yerleşim yeri, Tabgaç Kağanı Taizong'un yeni düzenlemesiyle batıda Hazar Denizi'nin doğusundan, doğuda Balkaş Gölü'nün doğusuna dek olan topraklardır. Türgeş ya da Türtügeş, Türtük sözdünden eski Türkçedeki -s/-ş/-z çoğul ekiyle türemiş olan çoğul bir sözdür ve Türkler anlamına gelir. Türgeşlerin öteki adı da On halk anlamına gelen On Ok'tur. On Ok, toplam on boydan oluşur. Her boy, Üç Tuğlu Türtük Budun'da olduğu gibi bir tuğ (bayrak) sahibidir. Bu nedenle Türgeşler on tuğludur.

Yenisey yazıtlarında "ben öltüm türgeş ben çang beg ben biçig" (Ben öldüm, ben Türgeşim, ben Çang Bey'im, [bu] yazıt) diye yazar. Bu arada Çang adının da bir Türk adı olduğunu anlamış oluyoruz. "Çeng" biçiminde de söylenen "çang" sözü, "gürültü" ve "savaş" anlamlarına gelir. Günümüzdeki "ceng" (savaş), "çan" gibi sözler bu kökten gelir. Tongukuk yazıtında da "Bilge Tonguquq ben özüm Tabgaç elinge qılntım Türtük bodun Tabgaçqa üküür erti" (Bilge Tongukuk, ben kendim Tabgaç elinde dünyaya geldim. Türtük Budun Tabgaça soylanırdı. [Tabgaçla aynı soydu] diye yazar.

Bu iki yazıtta, diğer yazıtlarda görülmeyen bir yazılış biçimi görüyoruz. Diğer yazıtlarda "men" diye yazılan kişi adlı, bu yazıtlarda "ben" olarak yazılmaktadır. Buradan da Türtüklerin/Türgeşlerin buralara Karadeniz bozkırlarından geldiklerini ve dillerindeki bir özelliği unutmadıklarını görüyoruz. Kaşgarlı Mahmut'un yazdığı gibi, "Öteki Türklerin 'men bardım' (ben vardım) dediğine Oğuzlarla Kıpçaklar 'ben bardım', 'mün' (çorba) dediğine 'bün' der." Oğuzlarla Kıpçaklar Türk-mendiler.

Kültegin yazıtında Türgeşlerle ilgili şöyle yazar: "türgeş budunıg uda basdımız. türgeş qagan süsi bolçuda otça borça kelti süngüşdümüz kültegin...türgeş qagan buyruqı az tutugug eligin tutdı qaganın anta ölürtimiz elin altımız qara türgeş budun qop içikdi.". (Türgeş budununu basarak yendik. Türgeş kağanı ordusu Bolçuda bize karşı geldi. Savaşık. Kül Tegin (...) Türgeş kağanının komutanı Az Tutuk'u ve ordusunu yendi. Kağanlarını öylece öldürdük. İllerini aldık. Kara Türgeş budununun hepsi teslim oldu.)

Dikkat edilirse burada Türgişlerden “Kara Türgiş budunu” olarak söz edilir. Bunun nedeni, Türuk Budun'un Türgişleri yönetici boy olarak görmemesidir. Türuk Budun, kendini kut sahibi olarak görür ve her ne kadar yazıtlarda kendini öyle adlandırmasa da, “San Türiktür”. San, yalnızca kağanların kullanılabileceği ve egemenlik sembolü olan özel bir renktir. Bu nedenle “sar” nitelemesi, kut sahibi olduğunu öne süren yönetici boya özgüdür. Hangi boydan gelirse gelsin, yöneten boy, kut sahibi olmadığını savunduğu öteki boyları “kara” ya da “kara budun” olarak nitelendirir. Bu tür bir sar-kara bölünmesi, kağanlıkları dağıldıktan sonra Türgişlerde de görülür.

Yine Türgişlerle ilgili Bilge Kağan yazıtında şöyle yazar: “türgiş qağan türiüküm budunum erti bilmedikin üçün bizinge yanaltıqn yazıtıqn üçün qağanı ölti buyruqı begleri yeme ölti on ok budun emgek körtü”. (Türgiş kağanı [benim] Türiüküm, budunum idi. Bilmedikleri için, bize yanıldıkları ve günah işledikleri için kağanları öldü. Komutanları ve beyleri yine öldü. On Ok budunu emek [zahmet] gördü.). Buradan, Türgişlerle On Okların ayrı boy olduklarını ve kağanlığın yönetici boyu olan Türuk Budun'un, Türgişleri kendi soylarının bir parçası olarak gördüklerini anlıyoruz.

Türgişler

Birinci Türgeş Kağanlığı

Bumin Kağan'ın kurduğu kağanlık 630 yılında dağıldıktan sonra Türgeşler Hazar denizi ile Isık G l arasındaki bölgede 639 yılından itibaren bağmsız yaşamaya başlar. Ancak Kutluk Kağan yıkılan kağanlığı yeniden kurduktan sonra, eski toprakları olan bu bölgeyi geri almak ister. Türgeşler, Kutluk Kağan'ın egemenliğini kabul etmeyince, Kutluk orduları T rgeşlere saldırır. Türgeşler, Tongkuk komutasındaki orduya yenilerek kağanlığa bağlanır. Türgeşler bağmsızlık için yeniden ayaklanınca, bu kez de K l Tegin komutasındaki orduya yenilirler.

699'da Baka Tarkan Türgeş Kağanlığını kurar. Bağmsızlık için Ashina Tuizi isyanından yararlanır. 699'da Suyab'ı ele geçirerek, bölgede büyük bir güç olur. Her biri 7000 askere komuta eden 20 generali olan Baka Tarkan 140 bin kişilik bir ordu kurar. 703'te Türgeşler Suyab'ı Tabgaçların elinden alır. Baka Tarkan 706'da ölünce, yerine oğlu Sakla geçer. Ancak Tabgaçlar onu bir kağan olarak kabul etmez ve bunun yerine onu Walu Eyaleti Komutanı olarak atar. Sonunda, Sakla ile Tabgaç Kağanlığı arasındaki ilişki kötüleşir. Sakla'nın komutanlarından Juechuo Zhongjie (  啜 忠 節) ayaklanır ama ayaklanması bastırılır. Sakla'nın kardeşi Cenu [Zhenu 遮 努], 20 bin kişilik bir ordu toplayarak Ku a, Bohuan (modern Aksu, Sincan), Yanqi ve Yingzhan'daki birkaç Tabgaç karakoluna saldırır. Tabgaç generali Guo, Sakla'ya saldırmaktan  ekininince, Sakla kendine daha çok güvenerek kendini kağan olarak ilan eder. Tabgaç kağanı 709'da Sakla ile barışmak ve onu kağan olarak tanımak için bir elçi gönderir. Kırgız kağanı Bars Bek, Türk Kağanlığı'na karşı Tabgaçlar ve Türgeşlerle gizlice   l  bir ittifak kurar. Ancak Sakla'nın isyan eden kardeşi Cenu,  kinci Türk Kağanlığı'na sığınarak bu gizli ittifakı anlatır. Tongkuk, 710 yılında Kırgızlara geceleyin sürpriz bir saldırı yapar. Bars Bek öldürülür ve Kırgızlar egemenlik altına alınır. Tongkuk daha sonra T rgeşlere yönelir. Sakla'yı pusuya düşürerek, Bol u'da ağır bir yenilgiye uğratır ve Türgeşler egemenlik altına alınır. Sakla, Bilge Kağan tarafından idam edilir ve toprakları Kapgan'ın oğlu  nel'e verilir.

İkinci TÜRGEŞ KAĞANLIĞI

Yenilen TÜRGEŞLER YEDİSU'YA (Bugünkü Kazakistan'da) KAÇAR. TÜRK KAĞANLIĞI'nın zayıfladığı 717 yılında TÜRGEŞLER, SULUK'u kağanları olarak seçerler. Böylece, Balasagun şehri başkent olarak TÜRGEŞ KAĞANLIĞI ikinci kez yeniden kurulur. 720 yılında KÜL ÇUR, SOĞDAKLARIN Araplara karşı ayaklanmasına yardım etmek için bir ordu gönderir. Suluk'unun, KÜL ÇUR adındaki komutanı, Seyhun Irmağını geçerek, Sogud Eli'ne gelir ve onlarla birleşerek, Samarkent'e doğru yürür. Arap Valisi, Said ibni Haris, Türkleri durduramaz ve Samarkent'e çekilir. Ancak TÜRGEŞLER Samarkent'i kuşatamaz. Ardından Araplar, Hotan şehrini ele geçirerek yağmalar. TÜRGEŞLER Araplara saldırır. TÜRGEŞ KAĞANI SULUK'un Arapları kovalamasından cesaret alan Hotan halkı da Araplara karşı ayaklanır.

722'de Suluk, Tabgaç künçuyu Jiaohe ile evlenir. 724'te Halife HİŞAM, Horasan'a Türkleri "bir kerede tümüyle ezmek" için yeni bir vali gönderir, ama Suluk Arapları korkunç bir bozguna uğratar. Kurtulan bir avuç Arap, zorlukla Samarkent'e kaçar. 726'da TÜRGEŞLER KUÇAR'a saldırır. 726 yılında Suluk Kağan yeniden Arapların üzerine yürür. Huttal'da çarpışır. Araplar, TÜRGEŞLER karşısında ağır bir yenilgi alır. TÜRGEŞLER 728 yılında Buhara'yı Araplardan geri alır. Ardından 727'de, Tibetilerle birlikte yeniden Tabgaçların elindeki Kuçar'a saldırırlar. 728'de Suluk, Araplara karşı ayaklanan SOĞDAKLARA yardım etmek için yeniden saldırır ve Emevi güçlerini yenerek Buhara'yı alır.

Suluk Kağan ve KÜL ÇUR yönetimindeki TÜRGEŞ orduları 729 yılında 58 gün süreyle Arapları Kemerce kalesinde kuşatma altında tutar. Açlıktan ölme noktasına gelen Araplar Kemerce'den çıkarak teslim olur. Yapılan anlaşma gereği teslim olan Araplar Debusia'ya gönderilir. 731'de TÜRGEŞLER, Defile Savaş'ında Emevi Araplarını yeniden yener. 735'te Ting Eyaletine (Doğu Türkistan'daki Cimsar) saldırırlar. Suluk Kağan, 737 yılında bir kez daha Araplara saldırır. Araplar ağır kayıplar vererek Ceyhun'un güneyine çekilir. TÜRGEŞLER Ceyhun ırmağını geçerek Arapları Belh'e kadar çekilmeye zorlar, ancak Curcan beyi, Araplarla birleşince, Suluk Kağan ülkesine geri çekilir.

Ülkesine döndükten sonra, bir zamanlar Araplara karşı birlikte savaştığı akrabası ve komutanlarından biri olan KÜL ÇUR, Suluk Kağanı

kişisel nedenlerden dolayı öldürtür. Suluk Kağan'ın ölmesi Araplar arasında büyük bir sevinçle karşılanır. Öyle ki, Horasan Valisi Araplardan, kağanın öldürülmesinden dolayı şükür orucu tutmalarını ister. Suluk Kağan'ın öldürülmesinden sonra Türgeşler bir daha toparlanamaz. Arapların Türk yurtlarından temizlenmeleri ile ilgili umutları da söner. Bundan sonra Türgeşler bölünerek, Kara ve San Türgeşler olarak bir iç savaşa başlar. Kanlı savaşlar sonucu, Kül Çur önderliğindeki San Türgeşler, Timurçin önderliğindeki Kara Türgeşleri yener. Kül Çur, Baka Tarkan sarunu alarak kendini Türkeşlerin kağanı ilan eder. Bunun üzerine, yenilen Türgeşler de bağımsızlığını ilan ederek Kara Türgeş Kağanlığını kurar. Böylece Türgeş Kağanlığı ikiye bölünmüş olur.

739 yılında Araplar Samarkent'e tümüyle yerleşir. Ancak Seyhun Irmağı'nı geçmeye çalışsalar da, Kül Çur komutasındaki Türgeş ordusu tarafından durdurulurlar. Araplar, sayı olarak Kül Çur'un ordusundan daha kalabalık olmalarına karşın, ırmağın öte yanına geçmeye cesaret edemez.

İki Türgeş kağanlığı yeniden birbiriyle savaşa başlayınca, buna dayanamayan San Türgeşlerin kağanı Kül Çur 740 yılında Tabgaçlara sığınır. Tabgaç kağanı, San Türgeşlerin başına başka bir kağan atar. Ancak daha sonra 742'de Kül Çur ayaklanarak Tabgaçların atadığı yeni kağanı öldürtür. İki yıl sonra Kül Çur, 744'te Tabgaçlara yenilerek öldürülür. Ardından gelen sonraki Türgeş kağanı İl Etniş Kutluk Bilge, kısa süre önce kurulmuş olan Dokuz Oğuz Kağanlığı'na bağlılığını bildirir.

Kara Türgeşler ise, 742'den sonra Tabgaçların desteğiyle Timurçin kağan yönetiminde, Taşkent merkez olmak üzere bağımsızlıklarını korur. Ancak Tabgaç kağanı, Orta Asya Türklerinin Araplarla olan savaşlarından yararlanarak, ordularını sürüp Türkistan'ı işgal etmeye başlar. Tabgaçlar Taşkent'e saldırarak yağmalar. Taşkent'e saldıran Tabgaç komutanı, Kara Türgeşlerin sonraki kağanı Bağatur Tudun'a söz verdiği halde onu komplo kurarak öldürtür ve bütün malına el koyar. Bu olaydan sonra kaçmayı başaran kağanın oğlu Araplardan yardım ister. Taşkent'in yardım isteği üzerine Horasan valisi, komutanı Ziya bin Salih'i Kara Türgeşlerin yardımına gönderir.

766'da Karluklar, yedi ırmağın Balkaş Gölü'ne döküldüğü Yedisu

bölgesini ele geçirerek iki Türgeş kağanlığını da ortadan kaldırır ve Türgeşler tümüyle Karlukların egemenliği altına girer. Böylece Karluklar, Karahanlı Devleti'nin temellerini atmış olur. Dokuz Oğuz Kağanlığı'nın yıkıldığı 840 yılında Karahanlı Kağanlığı kurulur.

Dokuz Oğuz Kağanlığı

Kül Tegin yazıtında Dokuz Oğuzlarla ilgili olarak şöyle yazar: “az budun yağı boltı qara költe süngüştüümüz kültegin...az elteberig tutdı az budun anta yok boltı...izgel budun birle süngüşdümüz...izgel budun ölti toquz oguz budun kentü budunum ertü...yağı boltı bir yılga beş yolu süngüşdümüz...ediz birle süngüşdümüz” (Az budunu düşman oldu. Kara Göl'de savaştık. Kültegin Az ilteberini [valisini] yakaladı. Az budunu orada yok oldu. İzgil budunuyla savaştık. İzgil budunu öldü. Dokuz Oğuz budunu kendi budunumdu (...) düşman oldu. Bir yılda beş kez savaştık. Ediz [budunuyla] savaştık.). Buradan anlaşılacağı gibi, Dokuz Oğuz budunu, Türikler (ve Türgeşlerle) aynı halktır. Ancak Dokuz Oğuzların, yönetici olan Yağma boyu dışındaki boylarının adları üzerine hiçbir bilgi yoktur.

Yine Kültegin yazıtında Oğuzlarla ilgili şöyle yazar: “türük oguz begleri budun eşidin üze tengri basmasar asra yer telinmeser türük budun elining törtüsün kim artatı udaçı erti” (Türk Oğuz beyleri, budun işitin. Üstte gök çökmese, altta yer delinmese, Türk budununun ilini, töresini kim yok edebilir?). Bilge Kağan yazıtında ise Dokuz Oğuzlarla ilgili şöyle yazar: “budunıg igideyin tiyin yırıgaru oğuz budun tapa ilgerü kıtan tatabı budun tapa bergerü tabgaç tapa eki yegirmi süledim süngüş süngüşdüm”. (Budunu beslemek için kuzeyde Oğuz budunu üzerine, doğuda Kıtay ile Tatabı budunları üzerine ve güneyde Tabgaç budunu üzerine on sekiz kez ordu sürdüm, savaştım.). Buradan anladığımız, Dokuz Oğuzların o dönemde artık bugünkü Kazakistan ile Moğolistan arasındaki bozkırlarda yaşadıklarıdır. Çünkü o sıralarda Karadeniz Bozkır'ında artık Otuz Oğuzların kurmuş olduğu Hazar Kağanlığı vardır ve Dokuz Oğuzlar da anlaşıldığı kadarıyla Otuz Oğuzlara boyun eğmeyip, doğuda kalmayı seçmiştir.

Kül Tegin yazıtında yine Dokuz Oğuzlarla ilgili şöyle yazar: “beriyе

tabgaç budun yağı ermiş yırığa baz qagan tokuz oguz budunı yağı ermiş qırqız qunkan otuz tatar qıtan tatabí qop yağı ermiş.”. (Güneyde Tabgaç budunu düşmandı. Kuzeyde Baz Kağan [önderliğindeki] Dokuz Oğuz budunu düşmandı. Kırgız, Kunkan, Otuz Tatar, Kıtay, Tatabí hep düşmandı.). Burada Dokuz Oğuzların kendi başına bir budun oldukları ve sayılan öteki budunlardan ayrı oldukları görülür. Yine aynı yazıtta, “tokuz oğuz budun kentü budunum ertü...yağı boltı bir yılga beş yolu süngüşdümüz”. (Dokuz Oğuz budunu kendi budunumdu (...) düşman oldu. Bir yılda beş kez savaştık.). Burada da Türkler yine, Dokuz Oğuz budununun kendi budunu olduğunu bir kez daha belirterek, Dokuz Oğuzların Türklerle aynı halk olduğunu yenilemektedir.

Dokuz Tuğlu (Toquz Tuglıq) Dokuz Oğuz budununun yönetici boyu Yağmalardır. Yağmalarn önderliğindeki Dokuz Oğuzlar Tarım Havzası (Doğu Türkistan'ın güney bölgesi), Cuncarya (Doğu Türkistan'ın kuzey bölgesi) ve Yedisu (Kazakistan'ın doğu bölgesi) alanında artık önemli bir siyasal güç haline gelmişlerdir. Eski Türk dilinde “yağmak” sözü, “kurban sunmak” anlamına gelir. Bu söz, “yağmak” biçiminde de kullanılmıştır, ancak bir nesnenin gökten yağması anlamından ayırdır. Bugün yanlış olarak “talan” ve “çapul” gibi sözlerle aynı anlamda kullanılması ise yanlıştır. Eski Türk geleneklerindeki, ele geçirilen bir yeri birkaç gün boyunca yağmalamak, gerçekte bir çeşit kurban sunma eylemidir. Böylece, gerçek nedeni ekonomik olan savaşlara kutsal bir neden yüklenmiş olur.

Dokuz Oğuzların, Üç Tuğlu Türuk Budun'a karşı sürekli olarak ayaklanmasıyla süren hiç bitmeyen savaşlar sonucu Türk Kağanlığı giderek zayıflar. Daha sonra da yıkılarak, yerine bugün “Uygur Kağanlığı” dediğimiz Dokuz Oğuz Kağanlığı kurulur. Ancak eski yazıtlarda Uygur adında bir boy adı geçmez. Orhun ile Yenisey yazıtlarının tümü incelendiğinde, üç tane yazıt dışında Uygur sözü yoktur. İlki, Bilge Kağan yazıtında geçer ve şöyledir: “selenge qodı yorıpan qaragan qışlata biz bankın anta buzdım...yıška agdı uygur elteber yüzçe erin ilger[rü] te[zdi]”. (Selengeyi geçerken Karagan'da kışladıktan sonra onların barklarını öylece bozduk...ormanına yöneldi. Uygur ilteberi [valisi] yüzlerce eriyle doğuya kaçtı.). Burada, Uygur diye bir boydan değil,

Kuzey Moğolistan'da Selenge Irmağı çevresindeki Uygur adındaki bir bölgeden söz edilmektedir.

İkincisine, 747-759 yılları arasında kağanlık yapmış olan, Dokuz Oğuz Kağanlığı'nın ikinci kağanı Bayan Çur Kağan adına dikilen ilk yazıtta rastlanır: “tengride bolmuş el etmiş bilge kağan b...// ...töles... ötüken eli ögüres eli ekin ara olurmuş subı selenge ermiş anta el...// ...ermiş barmuş...su...anta qalmış budun on uygur toquz oguz üze yüz yıl olurup...orqun ögüz...türük...çiq elig on yıl oluşmuş türük elinge altı otuz yaşım a enç...berti anta boyla...yana...i toquz oguz budunımın etirü qubartı altım aqangım kül bilge qagan sü yorıdı özimin öngre binga başı ıtı”. (Tanrıdan olmuş El Etmiş Bilge Kağan b...// ...Töles...Ötüken Eli ve Ögüreş Eli arasında oturmuş. Suyu Selenge imiş. Öylece el...// ...imış. Gitmiş...su...öylece kalmış budun. On Uygur Dokuz Oğuz üzerinde yüz yıl oturup...Orhun Irmağı...Türük [kağan]...çık elli on yıl oturmuş. Türük eline yirmi altı yaşım a enç...verdi. Onca boyla...yana...i Dokuz Oğuz budunumun arkasına topladı. Babam Kül Bilge Kağan ordu gönderdi. Başında kendim binbaşı idim.)

Burada “On Uygur Dokuz Oğuz üstünde yüz yıl oturup” sözlerinin doğru çevirisi, “On Uygur'un Dokuz Oğuz budunu üzerinde yüz yıl egemenlik sürüp” biçiminde olmalıdır. “Uygur” ya da “On Uygur” bir boy ya da boylar birliği değil, bir bölge adıdır. El Etmiş Bilge Kağan, “Dokuz Oğuz budunumun arkasına topladı” derken, kendisinin Doğu Oğuzlardan olduğunu anlatmaktadır. On Uygur adlı bölge, Ötüken Eli ve Ögüreş Eli arasında olan ve içinden Selenge Irmağı akan bölgedir. Orhun Irmağı, Selenge'nin bir koludur. Tarihi Ordu Balık şehri de buradadır. Ötüken Eli, günümüzdeki Moğolistan'ın orta bölgesindeki Hangay olarak adlandırılan dağ sırasının vadisi, Ögüreş Eli de, günümüzdeki Moğolistan'ın kuzey bölgesindeki dağ sırasının vadisidir.

Üçüncüsü de, Yenisey Kırgızlarından kalan Sudzi yazıtında geçer: “uygur yerinte yağlaqar qan ata keltim kırqız oğlu boyla qutluq yargan men qutlug бага тарған...”. (Uygur ülkesinden Yağlaklardan Kağan Ata'yım. Kırgız oğlu Boyla Kutluk Yargan [oğluyum]. Ben Kutluk Bağa Tarkan...). Bu yazıt, Kırgızların Uygur bölgesinde oturduklarını anlatır. Başka bir önemli ayrıntı da Yağlakların öne sürüldüğü gibi bir “Uygur”

boyu değil, bir Kırgız boyu olduğudur. Burası, yukanda tanımını yaptığım yerdir. Uygur, bir bölge adıdır. Eski Türkçe “udgur”, “udhgur” ya da “uygur” biçimlerinde söylenmiş olan söz, “uyarmak”, “uyandırmak” ve “arkasını bırakmamak” anlamlarının dışında, “yenmek” anlamına da gelmektedir. Görüldüğü kadarıyla bu söz hiçbir yapım eki almadan, olduğu gibi bir ad olarak kullanılmıştır ve yenilmiş/kazanılmış toprak anlamına gelmektedir.

Kırgızlar, Dokuz Oğuz Kağanlığı'nı yıktıktan sonra Uygur adlı bu bölgeyi ele geçirip kendi kağanlıklarını kurmuşlardır. Tüm bunlardan çıkan sonuç şudur: Dokuz Oğuzların kurmuş olduğu bu kağanlık günümüzde, Uygur adlı bir boyun adından dolayı değil de, Uygur adlı bir bölgenin adından dolayı “Uygur Kağanlığı” olarak adlandırılıyor. Ancak aynı bölgede ilk önce Kunlar, ardından da sırasıyla Aparlar, Türükler ve en son da Kırgızlar kağanlık kurmuştur. Kırgızların ardından yine aynı bölgede Kitaylarla Tatarlar da kağanlık kurmuştur. O zaman tüm bu kağanlıkları “Uygur Kağanlığı” olarak adlandırmak gerekir. İşte sorun burada düğümleniyor. O zaman ya bu bölgede kurulan tüm kağanlıkları “Uygur Kağanlığı” olarak adlandırmak gerekir ya da “Uygur Kağanlığı” adında bir kağanlığı kaldırıp, onun yerine Dokuz Oğuz Kağanlığı'nı koymak gerekir. Kaldı ki, bu kağanlığı kuranlar Dokuz Oğuzlardır.

Fazlullah-ı Hemedânî'nin İlhanlı Hükümdarı Gazan Han'ın isteği üzerine yazdığı Reşidüddin'in Câmî'u't-tevârih adlı eserine göre ise, On Uygur bir boylar birliği idi ve şu boylardan oluşmuştu: Ebişlik, Ötünger, Bukız, Özkundur (Orkundur), Tular, Tardar, Adar, Üç Tabın, Kam-lancu, Ötiken. Ancak Türk tarihinde bu adları taşıyan boylar hiçbir zaman var olmamıştır. Bu adlar, istek üzerine yazılmış olan bir tarih için uydurulmuş olan adlardır.

Dokuz Oğuzların ve Karlukların, Basmıllarla Tabgaçların da desteğini alarak kağanlık yönetimine baş kaldırmalarıyla birlikte Üç Tuğlu Türük Budun, Türgeşlerin de aynılmasıyla birlikte tek başına kalır ve bu birliğin saldırıları karşısında uzun süre dayanamaz. Orhun yazıtlarında anlatılan tarih budur. Türklerin Türklerle savaşı. Ama resmî Türk tarihine göre Çinliler Türkleri kışkırtıp birbirine düşürerek hep huzur-

suzluk çıkarmıştır. Resmî Çin tarihi de bunu kendine göre yazar. Ancak bu iki resmî tarihe göre de Tabgaçlar Türk değil, Çinlidir. Tabgaçların Çinli oldukları doğrudur aslında. Çünkü Çin ülkesinde yaşıyorlardı. Ama o dönemde Çinli adında bir etnos yoktu. Çinliler, Tabgaç Türkleriydi. Çin de, Türklerin ülkesiydi.

657'de Tabgaçlar Batı Türk Kağanlığı'nı yenince, Dokuz Oğuzlar Tabgaçların yanına geçer. Bundan önce Dokuz Oğuzlar 627'de Tibet ve Türk kağanlıklarına karşı savaştıklarında, Tabgaçlarla ittifak kurar. 742'de Dokuz Oğuzlar, Karluklar ve Basmullar İkinci Türk Kağanlığı'na karşı ayaklanır. 744 yılında Basmullar kağanlığın başkentini ele geçirerek, kağanı öldürür. O yıl Basmullara karşı bir Dokuz Oğuz-Karluk ittifakı kurulur ve Basmulları yenerek kağanlarını öldürürler. Böylece Basmıl boyu dağılır. Dokuz Oğuzlarla Karluklar arasındaki savaşlar, daha sonra Karlukların batıya Yedisu'ya göç etmelerine ve Türgeşlerle savaşarak, sonunda 766'da onları yenmelerine yol açar. Adı Kullıg Boyla olan Dokuz Oğuz kağanı, kağanlığını ilan ettikten sonra Kutluk Bilge Kül Kağan sarını alır ve başkenti Ordu Balık yapar. 745'te Dokuz Oğuzlar, Türk Kağanlığı'nın son kağanı Kulun Bey'i öldürür ve kellesini Tabgaç kağanına gönderir.

747 yılında Kutluğ Bilge Kül Kağan ölür ve en küçük oğlu Bayan Çur'u yerine kağan olarak bırakır. Tabgaçlarla ile bir dizi ticaret merkezi oluşturduktan sonra, Bayan Çur Kağan, başkenti Ordu Balık ve Selenge Irmağı'nın yukarısındaki Bay Balık şehirlerini bayındır kılmak için ticaret merkezlerinden gelen kazancı kullanır. Yeni kağan, bozkırlarda yaşayan bir dizi Türk boyunu kendi bayrağı altında toplamak için birçok sefer yapar. Bu süre içinde kağanlık hızla genişler ve Sekiz Oğuz, Kırgız, Karluk, Türgeş, Dokuz Tatar, Çik ve Basmıl kalıntılarını Dokuz Oğuz egemenliği altına alır. Burada ilk kez Sekiz Oğuz adı geçer. Sekiz Oğuz adı yalnızca, Dokuz Oğuz Kağanlığı'nın ikinci kağanı Bayan Çur Kağan adına dikilen ilk yazıtta görülür. Başka hiçbir yazıtta yoktur. Tarihte Sekiz Oğuz adında bir boy da var olmamıştır. Buradaki Sekiz Oğuz, kağanlığı elinde tutan Yağma boyuna karşı ayaklanan Dokuz Oğuz birliğindeki öteki sekiz boydur.

755 yılında An Lushan, Tabgaç Kağanlığı'na karşı bir ayaklanma

başlatır ve Tabgaç kağanı, Suzong 756'da Bayan Çur Kağan'dan yardım ister. Bayan Çur, en büyük oğlunu 4 bin atlıyla yardım için gönderir ve 757 yılında Chang'an ile Luoyang kurtarılır. Luoyang'daki savaştan sonra Dokuz Oğuzlar şehri üç gün boyunca yağmalar. Tabgaç kağanı, yardımları için Bayan Çur'a 20 bin parça ipek gönderir. Ardından Bayan Çur, bir Tabgaç kunçuyu ile evlenirken, bir Dokuz Oğuz kunçuyu da bir Tabgaç teginiyle evlenir.

758'de Dokuz Oğuzlar kuzeydeki Yenisey Kırgızlarına yönelir. Bayan Çur Kağan, Kırgız ordusunu yenip kağanlarını öldürmeden önce, Kırgızların ticaret merkezlerinin birçoğunu yok eder. 759'da Dokuz Oğuzlar, Çin'de başlayan ayaklanmayı ezmek için Tabgaçlara yardım etmeye çalışırlar, ama başarısız olurlar. Bayan Çur Kağan ölünce yerine oğlu Tengri Böğü geçer. 762'de Tengri Böğü, Tabgaç Kağanlığı'nı 4 bin askerle ele geçirmeyi düşünür, ancak pazarlıklardan sonra sonra Tabgaçlarla anlaşarak Luoyang'da ayaklananları yenmelerine yardım eder. Savaştan sonra Dokuz Oğuzlar şehri yağmalar. Yardımları ve şehri terk etmeleri için Tabgaçlardan 100 bin parça ipek alırlar.

779'da Tengri Böğü, Soğdakların kışkırtmasıyla Tabgaç Kağanlığı'nı ele geçirmeyi planlar. Ancak Tengri Böğü'nün amcası Tun Bağa Tarkan, bu plana karşı çıkar. Böğü ile birlikte ailesini ve onu kışkırtan Soğdakları öldürür. Tun Bağa Tarkan, Alp Kutluk Bilge Kağan sarı alarak tahta çıkar ve kağanlığın birliğini sağlamak için tasarladığı yeni yasaları yürürlüğe koyar. Yönetimi sırasında yayılmaya başlayan Maniheizmi engeller. 789'da Tun Bağa Tarkan ölünce, yerine oğlu Tolossu geçer. 790'da Dokuz Oğuz ve Tabgaç orduları, Beşbalık'ta Tibetlilere yenilir. Tolossu ölür ve yerine oğlu Kutluk Bilge geçer.

795'te Kutluk Bilge ölünce, Dokuz Oğuzların kağanlığı artık sona erer. Bunun altını özellikle çizmek gerekiyor. Ediz boyundan Kutluk olarak da adlandırılan bir sengün (general), Tengride Ülüg Bulmuş Alp Kutluk Uluğ Bilge Kağan sarı alarak kendi kağanlığını ilan eder. Bundan sonra kağanlık artık bir Dokuz Oğuz kağanlığı değil, bir Ediz kağanlığıdır ve Edizler, Dokuz Oğuz birliğinin dışında olan bir boydur. 795 yılından sonra bu kağanlığı Dokuz Oğuz Kağanlığı olarak adlandırmak yanlıştır.

Döküz Oğuz Kağanlığı

Ediz Kağanlığı

803'te Edizler Koço'yu ele geçirir. 808'de Kutluk ölür ve yerine oğlu Baoyi geçer. Aynı yıl Liang Eyaletini Tibetlilerden alırlar. 821'de Baoyi ölünce, yerine oğlu Çongde geçer. Çongde, Ediz Kağanlığı'nın en başarılı kağanıdır. Ticaretin iyileştirilmesini sağlar ve 821'de Tibetlilerin saldırısını püskürtür. 822'de, Tabgaçlara isyancıları bastırmasında yardım etmek için asker gönderir. Tabgaçlar istemez, ama geri dönmeleri için onlara 70 bin parça ipek ödemek zorunda kalır. 823'te Tibet, Edizlere savaş açar. 824'te Çongde ölünce, yerine kardeşi Kasar geçer. 832'de Kasar öldürülür. Ardından Çongde'nin oğlu Hu kağan olur. Aynı yıl Tibet, Edizlerle savaşmayı bırakır.

839'da Kürebir adlı bir bakan, Ordos'tan 20 bin Şatu atlısının yardımıyla tahtı ele geçirir ve Hu kendini öldürür. Şatular, Üç Tuğlu Türuk Budun'dan arda kalanlardır. Aynı yıl kağanlığın ekonomisinin dayandığı hayvanların çoğunu öldüren bir kıtlık ve salgın başlar. 840 yılında, Kürebir'in rakibi olan Kulun Bağa adlı bir bakan, Yenisey Kırgızlarına kaçır ve onları kağanlığa kuzeyden saldırımları için ikna eder. Kırgızlar da 80 bin atlıdan oluşan bir orduyla saldırır ve Ordu Balık'taki başkenti ele geçirerek, Ediz kağanı Kürebir'i yakalayarak kellesini vururlar. Ardından da kağanlıktaki bütün şehirleri yakarak yerle bir ederler.

Baoyi'nin oğlu Öge, yenilen Edizlerin başına geçer. 841'de Öge, Shan-xi'ye (okunuşu: Şan şı) saldırarak ele geçirir. 843'te bir Tabgaç ordusu, kağanlıklarının düşmesiyle yerlerinden edilen Edizlere saldırır ve 10

bin kişiyi öldürür. Öge, altı yıl süren yönetimi sırasında Kırgızlara ve Ordos ile Shanxi'deki Tabgaç ordularına karşı savaştıktan sonra 847'de yakalanarak öldürülür.

Kırgız Kağanlığı

Orhun yazıtlarında adı sık sık geçen Kırgızlar, o dönemde günümüzdeki Moğolistan topraklarının kuzeybatısında yaşamakta olan Türk boylarından biriydi. Kültegin yazıtında şöyle yazar: “kültegin [(a)ltı ot(u)z] yaşınga qırqız tapa süledimiz süngükü batamı qarag sükin kögmen yışıg toga yorıp qırqız budunıg uda basdımız qaganıng birle sunga yışda süngüşdümüz (...) qırqız qaganın ölürtmiz (...) bars beg erti qagan at bunta biz bertimiz singilim qunçuyum bertimiz üze yangıltı qağanı ölti budunu küng kul boltı”. (Kül Tegin yirmi altı yaşındayken Kırgıza doğru ordu sürdük. Kargı derinliğindeki kara dizlerimize kadaratarak Kögmen ormanının çevresinden dolanarak Kırgız boyunu bastık. Kağanıyla Sunga ormanında savaştık. Kırgız kağanını öldürdük. Bars Bey'di. Ona kağanlığı biz verdik. Ona küçük kız kardeşimi, kunçuyumu verdik. Ama bize ihanet etti. Kağanları öldü. Budunu künge, kul oldu.). Bilge Kağan, aynı zamanda küçük kız kardeşinin de eşi olan Kırgız kağanı olarak atadığı Bars Bey'i, kendisine boyun eğmediği için öldürmüştür.

Kırgızlar, Türk Kağanlığı yıkıldıktan sonra bağımsızlaşır. Ancak bu kez de Dokuz Oğuzlar Kırgızları egemenlik altına almak için onlara saldırır ve kağanlarını öldürür. Yerine, kendilerine bağlı olarak Bilge Tung Erkin'i (毗伽頓頡斤 Pí jiā dùn xié jīn) kağan olarak atarlar. Kutlug Kağan döneminde (795-805) Dokuz Oğuz Kağanlığı oldukça gelişir. Ancak daha sonra giderek zayıflamaya başlar.

Rus tarihçilere göre, Uygur Kağanlığı'nın bir parçası olan Kırgızlar, 840 yılında Ordu Balık'ı basıp Uygurları kılıçtan geçirerek Uygur Kağanlığı'nı yıkarlar ve yerine Kırgız Kağanlığı'nı kurarlar. Bu tarih, Sovyet döneminde Orta Asya'daki Türkleri bölerek yeni uluslar oluşturma ve Türk halklarının arasına nifak tohumları ekme politikasının bir parçası olarak yazılmıştır. Kırgızların önderliğinde yeni bir hanedan (840-924) kurulmuştur yalnızca. Ancak aynı bölgede birçok kez kurulup yıkılan

bu hanedanlıklar, yönetici boyların değişmesine karşın Türk devletlerinin kalıcılığının sürdüğünü gösterir.

6. yüzyılda kurulan Türk Kağanlığı ile birlik kurmayı kabul etmeyen Kırgızlar, Mukan Kağan döneminde kağanlığa bağlanırlar. Türik Budun'un Tabgaç egemenliği altına girdiği 630-680 yılları arasında Kırgızlar bağımsız olarak yaşar. İkinci Türk Kağanlığı'nın kurulmasıyla yeniden kağanlık ile birleştirilirler. Bu dönemde Kırgızlar sık sık kağanlığa karşı ayaklanır. Türk Kağanlığı'ndan sonra da Dokuz Oğuz Kağanlığı'nın egemenliği altına girerler.

840 yılına gelindiğinde ise, Dokuz Oğuz Kağanlığı'nın yerine geçmiş olan Ediz Kağanlığı'nı yıkarak kendi kağanlıklarını kurarlar ve Orta Asya'nın egemenliğini ele geçirirler. 632'de Tabgaç kağanı Taizong Yenisey Kırgızlarına ilk büyükelçiyi gönderir. Bunun karşılığında Kırgızlar da Shiboqu Azhan (失鉢屈阿𩰚 Shī bō qū ā zhàn) adlı birini Tabgaçlara büyükelçi olarak gönderir. Daha sonra Tabgaç kağanı Shiboqu Azhan'ı, Yanran (燕然 Yàn rán) komutanlığına atar. Kırgız kağanları soylarını, Güney Kun ("Han") Kağanlığı'nın ünlü sengünü (general) Li Guang'un torunu, Li Ling Sengün'e dayandırmışlardır. MÖ 1. yüzyılda Xiongnu (Kuzey Kunları), Li Ling'i yakalamış, ancak Li Ling daha sonra kaçmıştır. Tabgaç "Tang" hanedanı da soylarını Li Guang Sengün'e dayandırdıklarından, Kırgız kağanları Tabgaçlar tarafından "Tang" Hanedanı'nın üyeleri olarak kabul edilmişlerdir.

Bu yakınlık duygusu, Kırgız kağanı Are'nin (阿熱 Ā rè) Ediz Kağanlığı'nı ele geçirip kağanlarını öldürdüğünde, Tabgaç kağanını sevin-dirir ve Kırgızlarla Tabgaçlar arasındaki ilişkiyi daha da yumuşatır. Bu haberi Kırgız büyükelçisi Zhuwu Hesu (註吾合素 Çu wu Hı Su) Çang'an'a getirdiğinde, Tabgaç kağanı Wuzong, Are Kağan'a "Zong Yingxiong Wu Chengming" Kağan (Çince: 宗英雄武誠明可汗 Zōng yīngxióng wǔ chéngmíng kě hán; "Ata Kahraman, Savaşçı ve İçten, Dahi Kağan") sanını verir. Ancak Wuzong, Kırgız büyükelçisi daha Çang'an'dan ayrılmadan ölür.

Yeni kağan Xuanzong (okunuşu: Şüen Zong), Are'yi kağan olarak duyurmak için acele etmez. Üst düzey yetkililer genel kurulunda, bu sanın güçlü döneminde Dokuz Oğuz kağanlarına verildiği ve eğer Kır-

gız kağanlarına da bu san verilirse gururlanarak tehlikeli bir hale gelebilecekleri düşünülerek Tabgaç mektubu iptal edilir. Bir Kırgız yetkili 847'de Are'yi öldürünce, Tabgaç kağanı Xuanzong yeni Kırgız kağanına Yingwu Chengming Kağan (英武 诚明 可汗 Yīngwǔ chéng míng kè hán) sanını verir.

Kırgız Kağanlığı'nın çöküşü üzerine pek fazla bir bilgi bulunmuyor. Yenisey Kırgızları 1207'de Cengiz Han'ın egemenliğini kabul eder. Ancak kağanlığın bu tarihe kadar varlığını sürdürüp sürdürmediği konusunda her hangi bir kayıt yoktur.

Kırgızlardan kalan tek bilinen yazıt, Sudzi yazıtıdır: “uygur yerinte yaglaqar qan ata keltim kırqız oğlu boyla qutluq yargan men qutlug бага тарқан өге buyruqı men küm suruyım kün togısıqa batısıqa tegdi bay bar ertim aqlam on yılqım sansız erti inim yeti urum üç qızım üç erti ebledim ogulımın qızımın qalınsız bertim ımınma yüz er turug bertim yeginmin atımın körtim imti öltüm ogulınım erde ımınm ança bol qanqa atap qadıqlan ulug ogulım s...bardı körmedim ır...oyul”.

(Uygur ülkesinden Yaglaklardan Kağan Ata'yım. Kırgız oğlu Boyla Kutluk Yargan [oğluyum]. Ben Kutluk Bağa Tarkan öge [ulusun büyüğü] buyruğu, benim ünüm doğudan batıya kadar ulaştı. Çok zengindim. Ağlımdaki atım sayısızdı. Küçük erkek kardeşim, yedi oğulum vardı. Üç kızım vardı evlendirdim. Oğlumu, kızımı bedelsiz verdim. Dünürlerime yüzer otlak verdim. Yeğenlerimi, torunlanımı gördüm. Artık öldüm. Oğullarım! Yiğit dünürlerim! Kağanınıza üzülmeyin! Cesur olun! Büyük oğlum savaşa gitti. Görmedim...oğul.).

Moğolistan'da bulunan Kırgızlardan kalma (840-862) bu yazıt dikkate değerdir. Yazıttaki dilin Kül Tegin, Bilge Kağan, Tongukuk ve Bayan Çur yazıtlarındaki dilden hiçbir farkı yoktur. Lehçe farkı bile yoktur. Bugünkü Kırgızca ile ise hiçbir yakınlığı yoktur. Bugünkü Kırgızca Eski Türkmencenin (Oğuzca/Kıpçakça) izlerini taşır. Kaşgarlı, Oğuzlarla Kıpçaklar baş tarafta 𐰽 (ye) harfi bulunan sözlerin ilk harfini 𐰺 (elif) harfine ya da 𐰼 (cim) harfine dönüştürürler. Öbür Türklerin yelgin (yolcu) dediğine Oğuzlarla Kıpçaklar elkin, yılıg (ılık) dediğine ılıg der. Bunun gibi öteki Türklerin yincü (inci) dediğine Oğuzlarla Kıpçaklar cincü, yogdu (deve tüyü) dediğine cugdu der.” diye yazar.

Öteki Türk dillerinde y ile başlayan sözler, Bugünkü Kırgızca'da c ile başlar. Bugünkü Tatarca ve Kazakça da böyledir. Kazakçada j ile başlar, Tatarca'da ise genellikle c ile başlar (y ile başlayanlar da vardır). Bu fonetik, Eski Türkmence etkisidir. Dolayısıyla bugünkü Kırgız, Kazak ve Tatar halkları doğu Türkleriyle batı Türklerinin karışımından oluşmuş olan halklardır ve dilleri de ağırlıklı Eski Türkmencenin (Oğuzca/Kıpçakça) ardıllıdır. Bugünkü Tatarlarla Başgırtlar, Eski İdil Bulgarlarıyla Eski Tatarların karışımından; Bugünkü Kazaklarla Kırgızlar da Eski Türkmenlerle (Oğuzlar ve Kıpçaklar) Eski Tatarların karışımından oluşmuştur. Tarihteki Kırgız boyunun (Yenisey Kırgızlarının) bugünkü ardılları ise Eski Kırgızlarla Eski Tatarların karışımından ortaya çıkan Tuvalar ve Hakaslardır. Tuva ve Hakas adları da Rusların uydurduğu adlardır.

Sovyet döneminde Ruslar bugünkü "Kazaklara" ve "Kırgızlara" önce "Kırgız" adını taktı. Daha sonra, "Kazak Kırgız" ve "Kara Kırgız" olarak ikiye böldü. Sonra da onları "Kazak" ve "Kırgız" olarak adlandırarak birbirinden ayırdı. Böylece Ruslar, Türklerin bir kısmını ayırarak, şapkadan iki tane "etnos" çıkarmış oldu. Ancak bugünkü Kazaklarla Kırgızların, eski Kırgızlarla hiçbir ilgisi yoktur. Kazak adı ise, bugünkü Ukrayna topraklarında Kıpçaklardan Slavlaşan Kozakların (okunuşu: Kazak) adından esinlenerek, Ruslar tarafından "Kazak" olarak türetilmiştir.

Kırğız Kağanlığı

Tatabı Kağanlıkları

Tatabı sözü, erken Türkçe “çetin” anlamına gelen “dada” sözünden gelir. Tatabılar ya da Tatlar, Avrupalı tarihçilerin “Hint-Avrupalı” bir halk olduklarını iddia ettikleri ve Tohar olarak adlandırdıkları halktır. Bu halka “Tohar” adı, Avrupalı tarihçiler tarafından Afganistan'daki Toharistan bölgesinin adından esinlenerek takılmıştır ve her zamanki gibi Türk tarihini çarpıtma denemesidir. Daha önce gördüğümüz gibi “Tohar” adı eski bir Sak/Part boylar birliğinin adı olan Tağar adından gelmektedir. Tatabılar, Hunlara yenilen Sak Kağanlığı boylarının Doğu Türkistan ve Kansu bölgesinden göç etmelerinden sonra, topraklarını terk etmeyip, burada kalan bir boyudur. Tatabılar kağanlık kurmadan çok önce MÖ 2. yüzyıldan beri Koço, Kansu, Hotan, Kaşgar gibi beylikler halinde örgütlü olarak bölgede yaşamış olan bir Sak boyudur. Burada hemen altını çizmek gerekiyor; Rus tarihçi V. Barthold'un öne sürdüğü gibi Tatabılar, Çin kaynaklarındaki 庫莫奚 Kù mò xī halkı değildir. Kù mò xī, Mançulardır ve Tatabılarla herhangi bir ilgisi yoktur.

Divan-ı Lugat it-Türk'te Kaşgarlı Mahmut Uyğur maddesinde, “Türk hakarıyla barış yaptıktan sonra Zülkarneyn'in [Büyük İskender'in] yaptırdığı beş şehirden oluşan bir ülkenin adı (...) bu ülkede beş kent vardır, bu kentlerde yaşayan halk kâfirlerin en güçlülere ve en iyi okçulandır.” diye yazar. Buradan da anlaşıldığı gibi, Uyğur bir boy adı değil, bir ülke adıdır. Ancak Kaşgarlı'nın 11. yüzyılda anlattığı Uyğur adlı ülke, bugünkü Doğu Türkistan'daki Turpan (Turfan), Kumul, Lop-

nur ve Hotan yerleşimleridir. Moğolistan'daki Uygur adlı bölge değildir.

Kaşgarlı'nın Tat maddesinde yazdıkları ise şöyledir: "Bütün Türklere göre Farsça konuşan kimse (...) Toxsı ve Yağma dillerinde Uygur kafirlerinin adı. Bunu kendi ülkelerinde işittim. Tat Tawgaç derler." Tat, Uygur ülkesinde oturan halkın kendine verdiği bir ad olmanın dışında, Müslüman Türklerin Farsça konuşanlara da taktığı bir addır. Kaşgarlı, Uygur ülkesi halkının kendini Tat olarak adlandırdığını onların kendi ülkesinde, onların kendi ağzından işitmiştir. Farsça konuşanların da neden Tat olarak adlandırıldığını ise şöyle açıklar: "Çünkü onlar vefasızdır. Tatın gözüne vur, diken kökle, kökünden çıkar." Kaşgarlı burada, Uygur ülkesinin halkı olan Tatlara Müslüman olmadıkları için nefretini açıkça gösterirken, onların Farslar kadar vefasız olduklarını öne sürmektedir. Ancak Tatlar Doğu Türkistan'da, Farslar ise İran'da yaşamaktadır.

Buna karşın, Orhun yazıtlarında Tatabı adında bir Türk boyundan söz edilir. Kül Tegin yazıtında şöyle yazar: "yoguçı sıgıtçı öngre kün toğusıkta böküli çölük el tabgaç tüpüt apar purum qırqız üç qurıqan otuz tatar qıtan tatabı bunça budun kelipen sıgıtmış yogulmuş". (O gün doğudaki Kore, Tabgaç, Tibet, Avar, Rum, Kırgız, Üç Kunkan, Otuz Tatar, Kitay, Tatabı budunlardan yaşçı, ağlayıcı gelip ağlamış, yas tutmuş.)

İşte bu Tatabılar, daha sonraki yüzyıllarda kendilerini Tat olarak adlandırmışlardır. Kaşgarlı Mahmut "Uygur" maddesinde, "Beş kentten oluşan bir ülkenin adı. Bu ülkede beş kent vardır. Bu kentlerde yaşayan halk, kafirlerin en güçlüleri ve en iyi okçularıdır. Bu kentler, Zülkarneyn'in yaptırdığı Sulmu, Koço, Canbalık, Beşbalık, Yangıbalık'tır." diye yazar. Kaşgarlı burada, Koço Tatlarından söz etmektedir. Bu dönemde Koço Tatları Karluklar tarafından henüz daha İslamlaşmamıştır. Kaşgarlı'nın, Tatların yaşadığı ülkenin adı dediği Uygur ülkesi 11. yüzyılda, bugünkü Doğu Türkistan'ın kuzeydoğusundaki vaha bölgelerinin; Kumul ve Turpan (Turfan), yerleşimlerinin adıdır. Bu dönemde Tatabılar kendilerini Tat olarak adlandırmaya başlamışlardır.

Bu bölgede yaşayan Tatabılar, bugünkü Doğu Türkistan'ın Kaşgar dışındaki tüm topraklarında Koço Kağanlığını, Kansu'da da (Çin'deki

Koço Uygur Kağanlığı

Tarihi kayıtlarda “Koço” ya da “Koçu” olarak geçen bu ad, eski Türkçe “sarılmak”, “kucaklaşmak” anlamlarına gelen “koçmak” sözünden gelir. Yeşimci Sak Türkleri (“Yüe şı”) döneminden beri Tarım Havzası ve Kumul’da yaşayan bir Sak boyu, yani Tat (Tatabı) boyu var olmuştur. Daha önce beylikler halinde örgütlenen Tatların kurduğu Koço Kağanlığı 911 ile 1370 yılları arasında varlığını sürdürür. Daha sonra Maniheizmi terk edip Budizmi kabul eden Koço Tatları 1209’da da Tatar Moğol Kağanlığı’nın egemenliği altına girerler. 12. yüzyılda Karahanlı Kağanlığı’nın baskılarıyla bir kısmı İslam’a geçer.

Daha önce Koço Beyliği olan Koço Tatları, ilk kez 856’da kağanlıklarını ilan ederler. Uzun zamandır Tibet baskısı altında yaşayan Tabgaç kağanı dengeleyici bir güç olarak tasarladığı bu kağanlığı kendisine bağlı olması koşuluyla hemen tanır ve Tatların Tarım havzasının öteki ucuna, Kaşgar’a kadar yayılmasına ses çıkarmaz. Tabgaç Kağanlığı, Wang Yen De adında bir büyükelçiye bu ülkeye gönderir ve büyükelçi, üç yıl bu ülkede kalır. 911’de soydaşları Kansu Tatlarının yardımıyla bağımsızlıklarını kazanan Koço Tatları, siyasal olarak etkili bir güç olmasalar da Maniheizm dininin de etkisiyle başlıcaları Turpan (Turfan), Kaşgar, Beşbalık (Bugünkü Doğu Türkistan Sancı Jimisar/Cimsar İlçesi), Koço (Kuç), Hami (Kumul) olan şehirlerde önemli bir uygarlık yaratırlar.

Koço Tatları, kimlikleri dinleriyle iç içe geçmiş olan Budist bir halktı. Bugün Bezeklik Mağaraları olarak adlandırılan tapınak mağaralarını yapanlar onlardır. Ancak Tatlar, sık sık Müslüman Türklerin saldırılarına uğrar. Karahanlı kağanı Satuk Buğra Han, Koço Tatlarının İli bölgesi Minglak eyaletindeki Budist tapınaklarını yerle bir eder. Bezeklik Bin Buda Mağarası’ndaki Budist duvar resimleri, resim yapmayı yasaklayan İslam dininin etkisiyle, daha sonra ayrıca yerel Müslüman halktan da oldukça zarar görür.

Kaşgarlı’ya göre, bu “kâfir boylar” üç kez yenilgiye uğrar. Birincisi İrtiş Vadisi’nde Karahanlıların elinden, ikincisi adı belirtilmeyen Müslüman Türklerin elinden, üçüncüsü de Tangut kağanının elinden. Budist, Maniheist ya da Tengrici olan Tatlara karşı yapılan savaşlar,

Karahanlılarca bir “cihat” olarak kabul edilir. Tat Budistlerine ve Hotan'a karşı verilen savaşlarda ölen imam ve askerler şehit sayılır.

1209'da Koço kağanı Bağurçuk Art Tegin, Cengiz Han yönetimindeki Tatarlara bağlılığını bildirir ve 1335'e kadar Moğol Kağanlığı'na bağlı bir hanlık olarak varlığını sürdürür. Tatarlara bağlandıktan sonra Tatlar (Hem Koço, hem de Kansu Tatları), başlangıçta okuma yazma bilmeyen Tatarların eksik olduğu uzmanlığı sağlayarak Tatar Moğol kağanlarına bürokrat olarak hizmet eder. Koço, Kubilay (“Yuan”) Hanlığı'na bağlı olarak varlığını sürdürür ve Müslüman Çağatay Hanlığı'na karşı onunla ittifak kurar. Kubilay Han, Tatları Kore sarayına denetleyici olarak atadığında, Kore kağanı buna karşı çıkar.

Kublay Han, Koço Uygur kağanının, Karluk Karahan ve Kore kağanlarından daha üst sıralarda olduğunu söyleyerek Kore kağanını azarlar. Çünkü Moğol Tatar Kağanlığı'nın egemenliğini direnmeden başı içinde ilk kabul edenler Tatlardır. Tatlardan sonra, önce Karahanlılar, ardından da Koreliler Tatar egemenliğini kabul eder. Moğol sarayında hukuksal konularda Tabgaçlar ve Tatlardan oluşan karma bir bürokrasi kullanılır. Tatar, Tabgaç ve Alanlardan (Aslardan) oluşan birlikler Koço'ya konuşlandırılır. Beşbalık'ta Tatarlar, Tabgaç sengünü (generali) Qi Kongzhi (oknuşu: Çi kongcı) komutanlığında bir Tabgaç askeri birliği de kurar.

Ancak sonunda Çağatay Hanı Gıyaseddin Barak, Koço üzerindeki Kubilay Hanedanı (“Yuan”) etkisini ortadan kaldırır. Koço ve Turpan'ın (Turfan) son Budist Tatları, Çağatay Hanı Hızır Hoca (1389-1399) tarafından bir gaza (kutsal savaş) ile zorla İslamlaştırılır. Çağatay Hanlığı ayrıca Budist bir bölge olan Hami'yi (Kumul) de ele geçirerek halkını İslamlaştırır. (İşin ironisi, İslamlaştırıldıktan sonra bölge halkı uzun bir süre, Budist atalarından kalan kalıtları korumayıp, bunların “kâfir” Kal-muklardan, yani Cungarlardan kaldıklarına inanmışlardır.)

Kansu Uygur Kağanlığı

Kansu adı, “gen/geniş” demek olan “Keng” sözüyle “su” sözünün birleşiminden oluşup “Kengsu” (Geniş su) sözünden dönüşmüştür. Tatlar (Tatabılar), Koço'da olduğu gibi Kansu'da da Yeşimci Sak Türk-

leri ("Yüe şı") döneminden beri yaşamışlardır. 881 ve 882 yıllarında, Gan Eyaleti, Guiyi bölgesinin denetiminden çekilir. 894'te Tatlar, Gan Eyaleti'nde Kansu Kağanlığı'nı kurar. Kansu Kağanlığı 894 ile 1036 yılları arasında varlığını sürdürür. Ardından önce Tangut, sonra da Moğol kağanlıklarının egemenlikleri altına girer.

910'da Zhang Chengfeng (okunuş: Cang Çingfing) adlı bir Tabgaç, Xihan Jinshan (Batı Han'ın Altın Dağ Kırallığı) olarak bilinen bir hanlık kurar ve kendisine "Göğün Oğlu" sanını verir. Zhang Chengfeng'in, Kansu Tatlarını da egemenliği altına almak istemesi üzerine, aynı yıl Kansu Beyliği bu hanlığa saldırır. 911'de Kansu Beyliği, Tegin adlı bir komutan önderliğinde yeniden saldırılarla, Jinshan Hanlığı'nı ittifaka zorlar. Zhang Chengfeng ve Jinshan Hanlığı'nun yaşlıları, Kansu Beyliği'nin üstünlüğünü kabul ederek bir antlaşma yaparlar. Bu olay üzerine batıdaki Koço Beyliği de bağımsızlık kazanır.

916'da bir Kansu kunçuyu, Tabgaç ("Tang") Kağanlığı'nın Guiyi Bölgesi valisi Cao Yijin ile evlenir. 920'de Kansu kağanı Huaijian hastalanır. 924 yılına gelindiğinde, Huaijian Kağan ölür ve oğulları Diyin ile Renmei taht için kavgaya tutuşur. Tahta Diyin geçer. 925 yılında Cao Yijin, Kansu Kağanlığı'na bir saldırı düzenler ve onları yener. 926 yılında Diyin ölür ve Aduoyu, Shunhua kağan olarak tahta geçer. Shunhua Kağan, Guiyi Bölgesi valisi Cao Yijin'in kızıyla evlenir. 930'da Cao Yijin, Gan Eyaletindeki Kansu Uygur sarayını ziyaret eder.

933'te Kansu kağanı Shunhua ölür ve yerine Jingqiong (okunuşu: Cin Çiong) geçer. 961'de Kansu Kağanlığı, yeni Tabgaç ("Song") Handedanlığı'na bağlılığını bildirir. 975'te Jingqiong Kağan ölür ve Yeluohe Milie onun yerine geçer. 983'te Yeluohe Milie ölünce, yerine oğlu Lusheng kağan olur. 1003'te Lusheng ölür ve Zhongshun Baode yerine kağan olarak geçer. 1008'de Kansu Tatları, kendilerine saldırıyan Tangutlarla savaşa girer ve onları yener. Ardından Kitay ("Liao") Kağanlığı Kansu Kağanlığı'na saldırır ve onları yener. 1009'da Kansu Kağanlığı, Liang Eyaletini ele geçirir. 1010'da Kitay Kağanlığı Kansu Kağanlığı'na yeniden saldırarak onları yener.

1016'da Zhongshun Baode Kağan ölür ve yerine Huaining Shunhua Kağan olur. 1023 yılında Huaining Shunhua Kağan ölünce, yerine Gu-

izhong Baoshun geçer. Kansu Kağanlığı, 1026'da Kıtay Kağanlığı ile yapılan savaşta yenilir. İki yıl sonra 1028'de, bu kez Tangutlara yenilirler. Guizhong Baoshun Kağan ölünce, yerine Baoguo Kağan geçer. 1036'da Kansu Kağanlığı Tangutlar tarafından ele geçirilir. Bundan sonra Kansu Tatları batıya göç eder ve Dunhuang ile Qaidam Havzası arasına yerleşirler. Daha sonra da Tatarların kurduğu Moğol Kağanlığı'nın egemenliğini kabuledeler. Kansu Tatlarının büyük çoğunluğu daha sonra Mançu "Qing" hanedanı döneminde dillerini ve kimliklerini yitirerek Harlaşır (Çinlileşir). Bugün Kansu Tatlarından geriye kalan ve sayıları birkaç bini bulan halk, Budist olan ve Sarı Uygurlar ya da Yuğurlar olarak adlandırılan halktır.

Karluk Yabguluğu

Karluk adının anlamının her ne kadar "karlık" (kar yığını) olduğu öne sürülse de, bu yanlış bir kökenlemedir. Bu ad; yaşlı ve saygın anlamlarına da gelen Eski Türkçe "qar" sözünden gelir. Eski Türkçedeki "qarluq" sözünden, aradaki "ı" sesinin düşmesiyle ortaya çıkan "qarluq" adı; saygın, saygı kazanmış anlamına gelir. Karluklar üç boydan oluşan bir budundur. Bunlar Bulak (Mandarin: Mouluo 謀落 / Moula 謀刺), Çik/Çiğil (Mandarin: Chiqi 熾侯) ve Taşlı/Taşlık (Mandarin: Tashili 踏實力) boylarıdır.

Kaşgarlı Mahmud Divan'da Karluk maddesinde, "Karluk, Bir Türk boyu. Bunlar da göçebedir, ama Oğuz değildirler. Ancak tıpkı Oğuzlar gibi Türkmendirler." diye yazar. Kaşgarlı burada Karluklar için "Oğuz değildirler" derken, onların batıdaki Oğuzlardan (Yirmi İkilerden) ayrı olduklarını vurgulamak ister. Ancak Karlukların da Türkmen olduklarını yazar. Oysa Türkmenler, Yirmi İki Oğuzlarla Kıpçakların ve Ha-laçların birliğinden oluşmuştur ve 24 boydur. Kaşgarlı belki de, Türkmen olmayan Karlukların Türkmenlerin etkisi altında kaldığını belirtmek istemiş olabilir. Bu da, Kaşgarlı zamanında en güçlü dönemlerinden birini yaşayan Türkmenlerin doğu Türkleri üzerindeki etkisini göstermektedir. Ayrıca Türgeşleri egemenliği altına almış olan Karluklar, Türgeşlerden de etkilenmişlerdir. Türkmenlerle Türgeşler gerçekte aynı halktır. Türkmenler batıda, Türgeşler de doğuda yaşamışlardır.

Kaşgarlı Divan'da Türk boylarını sayarken, Karluk boylarından yalnızca Çiğillerin adını sayar. Anlaşılan 11. yüzyılda Bulak ve Taşlık boyları Çiğillerin arasında erimiştir. Kaşgarlı her ne kadar “Çiğiller ve başka Türklerce ɜ (dh) olarak söylenen bu harfi Rus ve Rum ülkelerine kadar uzanan Bulgar, Suvar, Yemek, Kıfçak boyları hep birden ɜ (z) olarak söylerler. Öbür Türkler 'ayak'a adhak, bunlar 'azak' derler.” diye yazmış olsa da, daha önceki satırlarda “Yağma, Toxsı, Kıfçak, Yabaku, Tatar, Kay, Çomul ve Oğuzlar birbirine uygun olarak, ɜ (dh) harfini her zaman ɟ (y) harfine çevirirler.” diye yazar. Oysa Kıpçak lehçesinde y ile “ayak” olarak söylenmiştir. Bu açıdan Kaşgarlı'nın Bulgar, Suvar, Yemek ve Kıpçak boylarının hepsiyle ilgili dh-z ses dönüşümü iddiası doğru değildir. Eğer, Yağma ve Toxsı lehçelerinde dh harfi y harfine çevriliyorsa, geriye dh harfini kullanan tek bir lehçe kalıyor; o da Çiğil lehçesidir. Buradan da Kaşgarlı'nın bir Çiğil olduğunu anlamış bulunuyoruz.

Kültegin yazıtında Karluklarla ilgili şöyle yazar: “kültegin yeti otuz yaşına qarluq budun erür barur erikli yağı boltı...tamay ıduq başta süngüşümüz kültegin ol süngüşte otuz yaşayur erti...qarluqug ölürtimiz altımız” (Kültegin yirmi yedi yaşındayken Karluk budununa gitti. [Karluklar bize] düşman oldu. Tamay Iduk pınarında savaştık. O savaşta Kültegin otuz yaşındaydı (...) Karlukları öldürdük. [Buyruğumuz altına] aldık.)

627 yılında Batı Türük Kağanlığı'na isyan eden Karluklar, Tabgaç Kağanlığı'nın 656'da başlattığı saldırıda ise Batı Türk Kağanı İşbara'yı desteklerler. Ancak savaşı yitirirler. 630'da Doğu Türük Kağanlığı yıkıldıktan sonra, Yizhuchebi Kağan 638'de ayaklanarak halkın büyük bir kısmı ve 30 bin askerle Altay dağlarına kaçar ve batıda Karlukları, kuzeyde de Kırgızları egemenliği altına alır. Karluklar, Yizhuchebi Kağan'a karşı Dokuz Oğuzlarla ittifak kurar. Bundan sonra, Karlukların küçük bir kısmı Dokuz Oğuzlara katılır ve Moğolistan'daki Bogdo Ola dağları eteklerine yerleşir. Büyük kısmı ise, Altay Dağları ile Tann Dağları arasındaki alana yerleşir.

Daha sonra Karluklar, Altaylar'ın batı kesimindeki İrtiş Irmağı boyunca Kerlik Irmağı vadisinden Kara İrtiş, Tarbagatay ve Tann Dağı'na doğru yayılırlar. 665 yılına gelindiğinde güçlü bir ordusu olan Üç Kar-

luk budununda, daha önce Kül Erkin sanı taşıyan beyleri, artık yabgu sanını taşımaya başlar. Böylece 665 yılından başlayarak yeniden toparlanan Karluklar, Tabgaç Kağanlığı'na bağlı olarak yaşamaya başlar.

Bir ara İkinci Türk Kağanlığı döneminde Kapgan Kağan'ın yönetimine giren Karluklar, 711 ve 714 yıllarında isyan eder. Ancak yenilirler. Bilge Kağan döneminde ise (716-734) yeniden Türk Kağanlığı egemenliğine girerler. Bilge Kağan'ın ölümünden sonra, Dokuz Oğuzlarla birlikte İkinci Türk Kağanlığı'nın yıkılmasında (745) ve Dokuz Oğuz Kağanlığı'nın kurulmasında etkili olurlar. Karlukların önderi Bilge Yabgu Apa Yigen Çur, Dokuz Oğuz Kağanlığı'nın kurucusu Kutluk Bilge Kül'ün buyruğu altına girer ve ondan Sol Yabgu (Doğu Yabgusu) sanını alır. Beşbalık çevresinde oturan bir grup Karluk ise, 753 yılında başlarına Tun Bilge adlı bir yabgu seçerek bağımsız davranmaya başlar. Ancak Bayan Çur Kağan'la başa çıkamayarak batıya doğru çekilirler.

Karluklar, Türk yurtlarına saldırıları sırasında Araplara karşı olan savaşlara etkin olarak katılır. Talas Savaşı'nda (751) Araplara karşı Tabgaçların yanında savaşır. Ancak Araplar savaşı kazanmalarının ardından, Karlukları Fergana'dan çıkarır. Daha sonra da Karluklar, yıkılma sürecine giren Kara Tırgeş Kağanlığı'nın iki büyük yönetim merkezi olan Tokmak ve Talas'ı ele geçirerek 766 yılında Balasagun yakınlarında başkenti Karaordu olan bir devlet kurar. Arslan İl Tirkük'ün kurduğu bu devlet başlangıçta Isık Göl'den Talas'a kadar uzanan bir alanı kapsar. 9. yüzyılda ise Taşkent, Fergana ve Kaşgar'ı ele geçirerek sınırlarını Seyhun Irmağı'na dek genişletirler. Dokuz Oğuz Kağanlığı'nın ardılı olan Ediz Kağanlığı'nın 840'ta yıkılması üzerine, kendini bu kağanlığın ardılı olarak gören Karluk yabgusu Bilge Kül Kadir, Kara Han sanını alır (Adı, arapça Kadir değil, Türkçe güç/kudret demek olan Kadir'dir). Böylece Karluk Devleti değişiklik geçirerek daha sonra Orta Asya'daki ilk, İdil Bulgar Hanlığı'ndan sonra ikinci Türk-İslam devleti olacak olan Karahanlılara dönüşmüş olur.

Karahanlı Kağanlığı

Karluklar, Ediz Kağanlığı'nın yıkılmasından sonra Tırgeşleri ve Dokuz Oğuzları birleştirerek ilk Karluk-Karahanlı Kağanlığı'nı kurarlar.

Üç Karluk boyunun yöneticisi olan Çiğiller, bu kağanlığın çekirdeğini oluştursalar da, Dokuz Oğuzların yönetici boyu olan Yağmalarla güç birliği içinde olurlar. Kağanlığı 840 yılına Bilge Kül Kadir Han kurar. Ancak, kağanlığın yönetimi daha sonra Çiğillerden Yağmalara geçecektir. 10. yüzyılın ortalarında Karahanlılar İslam'a girerek, Arap adları aldılar. Ancak Han, Kağan, İlek/İlig ve Tegin gibi sanları korurlar. Daha sonra da sultan ve sultan al-salatin (sultan sultanları) gibi Arap adlarını almaya başlarlar. Kağanlığın sanlarından biri olan "kara" ise, soyluluğun sembolüdür. Daha önce "sarı" renk olan soyluluğun sembolü, artık "kara" renkle de belirtilmektedir. Çünkü kağanlığın kurucusu olan Çiğiller, daha önce hiç kağanlık kurmamış bir kara budun olan Karluk budunudur.

Bilge Kül Kadir Han öldükten sonra oğulları Bazır ve Oğulçak devletin başına geçer. Devletin Batı kağanı olan Oğulçak, Samanoğulları Devleti'ndeki karışıklıklardan yararlanarak ayaklanan bir Samanlı şehzadesinin sığınma isteğini kabul eder. Oğulçak'ın yeğeni Satuk Buğra, bu şehzadenin etkisiyle Müslüman olur ve Abdülkerim adını alır. Satuk'un babası Dokuz Oğuzların Yağma boyundandır. Çünkü Arslan Çiğillerin, erkek deve demek olan buğra da Yağmaların ongunudur. Bu olaydan sonra dayısı Oğulçak'ı deviren Abdülkerim Satuk Buğra, devletin başına geçer ve Han sanını alarak İslama geçtiğini duyurur. Kendi babasını da "kafir" olduğu için öldürtür. İslamın devlet dini olması ve Satuk Buğra'nın baskısıyla, Karahanlı Kağanlığı halkı olan Dokuz Oğuzlar, Karluklar ve Türgeşler hızla İslamlaşır. Satuk Buğra Han'ın torunu Hasan Buğra Han 10. yüzyılın sonlarında Samanlılara saldırır. 990-992 yılları arasında İsfijab, Fergana, İlaq, Samarkent ve Samanlıların başkenti Buhara'yı alır. Ancak 992'de ölür ve Samanlılar Buhara'yı geri alır. Bir Çiğil olan Hasan'ın ana tarafından kuzeni Arslan Ali Kara Han, Hasan Buğra Han'ın yerine geçerek Samanlılara karşı saldırıları sürdürür. 999'da Ali'nin oğlu Nasır, Samarkent ve Buhara'yı ele geçirir.

Karahanlı Kağanlığı da, öteki Türk devletlerinde olduğu gibi, ültüş sistemine dayanmıştır. Karahanlı Devleti'nde, daha sonra devletin başkenti olacak olan Balasagun ile Kaşgar, Üzgen ve Samarkent olmak üzere dört ana kent vardır. Ali'nin Ahmet, Nasır, Mansur ve Muham-

medadlarındaki dört oğlunun her biri, Karahanlı devleti içinde kendilerine bağlı olan ordularını korur. Ali'nin ölümünden sonra, Nasır da öldüğü için, yerine Ahmet han olur. Ahmet'ten sonra yerine Mansur geçer. Mansur'un ölümünden sonra hanlık yine Yağmalara geçer ve Hasan Buğra, han olur. Hasan'ın oğulları II. Muhammed Togan Han ve Kaşgar'ı tutan Yusuf Kadir Han, sırayla Karahanlı hanedanının başına geçer. Daha sonra Karahanlılar, bu iki boy (Çiğiller ve Yağmalar), arasında, Ali Arslan Han ve Hasan Buğra Han'ın torunları döneminde ikiye bölünür.

10. yüzyılın ortalarında Satuk'un oğlu Musa, Hotan'a baskı yapmaya başlar ve Kaşgar ile Budist Hotan Beyliği arasında uzun bir savaş dönemi başlar. Ahmet, ayrıca doğu ve kuzeydoğudaki Müslüman olmayan Türklere karşı savaş açar. Yusuf Kadir Han, Hotan Devleti'ni ele geçirir. Hotan ve Kaşgar'ı içeren batı Tarım Havzası'nın alınması, Tarım Havzasının İslamlaştırılmasında önemli bir rol oynar.

11. yüzyılın başlarında Karahanlı Hanlığı'nın birliği, sonunda iki bağımsız Karahanlı devletin oluşmasına neden olan iç savaş yüzünden bozulur. Hasan Buğra Han'ın oğlu Ali Tegin, Buhara ve öteki şehirlerin denetimini ele geçirir. Mansur'un ölümünden sonra topraklarını daha da genişletir. Nasr'ın oğlu Böri Tegin daha sonra Ali Tegin'in oğullarına karşı savaş açar ve Samarkent'i alarak başkent yapar. 1041'de Nasır (Çiğiller), hanlığın batı kanadının, Hasan da (Yağmalar) doğu kanadının yönetimini alır. Böylece sonunda Karahanlılar doğu ve batı hanlıkları olarak ikiye bölünür. Doğu Hanlığı'nın başkenti önce Balasagun, sonra da Kaşgar olur. Fergana-Yedisu bölgeleri iki devlet arasındaki sınır haline gelir ve sık sık sorun olur. İki devlet kurulduğunda Fergana, Doğu Hanlığı'nın alarına düşer, ancak daha sonra İbrahim tarafından ele geçirilerek, Batı Hanlığı'nın bir parçası olur.

1040 yılında Selçuklular, Dandankan Savaşı'nda Gaznelileri yenerek İran'a girer ve ardından Karahanlılarla aralarında savaş çıkar. Karahanlılar başlangıçta Selçukluların saldırılarına dayanabilir, hatta Horasan'daki Selçuklu şehirlerini ele geçirirler. Ancak Batı Karahanlı yönetimiyle ulema arasında çatışmalar ortaya çıkar ve Batı Hanlığı, Selçuklulardan koruma ister. 1089'da İbrahim'in torunu Ahmet yönetimi sırasında Selçuklular Samarkent'e girer ve bundan sonra Batı Hanlığı,

Selçuklulara bağlanır. 1095'te ulema, Ahmed'i sapkınlıkla suçlar ve onu öldürür. Hanlık yarım asır boyunca Selçukluların yönetimi altında kalır. Selçukluların Talas ve Yedisu'ya yaptıkları bir sefer sonucunda Doğu Hanlığı da Selçuklu koruması altına girer.

Mançuların Kıtay Kağanlığı'nı yıkmasından sonra geriye kalan Kara Kıtaylar (yönetici boy dışındaki boylar), Orta Asya'yı ele geçirerek, Balasagun'a girer. Daha sonra 1137'de Hocend'deki Batı Karahanlıları yenerler. 1141'de Samarkent yakınlarındaki Katvan Savaşı'nda Selçuklu Sultanı Ahmed Sancar'a yıkıcı bir darbe indirdikten sonra bölgede baskın güç olurlar. Kara Kıtaylara yenildikten sonra Karahanlı hanedanı onların egemenliği altına girer. Kara Kıtay yönetimindeki Karahanlılar, yerleşik Müslüman halkın yöneticisi olarak işlev görür. Kara Kıtaylar Budist olmalarına karşın, Müslümanları hoşgörü ile yönetirler. Bu dönemde Kaşgar, Nestorian Hristiyanlarının da yaşadığı bir şehir olur.

Kara Kıtaylara yenildikten sonra Selçukluların gerilemesi, Harzem hanedanının eski Selçuklu topraklarına doğru genişlemesine yol açar. 1207 yılında Harzem Şah Alaaddin Muhammed'in Buhara'yı ele geçirmek için bahane olarak kullandığı "Sadrlara" (dini sınıfların önderleri) karşı Buhara halkı ayaklanır. Muhammed daha sonra Batı Karahanlı hanı Osman'la Kara Kıtaylara karşı bir ittifak kurarak 1210'da Samarkent'i alır. Harezmşahlar daha sonra Talas yakınlarındaki Kara Kıtayları yener. 1212'de Karahanlıların yönetiminde olan Samarkent halkı, Osman'ın kışkırtmasıyla Harzemşahlara karşı ayaklanarak katliam yapar. Muhammed geri dönerek Samarkent'i geri alır ve Osman'ı öldürür. Önde gelen tüm Karahanlıların teslim edilmesini ister ve sonunda Batı Karahanlı devletini ortadan kaldırır.

1204'te Kaşgar'daki Doğu Kara Karahanlı ayaklanmasını Kara Kıtaylar bastırır ve Yusuf Tegin'i Balasagun'a götürürler. Tegin daha sonra serbest bırakılır, ancak 1211'de Kaşgar'da ayaklananlar onu öldürür. Böylece Doğu Karahanlı devleti de ortadan kalkmış olur. 1214'te Kaşgar'da ayaklanan halk, Kara Kıtay tahtını ele geçiren Nayman boyundan Küçlük'ü düşürür. Daha sonra 1218'de Tatar Moğol ordusu Küçlük'ü öldürür. Ardından Tatarlar tüm bölgeyi ele geçirir.

lerin bir kısmı İrtiş'te kaldı, bir kısmı Orta Asya'da Türkistan bölgesine yerleşti. Diğer bir kısmı ise, batıya Karadeniz Bozkır'ına doğru göç etti. Batıya göçen Yemeklerin Bulgar, Suvar ve Kıpçak boyları arasına dağılmış olması, Kaşgarlıyı böyle bir yanılgıya sürüklemiş olabilir.

Yemekler, 7. yüzyılın ortalarında kuzey Altay dağlarına ve İrtiş ırmağı civarına doğru göç ederler. Yemeklerin önderi şat tutuk sanı taşırdı. Batı Türk Kağanlığı'nın 656 yılında dağılmasından sonra Yemek Birliği, iç bütünlüğünü sağlayarak güçlenir. 840 yılında Ediz Kağanlığı'nın yıkılmasından sonra dağılan boylar Yemek birliğine katılır. Tam bu sıralarda Yemeklerin yedi boydan oluşan birliği oluşur. Bundan sonra Yemek önderi, yabgu sanını taşımaya başlar. Yabgu sanı, şat sanından daha üstündür. 9. yüzyılın başlarında Yemekler Seyhun'a doğru ilerler.

8. yüzyılın sonu ve 9. yüzyılın ikinci yarısında gelişen bu olaylar sırasında Yemekler Orta İrtiş bölgesinden Cungan alanına kadar olan topraklara iyice yerleşir. Yemeklerin güney Yayık (Ural) ve Seyhun havzasına kadar ilerlemeleri Yemek devletinin oluşumunda önemli bir etken olur. İbn Fadlan, Oğuzlar, Dokuz Oğuzlar ve Yemekler Türk boylarının en güçlüleridir ve onların her birinde birer kağan bulunmaktadır diye yazar. 9. yüzyılın sonu ve 10. yüzyılın başında Yemeklerin önderleri artık en yüksek san olan kağan sanını taşımaya başlar.

Yemekler, Dokuz Oğuzlara ve Yenisey Kırgızlarına akınlar yaparak topraklarını genişletir. Bunun yanında öteki Türk boyları da Yemeklerin topraklarına saldırır. Karahanlıların Yemek topraklarına, bazen de İrtiş'e kadar uzanan saldırıları olmuştur. Ancak 10. yüzyılın başlarında Yemek topraklarının sınırları iyice belirlenir. 10. yüzyılın sonu ve 11. yüzyılın başlarında ise Yemek Kağanlığı yıkılmaya yüz tutar. Bunun nedeni 10. yüzyılın başlarında ortaya çıkan göçlerdir. Bu göçü tetikleyen olay, Kıtayların Kuzey Çin'de kurdukları kağanlığın ("Liao" Hanedanı 916-1125) genişlemeye başlamasıdır. Böylece Yemeklerin bir kısmı İrtiş'te kalır, ikinci kısmı Orta Asya'da Türkistan bölgesine yerleşir. Üçüncü kısmı ise, batıya Karadeniz Bozkırları'na doğru göç eder.

Yemek Kağanlığı

Halaçlar

Türkmenlerin yirmi dördüncü boyu olan Halaçlar için Kaşgarlı "Yirmi ikiler onlara Türkçe Kal aç derler, 'aç kal' demektir. Sonradan bunlara 'Halaç' denilmiştir." diye yazar. Halaç adının kökeninin "aç kalmak" ile bir ilgisi yoktur tabii. Halaç adı, Eski Türkçe yığmak anlamına gelen "qalamak" sözünden gelir ve yığıcı demek olan "qalaç" sözünden dönüşmüştür.

9. ve 10. yüzyıl kaynaklarına göre Halaçlar Seyhun Irmağı'nın kuzey yakasında yaşıyordu. Ancak Halaçların önemli bir bölümü, 10. yüzyıldan önce, Ceyhun ırmağının batısına ve güneyine geçerek bugünkü Türkmenistan, İran ve Afganistan topraklarına yerleşir. Arap orduları İran içlerine ve Güney Hindistan'a doğru ilerledikçe, daha Emeviler zamanından başlayarak, Halaçlarla karşılaşırlar. Emevi hükümdarı Merwan zamanında Sistan valiliğine tayin edilen Abdulaziz bin Abdullah, Büst ve Kabil'in yerli hükümdarına karşı yaptığı seferde, bu hükümdarların ordularında Halaçlara rastlar.

Harun el-Reşid zamanında onun Sistan emiri Osman'ın gönderdiği bir ordu, Ruhhad'da toplanan Halaçlarla savaşıyor, onları yener. Bundan yedi yıl sonra, Yezid bin Carir'in valiliği sırasında Arap ordusu Ruhhad'da yeniden Halaçlarla savaşıyor, onları yener. 870'de Seferlilerin kurucusu Yakub'un yine bu bölgelerde Kabil yerli hükümdarına karşı bir seferinde, Ruhhad'dan Sistan'a dönerken yolda birçok Halaçı öldürerek, sürülerini ele geçirir.

Halaçlar, Zabulistan'ı Tahirilerin vasileri olarak Zunbil ünvanı alarak yönetirler. 879'da Seferlilere boyun eğler. Daha sonra Samanlılar ve Gazneliler tarafından yönetilirler. Güney Afganistan'daki bu Halaçlara Samanlılar zamanında da rastlanır. Curcan'daki Ferigunlar ailesinin askeri güçleri arasında Halaçlar bulunduğu gibi, Büst'te de oradaki Türklerin önderi olarak Kara Tegin, Baytuz ve Togan gibi kişiler vardır. Alp Tegin Halaçların bir isyanını bastırır, Gazne'de yönetimi eline aldıktan sonra da Halaçlar onun yönetimi altına geçerler ve orduda önemli bir unsur olurlar. 995'te Alp Tegin'in ve oğlu Mahmud'un Samanlı emirlerine karşı mücadelelerinde, Gazneliler kendi ordusuna katılmak için Halaç Türklerine de haber gönderir.

1040 yılında Halaçlar Gazneli I. Mesud'a isyan ederler. Ancak yenilirler ve Halaçların önderi, Muhammed Gaznavi tarafından idam edilir. Gazneliler ve Gurlular yönetimi sırasında, Gurid Giyat al-Din Mahmud, Firuzkuh'ta Halaçların desteğiyle iktidara gelir. 1210'larda Halaçlar, Harezmsahların yönetimi altına girer. 1221 yılında Tatar Moğol istilasısı sırasında birçok Halaç Tatarlara katılır, ancak diğerleri Kabil vadisinde geçici bağımsız bir devlet oluşturan Sayf al-Din İğrak'a katılır. Birçok Halaç daha sonra Hindistan'a göçer. Batı Hindistan'da ve Bengal'de Delhi sultanlarına hizmet ederler.

Daha Kutbeddin Aybeg Gurlu sultanlarına bağlıyken, Hindistan'daki ordusunda Halaçlar da vardır. Cengiz istilasısı sırasında güney Afganistan'da kalan Halaçlar da Hindistan'a geçer ve Delhi Sultanlığını ele geçirirler. Firuzşah Halacî ile başlayıp, Alaeddin Halacî ile doruğa ulaşan Halaçlar devri, pek uzun sürmemekle birlikte, Dehli sultanlığının parlak bir aşaması olur. Bunun yanında yüz yıl kadar süren Malva'daki Halaçlar sülalesi de (1436-1531) bulunmaktadır. Dehli tahtına Halaçların geçmesi, diğer Türk emirleri ve halk arasında büyük bir kızgınlığa neden olur. Halaç emirleri arasında, Bilge ve Yuğruş gibi, İslamiyet'ten önceki döneme ait Türk sanlarının korunması da dikkat çekicidir. Ancak bugün Halaç lehçesi konuşan sayısı, 100 bin kadardır.

Birinci Part (Arşaklı) Kağanlığı

İlk Part Devleti, MÖ 247 yılında Bugünkü Türkmenistan ve Horasan topraklarında Sak Kağanlığı'na bağlı olan Part boyundan I. Arşak tarafından kurulur. Arşak adı, eski Türk dilindeki "ar/er" sözünden "arşak/erşek" olarak türeyen erkek demektir. Bu devleti kuran boyun adı, Eski Türkçe kırmak demek olan "bartmak/partınak" sözünden türeyen ve kıran, ezen, parçalayan anlamlarına gelen Bartu/Partu'dur. Part Devleti, giderek Selevkoslar'ın egemenliği altında bulunan İran'ı ele geçirerek bir kağanlığa dönüşür ve MS 224 yılına kadar varlığını sürdürür.

Arşak, Arşaklı Hanedanlığı'nı kurmadan önce, Part boyunun beyidir. Partlar, Sak Kağanlığı altındaki Tağay adlı boylar birliğinin içindeki boylardan biridir (Mandarin: 大益; pinyin: Da yi; okunuşu Dayı; Pelasgça: Δαι, Dai). Tağay, Eski Türkçede dağ gibi ve dayı anlamlarına gelir. Bu söz, Türkiye Türkçesinde "dayı" olarak bulunmaktadır. Tağaylar Bugünkü Türkmenistan ve Horasan topraklarında yaşamışlardır. Tağaylar ve öteki Sak Kağanlığı boyları, Gaugamela Savaşı'nda (MÖ 331) Agamanişlilerle birlikte Büyük İskender'in ordusuna karşı savaşmışlar, ancak yenilmişlerdir. Agamaniş Hanedanı ertesi yıl, bugünkü Yunanistan topraklarının istilası için, okçuluklarıyla ünlü olan Tağayları orduya almıştır.

Partlar, önce, İran'ı istilaya başlar. Arşak, kağan olarak taç giyer ve Türkçeyi resmi saray dili yapar. Arşak'tan sonra yerine oğlu II. Arşak geçer ve Part devletini güçlendirir. Ardından, II. Arşak'ın kuzeni (Pelasgça) Priapatius [Bar Batu; Büyük Batu] tahta çıkar (MÖ 191-176 MÖ). Bar Batu'dan sonra yerine (Pelasgça) I. Phraates [Bartu] geçer (M.Ö. 176-171). Part topraklarının en büyük genişlemesi, Bartu'nun kardeşi (Pelasgça) I. Mithridates'in [Batur Ata] yönetimi sırasında gerçekleşir (M.Ö. 171-132). Gözlerini Selevkos Devleti'ne çeviren Batur Ata, MÖ 148-147 yılları arasında Medya'yı işgal eder ve Ektaban şehrini alır. Ardından Susa'yı da ele geçirir. I. Batur Ata, Mezopotamya'yı Selevkosların elinden alarak imparatorluğu büyük ölçüde genişletir. Bu dönemde Part toprakları, İndus Irmağı'na dek genişler.

MÖ 140'tan itibaren çok uluslu bir imparatorluk haline gelen Part Kağanlığı'nın genişlemesiyle birlikte başkent, günümüzdeki Türkmenistan içinde bulunan Nisa'dan, günümüzdeki Bağdat'ın güneyinde yer alan Ktesifon'a taşınır. Daha sonrasında belirli dönemlerde Ekbatan, Hecatompylos, Susa gibi birçok şehir kağanlığa başkentlik yapar. Partların en parlak oldukları dönemde yönettikleri bölgeler günümüzdeki İran, Irak, Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan, Türkmenistan, Tacikistan, Pakistan ve Afganistan topraklarını kapsar. II. Batur Ata döneminin son yıllarında MÖ 95 yılından itibaren bir karışıklık dönemine giren imparatorluk, (Pelasgça) II. Orodes'in [Arut: soluk, solmuş] MÖ 57'de kontrolü kesin olarak sağlamasından sonra tekrar büyük bir güç haline gelir.

Kağanlık batıya doğru genişledikçe, Roma İmparatorluğu ile çatışmaya başlar. Roma ve Part imparatorlukları, Kafkasya'ya sahip olmak için birbirleriyle yarışır. Partlar, MÖ 53'te Carrhae Savaşı'nda Romalı proconsül Marcus Licinius Crassus'u büyük bir yenilgiye uğratır. Birkaç yüzyıl boyunca Part-Roma savaşları sırasında Romalılar Mezopotamya'yı işgal ederek Seleucia ve Ktesifon şehirlerini ele geçirir, ancak hiçbir zaman ellerinde tutamazlar. Ne var ki, Romalılarla yaptıkları uzun ve yıpratıcı savaşlardan sonra Part Arşaklı Hanedanlığı'nın devlet örgütlenmesi oldukça zayıflar. Arşaklı kağanı IV. Artaban, 224 yılında I. Ardaşir tarafından bir ayaklanma sırasında öldürülür ve bu tarihten sonra Arşaklı Hanedanı sona ererek Sasanlı Hanedanı kurulur. [Artaban ve Arthiştir (Ardaşir) adları, Erken Türkçe kuncı; ezici; müthiş; dehşet verici anlamına gelen "arta" sözünden gelmektedir. Bu ad bugün Arda, olarak günümüzde erkek adı olarak bulunmaktadır.]. Son Arşaklı kağanı (Pelasgça) VI. Vologases [Balak] son sikkelerini 228 yılında bastırır. Roma İmparatorluğu ile Çin'deki Güney Kun ("Han") Kağanlığı arasındaki İpek Yolu ticaret yolunda bulunan Part Kağanlığı, var olduğu dönemde büyük bir ticaret merkezi haline gelir.

Birinci Part (Arşaklı) Kağanlığı

İkinci Part (Sasanlı) Kağanlığı

Sasanlı Hanedanı'nı (224 – 651) kuran Ardaşir, Part aristokrasisinin dendir. Ardaşir'in babası Babak (ya da Papak), Arşaklı Part İmparatorluğu içinde hanedana bağlı bir eyalet beyidir. Dedesi Sasan (ya da Zazan) da baş rahiptir. Erken Türkçe "babak" ya da "papak" sözü beslenmiş, büyütülmüş, torun anlamlarına gelmektedir ve bugün Türk dilinde "bebek" olarak yaşamaktadır. Bu adı İran Türkleri bir erkek adı olan Babek olarak kullanmaktadır. Sasan ya da Zazan adı ise, Erken Türkçe ezmek, boyun eğdirmek anlamlarına gelen "zaza" sözünden gelmektedir; "zazan", ezen / boyun eğdiren demektir.

İlk önce bugünkü Fars eyaletinde babasından kalan beylikte egemenliğini pekiştiren I. Ardaşir, eyaletin yerel teginlerinden kendisine bağlılık isteyerek Kerman, İsfahan, Susa, Mesene gibi komşu eyaletlerinin denetimini ele geçirip, hızla topraklarını genişletir. Bu genişleme, Arşaklı IV. Artaban'ın hoşuna gitmez ve 224 yılında Kuzistan valisine Ardaşir'in üzerine gitmesini buyurur. Ardaşir bu savaşı kazanır. Ardından bu kez Artaban kendisi saldırır. Ancak yapılan bu savaşta Artaban ölür. Ardaşir, sona eren Arşaklı Hanedanlığı'nın batı topraklarını da ele geçirir. 226 yılında, Tizpon şehrinde kağan olarak taç giyer. Böylece, yaklaşık 400 yıllık Arşaklı Hanedanı sona ererek, 400 yıllık Sasanlı Hanedanı başlar.

I. Ardaşir, ilerleyen birkaç yıl içinde, imparatorluk çevresindeki yerel ayaklanmaları bastırarak Sistan, Gorgan, Horasan, Merv, Belh, ve Harezmi illerini de ele geçirerek imparatorluğu doğu ve kuzeybatı yönlerinde genişletir. Bahreyn ve Musul'u Sasanlı egemenliği altına alır. I. Ardaşir'in oğlu I. Şapur/Şabur [İşbara/Şabara: alaca renkli, yüksek bir rütbe] bu ilerlemeyi devam ettirir. Kuşan topraklarını fetheder. Roma'ya karşı çok sayıda savaş yapar. I. İşbara, Maniheizm'i destekler ve yurtdışına Maniheizm misyonerler gönderir. I. İşbara'dan sonra gelen I. Behram [Bekrem: pek, sağlam, güçlü] ise (273-276), Mani'ye ve inananlarına işkence yapar.

II. Bekrem (276-293) babasının din politikasını sürdürür. Ancak kötü bir yönetici olduğu için, birçok batı ilini Romalılara kaptırır. 293 yılında kısa bir süre tahtta kalan III. Bekrem'den sonra Narseh [Bu adın doğrusu bilinmiyor; Narse ya da Narseus olarak da geçiyor. Türkçe Bars adından dönüşmüş olması gerekiyor.] tahta geçer (293-302). Bars, Romalılarla yeni bir savaşa kalkışır. Ancak yenilir. Bunun ardından varılan antlaşmayla, Sasanlılar Dicle ırmağının batısındaki bütün toprakları Romalılara terk eder. Bars'ın oğlu II. Hormisdas [Kurmuş: kaya] (302-309) Sistan ve Kuşan'daki isyanları bastırır, ancak bir av sırasında 309 yılında Bedeviler tarafından öldürülür.

II. Kurmuş'un ölümünün ardından, güneyden gelen Araplar, güney şehirlerine saldırarak yağmalarlar. Bunun üzerine, Part soyluları II. Kurmuş'tan sonra tahta geçen en büyük oğlunu öldürdüler, ikinci oğlunu kör ederler ve daha sonra da Roma topraklarına kaçan üçüncü oğlunu yakalayıp hapsederler. Taht, II. Kurmuş'un eşlerinden birinden henüz daha doğmamış olan çocuğuna kalır. II. İşbara, henüz annesinin karındayken tahta geçen ilk kağan olur. İşbara'nın gençliğinde imparatorluk, annesi ve soylular tarafında yönetilir. Büyüdüğünde ise, gücü hemeneline alan II. İşbara, aktif ve etkili bir kağan olduğunu kanıtlar.

II. İşbara öncelikle güneydeki Arapların üzerine yürüyerek onları yener ve böylece imparatorluğun güney bölgelerini güven altına alır. Daha sonra batıda Romalılara karşı ilk seferini başlatır. Ancak başarısız savaşlardan sonra, II. Konstantin'le iki tarafın da belli bir süre birbirlerinin topraklarına saldırmamasını öngören bir barış antlaşması imzalar.

Daha sonra doğulu Türklerle karşılaşmak için İkiçay Arası'na yönelir ve bölgeyi istila eder. Bugünkü Afganistan'ı ele geçirir. Ardından Romalılara saldırarak, beş Roma ilini ele geçirir. Ondan sonra gelen Part kağanları ise onun yerini dolduramaz. 5. yüzyılda Ak Kunlar İran'a saldırır ve 483 yılında Partları yenerek İran'ın doğu bölgelerini ele geçirirler.

I. Kavad ya da Kubad [Kavat: kut, görkem. Kubat: kaba, şişman], Ak Kunların yardımıyla Romalılara karşı bir sefer başlatır. 502 yılında Theodosiopolis'i (Sivas), 503 yılında da Dicle üzerindeki Amida'yı (Diyarbakır) ele geçirir. 505 yılında ise, Kafkasya üzerinden gelen Oğurlar Sasanlılara saldırır. 525 yılında Kavat, Lazika'daki isyanları bastırır ve Gürcistan'ı yeniden ele geçirir. Roma ordularını, ilki 530 yılında Nisbis Savaşı'nda ve ikincisi de 531 yılında Sallinicum Savaşı'nda olmak üzere iki kez yener. Kavat, Ak Kunların boyunduruğundan kurtulamamasına karşın, içeride düzeni kurmayı başarıp Doğu Romalılara karşı başarılar elde eder.

I. Kavat'tan sonra oğlu, I. Khosrow, Khusro, Husrev, Chosroes ya da Kisra [Kisrev: sonraki, batıdaki; kisre: sonra, batı] tahta çıkar (531-579). 540 yılında Romalılara saldırarak geçici bir süre elinde tutacağı Antakya'yı işgal ederek, yağmalar. Suriye'yi ele geçirir. Doğu Roma İmparatoru II. Justinus (565-578) I. Kisrev'e ödediği yıllık vergileri durdurur ve 572 yılında Sasanlı topraklarına Nisibis'i kuşatmak üzere bir ordu gönderir, ama yenilir. Kisrev, 570 yılı civarında, Güney Arabistan'da bir üs kurarak, buraları kendine bağlar. I. Kisrev zamanında Sasanlılar en geniş sınırlarına erişir. Ardından IV. Kurmuş (579-590) tahta geçer. II. Kisrev (590-628) yönetimi sırasında, Bizans İmparatorluğu'nda yaşanan iç savaş fırsat bilerek Roma toprakları işgal edilir. Bizans imparatoru Herakleios (610-641), Hazar Kağanlığı'nın yardımıyla, 15 yıl süren bir savaş sonucu yıpranan Sasanlılara karşı yıkıcı zaferler elde eder. Ardından II. Kisrev bir suikast sonucu öldürülür.

II. Kisrev'in öldürülmesinden sonra 14 yıllık bir iç savaş dönemi başlar. Üst üste tahta çıkan 12 kağanın ardından Sasanlı Kağanlığı oldukça zayıflar. 632 yılında, III. Yezdigirt [Yezeğtegür: öncü erişir] tahta çıkar. Aynı yıl, ilk Arap orduları İran topraklarına saldırılarda bulunur. Yıllar süren savaşlar hem Sasanlıları hem de Bizanslıları yormuştur. Ekono-

mik gerileme, ağır vergiler, dini kargaşa, katı sosyal tabakalaşma, vilayet beylerinin artan gücü ve kağanların sık sık değişmesi Sasanlıların daha çok zayıflamasına neden olur. Bu etkenler Arap istilasını kolaylaştırır. Sasanlılarla Araplar arasındaki ilk karşılaşma 633 yılındaki bir savaşla başlar. Arap ordularıyla Sasanlı orduları arasında 633 yılı sonuna dek dokuz savaş daha olur ve tümü Halid bin Velid komutasındaki Arapların zaferiyle sonuçlanır. 637 yılında bir Arap ordusu Sasanlıları yenererek, Tizpon'u kuşatır. Uzun süren bir kuşatmanın ardından Tizpon düşer. Yezeğtegür, ardında hazinesinin çok büyük bir kısmını bırakarak doğuya kaçar.

Kısa bir süre sonra Tizpon'u ele geçiren Araplar hazineyi ele geçirerek, güçlü bir finansal kaynağın sahibi olur. Sasanlılar ise kaynak sıkıntısına düşer. Bunun sonucunda Araplar İran'ı ele geçirmeye başlar. Bir kısım Sasanlı valileri güçlerini birleştirerek Arap ordularını püskürtmek isteseler de merkezi otoritenin olmaması buna yetmez ve Nihavend Savaşını kaybederler. Sasanlı İmparatorluğu, 10 yıl boyunca Arap ordularının istilası altında kalır. Nihavend Yenilgisi'nin haberini alan Yezeğtegür yanındaki Sasanlı soyluları ile birlikte kuzeyde Horasan vilayetinin iç taraflarına kadar kaçar. 651 yılının sonlarına doğru bir değirmenci tarafından Merv'de bir suikast sonucu öldürülür.

İkinci Part (Sasanlı) Kağanlığı

Soğdak Devleti

Kaşgarlı Mahmut Divan-ı Lugat it-Türk adlı eserinin Soğdak maddesinde, “Balasagun'a yerleşmiş olan bir halk. Bu halk Buhara ile Samarkent arasında yer alan Soğd'dandır, ancak giyim kuşam ya da tavır ve davranışlarıyla Türklere benzerler.” diye yazar. Soğdaklar, Partlardır. Buhara ile Samarkent arası, Araplar İran'ı işgal etmeden önce Part Sasanlı Kağanlığı'nın bir parçasıydı. Sasanlı Kağanlığı döneminde, Part Türkçesiyle yine bir Türk-Turan dili olan Elamcanın karışımından bir dil ortaya çıkmıştır. Bu dil Soğdakların da konuşmuş olduğu dildir. Soğdakçanın, Kaşgarlı dönemindeki Türk lehçeleriyle olan ayrımı buradan kaynaklanır. Daha önce Orhun yazıtlarında Sogud olarak geçen bu ad, Sak sözünden Eski Türk dilindeki -t çoğul ekiyle Sakut > Sogud biçiminde bir evrimle türemiş olan çoğul bir sözdür ve “Saklar” anlamına gelir. Bu -t çoğul eki, -d biçiminde de kullanılmıştır. Sogud olan bu ad, sonraki yüzyıllarda -ak yapım eki alarak, Sogudak > Soğdak biçimine dönüşmüştür.

Batılı tarihçilere göre Soğdaklar bir “Hint-Avrupa” halkıymış. Sogdia ya da Sogdiana da, değişik zamanlarda günümüzdeki Özbekistan, Tacikistan, Kazakistan ve Kırgızistan'da bulunan toprakları içeren eski bir İran uygarlığıymış. “Pers Hakamaniş İmparatorluğu” tarafından fethinden yüzyıllar önce Sogdiana, demir çağından “Hint-Avrupa” göçleri sonucu yavaş yavaş bronz çağına dönüşen kentsel bir kültüre sahipmiş. Bu büyük çaplı göç, Soğdaklar gibi “Doğu İran dili” konuşan halkları içeriyormuş. Orjinal Tunç Çağı kasabaları, Tacikistan'ın Sarazm kentinde MÖ 4. binyıldan sonra yerleşime başlayarak ve en azından MÖ 15. yüzyıldan itibaren Özbekistan'ın bugünkü Bulungur yakınındaki Kök Tepede bulunan arkeolojik kayıtlarda yer almaktaymış.

Evet, Avrupalı tarihçilerin iddialarında gerçekler değil, niyet önemlidir. Niyet de, Türk tarihini kafadan uydurma bir “Hint-Avrupa” halkına mal etmektir.

Kültigin anıtının 2. yüzün 11. satırında şöyle yazar: “Kurıga küin batışkdaki Sogud Berçeker Bukarak ulus budunta Engek Sengün, Oğul Tarkan kelti” (Batıdaki Sogud-Berçeker-Bukarak devleti boyundan Engek Sengün ve Oğul Tarkan geldi). Kültigin'in yoğ (yas) törenine

gelen batıdaki sözü edilen devletin iki temsilcisinin adları Engek Sengün (Engkek General) ve Oğul Tarkan (Oğul Şehzade) gibi Türk adlarıdır (Engkek, “eng/en” kökünden türemiş olan “engin” anlamına gelir).

Burada Sogud-Berçeker-Bukarak devlet adını kullanan bir Türk devletinden söz edilmektedir. Bu devlet, İran'ın Arap işgalinden sonra Sasanlı Kağanlığı'ndan geriye kalan ve bugünkü Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan topraklarının bir kısmı ile Horasan ve Kuzey Afganistan'ı kapsayan topraklardır. Bu bölge Partların eski yurdu ve ilk Part Devleti, Kuşan Kağanlığı, Ak Kun Kağanlığı gibi Türk devletlerinin kuruluş yeri olmuştur. Orhun Yazıtlarının dikildiği 732-735 yıllarında Araplar bu bölgeyi henüz daha işgal edememişlerdir. O dönemde Berçeker bölgesi, Horasan ile Türkmenistan'ı kapsar ve Part Devleti'nin ilk kurulmuş olduğu topraklardır. Bukarak bölgesi Buhara ve çevresini, Sogud bölgesi de Taşkent ve çevresini kapsar.

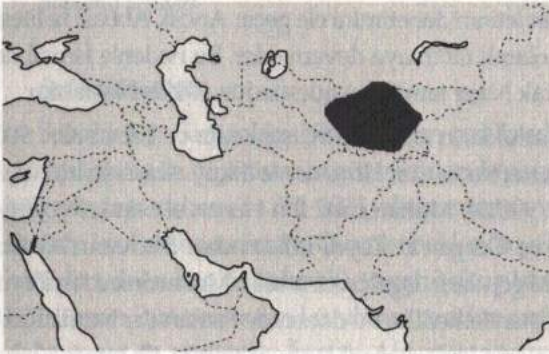
Soğdak tüccarlar İpek Yolu ticaret yolunda aracı olarak önemli bir rol oynamışlardır. Başlangıçta Zerdüştlük, Maniheizm, Budizm ve daha az ölçüde Batı Asya'dan Nestorian Hristiyanlığı inançlarını uygularken, daha sonra 10. yüzyılın sonlarında Müslümanlaşmışlardır.

Soğdakça (Sasanlı Türkçesi), Sasanlı Kağanlığı döneminde Part Türkçesi ile Geç Elamcanın karışımından oluşmuştur. Ancak bu dile egemen olan Türk dili Elamca değil, Part Türkçesidir. Türklerin Gerçek Tarihi adlı kitabımda Sasanlı yazıtlarının doğru okunuşlarını verdim. Bu yazıtları, Erken ve Eski Türkçeyi bilen biri rahatça anlayabilir. Sasanlı döneminde de ülke halkı eskiden beri olduğu gibi, kendini Part olarak adlandırmıştır. Eski Türk dilinde daha önce de gördüğümüz gibi, peltek d/t sesi vardır. Dolayısıyla Part adı, Parth olarak da söylenmiştir. Sasanlı Devleti'nin Araplar tarafından işgal edilmesinden sonra Part/Parth adı, Arapçada Parthî > Farsî biçimine dönüşmüştür. Çünkü Arapçada P sesi ve harfi yoktur.

Ancak Arap işgali döneminde, İran'da konuşulan Sasanlı Türkçesi, Arapçanın ağır etkisi altında kalıp Arapçadan çok sayıda söz (kelime) alınca, Araplar tarafından henüz tam olarak işgal edilmemiş olan Buhara-Samarken bölgesinde konuşulan Sasanlı Türkçesinden (Soğdakçadan) bir ölçüde farklılaşmıştır. Soğdak diliyle İran'da konuşulmuş

olan dilin aynı dil olduğunu küçük bir örnekle açıklayalım. Sümerce sağ, “baş” demektir. Elamcada da sağ, “baş” demektir. Ancak Türkçeye sağ/sag yerine, yüz anlamına gelen Sümerce “muş” sözü baş anlamında evrilmiştir. Sasanlı Türkçesine ise, “sağ/sag” sözünün Sümerce/Elamcadaki değişik söylenişinden biri olan “sa-Ä-ra” sözü baş anlamında “sar” olarak geçmiştir. Bu söz, Soğdakçada da “sar” biçimindedir (Daha sonra oluşturulan Farsçaya da bu biçimde alınmıştır).

Arap işgali döneminde Partlar İran'ın kuzeyinde ve doğusunda iki devlet kurmuştur. Bunlar Seferli ve Samanlı devletleridir. Bugün bu iki devlete de Fars devletleri derler, ancak değildirler tabii. Çünkü Farça diye bir dil ve Fars diye bir etnos henüz daha ortada yoktur. Bu devletler, Partların kurdukları devletleridir.

Soğdak Devleti

Samanlı Devleti

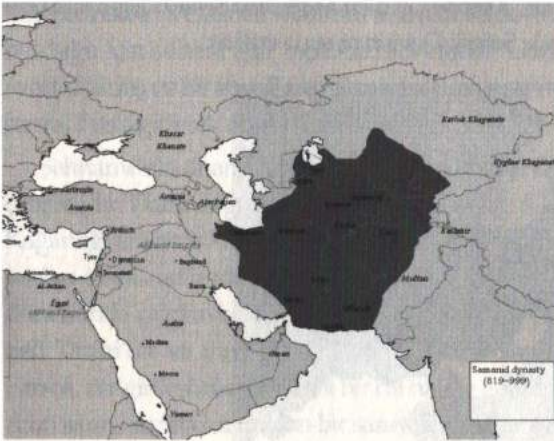
Samanlılar (819-999), bir Part halkıdır ve Orta Asya ve doğu İran'da kurulan ve adını kurucusu Saman Hüda'dan alan bir hanedanlıktır. Egemenlikleri 102 yıl süren Samanlılar, topraklarını İran'ın büyük bir kesimine kadar yayar. Başkentleri Buhara şehridir. Zekeriya Kitapçının yazdığı gibi “Devletin asıl merkezi, eski ve orta çağların din ve kültür merkezi olan Buhara şehri idi. Samaniler Devleti'nin gerçek anlamda ilk kurucusu ve ilk hakiki hükümdarı olan İsmail bin Ahmet, yeni devletin kaderini büyük ölçüde Türk aristokratlarına bağlamıştı ve ordusu ise tamamen Türk muharip unsurundan oluşuyordu.”

Saman Huda'nın yerine oğlu Esat geçer. 819'da Horasan valisi Esad'ın dört oğlunu isyancı Rafi ibn al-Layth'e yardımlarından ötürü ödüllendirir. Nuh'a Samarkent'i, Ahmet'e Farghana'yı, Yahya'ya Şaş'ı, İlyas'a da Herat'ı verir. Bu, Samanlı hanedanının başlangıcı olur. 840 yılında Nuh, İsfijab'ı ele geçirir. 842'de ölür. İki kardeşi Yahya ve Ahmet daha sonra Horasan valisi tarafından kentin ortak yöneticileri olarak atanırlar. Yahya'nın 855'teki ölümünden sonra Ahmet, Taşkent'in kontrolünü ele geçirerek, İkiçay Arası'nın çoğunun yöneticisi olur. 865'de ölünce, oğlu Nasır, Fargana ve Samarkent'i alırken, diğer oğlu Yakub Taşkent'in çevresindeki bölgeleri alır. Böylece bağımsızlaşmaya başlarlar.

Çok geçmeden vergi paralarının nereye dağıtılacağı konusundaki anlaşmazlık, kardeşler arasında bir çatışma başlatır. İsmail sonunda kazanarak Samanlı devletinin denetimini ele geçir. Ancak Abbasi halifesi Nasır'ı hükümdar olarak tanımaya devam eder. Bu nedenle İsmail de kardeşini tanır, ancak Nasır tamamen güçsüzdür. 892'de Nasır ölür.

İsmail, 893'te, Karlukların topraklarını işgal eder ve Talas'ı alır. 900 yılında artık halife tarafından tüm Horasan ve İkiçay Arası'nın hükümdarı olarak tanınır. 900'de, Muhammed ibn Harun el-Saraksi yönetiminde Tabaristan ve Gorgan'ın Zeydi hükümdarı Muhammed ibn Zeyd'e karşı bir ordu gönderir. İşgal başarılı olur. Muhammed ibn Zeyd öldürülür ve Tabaristan fethedilir. Bu dönemde Samanlılar batıda Kazvin ve doğuda Peşaver'e kadar topraklarını genişletir. Bu arada Karahanlılar ve diğer devletler sürekli olarak saldırır. İsmail 907'de ölür ve yerine oğlu Ahmet (907-914) geçer.

Samanlıların gücü 10. yüzyılın ikinci yarısında parçalanmaya başlar. 962'de Horasan ordusunun komutanı Alp Tegin, Gazne'yi ele geçirerek Gazneli Devleti'nin temellerini atar. Ancak Sebük Tegin Samanlı valisi olarak hüküm sürer. Sebük daha sonra Ceyhun'un güneyindeki tüm illerin kontrolünü ele geçirerek Gazneliler Devleti'ni kurar. 992'de, Karahanlı Devleti'nin Sultanı Satuk Buğra Han'ın torunu olan Harun Buğra Han, Samanlı başkenti Buhara'yı ele geçirir. Samanlı toprakları, Horasan ve Afganistan'ı kazanan Gazneliler ile İkiçay Arası'nı alan Karahanlılar arasında bölünür. Böylece Samanlı Devleti ortadan kalkar.

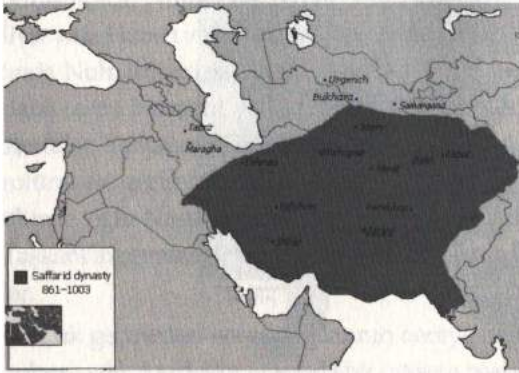
Samanlı Devleti

Seferli Devleti

Seferliler de Samanlılar gibi Partların ardıllarıdır. Seferliler, İran'ın güneydoğusu ile Afganistan'ın güneybatısında yer alan bugünkü Sistan bölgesinde kurulmuş ve 861-1003 yılları arasında varlık göstermiş kısa ömürlü bir Part hanedanıdır. Geçmişi hakkında pek bilgi bulunmayan hanedan, doğu İran'da bakırcılık yapan Yakup bin Lait el Sefer adlı bir Müslüman Part tarafından kurulmuş ve adını ondan almıştır. El Sefer daha sonra da günümüz İran ve Afganistan topraklarının büyük bir kısmını fetheder, Horasan'ı ele geçirir ve Bağdat yakınlarına kadar ulaşır.

Devletin başkenti Zarand'dan doğuya Rukhac ve Zamindavar'a, ardından 865 yılında Zunbil ve Kabil'e geçer. Daha sonra Bamyan, Balh, Badgis ve Gor'u işgal eder. Yakup, 870'te Herat'ı ele geçirir. Sonra da gözlerini batıya çevirir ve Horasan, Kuzistan, Kerman ile Güneybatı İran'a saldırılara başlar. Seferliler, Güneybatı İran ve Güney Irak'ın bazı bölgelerini de ele geçirirler. Bu saldırılar, Abbasi halifesini, Yakup'u Sistan, Fars ve Kerman valisi olarak tanımaya zorlayarak Seferlilerin, Bağdat'ta kilit görevler almasını sağlar. 901'de Emir Saffari, Samanlılar tarafından Balh savaşında yenilir ve Seferli Devleti Sistan'daki küçük

bir beylik haline gelir. 1002'de Gazneli Mahmud Sistan'ı işgal edip Halef'i tahttan indirerek, Seferli Devleti'ni sona erdirir.

Seferli Devleti

İran Halkları

Tarihte ilk olarak 10. yüzyılda Buhara'daki Samanlı Devleti sarayında yeni bir saray dili oluşturulmaya başlandı. Bu dil Sasanlı Türkçesi, Karahanlı Türkçesi ve Arapça karışımından oluşan ve içinde Hintçe, Yunanca, Latince gibi dillerden de bol sayıda sözler barındıran toplama bir dildir. Yeni oluşturulan bu uydurma dil, Arapların Partları adlandırdığı gibi "Farsî" olarak adlandırılacaktır. Yani Farsça. Ağırlıklı Türkçe ve Arapçadan oluşturulan Edebi Farçanın ortaya çıkışı Şair Rudekî (858-941) ve ardından Şair Dakikî (935-977) ile başlar. Rudekî, o dönemdeki Horasan'ın Rudak köyünde (bu köy bugün Tacikistan'ın batısındadır), Dakikî de Buhara ya da Samarkent'te doğmuştur (doğum yeri tam olarak bilinmiyor).

Samanlılar önce Rudekî'ye ve ardından Dakikî'ye koruyuculuk yapmış, bu şairlerin yazmaya çalıştıkları Şehname adlı eseri daha sonra saray soytansı Firdevsî (940-1020), Gaznelilerin korumasında bugünkü Afganistan'ın kuzeyindeki Gazne sarayında bütünleyerek, Şehname'ye kendi istediği biçimi vermiştir. Sasanlı Türkçesini sonradan öğrenen Firdevsî, o dönemdeki Horasan'ın bugünkü Kuzeydoğu İran'daki Meşhed şehri yakınlarındaki Tus adlı köyde doğmuştur. 1010 yılında bütünle-

diğı Şehname'yi Gazneli Mahmut'a sunan Firdevsî, bağlanan aylığı az bulduğu için sultanı ağır biçimde hicvedince, Gazne'den kaçmak zorunda kalmış ve bir süre Taberistan emiri Şehnîyar'ın yanında kaldıktan sonra, Tus'a giderek orada ölmüştür.

Şehname'nin önemli temalarından biri, İran'la Orta Asya arasındaki çatışmadır. Daha doğrusu Agamanış Kağanlığı (Geç Elamlılar) ile Sak Kağanlığı arasındaki savaşıdır. Firdevsî, bu savaşı İran-Turan savaşı olarak adlandırarak, bir destan uydurmuştur. Sultan Mahmut döneminde yazılan bir diğer eser de, Beyhakî'nin yazdığı 30 ciltlik Gazneli Tarihi'dir ve yine bu dönemde Farsça olarak yazılmıştır. Artık Farsça, zenginleştirilerek edebî bir dil haline getirilen ve Türk kağanlarının saraylarında kullanılan bir saray dili haline gelmiştir. Daha sonra da Selçuklular bu saray dilini kullanacaktır. Selçukluların ardından Osmanlılar ise, bu yapay dili az Türkçe ve çok Arapça ile bir kez daha karıştırarak Osmanlıca denilen saray dilini uydurmuşlardır.

Farsçadaki Elamcadan kalma az sayıdaki temelsözler ile Arapçadan alınan çok sayıdaki sözler dışındaki sözler Türkçedir ve Farsçanın çok büyük bir bölümünü oluşturur. 1925 yılında İran'daki Kacar Devleti İngilizler tarafından yıkılarak, iktidar bir Azerbaycan Türkü olan "Pehlevî" Ailesine verildi. Bu aile, Part adından Partavi > Pahlavi olarak dönüşen Pahlavi adını, iktidara geldikten sonra kendine takmıştır. Farsça, 1925 yılından sonra İran'da resmi dil ilan edilerek yerli halka öğretilmeye başlandı.

Arap işgalinden sonra İran'ın yeniden Türkler tarafından geri alınmasına dek geçen yaklaşık 200 yıllık süre içinde İran'da konuşulan Sasanlı Türkçesi, Arapçanın etkisiyle paramparça olmuş ve bunun sonucunda küçük ilkel diller ortaya çıkmıştır. Kurmanc, Soran, Zaza, Lor, Oset, Tat, Talış vb gibi lehçeler, İran'da küçük yerel topluluklar tarafından konuşulan ilkel dillerdir ve bölgede konuşulmuş olan birçok değişik dilin karışımından oluşur. Bu nedenle bu diller oldukça kısır birer söz dağanna sahiptir.

Tarihte Kürt adında bir etnos hiç bir zaman var olmadı. Kürt adı, Arapça "göçebe" demek olan رَحَّل [rahḥāl] sözünden, Türklerin uydurmuş olduğu "göçebeler" anlamına gelen دَارَك [ekrad] sözünden gelir.

Ancak Arapçada “rahhal” sözünün çoğul hali دارك [ekrad] diye bir söz yoktur. Arapça “göçebeler”, ب [badw] demektir ve Arapça yine “göçebe” demek olan يَوَدِب [badawiyy] sözünün çoğul halidir. Ekrad sözü, tarihi kaynaklarda ilk kez Kaşgarlı Mahmut'un Divan'daki dünya haritasında Bedevi (göçebe) Arapların yaşadığı bölgeyi gösteren bir adlandırma olarak bulunur. Türklerin uydurmuş olduğu Ekrad sözü, yine Türkler tarafından yeniden tekilleştirilerek “göçebe” anlamına gelen Kurd>Kürt biçimine dönüştürüldü. Kürt adı, Yavuz Sultan Selim döneminden itibaren Osmanlılar tarafından Türkmen, Kurmanc, Soran ve Zaza halkları için “göçebe” anlamında topluca kullanıldı.

Kurd adı, 16. yüzyılda saray soytarısı Şeref Bitlisi tarafından ilk kez, her biri ayrı bir dil konuşan İran'daki dört ayrı etnosu kapsayan bir adlandırma olarak kullanıldı. [Saray soytarısı tanınımı, geçimini saraya yalalaklık yaparak sağlayan kişiler için kullanıyorum. Günümüzde de bu türden çok sayıda saray soytarısı bulunmaktadır. Bunlar tarihçi, iktisatçı, hukukçu, siyasetçi vb gibi sıfatlarla yaşarlar.]. Bu etnoslar Kurmanc, Lur, Kelhor ve Goran halklarıdır. Şeref Bitlisi (1543 Kum-1603 Bitlis), Şerefname'nin yazandır. Şeref 8 yaşındayken Kızılbaşların (Safeviler) korumasında olan babası tarafından Tebriz'e gönderilerek Has Harem'de okudu. Büyüyünce, II. İsmail tarafından Salyan'a şehrine (Bugünkü Azerbaycan'da) hâkim olarak atandı, ancak daha sonra bu görevinden alındı ve Nahçıvan'a gönderildi. 1578-1590 yılları arasındaki Osmanlı-Kızılbaş Savaşları sırasında Osmanlılara sığındı. 1597'de Bitlis'te Şerefname'yi Farsça olarak yazdı. Bugün Kürtçüler her ne kadar Şeref Han olarak adlandırdıkları Şeref'in, başkomutan demek olan emîrül-ümerâ olduğunu iddia etse de, Şah I. Tahmasb devrinde (1524-1576) emîrül-ümerâlık önemini yitirmeye başlamış ve 1533'te, Şeref daha doğmadan 10 yıl önce tamamen kaldırılmıştır.

Bu açıdan Kürt adı, bir eksonim olarak kalmış ve bu halklar tarafından benimsenmemiştir. Osmanlıların son döneminde emperyalist devletler tarafından desteklenen etnik ayrımcı hareketlere “Kürtçü” bir elit de eklenmiş, ama bu hareket taban elde edememiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında emperyalist devletler, ayrımcı-İslamcı “Kürtçü” hareketleri finanse edip yerel ayaklanmalar örgütlemişse de, bu ayaklanmalar bastırılmıştır. 1970'li yılların sonlarına doğru ise, emperyalist devletler önce

Suriye, Yunanistan ve Kıbrıs Rum Kesimi aracılığıyla, sonra da doğrudan ve açıkça ayrılıkçı terör örgütleri oluşturarak “Kürt Sorunu” adı altında yapay bir sorun yaratmışlardır.

Amaç, tahmin dilediği gibi petrol açısından zengin olan Orta Doğu topraklarındaki denetimi paravan bir “Kürt Devleti” yoluyla ele geçirmektir. Dolayısıyla, bugün emperyalist devletlerin Kumanc, Soran ve Zaza halklarını bir araya getirerek oluşturmaya çalıştıkları yapay bir etnosa takılan ve “göçebe” anlamına gelen Kurd/Kürt adı, bu Turan halklarını aşağılayan bir eksonimdir. Zaten hiç bir Kurmanc, Soran ya da Zaza kendini Kurd, konuştuğu dili de Kurdî olarak adlandırmaz. Bu halklar kendilerini Kurmanc, Soran ya da Zaza, konuştukları dilleri de Kurmancî, Soranî ya da Zazakî olarak adlandırır.

Bugün “Ermeni” olarak adlandırılan halkın, kendilerine verdikleri ad, Hay’dır. Bu ad, Türkçe (Eski Oğuz ve Kıpçak lehçelerinde) meyvalanan, çoğalan, artan anlamlarına gelen “katlandur/kaylandur” sözünden gelir. “Ermeni,” adı ise, Türkçe ülkü, amaç, istek, dilek, kösenç (arzu) gibi anlamlara gelen “arman/erman/ermen” sözünden gelir. Türkler Güney Kafkasyayı bu adla adlandırmışlardır. Hayca (“Ermenice”), 19. yüzyılda yazı dili haline getirilmeye çalışıldı. Bu dil; Sasanlı Türkçesi, Kıpçak Türkçesi, Arapça, Gürcüce ve bölgedeki diğer dillerle karışarak ortaya çıkmış olan bir kırma dildir. Günümüzdeki Ermenistan Hay halkının yarısı da, Hristiyanlığı kabul etmiş olan Kıpçak Türklerinden dönmüştür. Ermenî, Ermenli (Ermen bölgesinden olan) demektir. Dolayısıyla bu halka Ermeni adını takan Osmanlıdır. Ancak Osmanlı’nın Ermeni dediği halk bir etnos değil, bir mezhep olan Apostolik kilisesine bağlı Hristiyanlardır. Bu Hristiyanlar, Apostolik mezhebinin üyeleri olan Haylar, Türkler, Kurmanclar ve Zazalardır. Fatih Sultan Mehmet’in İstanbul’u fethiyle birlikte etnik ve dini azınlıklar, cemaat halinde yaşama ve dil ya da dinlerinde tümüyle serbest hareket etme hakkı kazanarak, okul ve kültür kurumları açma hakkını da elde ettiler.

Osmanlı’da Ermeni azınlığa ait ilk okul, 18. yüzyılın sonunda İstanbul’da açılmıştır. O zamana kadar eğitim, kiliselerde papazların gayretiyle sürdürülmüş olan dini bir eğitimidir. Ancak bu okulların yaygınlaşması, 18. yüzyılın başlarında gerçekleşti. Bu okullar, kiliselerin

içinde yer almaktaydı. Her kilisenin yanında, papazların yönetimindeki azınlık okulları bulunmaktaydı ve dini eğitim veriyorlardı. 1824 yılında ise, Batı ülkelerinin gayretleriyle tüm Anadolu'da 120 Ermeni okulu birden kuruldu. Bu okullar artık öğrencilere Ermenice öğretmeye başlamışlardı. Dolayısıyla Apostolik mezhebine bağlı olan Türkler, Kurmanclar ve Zazalardan oluşan Türkiye Ermenileri, okullarda Hayca öğrenmeye başladılar. Hristiyan olan bu halk, bugün de halen Ermeni okullarında Hayca öğrenir. Ancak evlerinde konuştukları dil, kendi ana dilleri olan ya Türkçe, ya Kurmancca ya da Zazacadır. Hayca dilini ana dil olarak konuşanlar ise, yalnızca Kafkasya Ermenileridir. Bugün birçok kişi “Eski Ermeni kaynaklarından” söz eder. Bu eski “Ermeni kaynaklarının” neler olduğu ve hangi dilde yazıldığını ise bilen yoktur. Örneğin ilk “Ermeni kaynağı” olduğu iddia edilen ve V. yüzyılın ikinci yarısında Yegişe tarafından yazılan “Vardan ve Ermenistan Savaşları Hakkında” adlı belge hangi dilde yazılmıştır? Dahası, böyle bir belge var mıdır? İddiaya göre bu belge, 405 yılında Aziz Mesrop Maştots tarafından geliştirilen bir alfabe ile yazılmış. Bu alfabenin, ne zaman kullanılmaya başlandığı bile bilinmiyor. Bu yazıtlar Hayca mıdır? Bu belgenin aslını okuyan Hay olmayan biri var mıdır? Okuyup da, Hayca olduğunu kanıtlayabilen Hay olmayan biri var mıdır? Yok!

Bu belgeleri saklayan Hayistan (“Ermenistan”) Devleti'nin, bu yazıtların Hayca oldukları yönünde bir iddiası var yalnızca. Bu yazıtların, günümüzde yalnızca bazı din adamları tarafından anlaşılabilirdiği söylenmektedir. Minareyi çalan, kılıfını hazırlamış. İnanalım mı? Bugün “Eski Ermeni kaynakları” denilen yazıtlar, Sasanlı Devleti'nin son döneminden kalan Partça yazıtlardır. 5. yüzyılda ortada Hayca diye bir dil yoktu zaten. Haycanın ne zaman oluştuğu bile tam olarak bilinmiyor. Ancak en iyi tahminle bu dil, Kıpçakların Kafkasya'ya geldikleri 12. yüzyıldan sonraki yüzyıllar içinde oluşmaya başlamıştır. Bir dil olarak ortaya çıkışı da 18. yüzyılın sonlarıdır. 19. yüzyılda da edebi bir dil haline getirilmeye çalışılmıştır.

Kuşanlar

Kuşanlar Sak Kağanlığı kalıntısıdır. MÖ 126'da Zhang Qian (okunuşu: Cang Çien) başkanlığındaki bir Güney Kun (“Han”) Kağanlığı

delegesi İkiçay Arası'ndaki (Maveraünnehir) Sak Kağanlığı'nı ziyaret ederek, Kuzey Kun ("Hun") Kağanlığı'na karşı ittifak yapmayı önerir. Öc almak yerine barışı sürdürmeyi seçen Kuzey Kunlularının öldürdüğü önceki Sak kağanının oğlu, bu ittifak isteğini reddeder. Zhang Qian'ın raporu şöyledir:

"Büyük Yuezhi, Gui [Ceyhun] Irmağı'nın kuzeyinde Dayuan'ın [Fergana Vadisi'nin] 2 bin ya da 3 bin li [832–1247 kilometre] batısında, yaşıyor. Güneyde Daxia [Toharistan], batısında Anxi [İran'daki Arşaklı Part Devleti] ve kuzeyde Kangju [İkiçay Ara'sının güneyi] ile sınırlanmıştır. Onlar, sürüleriyle ile bir yerden bir yere hareket eden bir göçebeler ülkesidir ve gelenekleri Xiongnu'larınkı ["Hunlar"] gibidir. 100 bin ya da 200 bin okçu savaşçıları var. Dayuan'dan [Fergana Vadisi] batıda Anxi'ye dek olan devletler, oldukça farklı diller konuşmasına karşın, gelenekleri genellikle benzerdir ve dilleri karşılıklı olarak anlaşılabilir. Erkeklerin derin gözleri, bol sakalları ve bıyıkları var. Ticarette yeteneklidirler ve bir kuruş üzerinde bile pazarlık ederler. Kadınlar büyük saygı görüyor ve erkekler kadınların tavsiyesi üzerine karar veriyor. Daxia [Toharistan], Gui [Ceyhun] Irmağı'nın güneyinde Dayuan'ın 2 bin li güneybatısında yer alır. Halkı toprağı işler, şehirleri ve evleri var. Gelenekleri Dayuan'a benzer. Büyük bir hükümdarı değil, yalnızca çeşitli şehirleri yöneten küçük önderleri var. İnsanları iyi silah kullanamıyor ve savaştan korkuyor, ama ticaretle akıllılar. Büyük Yuezhi batıya taşındıktan ve topraklarına saldırdıktan sonra, tüm ülke salanmaya başladı. Ülkenin nüfusu büyüktür, yaklaşık 1 milyon ya da daha fazla kişidir. Başkent Lanşi şehri olarak adlandırılır ve her türlü malın alınıp satıldığı bir pazara sahiptir."^[1]

Buradan anlaşılacağı gibi Zhang Qian'ın tanımladığı ülke Kuşan Devleti'dir. Aradaki küçük şehir devletleri de içinde olmak üzere Kuşan'dan Arşaklı Part Kağanlığı'na dek tüm bu devletler "oldukça farklı diller" konuşmalarına karşın, gelenekleri genellikle benzerdir ve "dilleri karşılıklı olarak anlaşılabilir". Yani bu ülkelerde konuşulan dil, değişik lehçelerde de olsa aynı dildir. Bu dil Türkçedir. Zhang Qian da lehçe farklarını anlayabildiğine göre, o da Türkçe biliyordur. Zaten kendisi de bir Güney Kun Türküdür.

[1] Watson, Burton (1993). Records of the Grand Historian of China: Han Dynasty II (revised ed.). ISBN 978-0-231-08166-5.

Kuşan Kağanlığı

Çin kaynakları 貴霜 Guì shuāng'ı, yani Kuşanları, Yeşimci Sak Türklerinin (Yuezhi) beş aristokrat boyundan biri olarak tanımlar. Yuezhi'yi oluşturan bu beş boy Çin tarihinde Mandarin okumasıyla 休密 Xiumi, 貴霜 Guishuang, 雙靡 Shuangmi, 盼頓 Xidun ve 都密 Dumì olarak geçer.^[2] Bu adların Türkçelerini bulmak neredeyse olanaksızdır. Çünkü bugün hem karakterler değişmiş, hem de uyduruk Mandarin dili her şeyi berbat etmiştir. Ancak “Guishuang” adının izini sürmek biraz daha kolay. Bu ad sarmak, çevirmek, kuşatmak anlamlarına gelen “kuşamak” sözünden türeyen “kuşayan” demektir. Sanskritçe çeşitli Brahmi yazıtlarında, Kuşan kağanları Ku-sha-na olarak adlandırılır.^[3] Yani Kuşan adı, devlete değil de devletin kağanlarına verilen bir sandır. Bu dikkate alındığında, bu adın doğrusunun “kuşanan” olması gerekir. Çünkü eski Türk töresinde erkekler ergenlik çağına ulaştıklarında “kuşanma” töreniyle kılıç kuşanıp and içerlerdi.

Kimi Hint edebi kaynakları, Kuşanların “Turuşka” (Türk) olduklarını belirtir. “Sonra Huska, Juska ve Kaniska adlarındaki kırallar, yönettikleri bu geniş ülkede kurdukları şehirlere kendi adlarını taktılar (...) Türk ırkından olsalar da bu kırallar dindarlığa sığındılar; Suskaletra'da ve başka yerlerde manastır, tapınak ve benzeri yapılar kurdular.”^[4] Ama yine de Avrupalı tarihçiler Kuşanların Türk olmadıkları konusunda ısrarcıdır! Az sayıdaki akli başında Avrupalı tarihçilerden biri olan Alman André Wink, “Orta Asya kökenleri hakkında hiçbir kuşku olmasa da, bugünlerde hiçbir tarihçi onları Türk-Moğol ya da 'Hun' olarak görmüyor.” diye yazmıştır.^[5]

Bölgede MÖ 2. yüzyılda Kuşanlardan kalma çok sayıda tarihi kalıntılar vardır. Tacikistan'daki Taht-ı Sangin şehri, Afganistan'daki Surh Kotal tapınağı ve Özbekistan'daki Halçayan sarayı ile tarihi Ay Hanım şehri bu kalıntılardan yalnızca bir kaçıdır. Bu şehirlerin kalıntılarında Kuşanlardan kalan kale kalıntıları da bulunmuştur. Bu dönemden

[2] Han Kitabı

[3] Rosenfield, John M. (1967). The Dynastic Arts of the Kushans. University of California Press.

[4] Pandit, Ranjit Sitaram (1935). Kırallar İmağı (rajatarangini). s. 1168-1173.

[5] Wink, André (2002), Al-Hind: The Slavic Kings and the Islamic conquest, 11th-13th centuries, BRILL

kalma, at binen okçuları temsil eden çeşitli heykeller ve duvar resimleri de vardır.

Çin kaynakları, MÖ 125 yılında General Ban Yong tarafından Güney Kun ("Han") kağanına verilen bir rapora dayanarak Kuşan kağanlığının oluşumunu şöyle açıklar:

"Yüz yıldan fazla bir süre sonra, Guishuang (Kuşan) prensi kendini kral ilan etti. Anxi'yi (İran) işgal etti ve Gaofu (Kabil) bölgesini aldı. Ayrıca Puda (Afganistan'da) ve Jibin (Afganistan ve Pakistan'da) kralıklarını da yendi. Qiujiuque (Kucula) öldüğünde seksen yaşının üzerindeydi. Oğlu Yangaozhen onun yerine kral oldu. Tianzhu'yu (Hindistan) yendi ve denetleyip yönetmek için Generaller atadı. Yuezhi daha sonra son derece zengin oldu. Bütün krallıklar [onlara] Guishuang [Kuşan] kralı derler, ama Han Hanedanı onları gerçek adları olan Da Yuezhi (Büyük Yeşimci) olarak adlandırır."^[6] Güney Kun Türkleri, Kuşan Saklarını "yeşimci" olarak adlandırmakta ısrarcıdır! Belki de onurlandırmak içindir, bilemiyoruz. Çünkü yeşim (yada) taşı eski Türklerin çok değer verdikleri bir taştır. Ayrıca Yeşimci Saklar daha önce Güney Kun ("Han") Kağanlığı ile hiç savaşmamıştır.

MS 1. yüzyıl başında, Kuşan boyu, öteki yeşimci dört Sak boyu ile birlikte bölgedeki tüm Sak boylarını Kucula yönetiminde sıkı bir birlik altında örgütler. Burada Kucula adı, tahmin edileceği gibi Küçlög (Güçlü) adının bozulmuş halidir. Kuşan kağanları, aralarında Zerdüştlük ve Hinduizmin bir mezhebi olan Şaivism gibi inançlara sahip olanlar bulunmuş olsa da, çoğunlukla Budisttiler. Kuşan egemenliği, Hint Okyanusu'nun deniz ticaretini İpek Yolu ticareti ile bağlamıştır. Kuşan Kağanlığı bir "Kuşan Barışı" yaratarak, uzun mesafeli ticareti özendirir ve Çin ipeklerini Roma'ya ulaştırır. Böylece büyük ve zengin şehirler ortaya çıkar.

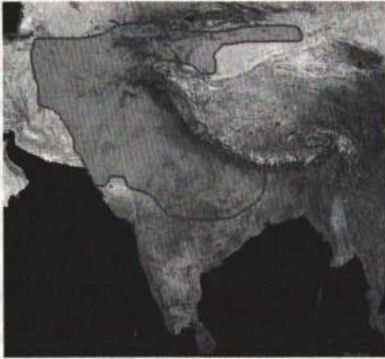
En parlak döneminde Kuşan Kağanlığı Kaşgar, Hotan, Yarkent gibi Tarım Havzası'nın bazı bölgeleri ile Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan, Afganistan, Pakistan, Belucistan ve kuzey Hindistan'ı kapsar. Tarım Havzası bölgeleri sonunda GüneyKun generali Ban Chao (okunuşu: Ben Çau) tarafından ele geçirilir. 114-120 yılları arasında

[6] Sonraki Han Kitabı.

Kuşan Kağanlığı, Güney Kun Kağanlığı elinde rehin tutulan kendilerine bağlı Kaşgar beyi Chenpan'ı kurtarmak ve yeniden Kaşgar'ın başına getirmek için bir ordu gönderir.^[7]

30-80 yılları arasında kağanlık yapan Küçlüg, 45-60 yılları arasında yaptığı fetihlerle Kuşan Kağanlığı'nı büyütür ve torunları kağanlığı hızla genişletir. 80-95 yılları arasında Taktu [Tokta], 95-127 yılları arasında Kadphises [Kaydu], 127-150 yılları arasında Kanishka [Kanış: kanan, sevinen], 150-180 yılları arasında Huviška [Uğuş/Ukuş: anlayış.], 90-230 yılları arasında Vasudeva [Batu], 247-267 yılları arasında da Vasisika [Basış] yaptıkları fetihlerle kağanlığı en geniş sınırlarına ulaştırırlar.

Uzun yıllar süren toprak kaybı dönemi olan 270-350 yılları arasında, "Küçük Kuşanlar" adıyla tanımlanan bir dönem başlar. Bu dönemde Baktriya bölgesini yine bir Sak devleti olan Sasanlılar ele geçirir. Hindistan toprakları Gupta Devletinin eline geçer. Kuzey toprakları elden çıkar. Kağanlık süreç içinde küçülerek, Pakistan'ın Pencap bölgesine sığar. Gerileme döneminin kağanları 270-300 yılları arasında II. Batu (Vasudeva), 300-305 yılları arasında Baka ("Mahi"), 305-335 yılları arasında Çaka ("Shaka") ve 335-350 yılları arasında da Kapgan'dır ("Kipunada"). 350 yılı, Kuşan Kağanlığı'nın yıkılış yılı olur ve kağanlık ortadan kalkar.

Kuşan Kağanlığı

[7] Hill, John E. (2009). Through the Jade Gate to Rome: A Study of the Silk Routes during the Later Han Dynasty, First to Second Centuries CE. Book Surge, s. 43. ISBN 978-1-4392-2134-1.

Kuturlu (Kızıl Kun) Kağanlığı

Kuturlular, Kuşanların ardıllarıdır. Zaten kendilerini Kuşan Kağanlığı'nın mirasçıları olarak görmüşlerdir. Kuturlularla ("Kidaritler") ilgili ilk kanıtlar, 4. yüzyılın ortalarından kalma Balh'da bulunan altın sikkelerdir. Kutur ("Kitara") adlı önderleri kurucu kağanlardır. 365 yılına gelindiğinde, Kuturlu kağanı Kutur, [Kutur: çabalayan, üstüne düşen, kuduran.] adını bastığı sikkere koyarak Kuşan Kağanı sanını alır. Yüz yıl kadar sonra Hindistan'a saldırmaya başlarlar.

388-399 yılları arasında Sasanlılar, Kuturlulara karşı çok sayıda savaş kaybeder. Göç eden Kuturlular daha sonra Balh'a yerleşerek buraya egemen olur ve Samarkent'i başkent yaparlar. Önce Kuzey Afganistan'daki güçlerini sağlamlaştırırlar. Sonra da 390-410 yılları arasında Peşaver ve Gandhara da içinde olmak üzere kuzeybatı Hindistan'ın bazı bölgelerini ele geçirirler. 414-455 yılları arasında Gupta Devleti'ne saldırmaya başlarlar. Gupta kralı Skandagupta 455'te bir Kuturlu saldırısını püskürtür. Bu çatışmalar Gupta Devleti'ni zayıflatır. Kuturlular, 467'de Akhun-Sasanlı ittifakıyla ortadan kaldırılır.

Kuturlu Kağanlığı

Ak Kun Kağanlığı

Çin kaynaklarında Ak Kunların adı 嚙哒 “Ye da” olarak geçer. Ye da, “yada” sözünün Mandarin dilindeki bozulmuş okunuşudur. Yine yadacı (ya da yeşimci) Sak Türkleridir. Hint kaynaklarında “Huna” ya da “Turuşka” (Türk), Doğu Roma kaynakların da “Epthalanos” olarak geçer. Epthalanos adı, kurucu kağan Aksuvar’ın öteki adının Eski Türkçe Abadlan (dirilen, bollanan) olmasından gelir. Bu kağanlık da Kun sarunu kullanmıştır. Baştaki Ak da, Aksuvar’ın adından kalmadır. Avrupalı tarihçilerin çoğu Ak Kunların da bir “doğu İran halkı” olduklarını iddia eder. Bu durum artık Avrupalı tarihçilerde bir hastalık haline gelmiştir. Kanıtlayamadıkları “Hint-Avrupa” tezini, böyle saçma sapan iddialarla akılları sıra kanıtladıklarını sanmaktadırlar. Tarih, “Ben yazdım oldu” demekle yazılmaz! 6. yüzyıl Bizans tarihçisi Procopius, Ak Kunları şöyle anlatır:

“Ak Hunlar olarak adlandırılan Eftalit Hunları (...) Hunlardan bir bölüktür. Gerçekte bizim bildiğimiz Hunlardan değildirler, çünkü ne onlara bitişik ne de onlara çok yakın bir toprakta yaşarlar. Ancak toprakları, İran’ın hemen kuzeyinde yer alır [...] Onlar öteki Hun halkları gibi göçebeler değil, uzun süredir iyi bir ülkede yerleşiktirler (...) Hunlar arasında beyaz gövdeye ve çirkin olmayan görünüşe sahip olan tek halk onlardır. Yaşam tarzlarının akrabalarınınkinden farklı olduğu ve de yaban bir hayat yaşamadıkları da doğrudur. Ancak bir kural tarafından yönetilirler ve Romalılarla Partlardan hiç bir şekilde geri kalmayan bir anayasaya sahip oldukları için, hem birbirleriyle, hem de komşularıyla ilişkilerinde hak ve adaleti gözetirler.”^[1]

Ak Kunlar, Kuşanların ardıllarıdır. Zaten devlet kurdukları bölgede, Kuşanların devlet kurmuş oldukları bölgedir. Daha önce Apar Kağanlığı’na bağlı olan Ak Kunlar, 5. yüzyılın başlarında onlardan ayrılırlar. İlk kuruluşları 450 yıllarına doğru Balh’ta (Bactria’da) olur. 442’de Partlarla savaşılmaya başlarlar ve onarı 451 civarında güneydoğuya Gandhara’ya iterler. 456 yılında Çin’e bir elçilik gönderirler. 458’de Partların iç işlerine kanşacak kadar güçlenirler. 466 yıllarında İkiçay Arasını ele geçirirler. Beşinci yüzyılın ikinci yarısında Hazar Denizi’ne dek olan

[1] Procopius, History of the Wars. Book I, Ch. III, "The Persian War".

bölgeyi denetimleri altına alırlar. 500 yılına gelindiğinde, bütün Balh ve Pamir ile Afganistan'ın kimi bölgelerini ele geçirirler. 5. yüzyılın sonlarında batı Tarım Havzası'nı (Kaşgar ve Hotan) alırlar ve 497-509 yılları arasında Turfan'ın doğusunu ve kuzeyini Urumçi'ye dek ele geçirirler. 509'da Sogudların (Soğdakların) ülkesini ele geçirirler. Ak Kun Kağanlığı, 557 yılı civarında Türk Kağanlığı ve Sasanlı Kağanlığı ittifakı tarafından yıkılır. Ancak, Ak Kunlardan arda kalanlar, 150 yıl boyunca Afganistan'da yerel yöneticiler olarak kalırlar.

458'de "Kuşanavar" (Soğdakça: 𐰽𐰺𐰍𐰏𐰤𐰠𐰌𐰚) adında bir Akhun kağanı Sasanlı İmparatoru Piruz'un (458-484) kardeşinden tahtı almasına yardım eder. [Soğdakça 𐰽𐰺𐰍𐰏𐰤𐰠𐰌𐰚, "kağan" demektir ve "kuşanmak" kökünden gelir. Bu açıdan Kuşanavar, Kuşan demektir.]. 467'de Ak Kunlar, Sasanlıların Kuturluları (Kızıl Kunlar) yok etmelerine yardımcı olur. Kuturlular, Gandhara bölgesine sığınmak zorunda kalır. Ancak daha sonra Piruz [Bars/Pars], eski müttefik Ak Kunlarla üç kez savaşır. İlk ikisinde iki kez yakalanır ve fidye karşılığı serbest bırakılır. Üçüncüsü olan Herat Savaşı'nda ise (484) öldürülür ve sonraki iki yıl boyunca Ak Kunlar, Part topraklarını yağmalar.

484'ten 6. yüzyılın ortasına kadar Partlar, Ak Kunlara vergi öder. 488'de I. Kavat (488-496, 498-531) Ak Kunların yardımıyla tahtı ele geçirir. 496-498'de Kavat, soylular ve din adamları tarafından devrilerek kaçır ve iki yıl sonra Ak Kun ordusuyla birlikte tahtını geri alır. Daha sonra Ak Kun birlikleri Antakya kuşatmasında Kavat'a yardım eder. Ancak ardından Türk Kağanlığı ile Part Kağanlığı Ak Kunlara karşı ittifak kurar ve 557'de sekiz gün süren Buhara Savaşı'nda onları yenerler. Müttefikler daha sonra da birbirleriyle savaşmaya başlar ve 571'de Ceyhun boyunca bir sınır çizilir. Savaştan sonra dağılan Ak Kunlar Balh'a çekilir. Tarım Havzası da Türk Kağanlığı'nın eline geçer. 600 yılları dolaylarında, Ak Kunlar Partların merkezindeki Spahan'a kadar baskınlar düzenler. Ancak daha sonra Partlar tarafından püskürtülürler. Geriye kalan küçük Ak Kun beylikleri Türk Kağanlığı'na vergi ödemek zorunda kalır. 705'teki, Arap saldırıları sırasında geriye kalan bu Ak Kun beylikleri Araplara teslim olur. Kimi Ak Kun boyları da Türk Kağanlığı'na katılır.

Ak Kün Kağanlığı

Kıtay Kağanlıkları

Kıtay adı, Eski Türkçe düzeltmek, iyileştirmek anlamlarına gelen “qıdamak” ya da “qıtamak” biçimlerinde söylenmiş olan sözden, eski dildeki -ay yapım ekiyle türemiştir ve düzgün olan, iyi olan anlamlarına gelir. Örneğin atamak sözünden türemiş olan ve “nikâh” anlamına gelen “atay” sözü de bu biçimde türemiştir. Orhun Yazıtlarında bu boyun adı olarak geçen Kitan adı da, Kıtay adının Eski Türkçedeki dört çoğul ekinden biri olan -n çoğul ekiyle türemiş olan biçimidir. Yazıtlarda bu ad bazen Kitan, bazen de Kıtayn olarak geçer.

Resmi tarihçilerin Kıtaylar üzerindeki görüşleri ise oldukça kafa karıştırıcıdır. Çoğu akademisyen, Kıtayların Xianbei'den ayrıldığına inanıyormuş. Kimi akademisyenler ise, Xiongnu (“Hun”) boylar konfederasyonunun eski üyelerini de içeren kanşık bir grup olabileceğine inanıyormuş. Kıtay siyasi olarak Türk boylarından daha az birleşmiş bir boymuş. Ancak kendilerini Türkler ile Sui ve Tang'ın Çin hanedanları arasındaki güç oyunları içinde bulmuşlar. Xianbei de, bir zamanlar bugünkü Moğolistan, İç Moğolistan ve Kuzeydoğu Çin'de topraklarında ve doğu Avrasya bozkırlarında yaşayan eski bir göçebe halkmış. MÖ 3. yüzyılın sonunda Xiongnu'lara yenildiklerinde Wuhuan ve Xianbei'ye dağılmış olan Donghu halkıymış. Donghu ise, ilk olarak MÖ 7. yy'da kaydedilen ve MÖ 150'de Xiongnu tarafından yok edilen gö-

ebe halktan oluşan bir boylar konfederasyonuymuş. Kuzey Hebei, güneydoğu  Moğolistan ve Liaoning, Jilin ve Heilongjiang'ın batı kesiminde Yan Dağları ve Büyük Khingan Sıradağları boyunca yaşamışlar.

Görüldüğü gibi, tam bir orba! Oysa “Xianbei”, Xiongnu'dan (Kunlardan) kopan eski bir Türk koludur. 87 yılında Kunların doğu kolu 500 bin kişi olarak Kun birliğinden ayrılmış, ardından 93 yılında, 400 bin kişi daha bu ayrılanlara katılmıştır. Xianbei, Çin kayıtlarında Mandarin diliyle “şienbey” olarak okunur (鮮卑). Görüldüğü gibi, yukarıdaki tahminleri yapan akademisyenler ya kafa kaşıştırmak için ya da kendi kafaları kaşık olduğu için bu tür yakıştırmalarda bulunmaktadır. Kaşgarlı Mahmut Kıtayların bir Türk boyu olduğunu ve Türkçe konuştuklarını yazar. Bizim için belirleyici olan budur.

Kıtay Kağanlığı

Kıtaylar sekiz boydan oluşuyordu. Toprakları  Moğolistan'daki Xar Moron Irmağı ile Mançurya'daki Liaoning Chaoyang ili arasındaydı. Doğusunda Kore, Güneyinde Tabęaç Kağanlığı, batısında da Türk Kağanlığı bulunmaktaydı. 6. ve 9. yüzyıllar arasında sırasıyla Türk Kağanlığı, Dokuz Oğuz Kağanlığı ve Tabęaç Kağanlığı'nın egemenliği altında yaşarlar. 605 yılında Kıtaylar Çin'e baskın düzenlerler, ancak Tabęaç kağanı, Türk Kağanlığı'nı Kıtaylara karşı yardım etmek için 20 bin atlı göndermeye ikna eder. Tangutlar gibi, Kıtaylar da 7. ve 8. yüzyıllarda Türk ve Tabęaç kağanlıkları sınırları arasında bir ara g olarak kalır. Kıtaylar, Kırgızların Ediz Kağanlığı'nı ele geçirmesinin ve Tabęaç “Tang” Hanedanı'nın çöküşünün ardından gelişen bir güç olarak öne kar.

Kıtay boylarını birleştirmeyi başaran Kıtayların Yarud (Mandarin: 耶律; pinyin: Yel) boyunun beyi Abaoji, 907 yılında Kıtay Kağanlığı'nı (“Liao”) kurar. Kağanlığın alanı Mançurya, Moğolistan ve Çin'in kuzey bölgelerini kapsar. Çin, 907'de Tabęaç “Tang” Hanedanı'nın yıkılmasından sonra kaos içine girer. Çin'in kuzeyinde Beş Nesil, güneyinde de On Devlet kurulur ve yıllar boyu birbiriyle savaşırlar. Türk Kağanlığı'nın yıkılmasından sonra Çin'e yerleşen kalıntıları olan şatu Türklerinin desteklediği Tabęaç beylerinden Zhu Wen'in, son Tabęaç “Tang”

kağanını öldürüp Sonraki “Liang” hanedanını kurmasıyla “Tang” hanedanı ortadan kalkar. Şatu, Eski Türk dilinde önder, yönetici anlamına gelir. 905'ten beri Kıtaylarla ittifak içinde olan Şatu Türkleri, “Liang”ı yenerek Sonraki “Tang” hanedanını (923-937) kurarlar. Ancak 926 yılında bu ittifak parçalanır.

Kıtaylar, 944'te “Sonraki Jin”e karşı bir saldırı başlatır. Ocak 947'de “Sonraki Jin” hanı Kıtaylara teslim olur. Ardından Kıtay kağanı beklenmedik bir şekilde bir hastalanarak ölür. Kıtayların Kore'deki Balhae Devleti'ni yıkmasından sonra öteki Kore devleti olan Goryeo ile Kıtayların arasındaki ilişkiler bozulur. Goryeo, Kıtay Kağanlığı'na karşı Kıtay Kağanlığı'nın güneyinde kurulmuş olan Tabgaç Kağanlığı'nı destekler ve Kıtayların egemenliğindeki Mançuların yaşadıkları toprakları ele geçirir. Tabgaçlara saldırmayı planlayan Kıtaylar, bunun yerine 993'te Goryeo'ya saldırır. Ancak Kıtay orduları Çongçon Irmağı'nın ötesine geçemez ve geri çekilir. Kıtaylar daha sonra 1010'da bir kez daha Goryeo'ya saldırırlar. Kıtay kağanının yönettiği bu savaşta Kıtay orduları Goryeo'nun başkenti Kaesong'u ele geçirir. 1018'deki üçüncü ve son Kıtay saldırısını, Goryeo orduları püskürtür. Bundan sonra iki devlet arasında 30 yıllık savaş sona erer.

Kıtay Kağanlığı, Çin ovasının kuzeyinde önemli bir güç haline gelerek eski Tabgaç topraklarının kuzeyi ile Dokuz Oğuz ve Tatabi topraklarını yönetimi altına alır. Tabgaçlarla 1005 yılında imzalanan Chanyuan Antlaşması ile 120 yıl boyunca Kıtay Kağanlığı ile Tabgaç “Song” Kağanlığı arasında barış sürer. Kıtay kağanı Daozong'un yönetimi sırasında yolsuzluk büyük bir sorun haline gelir ve Mançular da içinde olmak üzere, kağanlık halkı arasında hoşnutsuzluk artar. 1125'te Mançular, Kıtay kağanını devirerek, kağanlığı ele geçirir. Ardından Kıtay Kağanlığı'nın toprakları Tabgaç ve Tangut kağanlıkları arasında paylaşılır.

Kıtay Kağanlığı

Kara Kıtay Kağanlığı

Kıtay Kağanlığı'nın yıkılmasından sonra Kıtay boyları batıya göçer. Kıtaylardan Daşı (耶律大石 Yélü dàshí) Kara Kıtay Kağanlığı'nı, kurar. Daşı, Kıtaylardan güçlü bir ordu kurar ve Kuzey Çin'i Mançu Kağanlığı'ndan geri alarak, eski Kıtay Kağanlığı'nı yeniden kurmayı planlar. Ancak 1134'te Mançulara yaptığı ve yenilgiyle sonuçlanan saldırılar sonunda bu düşüncesinden vaz geçer. Aynı yıl Karahanlılara saldırır ve Balasagun'u ele geçirir. Burada Karahanlıların egemenliği altında yaşayan 10 bin Kıtay da Kara Kıtaylara katılır. Kıtaylar daha sonra Kaşgar, Hotan ve Beşbalık'ı da ele geçirirler. 1137'de Hocend'deki Batı Karahan Devleti'ni yenerek Fergana Vadisi üzerindeki denetimi de ele geçirirler. 1141'de ise, Batı Karahanlılar ve Selçuklulara karşı Katvan Savaşı'nı kazanarak İkiçay Arası'nı (Seyhun ve Ceyhun ırmakları arası) alırlar.

Kara Kıtaylar, 1146'da Mançulara meydan okumaya devam eder ve 1156, 1177, 1185, 1188'de onlara karşı izci ve küçük askeri birlikler göndermeyi sürdürürler. Daşı öldüğünde, oğlu Yilie (耶律夷列 Yélü yí liè) küçük olduğu için, kağanlığı 1143-1150 yılları arasında eşi Kuyang (蕭塔不煙 Xiāo tā bù yān) devralır. Kuyang, Kağanlığı etkili bir biçimde yönetir. 1144'te Selçuklular Buhara'yı yeniden ele geçirir. 1146'da Mançu kağanı Xizong, Kuyang'a bir elçi göndererek, Kıtayların, Mançu egemenliği altına girmesini ister. Buna çok sinirlenen Kuyang, elçiyi öldürür. Yaşlandığında, tahttan ayrılarak yerine oğlu Yilie geçer.

Yilie, 1156'da başarısız bir şekilde Mançularla barış yapmaya çalışır. Aynı yıl Ayyar Bey yönetimindeki Karluklar, Batı Karahanlı hanı III. İbrahim'e karşı ayaklanır ve onu öldürür. Yelü, Ali bin Hasan'ı, Samarkent'e Çağrı Han olarak atar. Çağrı, Ayyar Beyin üzerine yürüyüp onu öldürerek, yerine tahta geçer. 1158 yılında Yilie, Karlukların Buhara ve Samarkent'ten Kaşgar'a sınır dışı edilmelerini emreder ve Çağrı'yı bunun için görevlendirir. Karluklar, Harezmsah İI Arslan'dan yardım ister ve Harzemşahların yardımıyla Buhara'ya yürürler. Aynı yıl Çağrı ölür ve yerine II. Mesut geçer. Mesut Karlukları yener. Aynı yıl Yilie de ölür ve oğlu Zhilugu çok genç olduğu için yerine kız kardeşi Pusuwan (耶律普速完 Yélǔ pǔ sù wán) geçer (1164-1177).

1165'te II. Mesut, Balkh ve Andkhoy'u Pusuwan'ın desteğiyle yağmalar. 1169 ve 1172'deki casusluk faaliyetleri nedeniyle Kara Kıtay ordusu Harzem şahı II. Arslan'a saldırarak ordusunu ezer. Ardından II. Arslan ölür ve Harezmsahlar Devleti'nde iç savaş çıkar. Arslan'ın kızı Terken Hatun, Sultan Şah'ı tahta geçirince, öteki oğlu Tekiş, Kara Kıtaylara kaçarak yardım ister. Pusuwan, kocası Xiao Duolubu'yu (蕭朵魯不 Xiāo duǒ lǔ bù) büyük bir ordu ile göndererek Sultan Şah'ı yener ve 1172'de Tekiş tahta geçirir. Doğu sınırında General Erbuz'u (額儿布思 É er bù sī) göndererek Naymanlara ve Kanglılara boyun eğdirmeyi dener, ancak başaramaz.

Bir süre sonra Tekiş, Kara Kıtayların artan vergi isteklerinden bıkarak Pusuwan'ın gönderdiği elçiyi öldürür. Bu olay, Pusuwan'ın Sultan Şah'ı desteklemesine neden olur. Xiao Duolubu, tahta çıkardığı adamı bu kez tahttan indirmek için yeniden gönderilir. Pusuwan, Duolubu uzaktayken onun kardeşi Xiao Puguzhi'ye (蕭撲古只 Xiāo pǔ gǔ zhǐ) âşık olur ve yeni sevgiliyle daha çok zaman geçirmeye başlar. Kaynatası Xiao Wolila (蕭斡里剌 Xiāo wò lǐ lá) ilişkiyi öğrenince sarayı kuşatır ve iki sevgiliyi de öldürür. Yerine 1177'de yeğeni (Yelie'nin oğlu) Zhilugu yeni kağan olarak geçer.

Xiao Wolila'nın Pusuwan'ı öldürmesinin ardından, Zhilugu da kendi ağabeyini öldürür. Zhilugu da Harzem'in iç işlerine karışmaya devam eder. Tekiş'in yeni damadı Kıpçak önderi Kara Ozan 1181'de Talas'ı ele geçirir. 1190'larda Sultan Şah'ın ölümünden sonra Tekiş ye-

niden Kara Kıtaylara teslim olur ve vergi göndermeye başlar. Batıda yaşanan bir dizi sıkıntıdan sonra, Batı Karahan hanı Osman Han, Zhilugu'nun kızıyla evlenmek ister. Ancak Zhilugu bunu kabul etmez. Osman buna sinirlenir ve birlikte davranmak için Harzem şahı II. Muhammet ile iş birliği yapar.

Cengiz Han'ın 1206'daki yükselişinden sonra, Karlukların yeni hanı Arslan Sartaktay ile Uygur Tatlarının (Koço Kağanlığı) ıdkutu Bağurçuk Art Tekin Cengiz Han'a baş eğer. Kısa süre sonra, 1205'te Cengiz Han'ın öldürdüğü Nayman hanı Tayan'ın oğlu Küçlük, Kıtaylara sığınır. Zhilugu, bunu Cengiz Han'a karşı bir koz olarak kullanabilmek için Küçlük'ün Naiman ve Merkitlerden asker toplamasına izin verir. Kızı Hunhu'yu da Küçlük'le evlendirir. Ancak Küçlük'ün iddialı siyaseti Zhilugu'yu kuşkulandırır.

Zhilugu, Osman Han'ı sarayına çağırır. Osman gelmeyi reddedince Samarkent'e 30 bin kişilik bir ordu ile yürür. 1210'da Zhilugu Samarkent ile uğraşırken Küçlük, kaynatasına karşı ayaklanma şansını yakalar ve Kara Kıtayların Üzgen'deki hazinesini ele geçirir. Zhilugu, başkent Balasagun'a geri döner ve Nayman bölgesine doğuya doğru geri çekilen Küçlük'ü yener. Ancak, 1211'de Zhilugu avlanırken, Kaşgar yakınlarına 8 bin askerle gelen Küçlük tarafından pusuya düşürülerek esir alınır. Zhilugu 1213'te ölür ve böylece Kara Kıtay Kağanlığı ortadan kalkmış olur.

Kara Kıtayların yıkılmasından sonra Kıtaylar dağılır ve 13. yüzyılın başlarında Tatar Moğol Kağanlığı'nın egemenliğine girerler. 1216'da Tatarlardan kaçan Kıtayların bir kısmı, Koreyi (Goryeo) işgal eder ve Kore ordularını birkaç kez yener. Hatta başkentin kapılarına kadar ulaşırlar ve güneye doğru ilerlerler. Ancak onları Pyongan'a geri iten Kore orduları tarafından yenilirler. Geri kalanlar, 1219'da Moğol-Kore ittifak orduları tarafından ortadan kaldırılır.

Kara Kıtay Kağanlığı

Mançu Kağanlıkları

Mançular bir Tunguz halkıdır. Tunguz adı yapaydır. Rusların Evenkler için kullandıkları Tungus (Тунгус) sözünden gelen bir ekso-nimdir. Tunguz halkının anavatanı kuzeydoğu Mançurya'daki Amur Irmağı bölgesi olup, buradan diğer bölgelere yayılmışlardır. Mançu, Oroqen, Xibe, Evenk, Nanay, Even, Nagidal, Uilta, Ulç, Orok ve Udege halkları toplu olarak Tunguz halkları olarak adlandırılır. Tunguz dilleri, Türkçeye akraba olan dillerdendir. Mançu adının anlamı üzerine çeşitli tahminler bulunuyor. Mançu, Mançuca'da da "Mançu" demektir. Mançuların Erken Türklerden kopan bir kol oldukları ve Mançuca'nın da Erken Türk dilinden evirildiği dikkate alınırsa, bu adın kökenini Eski Türk dilinde bulmak kolaylaşır. Eski Türkçe "mançu", sanat sahibine verilen ücret anlamına gelir. Ancak Mançu adının kökeni bu değildir. Eski Türk dilinde bir de adın anlamına gelen "mang" ile bu kökten türemiş olan ve avcı, izleyici/iz sürücü anlamlarına gelen "mangçı" sözü var. Eski Türk dilindeki bu sözün, Mançuca'da "Mançu" olarak söylenmiş olması gerekiyor.

Bugünkü Mançurya toprakları, Kıtayların ana yurdudur. Mançular, Kıtay boylarından kimilerinin buralara Kuzeydoğu Mançurya'dan göçen bazı Tunguz boylarıyla karışması sonucu ortaya çıkmış olan bir halktır ve bu nedenle dilleri Türkçeden farklılaşır. Mançular 4. yüzyıldaki Çin kaynaklarında 庫莫奚 ya da 库莫奚 Kù mò xī olarak geçer. Daha önce birçok kez Güney Kunluların Kuzey Wei (386-535) Devleti'ne

yenilen Mançu önderleri, Kıtaylarla birlikte Güney Kunlularına karşı yeniden savaşmak için ısrar eder. Savaş sırasında üstünlük Güney Kunlularına geçince, Kıtaylar savaş alanından kaçır. Bunun üzerine Mançular ağır bir yenilgi alır. Bu olaydan sonra Mançular, Kıtaylardan ayrılır.

Ancak, Tabgaç “Tang” döneminin başlarında (7. yüzyıl civarında), Çin kaynaklarında bu kez yalnızca 奚 Xi olarak anılan Mançular, yeniden Kıtayların egemenliği altına girer. Kıtayların Tabgaçlara karşı yaptıkları Li-Sun (696-697) ve Ketuyu (730-734) isyanlarından sonra Mançular, güçten düşen Kıtaylardan bağımsızlaşarak, 755’den 847’ye dek başına buyruk davranır. Bu dönemde (756-763) Mançular, Tabgaç generali An Lushan’ın Tabgaç Hanedanı’na karşı olan isyanını desteklerler ve birçok Tabgaç şehrini yağmalar. Bunun sonucunda da zayıflayarak, yeniden Kıtayların egemenliğine girerler. Ardından Tabgaçlar Mançulara saldırır. 760-795 yılları arasında yapılan savaşlar sonucunda Mançular, Tabgaçların egemenliği altına girer. Tabgaçların bölünme belirtileri gösterdikleri 847 yılında Mançular ayaklanır, ancak ezilirler. Daha sonra da, 907 yılında, Kıtay Kağanlığı’nın egemenliği altına girerler. Kıtay kağanlığı’nın zayıfladığı 1125 yılında ise, son Kıtay kağanını devirerek, kağanlığı ele geçirirler. Bu dönemden sonra Mançuların adı Çin kaynaklarında artık 滿族 Mǎnzú olarak geçmeye başlar.

Birinci Mançu Kağanlığı

İlk Mançu Kağanlığı (“Jin” Hanedanı, ki Çin demektir), 1115’den 1234’e kadar Çin tarihinde Tatar Moğol fetihinden önce gelen son hanedanlardan biridir. Kağanlığın kurucusu Aguda, Mançuların Wanyan boyundandır. Mançuların ilk yöneticileri, birkaç yüzyıl boyunca kuzey ve kuzeydoğu Çin ile Moğolistan üzerinde egemen olan Kıtay Kağanlığı’ydı. Mançuların Kıtaylara karşı küskünlüğüne neden olan ve onları devirmelerine yol açan olay, bölgedeki bir geleneğe uygun olarak, Mançu kadın ve kızlarının, Kıtay elçileri tarafından tecavüz edilmeleridir. Örneğin Tabgaç “Song” künçuyuları da (prensesleri) Mançuların tecavüzünden kaçınmak için ya intihar etmiş ya da tecavüze direndikleri için Mançular tarafından öldürülmüşlerdir. 1121’de Mançular, Kıtay

Kağanlığı'nı istila etmek için Tabgaçların "Kuzey Song" hanedanlığı ile ittifaka girer. Tabgaç ordularının yılıp durgunlaşmalarına karşın Mançular, Kıtayları Orta Asya'ya sürmeyi başarır.

1125'te Aguda'nın ölümünden sonra, "Jin" hanedanı Tabgaç "Song" hanedanı ile ittifakı bozar ve kuzey Çin'i işgal eder. "Song" hanedanı, Tabgaçların yaşadığı Kıtay Kağanlığı'nın güney kısmını geri aldığı anda, daha önce Kıtay yönetimi altında olan buradaki Tabgaçlar buna karşı çıkar. Mançular bu bölgeyi işgal ettiğinde ise, buradaki Tabgaçlar karşı çıkmaz onlara Pekin' teslim ederler. Mançular, "Song" a karşı olan, Pekin merkezli Tabgaç boyları tarafından desteklenir. Bunun nedeni, daha önce Kıtaylar için çalışan buradaki Tabgaçların, "Song" hanedanlığı tarafından hain olarak görülmesidir.

Tabgaçların Kıtaylara karşı Mançularla ortak saldırı sırasında yaptıkları en büyük yanlış, Tabgaç-Kıtay sınır boyunca oluşturdıkları savunma ormanını ortadan kaldırmalarıdır. Bu doğal bariyerin kaldırılması nedeniyle, 1126-1127 yılları arasında Mançu ordusu, Kuzey Çin Ovası boyunca hızla yürüterek, Tabgaçların başkenti Kaifeng'e ulaşır ve Mançu işgali karşısında paniğe kapılan Tabgaç kağanını ele geçirirler. Kuzey "Song" un çöküşünün ardından, Güney "Song" Hanedanı, on yıl boyunca Mançu "Jin" Hanedanı'yla savaşmaya devam eder. 1141'de Shaoxing Antlaşması imzalanır ve Huai (okunuşu: Huey) Irmağı kuzeyindeki tüm "Song" bölgeleri "Jin" hanedanına verilerek, barış karşılığında Tabgaç generali Yue Fei (okunuşu: Yüe fey) idam edilir. Barış antlaşması, 11 Ekim 1142'de resmen onaylanır.

Mançular, 1161'de Tabgaçların Güney "Song" Devleti'ne saldırır. Bu arada, iki eş zamanlı isyan patlar. Biri Mançu beylerinden Wanyan Yong'un (okunuşu: Ven yen yong) isyanı, öteki de Kıtayların isyanıdır. Mançu kağanı Wanyan Liang (okunuşu: Ven yen liang), ayaklanmaları bastırmak için Mançu birliklerini güney Çin'den geri çekmek zorunda kalır. Böylece Mançu orduları, Tabgaç orduları tarafından yenilir. Tükenmiş bir askeri güçle Wanyan Liang, Güney "Song" hanedanını istila etmeye çalışır, ancak başaramaz. Sonunda, 1161 yılında yenilgileri nedeniyle kendi generalleri tarafından, oğlu ve öteki varisleriyle birlikte öldürülür.

Yeni kağan Wanyan Yong, Kıtay ayaklanmasını 1164'e kadar bastıramaz. Bu iç ayaklanmalar, Mançuların Güney "Song" ile askeri olarak yüzleşme kapasitesini ciddi şekilde zayıflattığı için, Wanyan Yong, Tabgaçlarla barış pazarlıklarına başlar. 1164 yılında barış antlaşması imzalanır ve iki devlet arasında 40 yılı aşkın bir süre barış hüküm sürer. 1207'de Güney "Song" Tabgaçları Mançu Kağanlığı'na bir istila girişiminde bulunur, ancak Mançu orduları onları geri püskürtür. Barış antlaşmasında, Tabgaçlar daha yüksek bir yıllık vergi ödemek zorunda kalır.

13. yüzyılın başlarından itibaren, Mançu Kağanlığı kuzeyden Moğolların (Tatarların) baskısını hissetmeye başlar. Cengiz Han ilk olarak 1205'te Tangut Kağanlığı topraklarına saldırır ve dört yıl boyunca Tangutlarla savaşı. 1211'de yaklaşık 50 bin Moğol atlısı Mançu Kağanlığı'nı işgal ederek Kıtay ve Mançu isyancılarını bastırır. Mançu Kağanlığı, 150 bin atlısı olan büyük bir orduyla batı başkenti Datong'u terk eder. Ertesi yıl Tatarlar kuzeye saldırır ve Mançuların doğu başkentini yağmalar. 1213'te merkez başkenti Pekin'i kuşatırlar. 1214 yılında Mançular aşagılıyıcı bir antlaşma yaparak başkentlerini korurlar. O yıl, Mançu kağanı merkez başkentini terkederek güney başkenti Kaifeng'e taşınır. 1216'da, Mançular Tabgaçlara saldırır, ancak yenilirler. Bunun üzerine Tatarlarla müttefik olan Tangutlarla barışırlar.

Birçok Tabgaç ve Kıtay, Mançulara karşı savaşmak için Tatarlara katılır. Ögeday Han yönetiminde her biri 10 bin askerden oluşan dört Tabgaç tümeni ve üç Kıtay tümeni oluşturulur. Tümenlerin komutanlıklarına da Tabgaç ve Kıtay generaller atanır. Tatarlar ayrıca, ordularından kaçan Mançu ve Tabgaç birliklerinden de bir ordu kurar. Cengiz Han, orduları Tangutlara saldırırken 1227'de ölür.

Yerine geçen Ögeday Han, 1232'de Tabgaç Güney "Song" hanedanının yardımıyla Mançu Kağanlığı'nı yeniden işgal eder. Mançular direnmeye çalışır, ama Tatarlar 1233'te Kaifeng'i kuşattığında, Mançu kağanı Aizong (okunuşu: Ey zong) güneye kaçır. Bir Tatar-Tabgaç müttefik ordusu başkenti yağmalar. Ertesi yıl Tatarlar Caizhou'yu (okunuşu: Say cou) kuşatıp 1234'te Mançu Kağanlığı'nı yıktığında, Aizong yakalanmamak için kendini öldürür. Mançu Kağanlığı'nın toprakları Tatar-

lar ve Tabgaçlar arasında bölünür. Ancak, devam eden bölgesel anlaşmazlıklar nedeniyle Tabgaç “Song” Hanedanı ile Tatarlar sonunda bu bölgeler için birbirleriyle savaşa girer.

Birinci Mançu Kağanlığı

İkinci Mançu Kağanlığı

Mançular daha sonra ikinci kez Çin'de devlet kurar. Mançu “Qing” (Çin) hanedanı, Çin'in son emperyal hanedanı olur. 1636 yılında kurulmuş ve Çin'i 1644'ten 1912'ye kadar yönetmiştir. Hanedan, Mançurya'daki Mançu Aisin Gioro boyu tarafından kurulur. 16. yüzyılının sonlarında Nurhaci, Mançu boylarını birleştirerek 1616'da Sonraki “Jin” hanedanını resmen ilan eder. Oğlu Hong Taiji, Tabgaç “Ming” hanedanı güçlerini Liaodong Yarımadası'ndan çıkararak 1636'da yeni bir hanedan olan “Qing”i ilan eder.

Tabgaç “Ming” Hanedanı’nın kontrolü dağıldıkça, Li Zicheng (okunuşu: Li zi çng) önderliğindeki köylü isyancılar, 1644’te başkent Pekin’i ele geçirerek “Ming” hanedanını devirir ve kısa ömürlü olan “Şun” hanedanı (1644-1649) kurar. Ming generali Wu Sangui (okunuşu: Vu sen güy), Şun Hanedanı’na hizmet etmeyi kabul etmez. Şanghai Geçidi’ni “Ming” naip Prensi Dorgon önderliğindeki orduya açarak, Prens Dorgon’un başkenti ele geçirmesine yardım eder.

Taht naibi Prens Dorgon, Mançu Kağanı Şunzhi'nin egemenliğini kabul ederek düzeni sağlar. Daha sonra Mançular, Güneydeki "Ming" destekçilerinin direnişini ve Wu Sangui önderliğindeki isyanı bastırırlar. Kangxi (okunuşu: Kaŋ şı) (1661-1722) yönetimi altında 1683'e kadar Çin'in tam egemenliği kısmen de olsa sağlanır. 1750 yılından 1790 yılına kadar İmparator Qianlong'un (okunuşu: Çien long) on büyük seferi, hanedanlığın kontrolünü İç Asya'ya kadar genişletir. "Qing" Hanedanı doruğa ulaştığında, imparatorluk bugünün Çin anakarası, Hainan, Tayvan, Moğolistan, Dış Mançurya ve Dış Kuzeybatı Çin'in tamamını egemenliği altında toplar.

"Qing" kağanları Tibet Budizmi'nin destekçileri olur. Tabgaçları Mançuların altında hizmete alırlar. Ayrıca, Tibet ve Moğolistan gibi komşu bölgeleri ilhak ederler. Hanedan, 18. yüzyılın sonlarında doruğa ulaşır. Daha sonra yurt dışından gelen baskılar, iç isyanlar, hızlı nüfus artışı gibi nedenlerle ortaya çıkan ekonomik durgunluk, yolsuzluk ve yönetimin modernleşme konusundaki isteksizliği sonucu, ülke nüfusunun 400 milyona yükselmesiyle birlikte vergilerin ve hükümet gelirlerin düşük bir oranda kalması, ülkeyi mali bir krizin içinde sokar.

Özellikle Afyon Savaşları'nın ardından, Büyük Britanya'nın önderliğindeki Avrupalı güçler serbest ticaret, dış dokunulmazlık ve dış kontrol altındaki limanları uygulamaya koyar. Taiping İsyanı (1850-1864) ve Dungan İsyanı (1862-1877), kıtlık, hastalık ve savaş nedenleriyle yaklaşık 20 milyon insan ölür. Ama bu arada Mançular, 1876'da Doğu Türkistan'ı işgal etmekten de geri kalmazlar. 1895'te Birinci Çin-Japon Savaşında Kore ve Tayvan üzerindeki egemenliklerini ise yitirirler.

Yabancı güçlerin İmtiyazlarını artırmak istemesi 1900'de şiddetle yabancı karşıtı Boxer Ayaklanması'nı tetikler. Birçok yabancı ve Hristiyan öldürülür. Bunu bahane eden yabancı güçler Çin'i istila eder. İmparatoriçe Cixi'nin (okunuşu: Sı şı), İsyancıların yanında yer alması, sekiz ülkeden oluşan işgalci güçlerin kağanlığın yazlık sarayını ateşe vermesiyle sonuçlanır. Bu eylem, kağanlığı zor durumda bırakarak halkın gözünden düşürür.

Boxer Protokolü'nü imzalamayı kabul ettikten sonra hükümet; seçimler, yeni bir yasal düzenleme ve eski usul sınav sisteminin kaldırıl-

ması da dahil olmak üzere benzeri görülmemiş mali ve idari reformlar başlatır. Sun Yat-sen ve diğer devrimciler, Qing Kağanlığını modernleştirmek için Kang Youwei ve Liang Qichao gibi anayasal monarşistler ile mücadele eder.

1908'de genç İmparator Guangxu (okunuşu: Guang şü) ve Büyük İmparatoriçe Cixi'nin ölümünden sonra, Mançu sarayı sosyal reformları sert bir şekilde engelleyerek reformcuları ve yerel yöneticileri kendinden uzaklaştırır. 11 Ekim 1911'deki Wuchang (okunuşu: Vu çang) İsyanı, Xinhai (okunuşu: Şin hey) Devrimi'ne yol açar. General Yuan Shikai (okunuşu: Yuen şıkey), 12 Şubat 1912'de son imparator Puyi'nin tahttan çekilmesini müzakere ederken, "Qing" birlikleri Tibet ve Doğu Türkistan'da yenilir. Bunun üzerine Saltanat naibi olan İmparatoriçe, Cumhuriyetçilerle görüşerek can ve mal güvenliğinin garanti edilmesi koşuluyla İmparatorluğu onlara teslim etmeyi kabul eder.

İkinci Mançu Kağanlığı

Tangut Kağanlığı

Tangut adı, Eski Türkçe tatlı, hoş, nefis anlamlarına gelen "tang" sözünden Eski Türkçedeki dört çoğul ekinden biri olan -t çoğul ekiyle türemiş olan bir sözdür. Tangutlar, Çinli akademisyenler tarafından "Qiang" ile eşanlamlı ya da en azından ilişkili olarak görülürler. "Qiang", Çin'in batı sınırlarında yaşayan çok sayıda etnik grup için Çin-

lilerin bugün kullandıkları kolektif bir terimdir. Bu Çinli akademisyenler Tangut adının ilk olarak 735 yılında Orhun yazıtlarında görüldüğünü kabul ederler. Ancak Tangutların, Tibetin kuzeydoğusundaki “anavatanlarından” Tibet İmparatorluğu’nun baskısı nedeniyle doğu Ordos bölgesine göç ettiklerini savunurlar. Bunlar, Resmi Çin tarihindeki sıradan kurgulardır.

881’de Tangutlar, Tabgaçlara bir isyanı bastırmalarında yardımcı olur. Ödül olarak da Tabgaç kağanı, Tangut generali Li Sigong’a Xia ve Yin bölgelerinin üç ilini verir. Tangutlar topraklarını buradan güneybatıya eski anayurtlarına doğru genişletir. 1002’de Ling Eyaletini ele geçirirler ve Xiping adı altında ilk başkentlerini kurarlar. Tangutların önderi Li Deming’in oğlu Li Yuanhao 1034 yılında Tabgaçlara saldırır. Bu savaşta büyük ölçüde başarılı olur ve Tabgaç “Song” generali Qi Zongju’yu yakalar. 1036’da Kansu Devleti’ni ele geçirirler. Ardından Tibet topraklarına girerler ve Xining şehrini ele geçirirler. Kansu Tatlarından Kansu’nun büyük bölümünü alıp, Hexi koridorunu ele geçirirler.

Li Yuanhao, 1038’de, başkenti Xingqing olan Tangut Kağanlığı’nı ilan eder ve Jingzong sarını alır. Daha sonra Tabgaçlara karşı bir saldırı başlatır. Tangut Kağanlığı üç büyük savaş kazanmasına karşın, güçleri giderek tükenir. 1044 yılında Li Yuanhao, Tabgaç egemenliğinin kabul edilmesi ve Tabgaçlara vergi ödemesi koşuluyla bir antlaşma imzalar. Tangutlar, Tabgaç danışmanların yardımıyla kağanlıklarını yeniden düzenlemeye başlarlar.

1048’de hem Başbakan Mozang Epang (沒藏訛龐) hem de tegin Ninglingge (寧令哥) Li Yuanhao’ya suikast düzenlemek için bir komplo kurar. Ninglingge, Li Yuanhao’yu bir kılıçla öldürmeye çalışır, ancak yalnızca burnunu kesmeyi başarır. Yaptığı şeyden korkan Ninglingge kaçır, ancak yakalanır. Li Yuanhao başlangıçta suikasttan kurtulmuş olmasına karşın, birkaç gün sonra yaralarına yenik düşerek ölür.

On üçüncü yüzyılda Tatar kağanı Cengiz Han, Moğolistan’ın kuzeyini birleştirir ve ordularıyla yirmi iki yıl boyunca Tabgaçlara saldırır (1205-1227). Tatar ordularının son saldırısı sırasında Cengiz Han, Batı Xia bölgesinde ölür. Kimi kaynaklar ölümünü hastalığa bağlarken, ef-

saneler bu savaşlarda aldığı bir yaradan öldüğünü iddia eder. 1227'de Tabgaç Kağanlığı'nın başkenti Tatarlar tarafından istila edilir ve tapınakları dışında şehir yakılıp yıkılır. Son Tangut kağanı öldürülür ve on binlerce sivil katledilir. Ancak, birçok Tangut ailesi Moğol Kağanlığı'na katılır. Kimileri de daha sonra Moğol ordularını yönetir. Kubilay Hanedanı (1271-1368) kurulduktan sonra, Tangut birlikleri Orta ve güney Çin'deki askeri fetihlerinde Moğol ordusuna katılır.

"Ming" Hanedanı'na kadar (1368-1644), Anhui ve Henan eyaletlerinde küçük Tangut topluluklarına varlığını korur. Tangut kağan ailesinin üyeleri de dahil olmak üzere birçok Tangut batı Sichuan'a, kuzey Tibet'e ve kuzeydoğu Hindistan'a göç eder ve buralarda yerel yöneticiler durumuna gelirler. Orta-kuzey Çin'de yaşayan Tangutlar, Mançu "Qing" Hanedanı döneminde dilini yitirerek Hanlaşmıştır (Çinleşmiştir).

Tangut Kağanlığı

Tatar Moğol Kağanlığı

Doğu Türk budunlarından biri olan Tatarlar, Orhun yazıtlarında Otuz Tatar, Dokuz Tatar gibi adlarla sık sık geçer. Bunlar Tatar boy birliklerinin adlarıdır. Tatar adı da Tatabí adı gibi, erken Türkçe çetin anlamına gelen "dada" sözünden gelir ve "dada/ tata" sözünün -r çoğul ekiyle türemiş olan çoğul halidir. Eski Tatarlar Baykal gölü ile Mançurya

arasında yaşıyorlardı. Türk Kağanlığı'na karşı sık sık ayaklanmış ve savaşmışlardır. Bilge Kağan beş kez Dokuz Oğuzlarla savaştıktan sonra yeniden Tatarların üzerlerine yürümüştür. Dokuz Tatarlar, Dokuz Oğuzlarla birlikte 716 yılında Agu'da Türk Kağanlığı karşısına çıkmışlarsa da yapılan iki savaşta da bozguna uğramışlardır.

Cengiz Han'ın kurduğu kağanlık, bir Tatar kağanlığıdır. Ancak bu tarih de, resmi tarihçiler tarafından çarpıtılmıştır. Resmi tarihe göre Moğollar, gerçek anayurtları Moğolistan olan, Moğolistan'ın yerli halkıdır. Ancak bugünkü Moğolistan toprakları, Türklerin ana yurdunun bir parçasıdır ve eski Türk yazıtlarında Moğol adında bir halktan söz edilmez. 11. yüzyılda yaşamış olan Kaşgarlı bile Moğol adlı bir halktan söz etmez. Çünkü Moğol adında bir halk o dönemde henüz daha yoktur. Eski Türk dilinde "mongul" ya da "mungqul" sözü sayrı, saçmalık, mantıksızlık anlamlarına gelir ve sıkıntı, kaygı anlamlarına gelen "mung" sözünden türevdir. Bugün dilimizde kullandığımız "bunamak", "bunalmak", "bunak" gibi sözlerin de kökenidir. Bu açıdan Mongol adı "bunaltan", "sıkıntı veren" gibi anlamlara gelir.

Tatarlar kurdukları devlete Mongol Ulus (Mongol Devleti) adını vermişlerdir. Tatarların kağanlıklarını Mongol olarak adlandırması bir etnos adı olmaktan kaynaklanmaz. Mongol, bir sandır; "bunaltanlar" ya da "sıkıntı verenler" demektir. Bu bir güç göstergesidir. Ancak kağanlığın 1368'de dağılmasından sonra bugünkü Moğolistan topraklarında kalan Tatarların ve Kırgızların bir kısmının Mançu boylarıyla karışması sonucu Mongol adı, ortaya çıkan bu kırma halkın etnik adı haline gelmiştir. Kimi dil bilimciler, Moğol yazı dilinin tarihini "Klasik öncesi Moğolca" (17. yüzyıla dek), "Klasik Moğolca" (17-18 yüzyıl) ve "Çağdaş Moğolca" (18. yüzyıldan sonra) olarak üçe ayırmıştır. Ancak bu sınıflandırma, Klasik Öncesi Moğolca'nın ne zaman başladığını belirtmediği için eksiktir. Çünkü "Klasik öncesi Moğolca" ya da "Ön Moğolca" olarak adlandırılan dönemden kalan Esünge yazıtından* başka

*) *Ön Moğolca ya da Klasik öncesi Moğolca olduğu iddia edilen tek yazıt, Cengiz Han'ın yeğeni Esünge adına dikilen ve Türk alfabesiyle yazılan 1226 tarihli dikili taşır. Bu yazıt "Cengiz Taşı" da denilmektedir. Bu yazıt, doğru okunup okunmadığı kesin olmamakla birlikte şöyledir: "Çinggis Hanı Sartagul irgen dagulıcu bağışu xamug Mongol ulusun noyodı Buga Soçıgay xungsandur Esüngge unundurun 335 aldasdur öndüdlaga".

bir yazı yoktur. Bu yazıt ise, Eski Türkçedir. Cengiz Han döneminde konuşulmuş olan ve hakkında pek fazla bilgi olmayan dil, eski Türkçedir. Cengiz Han döneminde kullanılmış olan yazı, Kaşgarlı'nın Türk yazısı dediği ve bizim bugün yanlış olarak "Eski Uygur alfabesi" olarak adlandırdığımız alfabedir.

1227'de Cengiz Han'ın ölümünden sonra yazıldığı iddia edilen "Moğolların Gizli Tarihi" adlı belgenin ne zaman ve hangi dilde yazıldığı bilinmiyor. Cengiz Han'ın ölümünden hemen sonra, "Moğol dilinde" yazıldığı sanılıyor yalnızca. Ama buna ilişkin herhangi bir belge yok. Yalnızca iddia var. Var olan tek belge ise, Kubilay Kağanlığı'nın ("Yuan") son dönemlerinde yazıldığı sanılan, "Uygur" yazısıyla değil de, Çin karakterleriyle "Moğolca" yazılmış, ve her "Moğolca" sözün "Çince" çevirisi bulunan ve asıl adı "Yuan Hanedanının Gizli Tarihi" (!) olan ve bugün "Moğolların Gizli Tarihi" adıyla bilinen belgedir. Bu belgenin tam olarak ne zaman yazıldığı da bilinmiyor, yalnızca tahmin ediliyor. Ancak, Pekin'deki saray arşivlerini gören ve Moğol döneminden kalan belgeleri okuyan bazı kişiler, bu kayıtların Türkçe olduklarını söyler. Ne yazık ki, artık bu kayıtlar Çin yönetimi tarafından ziyaretçilere kapatılmıştır.

Tatar budunu, Ak Tatarlar ve Kara Tatarlar olmak üzere iki gruba ayrılmıştı. Ak Tatarlar, güneyde Tabgaç sınırı yakınında, Kara Tatarlar da onların kuzeyinde yaşıyordu. Kara Tatarlar Kumuk, Kerey, Merkit ve Nayman boylarından oluşuyordu ve kendilerini bu boy adlarıyla adlandırıyorlardı. Kumuk boyu, "Qamag" adıyla; Kerey boyu ise, Karay ya da eski Türk dilindeki -t çoğul ekiyle Kereyit adlarıyla anılan boylardır. Timurçin 1206 yılında bugünkü Moğolistan topraklarında yaşayan beş Tatar boyunu, Mongol Ulus çatısı altında birleştirir ve Cengiz Han sanını alır. Türk lehçelerinde cengiş, jengis, çengiş ya da yengiş biçimlerinde söylenen söz, Arapça "zafer" demektir.

Nayman adının, kimi dilbilimciler tarafından günümüz Moğol dilindeki "sekiz" anlamına gelen "nayman" sözünden geldiği savunulur. Ancak tek başına "sekiz" ya da "nayman" sözü tarihteki hiçbir boy tarafından kullanılmamıştır. Böyle bir etimolojiyi savunmak saçmalıktır. Bu ad, Eski Türk dilinde tınsah ve ejderha anlamlarına gelen "nek" sözünden Türk dilindeki "olan" anlamına gelen -man/-men yapım ekiyle

türeyerek, ses dönüşümüyle nekmen=>neymen=>nayman biçimine dönüşmüştür. Bugün Kazakların Orta Cüzünün 7 büyük oymağından biri Naymanlardır. Naymanlar günümüzde Kazakistan'ın Doğu Kazakistan, Semey, Jezkazgan, Kızılordu ve Çimkent illerinde; Doğu Türkistan'ın İli, Altay, Tarbagatay bölgelerinde ve Moğolistan'ın Bayan Ulgey bölgesinde yaşamaktadır. 1952 de Türkiye ye gelen Kazak grupların içerisinde Naymanlar da vardır. Tüm bu bölgelerde yaşayan Naymanların nüfusu bugün 3.8 milyon kişi civarındadır.

Kerey adı, eski Türk dilinde çok keskin bıçak (ustura) anlamına gelir. Eski Türk dilindeki -t çoğul ekiyle Kereyit ya da Kerayit olarak da söylenmiştir. Altın Orda döneminde bir bölümü bugünkü Ukrayna toprakları ile Kırım'a yerleşen Kereyler, daha sonra buradaki Yahudi Türkmenlerden etkilenip Yahudi dinini kabul ederek onlarla karışmışlar ve artık kendilerini Karay olarak adlandırmaktadır. Karaylar bugün Beyaz Rusya, Litvanya, Kırım, batı Ukrayna, Polonya, ABD, Rusya, Dağıstan, Türkiye, İsrail ile Romanya'da yaşamaktadır. Karaylar yok olmakla karşı karşıya olan bir Türk topluluğudur ve bugün 2200 kadar Karay bulunmaktadır. Bunlardan da ancak 100 kişi kadar Karay lehçesini bilmektedir. Karayların büyük bir kesimi ise Orta Asya'da daha sonra Mançularla karışarak, günümüz Moğollarının atalarından biri olmuştur.

Merkit adı, sağlam ve güçlü anlamlarına gelen "berk" sözünden Eski Türk dilindeki -t çoğu ekiyle türeyen "berkit" sözünden b-m ses kaymasıyla dönüşmüştür. Merkitler bugünkü Moğolistan topraklarında kalarak daha sonra buraya göçen Mançularla karışıp, günümüz Moğol halkının atalarından biri olmuştur.

Kumuk adı, eski Türk dilinde bütün, tüm, hepsi anlamına gelen "qamug" sözünden gelir. Bu söz Eski Türk dilinde qamu, qamag, qamıg ve qamagun biçimlerinde de söylenmiş ve günümüz Türkiye Türkçesine "hem" olarak evrilmiştir. Ancak, ille de Türk olmasının mantığıyla tarih yazan Avrupalı tarihçiler Cengiz Han'ı, "Moğol" yapabilmek için, Qamaq biçiminde de söylenmiş olan Kumuk boyunu "Xamag Moğolları" olarak adlandırarak Türk tarihini çaresizce çarpıtmaya çalışmaktadır. Kumuk adının geçtiği en eski kaynak, Kaşgarlı Mahmud'un

Divan-ı Lugati it-Türk adlı eseridir. Kaşgarlı, Kumuk maddesinde, “Bir zaman yanında bulunduğum beylerden birinin adı.” der. Altın Orda'nın dağılmasından sonra Kumuklar Türk yurtlarına dağılıp öteki Türk boyları arasına kaynaşmış, bir kısmı da Moğolistan topraklarında kalmıştır. Bir kısım Kumuk ise Kuzey Kafkasyaya yerleşmiştir. Bugün orada yarım milyon civarında Kumuk yaşamaktadır.

Cengiz Han, Kumuk boyundandı. Kumuklar, 1125 yılında Mançu Kağanlığı'nın düşmesinden sonra, bugünkü Moğolistan ovalarında önemli bir rol oynamaya başlar. Onon, Kerlen ve Tuul ırmaklarının havzaları gibi, bölgenin en verimli topraklarından birini işgal ederler. Kumuklar; Kıyat, Tayçut, Calayir ve Ciruken oymaklarından oluşuyordu. Kumukların ilk hanı Kıyat oymağının Borçigin uruğundan, Cengiz Han'ın dedesinin babası olan Kabul Han'dır. Kabul Han, Mançu ordularının istilalarını başarıyla püskürtür. Kabul Han'dan sonra hanlığa Tayçut oymağından Kaydu Han'ın torunu Ambağay gelir. Ambağay, kızını evlilik için kayınlarna teslim ederken Ak Tatarlara yakalanır ve Ak Tatarlar onu acımasızca idam eden Mançulara teslim eder. Ambağay'ın yerine, Kabul Han'ın oğlu Hotula geçer. Hotula Han, Ambağay Han'ın öcünü almak için Ak Tatarlarla 13 kez savaşır.

Hotula öldükten sonra Kumuklar bir han seçemez. Ancak Kıyat oymağının beyi olan Kabul Han'ın torunu Yesügey, Kumukların etkili ve önde gelen önderlerinden biridir. Han sanı yerine Bağatur sanını alır. Gelecekteki Timurçin (Cengiz Han), 1162'de Yesügey Bağatur'un ilk oğlu olarak doğar. Timurçin, demirci demektir. 12. yüzyılın başlarında Kerey boyundan Tuğrul Bey, hanlık için kardeşleriyle taht kavgasına girdiğinde, Yesügey'den yardım ister. Yesügey önderliğindeki Kumuklar da, Kerey beylerini yenmesi ve han olması için Tuğrul'a yardım eder.

Yesügey Bağatur'u, 1170'te Ak Tatarlar zehirleyerek öldürür. Kumuklar Yesügey'in ölümünden sonra dağılmaya başlar. Timurçin, Kumuk Hanı oluncaya dek anarşi ve güç boşluğu 1189'a kadar sürer. Ardından Tatar boyları arasında savaş patlak verir. Timurçin'in yakın arkadaşı Camuka, 1201'de rakip boylar tarafından Gür Han (büyük han) olarak tanınır. Ancak Camuka, Kumuk ve Kerey ittifakı tarafından

yenilir. Tuğrul Han, Kumuklarla ittifakı güçlendirmeyi reddettiğinde ise, Timurçin'in Kereylerle ve öteki Tatar boylarıyla yaptığı savaşlar onu neredeyse yok edecek aşamaya gelir. Sonunda Timurçin, diğer Tatar boylarını yenerek 1206'da Cengiz Han sanını alır ve Tatar boylarını birleştirir.

1206 yılında Cengiz Han'ın kurduğu Moğol Kağanlığı, kısa zamanda her yönde genişleyip dünyanın yüzde 22'sine yayılarak, 24 milyon km²'den çok bir alanı kapsayan tarihin en büyük imparatorluğu haline gelir. En geniş döneminde 100 milyondan çok kişiyi topraklarında barındırmıştır. İmparatorluğun bu denli geniş olması, batı ile doğuyu birleştirir ve bu sayede İpek ile Baharat yollarında ticaret yapmak güvenli hale gelerek, "Pax Mongolica" denilen bir barış dönemi yaşanır.

Cengiz Han halkını, ordusunu ve devletini önce Tatar topraklarına (bugünkü Moğolistan'a) en yakın olan Tangut Kağanlığı ile savaşa hazırlanmaları için düzenler. Mançu Kağanlığı'nın Tangutların yardımına gelmeyeceğine inanır ve gerçekten de Tangutlar, Mançulardan yardım istediğinde, Mançular Tangutların bu isteğini reddeder. Cengiz Han, iyi korunmuş Tangut şehirlerini ele geçirmedeki ilk zorluklara karşın, Tangut Kağanlığı'na boyun eğdirmeyi başarır. Cengiz Han, yeniden Mançu Kağanlığı'nı ele geçirmeyi planlar ve Mançulara saldırır. Mançu ordusunun komutanı Wanyan Jiujin, Tatarlara ilk fırsatta saldırmayarak taktiksel bir yanlış yapar. Bunun yerine, Mançu komutanı Cengiz'e bir elçi gönderir. Ancak Mançu elçisi Tatarların yanına geçerek, Mançu ordusunun, boğazın diğer yanında beklediğini söyler. Bunun üzerine Tatarlar saldırarak on binlerce Mançu askerini öldürür. 1215'te Cengiz, Mançuların başkenti Zhongdu'yu (bugünkü Pekin) kuşatarak ele geçirir.

Cengiz Han'a karşı ayaklanan Tatar boylarından Naymanların hanı Küçlük, Kara Kıtaylara sığınınca, Cengiz Han Kara Kıtay Kağanlığını ele geçirmeye karar verir. Bu nedenle Cengiz, Ok adıyla tanınan genç bir general olan Cebe'yi yalnızca iki tümen (20 bin asker) ile gönderir. Küçlük'ün ordusu Kaşgar'ın batısında yenilir. Küçlük kaçar, ama kısa süre sonra Cebe'nin ordusu tarafından yakalanır ve idam edilir. 1218 yılına kadar Kara Kıtayların yenilgisinin bir sonucu olarak Moğol Ka-

ğanlığı batıda Balkaş Gölü'ne dek genişler. Cengiz Han, 1219'da Harzemşahlar Devleti'nin işgalinden önce iki büyük oğlu Cuçi ile Çağatay arasındaki korkunç kavgadan sonra, büyük han olarak Ögeday'ı varis olarak seçer.

Cengiz Han Türklerin "ülüş" geleneğine göre, ölmeden önce topraklarını oğulları arasında paylaştı. Bunlar, "dört ulus" (dört devlet) olarak anılır. Üçüncü oğlu Ögeday'a, büyük han olarak merkezi Karakorum olmak üzere Balkaş'ın kuzey ve doğusundaki Tarbagatay, Kara İrtiş ve Urunga bölgelerinin yönetimini; İkinci oğlu Çağatay'a eski Kara Kıtay Kağanlığı ve Doğu Türkistan'dan İli, Issık Göl, Çu ve Talas havzaları ile İkiçay Arası'na (Maveraünnehir) kadar uzanan toprakların yönetimini; En küçük oğlu Tuluy'a Tula, Yukan Onon, Yukan Kerulen arasındaki toprakların yönetimini; En büyük oğlu Cuçi'ye de Güney Sibirya, Kıpçak Bozkın (Karadeniz Bozkın), Harzem ve Kafkasya topraklarının yönetimini verir.

Ancak Cuçi, Cengiz Han ölmeden 6 ay önce öldüğü için onun yönetimi altındaki toprakları oğulları Orda ve Batu'ya verir. Tuluy cesur ve iyi bir asker olmasına karşın, pek genişleme siyaseti gütmeyen ve kendisini içkiye vererek, Cengiz Han daha sağken 1232'de ölür. Tuluy'un toprakları, oğulları Möngke, Kubilay, Hülagu ve Anık Böke'ye geçer. Hülagu, 1255 yılında ağabeyi Möngke Han tarafından Orta Doğu'da henüz ele geçirilmemiş toprakların fethini tamamlamak üzere görevlendirilir. Daha sonra kağanlık Altın Orda Hanlığı (Cuçi'nin devleti), Çağatay Hanlığı (Çağatay'ın devleti), İlhanlılar (Hülagu'nun devleti) ve Kubilay Hanlığı (Tuluy'un oğlu Kubilay'ın devleti) olmak üzere dört parçaya ayrılır.

Cengiz Han'ın 1227'de ölmesinden sonra yerine büyük han olarak Ögeday geçer. Ögeday ilk olarak İran'ı ele geçirir. 1232'de Mançu Kağanlığı'nın başkenti Kaifeng kuşatılarak alınır. 1234'te Caizhou'nun (okunuşu: Sai Cou) düşmesiyle Mançu Kağanlığı ortadan kaldırılır. 1238-1240 yılları arasında tüm Kafkasya ele geçirilir. 1231'de Tatar orduları Kore'yi istila etmeye başlar. 1238'de Kore, Tatarlara boyun eğer. Batu Han'ın komutasındaki Tatar orduları batıya doğru genişler. 1235-1242 arası Batu Han, Moskova ve Kiev'i fetheder.

Avrupa'daki seferlerini planlayan komutanı Subutay ile birlikte Batu Han Rusya, Ukrayna, Polonya üzerinden Almanya'nın doğusuna, Hırvatistan ve Dalmaçya sahillerine kadar istila eder ve büyük bir Polonya ordusu ile Macar ordusunu yenerek Macaristan topraklarını da ele geçirir. Ancak Batu Han Viyana önlerinde iken 1242 yılında Ögeday ölünce yeni kağanın seçilmesi için ordusuyla Karakurum'a döner. Böylece Avrupa, istiladan kurtulur. Doğuda 1235'ten 1245'e kadar bir dizi savaşıyla, Ögeday'ın oğulları tarafından yönetilen Tatarlar, Tabgaç ("Song") Kağanlığı topraklarında ilerleyerek Chengdu (okunuşu: Çingdu), Xiangyang (okunuşu: Şiang yang) ve Yangtze Irmağı'na ulaşır. 1241'de Tatar orduları, İndus vadisini işgal eder ve Delhi Sultanlığı tarafından kontrol edilen Lahore'u kuşatır. 1235'te başka bir Tatar ordusu Keşmir'i işgal eder.

1241'de İran istilasını yürütmek için Baycu Noyan atanır. Baycu Noyan, Anadolu'yu Kağanlığa bağlayarak büyük Han'ın gözünde saygınlık kazanmak ister. Bu amaçla 1242'de Erzurum'u kuşatarak ele geçirir. Bu olay üzerine 1243 ilkbaharında Kayseri'de toplanan Anadolu Selçuklu ordusunu Sivas-Erzincan arasındaki Köseadağ bölgesinde yener. Anadolu Selçuklu Devleti, Moğollara her yıl yüklü bir miktar vergi ödemek koşuluyla barış yapmak zorunda kalır.

1255 kurultayında büyük han seçilen (Tulu'yun oğlu) Möngke, Kağanlığın merkezi olan Karakurum'da büyük han olarak kendisi kalırken kardeşlerinden Kubilay'ı Çin'in tamamının fethi için görevlendirirken, Hülagu'yu da tam bir kontrol sağlanamayan İran'a "il hanı" olarak atar. Hülagu Han komutasında İran'a saldıran Tatar orduları, 1256'nın sonlarına doğru buradaki son direnişi de kırar. Hülagü, Tebrizi başkent yaparak Azerbaycan'a yerleşir. 1258'de İran'da Alamut Kalesi'ni fethedip yerle bir ederek yaklaşık 150 yıldır dehşet saçan Hasan Sabbah'ın İsmailîlerinin sonunu getirmesinin yanı sıra, 1258'de Bağdat'ı da fethederek Abbasi Halifeliği'ne son verir. Ardından 1259'da Şam ve Halep'i istila edip Akdeniz kıyılarına ulaşır.

Doğudaki orduların başındaysa Möngke'nin öteki kardeşi Kubilay Han vardır. Bu ordu Tabgaçları güneyden çevirip bugün Çin'in Yunnan (okunuşu: Yün nen) yönetim bölgesine bağlı olan Nanzhao'daki (okunuşu: Nen Cao) Tay Kırallığı'nı ele geçirir. Ardından bugünkü Viet-

nam'ın büyük bölümüne egemen olur. Bu arada ana Tatar güçleri Çin topraklarında ilerlemeye başlar. Möngke 1257'de Çin içlerindeki ordusunun başına kendisi geçer. Ama baş gösteren salgın hastalık orduyu yıkıma uğratar. Möngke savaş alanında ölür.

Bu arada Kubilay büyük bir ordu ile Çang'an'ı (bugünkü Xi'an) alır. Zorlu savaşlarla büyük Çin eyaletlerini ele geçirir. 1258'de Yunnan ve Sichuan (okunuşu: Sı Çuen) bölgelerine sefere çıkar. 1259'da seferde iken Möngke'nin ölüm haberini alır. Ancak Kubilay geri dönmeden Wuhan'daki kuşatmasına devam eder. Möngke'nin ölümünden sonra, Tuluy'un çocukları, Kubilay ve kardeşi Ank Böke arasındaki taht kavgasından çıkan ve dört yıl süren savaş sonucu merkez de sarsıntı içine girer. Kubilay bu mücadeleden galip çıkıp kağanlık kendisine geçince, başkenti Karakurum'dan bugünkü Pekin'e taşır. Böylece Çağatay Ulusu ve Batu'nun Altın Orda'sından sonra Çin'de, bugün Çinlilerin "Yuan Hanedanı" olarak adlandırdığı Kubilay Hanlığı ile İran'da da Hülagü'nün İlhanlıları olmak üzere iki devletin temelleri atılmış olur.

1260 yılında Tatarlar Kıpçak Kölemenler tarafından Filistin'de Ayn Calut Savaşında ilk kez yenilgiye uğrattılır. Möngke'nin ölümüyle Cengiz soyundan gelen yöneticiler arasındaki bağlar iyice gevşemeye başlar. 1262'de Hülagu ile Batu'nun oğlu Berke güçlerini birleştirip topraklarını batıya doğru genişletecek yerde, Azerbaycan ve Kafkasya'daki otlaklar yüzünden bir dizi çarpışmaya girerler. Berke'nin Mısır Kölemenleri ve Anadolu Selçukluları ile ittifak ve akrabalık kurması Hülagu'nun batıya doğru ilerlemesinin önünü keser. Möngke Han 1259'da öldükten sonra Kubilay Han ile Ank Böke arasında Toluid İç Savaşı patlak verir. İlhanlı'dan Hülagu Han Kubilay'ı desteklerken, Berke de Ank Böke'nin yanında yer alır Berke, Ank Böke adına sikke bile bastırır. Ak Orda'nın kimi yöneticileri de Ank Böke'yi destekler. Ank Böke 1264'te yenilir.

Möngke, Cuçi ve Çağatay ailelerine Hülagu'nun İran seferine katılmalarını emreder. Berke teginleriyle birlikte Hülagu'ya ordu gönderir. Ancak Hülagu savaş ganimetini Berke ile paylaşmayı reddeder. Berke, 1258 yılında Hulagu tarafından öldürülen Abbasi Halifesi Al-Mustaimim ile yakın ilişkisi olan bir Müslümandır. Bu olaylar Berke'nin öfkesini arttırır ve Altın Orda ile İlhanlı arasındaki savaş 1262'de başlar. Ank

Böke daha önce Çağatay'ın torunu Algu'yu Orta Asya'yı yöneten Çağatay Hanı olarak yerleştirir. Algu, Samarkent ve Buhara'nın kontrolünü ele geçirir. Buhara'daki Müslüman elitler ve Cuçi hizmetlileri Berke'ye bağlılıklarını ilettiklerinde, Algu Harezm'deki Altın Orda hizmetlilerine saldırır. Algu, Berke'yi 1252'de ailesini yok etmekle suçlayarak, Hülagu'nun Altın Orda'ya saldırması konusunda ısrar eder. Buhara'da Hülagu, Altın Orda'nın tüm hizmetlilerini katledip ailelerini köle yapar. Berke, Kubilay'a bağlılığını bildirdikten sonra Algu, Otrar ve Harezm'i ele geçirerek Berke'ye savaş ilan eder. Berke bölge üzerindeki kontrolünü yitirir. 1264'te Berke, Hülagu'nun halefi Abakay'a karşı savaşmak için Tiflisi geçtiği sırada ölür.

İç kanışıklıklardan yararlanan Yizhou (okunuşu: Yi Cou) valisi Li, Tatar egemenliğine karşı isyan eder. Kubilay bu isyanı kolayca bastırır, ancak bu olay onda Tabgaçlara karşı derin bir güvensizlik yaratır. Kubilay Han, başkenti Pekin yaparak, Çin'de 1271 ile 1294 yılları arasında kağanlık yapar. 1279 yılında Tabgaç Kağanlığına ("Song") kesin olarak son vererek Çin'i yeniden birleştirir. Japonya'ya ve Vietnam'a yaptığı akınlarda başarılı olamaz. Burma'da büyük bir zafer kazanır. 1293'te de Endonezya'ya bir sefer yapar ve Cava'yı ele geçirir. Kubilay Han, 1294'te 78 yaşında iken ölür.

1294'te büyük han Kubilay'ın ölümünden sonra kağanlık dört parçaya bölünür. Çin'deki kağanlığın tümüyle sona ermesi, 1368'de Tabgaçların ("Ming") eliyle gerçekleşir. Cuçi Han'ın küçük oğlu Batu Han, batıya doğru giriştiği seferlerle bu toprakları genişletir. Balkaş ile Aral gölleri arasındaki ve Seyhun Irmağı'nın güneyindeki yerler Orda'nın, Harezm ve yeni alınan topraklar ise Batu'nun yönetimine bırakılır. Orda'nın yönetimindeki doğu bölgesine Ak Orda, Batu'nun yönetimindeki batı bölgesine de Gök Orda adı verilir. Bu iki ordanın birliği, Altın Orda olarak adlandırılır.

Batu'nun oğlu öldüğünden, yerine torunu Möngke Timur geçer. 1281 yılında Müslüman olan kardeşi Töde Möngke onun yerini alır. Ancak Cengiz'in torununun torunu Nogay Han da artık bağımsız bir han olarak güçlüdür. Böylece Altın Orda kesin olarak bölünerek, Ak Orda ve Gök Orda olarak iki han tarafından yönetilir. Cuçi soyundan

Toktamış Han, 1378'de Timur'un desteğiyle Ak Orda Han'ı olur ve Altın Orda'yı yeniden birleştirme planları yapar. 1380'de Volga'yı geçerek Gök Orda'yı işgal eder ve Gök Orda hanı Mamay'ı yenerek Altın Orda'yı yeniden birleştirir.

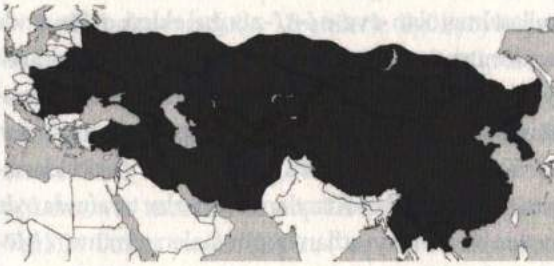
Bu arada Timur Bey, 1370'te Çağatay Hanlığı'nın batısını kontrol altına alan askeri bir lider olarak kendini gösterir. Timur, Cengiz Han'ın da içinde olduğu Kumukların Kıyat oymağının Barlas uruğunun başı olan Turgay'ın oğlu olarak 1336'da Samarkent yakınlarındaki Hoca Ilgar köyünde doğar. 1370'ten itibaren düzenlediği seferlerle bugünkü Orta Asya, Rusya, İran, Hindistan, Afganistan, Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan, Irak ve Suriye ile Altın Orda Devleti'nin bir kısmını kapsayan toprakları ele geçirerek 1402'de yapılan Ankara Savaşı'nda Osmanlı padişahı Yıldırım Bayezit'i yenip esir alarak Osmanlı Devleti'ne egemen olur.

Toktamış Han ile Timur Bey ilk kez 1391 yılında Kunduzca Irmağı boyunda karşılaşır. Yapılan savaşı, Toktamış Han'ın ordusunu dağıtan Timur Bey kazanır. 1395'te ikinci kez Terek Irmağı boyunda karşı karşıya gelirler. Bu savaşı da Timur kazanarak Altın Orda Devleti'nin yıkılmasına yol açan ortamı hazırlar. Altın Orda'nın yıkılması ise, Rusların güçlenmesine yol açar. Altın Orda'nın dağılmasından sonra yerine Kazan Hanlığı, Kırım Hanlığı, Astrahan Hanlığı, Sibir Hanlığı ve Nogay Orda kurulur.

Kazan Hanlığı (1438-1552), Cuçi'nin oğullarından olan Toka Temür soyundan Uluğ Muhammed Han tarafından kurulur. Hanlığın kapsadığı alan bugünkü Tataristan, Başğırtistan, Çuvaşistan, Mari El (Çırmışistan), Mordovya ve Udmurt (Aristan) topraklarıdır. Ruslar 1480 yılından itibaren Kazan Hanlığı'na vergi vermeyi keserek, hanların seçiminde söz sahibi olur. Rus ordusu 23 Ağustos 1552'de Kazan'ı kuşatır. İki ay süren çatışmaların ardından 15 Ekim 1552'de Ruslar Kazan şehrini ele geçirerek Kazan Hanlığı'na son verir. Kırım Hanlığı (1441-1783), Toka Temür soyundan Hacı Giray tarafından kurulur. 1475-1774 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı bir hanlık olarak yaşar. 1783'te Kırım Ruslar tarafından ilhak edilir. Osmanlı Devleti, Kırım'a giren Rus Ordusu'na karşı yeni bir savaşa (1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı) gi-

riştiyse de başarılı olamaz ve 1792'de Yaş Antlaşması ile Kırım'ın Rusya'ya ilhakını kabul eder.

1466 yılında Toka Timur soyundan Kasım Han tarafından kurulan Astrahan Hanlığı 1556 yılında, 1464 yılında İbak Bey tarafından kurulan Sibir Hanlığı 1598 yılında, 1398 yılında Edige Bey tarafından kurulan Nogay Orda da 1642 yılında Rusya tarafından işgal edilir. Altın Orda Devleti'nin çöküşünün ardından 1507 yılında Timurlu İmparatorluğu da dağılır. Türkistan halkı, birlik haline gelemeyen Rus istilasına kadar üç hanlık durumunda varlıklarını sürdürür. Buhara Hanlığı 1500'de, Hive Hanlığı 1512'de, Hokand Hanlığı da 1710'da kurulur. Hokand 1865'te, Buhara 1868'de, Hive de 1873'te Ruslar tarafından işgal edilir. Ruslar 1867'de başkenti Taşkent olan Türkistan Genel Valiliği'ni kurar.

Tatar Moğol Kağanlığı

* Ön Moğolca ya da Klasik öncesi Moğolca olduğu iddia edilen tek yazıt, Cengiz Han'ın yeğeni Esünge adına dikilen ve Türk alfabesiyle yazılan 1226 tarihli dikili taşdır. Bu yazıtı "Cengiz Taşı" da denilmektedir. Bu yazıt, doğru okunup okunmadığı kesin olmamakla birlikte şöyledir: "Çinggis Xanü Sartagul irgen daguluçu bahuşu xamug Mongol ulusun noyodu Buga Soçıgay xurıgsandur Esüngge unundurunu 335 aldasdur öndudlaga".

Yazıtın Eski Türkçe ile yaptığım çevirisi şöyledir: "Cengiz Qanü [Harın] Sartagul [Harezmi] irgen [halkını] taguluçu [uyruk] bahuşu [bağlayışı] kamug [tüm] Mongol ulusun noyadı [noyanları/soyluları] Buga Soçıgay [da] qurıgsandur [toplanıktır] Esünge [nin] unundurunu [başansı] 335 aldasdır [kulaçlardır] öntutluga [uzaklığa]." Günümüz Türk-

çesiyle: “Cengiz Han'ın, Harezmi halkını boyunduruk altına almasından sonra tüm Moğol Devleti soyluları Buga Soçigay'da toplandı, Esüngen'in başarısı 335 kulaç (536 m) uzaklığa atış yapmasıydı (ok atmasıydı).”

Ancak bu dilin bugünkü Moğolca ile pek bir ilgisi yoktur, çünkü bugün bir Moğol “irgen”, “noyad” ve “xamug” sözlerinin dışındaki sözlerin hiçbirini anlamaz. Bu yazıtın bugünkü Moğolcaya çevirisi şöyledir: “Chingis khaan Sartaul baidan daguulsny daraa mongolyn ner törtel khümüüsüin chuulgyg barij baikh üyed Esunggye 335 toot gazart zorilt tavijee.” Orjinali ise bir kez daha “Çinggis Xan Sartagul irgen dagulıçu baguşu xamug Mongol ulusun noyodı Buga Soçigay xurıngsandır Esünger unundurun 335 aldasdur öndudlaga” biçimindedir. Bu dil, eski Türkçeden başka bir dil değildir. Bu dil eski Tatarca'dır. Yazıtta, eski Türk dilinde kullanılmış olan -t ve -s/-ş/-z çoğul ekleri, o dönemde -d ve -s biçimlerine dönüşmüştür (noyad: noyanlar ve aldas: aldalar sözlerinde). Bu çoğul ekleri, bugünkü Moğolcada da -d ve -s biçimlerinde kullanılır. [Burada altını özellikle çizmem gereken bir konu şudur: Mançular uzun süre Kıtaylara ve Tatarlara yakın olarak yaşadıklarından dolayı, Mançuca asal sayı adları Kıtaylar ve Tatarlar tarafından da kullanılmıştır. Mançuca bu asal sayı adları bugün halen günümüz Moğolları tarafından da kullanılmaktadır.]

Günümüzde “Moğol” olarak adlandırılan etnoslar, 14. yüzyıldan sonra eski Tatar, Yenisey Kırgız ve Mançu boylarının karışımıyla ortaya çıkmışlardır. Bugün Moğolca olarak adlandırılan dil, ağırlıklı Türkçeye ve kısmen de Mançucaya benzeyen bir dildir ve Halha, Çakar, Oyrat, Buryat, Kalmuk, Horçin, Baarin, Darhad gibi lehçelere ayrılır. Moğolistan'ın resmi dili de Halha lehçesidir. Moğolca köken olarak Türkçe ağırlıklı olan, ama Tunguzcadan da etkiler taşıyan bir dildir. Peki Moğolca Türk dilleri kümesine girmeli midir? Bence girmelidir. Çünkü Türk dili üzerinde oluşmuş olan bir dildir.

Esinge Taşı

Tibet Kağanlığı

Kül Tegin yazıtında Tibetlilerle ilgili şöyle yazar: “yoguçi sıgıtçı öngre kün toğusıkta böküli çölük el tabgaç tüpüt apar purum qırqız üç qırıqan otuz tatar qıtan tatabí bunça budun kelipen sıgıtmış yogulaması”. (O gün doğudaki Kore, Tabgaç, Tibet, Avar, Rum, Kırgız, Üç Kırkan, Otuz Tatar, Kıtay, Tatabí budunlardan yasçı, ağlayıcı gelip ağlamış, yas tutmuş.) Yazıtta Tibet adı, Tüpüt olarak geçer. Tibet, Eski Türkçe Tübüt ya da Tüpüt, “tepeler” anlamına gelir. Eski Türkçe “tüpüt”, -t çoğul ekiyle tepeler demektir.

108 yılında, Koko (Qinghai) Gölü'nün batısında ve güneyinde (Kansu'nun güneyinde) göçebe bir yaşam süren 羌 Qiang'lar (okunuşu: Çiang), Dunhuang yolunu kesmekle tehdit eden Güney Kun (“Han”) Kağanlığı'nın Kansu'daki mevzilerine saldırır. Benzer saldırılar 168-169 yılları arasında da sürer, ancak “Han” tarafından geri püskürtülür. Buradan da anlaşılacağı gibi, kendilerini “Qiang” olarak adlandıran bu halk Kansu civarında yaşayan eski bir Türk halkıdır. Bu halk, Kinglerdir (Kimerler). Üç Tuğlu Türük Budun'dan (Üç Oğuzlar) kimi oymaklar burada yaşamıştır. Daha sonra bu oymaklar Tibet Platosu'na yerleşip, Tibet Kağanlığı'nı kurarak, dilleri ve gelenekleriyle Türklük özelliklerini korumuşlardır. 9. yüzyıldan sonra güneyden Tibet'e büyük bir göç başlamış ve Türk dili zaman içinde değişime uğrayarak bugünkü Tibet diline dönüşmüştür. Bu nedenle Tibet dilinde Türkçeden kalma çok sayıda söz bulunmaktadır.

Kaşgarlı Mahmud Divan-ı Lügati't-Türk adlı eserinde, "Gezginci olarak yabancılarla karışanlar Xotan (Hotan) ve Tübü (Tibet) halkıyla Tangutların bir kısmıdır. Bunlar [yabancılar] Türk eline sonradan gelmişlerdir." diye yazar. Burada dikkati çeken nokta, Kaşgarlı'nın Tibet'i bir Türk ülkesi olarak adlandırmasıdır. "Tübü" (Tepeler) adlı Türk ülkesinde sonradan gelen yabancılar, 9. yüzyıldan sonra güneyden gelen halklardır. [Hotan'a gelen "yabancılar" ise, gerçekte yabancı olmayan Soğdaklardır.]. Daha sonra Tübü maddesinde şöyle yazar: "Türk ülkesinde yerleşik olan kalabalık bir kavim. Tübütler, Sabit'in torunlarıdır, bu Yemenli bir adamdır. Orada bir suç işlemiş ve daha sonra korkup gemiyle Çin'e gelmiştir. Çocukları ve torunları Türk ülkesinde 1500 fersahlık bir alanda yaşayacak kadar çoğalmıştır. Dillerinde hala bazı Arapça kökenli sözlere rastlanır, tıpkı uma: anne (umm) ya da aba: baba (ab) gibi".

Tibetçedeki ama (ana) ve apa (baba) sözleri Türkçedir. Arapçadaki umm (ana) ve ab (baba) sözleri de Sümerceden Akadçaya geçmiş ve buradan Arapçaya kalmış olan Türkçe kökenli sözlerdir. Arapaça ve diğer Sami dillerinin söz dağarlarının yüzde sekseni, Akadça yoluyla Sümerceden geçmez. Sümerce "ama" ana, "abba" da baba demektir. Çok iyi Arapça bilen Kaşgarlı'nın Tibetçe "ama" ve "apa" sözlerini, "uma" ve "aba" olarak yanlış duyup hemen bir Yemen hikayesi uydurması ise, kıvrak bir zekanın ürünüdür.

Tibetlilerin başına geçen Yarlung boyu, 6. yüzyılın başlarında giderek Tibet boylarının çoğunu egemenliği altına alır. Tibet beyi Songtsen [Sang San; sang: servet, zenginlik; san: saygı saygın.]. 630 yılına kadar Lhasa'nın çevresindeki tüm alanın denetimini eline geçirerek Zhangzhong (okunuşu: Cang cong) şehrini fetheder. Böylece Yarlung beyliği Tibet Kağanlığı'na dönüşür. 7. yüzyıldan 11. yüzyıla kadar bir dizi kağan Tibet'i yönetir. Tibet'in gücünü Lhasa ve Yarlung Vadisi'nin ötesine genişleten ve geleneksel olarak Budizmi Tibet'e tanıtan ilk kağan, Songtsen Gampo'dur (604 - 650). 9. yüzyılın başlarında Tibet Kağanlığı etkisini güneyde Bengale kadar genişletir. Bu tarihten sonra da Bengal ve Burma'dan Tibet'e büyük bir göç başlar.

Gök Tanrı dininin taraftarları yavaş yavaş kendilerini yeni tanıtılan Budizm ile rekabet içinde bulmaya başlarlar. 9. ve 10. yüzyıllardaki bu parçalanma döneminde, daha önceki Tibet Kağanlığı'nın siyasal merkezleşmesi çöker. Bu döneme isyanlar ve boy beylerinin yükselişi egemen olur. Birleşik Tibet'in son kağanı Langdarma'nın ölümü üzerine iç savaş başlar. Langdarma'nın varislerinden Ösung'un müttefikleri Lhasa'nın kontrolünü elinde tutmayı başıtır ve öteki varis Yumten, ayrı bir krallık kuracağı Yarlung'a gitmek zorunda kalır.

Tatarlar Tibet'i 1240 yılında, General Tordu Tarkan tarafından 30 bin askerden oluşan bir orduyla 500 ölü vererek küçük bir savaşla işgal eder. 1249 yılında Tibet, Moğol Kağanlığı'na dahil edilerek, Çin'deki Kubilay Hanedanı olarak bilinen Moğol Kağanlığı'nın bölümü tarafından yönetilmeye başlar. 1285'te Drikung Kagyu mezhebi bir isyan çıkarır. Tatarlar Drikung Manastırını yakarak, 10 bin kişiyi öldürür. 1346 ve 1354 yılları arasında, Kubilay Hanedanı'nın sonuna doğru, Pagmodru Hanesi Sakya'yı devirir. Tibet'in Sakya lamasının yönetimi, Tibet'in merkezi Kagyu mezhebinin kontrolü altına girdiğinde 1358'de kesin olarak sona erer.

1430'lardan sonra ülke başka bir iç güç mücadelesi dönemine girer. Tibet, yaklaşık 400 yıl boyunca 14. yüzyılın ortalarından itibaren fiilen bağımsız olur. 1792'de Çin'deki Mançu "Qing" kağanı, işgalci Nepallileri dışarı çıkarmak için Tibet'e büyük bir Çin ordusu gönderir. Mançu birlikleri ile görevli Mançu askeri garnizonları Nepal sınırının yakınında kurulur. Tibet, 18. yüzyılda çeşitli dönemlerde Mançuların egemenliği altına girer, ancak Mançular Tibet'i bir Çin eyaleti yapma girişiminde bulunmazlar. 1834'te Hindistan'daki Sih Devleti, o zaman bağımsız bir krallık olan Tibet bölgesi Ladakh'i işgal eder. Yedi yıl sonra General Zorawar Singh önderliğindeki bir Sih ordusu, Batı Tibet'i işgal ederek Çin-Sih Savaşı'nı başlatır. Bir Mançu-Tibet ordusu işgalcileri püskürtür, ancak Sihleri Ladakh'a kovaladığında yenilirler. Savaş, Çin ve Sih devletleri arasında Çuşul Antlaşması'nın imzalanmasıyla sona erer.

Qing Hanedanı zayıfladıkça, Tibet üzerindeki etkisi de yavaş yavaş azalır. Tibet üzerindeki Qing otoritesi 19. yüzyılın sonlarında sembolikleşir. İngilizler Kuzey Hindistan'dan Himalayalara saldırır, Afganis-

tan Emirliği ve Rusya, Orta Asya'ya doğru genişler ve her bir güç diğerlerinin Tibet'teki niyetlerinden kuşulanmaya başlar. 1904'te İngilizler Tibet'i işgal eder. İngiltere ve Çin arasında imzalanan 1906 antlaşmasıyla Tibet yeniden bağımsız olur. 1910'da Qing hükümeti, Mançu-Çin egemenliğini kurmak için Zhao Erfeng yönetiminde bir ordu gönderir ve İngiliz Hindistanı'na kaçan Dalai Lama'yı görevden alır. Zhao Erfeng, Tibet ordusunu yener ve Dalai Lama'nın güçlerini kovar.

Tibet Kaçanlığı

Koreliler

Modern Korelilerin, Kuzey Kore Yanımadası'na yerleşen Mançurya, Moğolistan ve güney Sibiryadaki eski insanların torunları oldukları ileri sürülür. Bu bölgelerde yaşamış olan insanlar Türklerdir. Arkeolojik kanıtlar da Erken Korelilerin Tunç Çağ'ında buralardan göçtüklerini gösterir. Bu açıdan Eski Korece, Erken Türkçeden koparak ortaya çıkan bir dildir. Koreliler de, zamanla bu yanımadaya yerleşmiş olan Erken Türklerin ardıllarıdır.

Kore, Orhun yazıtlarında "böküli çölük el (Bükülü Çöllük El)" olarak geçer. Kül Tegin yazıtında şöyle yazar: "yoguçi sıgıtçı öngre kün toğusıkta böküli çölük el tabgaç tüpüt apar purum qırqız üç qırıqan otuz tatar qıtan tatabí bunça budun kelipen sıgıtımış yogulamış". (O gün doğudaki Kore, Tabgaç, Tibet, Avar, Rum, Kırgız, Üç Kunkan, Otuz Tatar, Kıтай, Tatabí budunlardan yasçı, ağlayıcı gelip ağlamış, yas tutmuş.)

Gija Joseon devletinin MÖ 12. yüzyılda kurulduğu iddia edilir. Gojoseon devleti ile ilgili ilk yazılı tarihi kayıt MÖ 7. yüzyılın başlarından itibaren bulunmaktadır. Kore'de MÖ 3. yüzyılda Jin (Çin: ülke) devleti kurulur. MÖ 2. yüzyılda Gija Joseon'un yerini, yüzyılın sonlarında Çin'in "Han" Kağanlığı'nın eline geçen Wiman Joseon devleti alır. Bu da, Gojoseon'un düşmesiyle sonuçlanır ve sonraki Demir Çağı'nı kapsayan savaşı devletler olan Üç Devlet dönemi ile devam eder. 1. yüzyıldan itibaren Goguryeo, Baekje ve Silla, Kore Yarımadası'nı ve Mançurya'yı egemenliği altına alan Kore'nin Üç kağanlığı (MÖ 57 - M.Ö. 578) olarak ortaya çıkarlar.

Goguryeo Kağanlığı, MÖ 37'de Jumong tarafından kurulur. Daha sonra Taejo, devleti merkezileştirir. Goguryeo, 372 yılında Sosurim'in kağanlığında Budizmi devlet dini olarak benimseyen ilk Kore Kağanı'dır. Goguryeo (Koguryö olarak da bilinir) sonunda Kore'nin modern adının kaynağı olmuştur. Goguryeo, Çin Türklerinin Kore'ye erişimini kesmek için 242'de bir kaleye saldırarak Goguryeo-Wei Savaşı'nı başlatır. Çin'in üç beyliğinden Cao Wei (okunuşu: Jao vey), 244'te Hwando'yu istila edip misilleme yapar. Kağan sonunda yeni bir başkente yerleşir. 4. yüzyılın başlarında Goguryeo, Çin'e bir kez daha saldırır ve bu kez başarılı olur. Kısa süre sonra Wei'in Kore'deki varlığını sona erdirir.

Ancak Goguryeo'nun genişlemesi, Korelileri Kıtaylarla karşı karşıya getirir. Kıtaylar, Goguryeo'nun başkentini 4. yüzyılın ortalarında yıkar ve Goguryeo kağanı geri çekilir. Goguryeo 5. yüzyılda zirvesine ulaşarak güçlü bir kağanlık ve Doğu Asya'daki büyük güçlerden biri haline gelir. Gwanggaeto ve oğlu Jangsu, ülkeyi neredeyse tüm Mançurya'yı, İç Moğolistan'ın bir kısmını, Rusya'nın bir kısmını ve Baekje devletinden bugünkü Seul şehrini alır. Güçlü bir devlet haline gelen Goguryeo, Kore Yarımadası'nın kontrolü için çeşitli Çin hanedanlarıyla birçok savaşa girer. Özellikle Goguryeo-Sui Savaşı, Sui hanedanının düşmesine yol açar.

642'de güçlü general olan Yeon Gaesomun bir darbeyle Goguryeo üzerinde tam kontrol sahibi olur. Buna karşılık, Tabgaç Kağanı Taizong, Goguryeo'ya karşı bir savaş başlatır, ancak yenilir ve geri çekilir. Taizong'un ölümünden sonra oğlu Gaozong, Kore Silla krallığıyla ittifak

kurar ve Goguryeo'yu yeniden işgal eder, ancak Goguryeo'nun güçlü savunması sayesinde yenemez ve 662'de bozguna uğrar. Yeon Gaesomun 666'da ölür ve Goguryeo kargaşa içine girer. Oğulları ve küçük kardeşi arasındaki taht kavgası nedeniyle zayıflar ve en büyük oğlu Tabgaça, küçük kardeşi de Silla'ya kaçır. Tabgaç-Silla ittifakı, 667 yılında, yeni bir işgal gerçekleştirir ve sonunda 668'de Goguryeo'yu ele geçirilir.

Goguryeo'nun çöküşünden sonra Tabgaç-Silla ittifakı sona erer ve Kore Yarımadası'nın kontrolü üzerinde savaşırlar. Silla, Kore Yarımadası'nın çoğunu kontrol altına almayı başıırken Tabgaçlar, Goguryeo'nun kuzey bölgeleri üzerinde kontrol sahibi olur. Ancak, Goguryeo'nun düşmesinden 30 yıl sonra, Dae Joyeong adında bir Goguryeo generali, Tabgaçları eski Goguryeo bölgelerinin çoğundan çıkarmayı başıır.

Baekje Devleti, MÖ 18'de bir Goguryeo prensi ve Goguryeo'nun kurucusunun üçüncü oğlu Onjo tarafından kurularak yarımada'nın güneybatısında genişleyerek, önemli bir siyasi ve askeri güç haline gelir. Kral Geunchogo yönetimi sırasında 4. yüzyıldaki zirvesinde, Baekje Devleti Batı Kore yarımadasının çoğunu egemenliği altına alarak merkezileşir. Baekje, toprakların genişlemesi sırasında Güney hanedanlarıyla deniz kontağı yoluyla Çin kültürünü ve teknolojisini edinir. Baekje büyük bir denizcilik gücü olarak, Budizmin Doğu Asya'ya ve kıta kültürünün Japonya'ya yayılmasında etkili olur. Baekje, Çince karakterleri, Budizm, demir yapımı, gelişmiş seramik işçiliğı ve ölü gömme töreni gibi kültürel gelişmelerin antik Japonya'ya aktarılmasında temel bir rol oynar. Baekje, Silla-Tabgaç ittifakı tarafından ele geçirildikten sonra Baekje yöneticileri Japonya'ya çekilince, kültürün diğer yönleri de aktarılır.

Silla kağanlığı, Kore'nin güneydoğu bölgesinde MÖ 57'de Bak Hyeokgeose tarafından kurulur. Daha sonra özellikle Birleşik Silla döneminde Japon korsanlarını yok etmekten sorumlu bir deniz gücü olarak ortaya çıkar. Silla, Nakdong Irmağı havzasını işgal edip, şehir devletlerini birleştirerek hızla genişler. 562'de Gaya konfederasyonunu ilhak ettiğinde daha fazla güç kazanır. Silla sık sık Goguryeo, Baekje ve Japonya'

dan baskı götür ve çeşitli zamanlarda Baekje ve Goguryeo ile ittifak kurar ya da savaşır. Silla, üç Kore kağanlığının en küçük ve en güçsüzdür, ancak kurnazca bir diplomasi yürütür. 660 yılında Silla kağanı Muyeol, ordularına Baekje'ye saldırmasını emreder. Tabgaç ordularının yardımıyla General Kim Yu-shin, Baekje'yi ele geçirir. 661'de Silla ve Tabgaçlar, Goguryeo'ya girer, ancak kovulurlar. Muyeol'un oğlu ve Kim'in yeğeni Munmu, 667'de başka bir saldırı başlatır ve ertesi yıl Goguryeo düşer.

Gaya Devleti, Güney Kore'nin Nakdong Irmağı vadisinde, küçük bir beylik birliği olarak ortaya çıkar. Çevresindeki üç kağanlıkla sürekli olarak savaşan Gaya, birleşik bir devlet haline gelemmez ve 562 yılında Silla tarafından ele geçirilir.

Balhae Kağanlığı, Goguryeo'nun düşmesinden yalnızca otuz yıl sonra, 698'de eski Goguryeo topraklarının kuzey kesiminde, eski bir Goguryeo generali tarafından kurulur. Kore Yarımadası'nın kuzey bölgelerini, Mançurya'nın çoğunu kontrol altına alır. Kendisini Goguryeo'nun halefi olarak gören Balhae, Goguryeo kültürünü miras alır. Hükümet yapısı ve jeopolitik sistem gibi Tabgaçın kültürünü de benimser. Balhae, özellikle kağanlar Mun ve Seon döneminde gelişir. Bununla birlikte, 926'da Kıtay Kağanlığı tarafından ciddi şekilde yıpratılarak, sonunda ele geçirilir.

Ardından Sonraki Silla, Sonraki Baekje ve Sonraki Goguryeo olarak bilinen Üç Kağanlık dönemi (892 – 936) başlar. 9. yüzyılın sonlarında, Silla halka fahiş vergiler koyunca, ülke çapında isyanlar patlak verir. Daha sonra Baekje 892 yılında genel Gyeon Hwon tarafından kurulur. 927'de Sonraki Baekje, Sonraki Silla'nın başkenti Gyeongju'ya saldırır ve tahta kendine bağlı bir kukla yerleştirir.

Sonraki Goguryeo, 901 yılında Budist rahip Gung Ye tarafından kurulur. Sonraki Goguryeo'nun adı 904'te Majin, 911'de de Taebong olarak değiştirilir. 918'de Goguryeo kökenli önde gelen bir general olan Wang Geon, giderek despotik ve paranoyak Gung Ye'yi görevden alır ve Goryeo'yu kurar. 936'da Goryeo rakiplerini fetheder ve bu üç kağanlığın birleşmesini sağlar.

Wang Geon Hanedanı 1392 yılına kadar sürer. Bu dönemde yasalar

düzenlenir ve bir kamu hizmeti sistemi getirilir. Budizm gelişir ve tüm yanmadaya yayılır. 1018'de zamanının en güçlü imparatorluğu olan Kıtay Kağanlığı Goryeo'yu istila eder. Ancak Kıtaylar, General Gang Gam-chan tarafından yenilir. 1231'de Tatarlar, yedi büyük saldırıyla ve 39 yıllık bir savaşla Kore'yi işgal etmeye başlar. Ancak Kore'yi ele geçiremezler. Onlarca yıl süren çatışmalardan sonra bitkinleşen Goryeo, veliaht teginini Moğol Kağanlığı'na boyun eğmek için Tatarlara gönderir. Kubilay Han kabul eder ve kızlarından birini Kore veliaht tegini ile evlendirir. Sonraki 80 yıl boyunca Goryeo, Kubilay Hanedanı'nın Çin yönetimi altında kalır. Daha sonra iki Kore kağanının Tatar kunçuylarıyla (prenses) evlenmesi ve Kubilay Hanedanı'nın son hatununun (kağan eşi) Koreli bir kunçuy olması nedeniyle iki ülke 80 yıl boyunca iç içe geçer.

1350'lerde Kubilay Hanedanı, iç kavgalar nedeniyle hızla güçten düşer ve kağan Gongmin'in Goryeo hükümetini reform etmesini sağlar. Bu çalkantılı dönem boyunca, Goryeo 1356'da Liaoyang'ı geçici olarak fetheder. 1359 ve 1360'ta Kızıl Başörtülüler tarafından iki büyük istilayı geri püskürtür ve 1364'te General Choe Yeong istila eden bir Tatar tümenini yendiğinde, Kubilay Hanedanı'nın son saldırısını püskürtür. Goryeo Hanedanı 1392'ye kadar sürer. Joseon Hanedanı'nın kurucusu Joseon Taejo, 1388'de bir darbede iktidarı ele geçirir ve Joseon Hanedanı'nı kurar.

Kore Devletleri

Japonlar

Divan-ı Lugat it-Türk adlı eserinde Kaşgarlı Mahmut, “Çaparkalıların [Japonların] ülkelerinin uzak olması, araya büyük denizlerin girmiş bulunması yüzünden dilleri bizce bilinmiyor.” diye yazar. Yayoy halkı, MÖ 300 ile MS 300 yılları arasında Japon takımadalarına Kore Yarımadası'ndan göç eden eski bir etnik gruptur. Modern Japon halkı Yayoy halkının, adanın yerlileri olan Cömon halkı ile karışmasından ortaya çıkar. Ancak çoğu modern Japon insanı öncelikle Yayoy soyuna sahiptir (ortalama % 90'dan fazla, kalanların soyları Cömon'dan türemiştir). Bu açıdan Japon halkı, kökleri Erken Türklere dayanan bir Turan halkıdır.

Yayoy halkı Japon takımadalarına yeni teknolojiler ve yaşam biçimleri getirir. Yayoy kültürü hızla yerli Cömon kültürü ile karışarak ana Honşü adasına yayılır. Avcılık ve toplayıcılığın devam etmesine rağmen, Yayoy dönemi tanımı iyileştirir. Çin ve Kore'den bronz ve demir silahlar, aletler ithal edilir ve daha sonra Japonya'da üretilir. Yayoy döneminde ayrıca dokuma ve ipek üretimi, cam yapımı ve yeni ahşap işleme teknikleri yerleştirilir.

Kofun döneminde (250-538), Japonya'nın çoğu yavaş yavaş tek bir kağanlık altında birleşir. Japonya'nın yeni önderlerinin artan gücünün sembolü, 250'den itibaren inşa ettikleri kofun mezar höyükleridir. Birleşik devletin merkezi, Japonya'nın merkezindeki Kinay bölgesindeki Yamato olur. Yamato Kağanı, Çin'den resmi diplomatik tanınma talep eder. Çin ve Kore'nin Üç Kağanlığı'ndan esnaf ve akademisyenler bu dönemde kıta teknolojilerini ve yönetim becerilerini Japonya'ya iletmede önemli bir rol oynar.

710 yılına dek süren Asuka dönemi 538'de Baekje Kore Kağanlığı'ndan Budist dininin tanıtılmasıyla başlar. Kofun döneminin sonunda ve Asuka döneminde Türk etkisi en yüksek düzeye ulaşır. Bu dönemde çok sayıda Türk Japonya'ya yerleşir ve imparator tarafından kendilerine beylik sanları verilir. Böylece Türkler, Japonya'nın aristokrat sistemi ve sanatı üzerinde büyük bir etkide bulunur.

794'te saray içindeki siyasi güç, bir soylu ailesi olan Fuciwara boyuna geçer. 794 yılında başlayan Heyan dönemi boyunca imparatorluk sa-

rayının gücü azalır. Saray, güç mücadeleleriyle o kadar meşgul hale gelir ki, başkent dışındaki halk ihmal edilir. On birinci yüzyılda, Japonya'da toprakların çoğu, feodal beyler tarafından kontrol edilir. Kağanlık sarayı, ordusuna ödemek için vergi gelirlerinden bile yoksun kalır. Buna karşılık, toprak sahipleri kendi samuray savaşçı ordularını kurar. Kağanlık ailesinden olan iki güçlü soylu aile, Tayra ve Minamoto boyları, büyük ordular satın alır.

1051 yılına gelindiğinde, bölgesel hükümette kilit görevlerde bulunan Abe boyunun üyeleri merkezi otoriteye açıkça meydan okur. 1156'da tahtın varisliğine ilişkin bir anlaşmazlık patlak verir ve iki rakip, İmparator Go-Şirakawa ve İmparator Sutoku, Tayra ve Minamoto boylarını tahtın askeri güçle güvence altına alınması umuduyla kiralarlar. Bu savaş sırasında, Tayra boyu Minamoto boyunu yener. Tayra boyunun zaferi sonucunda 1185'te Yoritomo, Japonya'nın fiili hükümdarı olur. Meşruiyet, imparatorluk sarayı tarafından Yoritomo şogunluğuna verilir ve şogunluk ülkenin fiili yöneticisi olur. Saray yalnızca bürokratik ve dini işleri sürdürür. Daha eski kurumlar sağlam kalır ve Kyoto resmi başkent olarak varlığını sürdürür.

Takauci ve diğer birçok samuray kısa süre sonra İmparator Go-Daygo'nun sarayın gücünü tekellemeye yönelik bir girişimi olan Kenmu Restorasyonundan memnun kalmaz. Go-Daygo Takauci'yi şogun olarak atamayı reddettikten sonra Takauci isyan eder. 1338'de Takauci Kyoto'yu ele geçirir ve kağan ailesinin rakip bir üyesi olan Kömyö'yü imparator ilan eder. Go-Daygo, güneydeki Yoşino şehrine kaçır. Bu, Kuzey Sarayı ile Güney Sarayı arasındaki uzun süreli bir çatışmayı başlatır. Yoşimitsu, kendi şogunluğunun gücünü genişleterek 1392'de Kuzey ve Güney Sarayları iç savaşını sona erdirir. Bundan sonra şogun, İmparator ve sarayını sıkı kontrol altında tutar.

1477'de gelindiğinde şogun, Japonya'da yüzlerce bağımsız devleti yöneten daymyöler (küçük beylikler) üzerindeki tüm gücünü yitirir. Bu Savaşan Devletler döneminde, daymyöler ülkenin kontrolü için kendi aralarında savaşır. Bu dönemin kalıcı sembollerinden biri, daymyöler tarafından işe alınan yetenekli casus ve suikastçiler olan ninjalardır. Daymyölerin yanı sıra, Budist tapınaklarına bağlı asi köylüler ve savaşçı keşişler de kendi ordularını kurar.

Bu devameden anarşinin ortasında, bir Tabgaç gemisi yoldan sapar ve 1543'te Kyuşu'nun hemen güneyindeki Japon Tanegaşima adasına gelir. Gemideki üç Portekizli tüccar Japonya'ya ilk ayak basan Avrupalılardır. Avrupalı tüccarlar Japonya'ya, en önemlisi tüfek olan birçok yeni ürün tanıtır. 1556'da, daymyō ordularında yaklaşık 300 bin tüfek kullanılır. Avrupalılar ayrıca, kısa süre sonra Japonya'da önemli bir tabana sahip olan Hristiyanlığı da getirirler. Cizvit misyoneri Francis Xavier, 1549'da Kyuşu'ya gelir.

16. yüzyılın ikinci yarısında Japonya yavaş yavaş iki güçlü savaş ağası olan Oda Nobunaga ve Toyotomi Hideyoşi altında yeniden bir araya gelir. Küçük Owari eyaletinin daymyōsü olan Nobunaga, 1560 yılında Okehazama Savaşı sırasında daymyō Imagawa Yoşimoto'nun güçlü ordusunu yener. Nobunaga, stratejik önderliği ve acımasızlığı ile ünlüdür ve Hristiyanları, Budistlere karşı kışkırtarak, Avrupalı silah tüccarlarıyla güçlü ilişkiler kurmaya teşvik eder. Ordularını tüfeklerle donatır ve yenilikçi taktiklerle eğitir. En iyi generallerinden biri olan köylü hizmetçisi Toyotomi Hideyoşi de dahil olmak üzere, sosyal statülerine bakmaksızın yetenekli erkekleri hizmetine alır.

Azuçi-Momoyama dönemi, Nobunaga'nın Kyoto'yu ele geçirdiği ve böylece Aşikaga şogunluğuna son verdiği 1568'de başlar. 1582'de kendi memurlarından biri olan Akeçi Mitsuhide, Nobunaga'yı öldürür. Hideyoşi, Akeçi'nin ayaklanmasıyla ezerek Nobunaga'nın intikamını alır ve Nobunaga'nın halefi olarak ortaya çıkar. Hideyoşi; Şikoku, Kyuşu ve Japancō ailesinin doğu Japonya'daki topraklarını fethederek Japonya'nın yeniden birleşmesini sağlar ve yeni yasalar koyarak Japon toplumunda kapsamlı değişiklikler başlatır.

Hideyoşi'nin gücü arttıkça Çin'i fethetmeyi hayal eder ve 1592'de başlayan iki büyük Kore istilası başlatır. Hideyoşi, Çin ve Kore ordularını Kore Yarımadası'nda yenemez ve savaş ancak 1598'de ölmesinden sonra sona erer. Hideyoşi'nin ölümünden hemen sonra, Hideyoşi'nin müttefikleri ile bir daymyō ve eski bir Hideyoşi müttefik olan Tokugawa Ieyasu'ya sadık olanlar arasında savaş başlar. Tokugawa Ieyasu, 1600 yılında Sekigahara Savaşı'nda zafer kazanır ve Japonya, Tokugawa boyu tarafından 268 yıl kesintisiz yönetilir.

Edo dönemi, doğu Edo kentinden (bugünkü Tokyo) yönetilen Tokugawa şogunluğunun sıkı kontrolü altında göreceli barış ve istikrar ile karakterize edilir. 1603 yılında İmparator Go-Yözey, Tokugawa Ieyasu'yu şogun ilan eder. Ieyasu 1615 yılında Toyotomi boyunun yok edilmesiyle sonuçlanan Osaka Kuşatması'nı yönetir. Hızla dünyanın en kalabalık şehri haline gelen Edo'daki şogunluğun merkezi hükümeti, samurayları bürokrat olarak kullanır.

On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyılın başlarında, şogunluk zayıflama belirtileri gösterir. 1869'da imparatorluk ailesi, Tokyo olarak adlandırılan Edo'ya taşınır. Bununla birlikte, hükümetteki en güçlü adamlar Çöşü ve Satsuma'dan 15 eski samuraydır. Meyci oligarkları olarak bilinen bu samuraylar, Japonya'nın Batı emperyalist güçlerine eşit olabilecek modern bir ulus devlet olmasını isterler. Bunlar arasında Yamagata Aritomo da vardır. Çöşü bölgesinde bir samuray olarak doğan Yamagata Aritomo, Japon İmparatorluk Ordusu'nun modernizasyonda ve ulusal ordunun oluşturulmasında kilit bir rol oynar. Yeni ordu, eski Meyci önderi Saygo Takamori önderliğindeki Güney Japonya'daki hoşnutsuz samurayların Satsuma İsyanını 1877'de bastırır. [Hollywood yapımı Son Samuray adlı filmin senaryosu, bu olaydan esinlenerek yazılmıştır.]

Japon ordusu, Japonya'nın yurtdışına açılmasında kilit rol oynar. Hükümet, Japonya'nın Batı sömürge güçleriyle rekabet etmek için kendi kolonilerini edinmesi gerektiğine inanır. Hokkaydo üzerindeki kontrolünü pekiştirip Ryukyu Beyliği'ni ilhak ettikten sonra, dikkatini Çin ve Kore'ye çevirir. 1894'te, Japon ve Çinli birlikler Kore'de çatışır. Sonraki Birinci Çin-Japon Savaşı sırasında, Japonya'nın yüksek motivasyonlu ve iyi yönetilen güçleri, Çin'in çok sayıdaki ve daha iyi donanımlı olan ordusunu yener. Böylece Tayvan adası 1895'te Japonya'ya devredilir. 1902'de Japonya, İngilizlerle önemli bir askeri ittifak imzalar.

Son Söz

Türkler tarih boyunca çok sayıda boylara ayrıldı. 11. yüzyılda Kaşgarlı Mahmud Divan-ı Lugat it-Türk adlı eserinde, "Türkler aslında yirmi boydur (...) Rum ülkesine en yakın olan boy Beçenektir. Sonra

Kıfçak, Oğuz, Yemek, Başgırt, Basmul, Kay, Yabaku, Tatar, Kırgız gelir. Kırgızlar Çin ülkesine yakındırlar. Bu boyların hepsi Rum ülkesi yanından doğuya doğru uzanır gider. Çiğil, Toxsı, Yağma, Uğrak, Çaruk, Çomul, Uyğur, Tangut, Xıtay. Xıtay ülkesi Çin'dir. Bundan sonra Tawgaç gelir. Orası Maçın'dır. Bu boylar güney ile kuzey arasında bulunurlar." diye yazar.

Ancak Kaşgarlı Bulgar Türkçesinden çok sık örnekler verdiği halde, bu yirmi boyun içinde Bulgarları saymayı unutmuştur. Belki de Bulgarları Başgırtlardan ayrı bir boy olarak saymamış olabilir, ki bu doğrudur. Çünkü Bulgarlar, Başgırtlarla (Beş Oğurlarla) Suvarların birliğidir. Ayrıca Suvarları ve Halaçları da unutmuştur. Kaylar (Kayılar), Peçenekler ve Çaruklar (ya da Çaruklular) Kaşgarlı'nın yazdığına göre Oğuz boylarıdır. Ama burada onları Oğuzlardan ayırmıştır. Böylece Suvarları ve Halaçları ekleyip, Kayıları, Peçenekleri ve Çarukları çıkardığımızda ortaya yine on dokuz tane Türk boyu çıkar. Kaşgarlı'ya göre Oğuzlar, 22 boyun birliğidir ve bu birlikten ya Oğuzlar ya da Yirmi İkiiler diye söz eder. Kaşgarlı'nın saydığı Türk boyları içindeki Oğuzların yerine bunları eklersek, ortaya kırk tane Türk boyu çıkar.

Kaşgarlı şöyle yazar: "En açık ve doğru dil ancak bir dil bilip, Farslarla karışmayan ve yabancı ülkelere gidip gelmeyen kimselerin dilidir. İki dil bilen şehirliyle düşüp kalkan kimselerin dilleri bozuktur. İki dil bilenler Soğdak (Soğd), Kençek ve Argu boylarıdır. Gezginci olarak yabancılarla karışanlar Xotan (Hotan) ve Tübüt halkı ile Tangutların bir kısmıdır.". Argu maddesinde, "İki dağ arası. Buradan hareketle Talas ile Balasagun arasındaki ülkeye Argu denir, çünkü bu bölge iki dağ arasındadır.", Kençek maddesine de "Bir Türk boyu." diye yazar. Böylece Kençeklerin ve Arguların da Türk boyları olduklarını anlıyoruz. Bunlarla birlikte Türk boylarının sayısı kırk ikiye çıkar. Soğdak maddesinde ise, "Balasagun'a yerleşmiş olan bir halk. Bu halk Buhara ile Samarkent arasında yer alan Soğd'dandır, ancak giyim kuşam ya da tavır ve davranışlarıyla Türklere benzerler," diye yazar.

Kaşgarlı, Arguca ve Kençekçeden örnekler verdiği halde, onları pek Türk saymak istemeyişinin nedenini de şöyle yazar: "Xotanlılarla Kençekler, Türk dilinde bulunmayan bir harfi kattıkları için biz onları Türk

saymıyoruz. Türklerin 'ata' dediğine onlar 'hata', 'ana' dediğine de 'hana' derler." O dönemin Türk lehçelerinin çoğunda H sesi henüz oluşmadığı için, bu sesin kullanıldığı Türk lehçelerini Kaşgarlı Türkçe saymamıştır. Arguları Türk saymamasının nedeni ise şudur: "Argular kelimenin ortasında ya da sonunda bulunan y harfini n harfine çevirirler. Türkler koyuna 'koy', Argular 'kon' der. Türkler yoksula 'çığay', Argular 'çıgan' der. Türkler 'hangi şey?' anlamında 'kayu neng', Argular 'kanu' der." Kaşgarlının Türk saymadığı bu boyları da eklersek, Türk boylarının sayısı daha da artar.

Günümüzdeki Türk halkları ise, Kaşgarlı döneminden oldukça farklıdır. Çünkü özellikle Tatar Moğol Kağanlığı döneminde Orta Asya'daki bu boylar birbiriyle defalarca karışmıştır. Orta Asya Türk tarihi ile ilgili yazılan tarih yanlışır. Bu tarih, Alman asıllı Rus tarihçi V. V. Barthold'un 1920 yılında yayımladığı *Türkistan'ın Kısa Tarihi* adlı kitabıyla başladı. Amaç, Türk halkını küçük parçalara bölüp Türkistan'daki Sovyet ve Çin egemenliklerini pekiştirmekti. Yerli tarihçilerimiz de buna alet oldu. Günümüzdeki Kazak, Kırgız, Uygur, Özbek, Tatar, Türkmen v.b. gibi adlar, Rus ve Çin sömürgecilerinin parçaladıkları Türk halkına yakıştırdıkları adlardır. Yoksa Türkistan halkı tarih boyu kendini Türk olarak adlandırmıştır.

Parçalanmış Türkistan Haritası

20 Nisan 1918 ile 1 Mayıs 1918 tarihleri arasında düzenlenen 5. Bütün Sovyet Kongresi'nde Rus İmparatorluğu'na bağlı Türkistan toprakları 30 Nisan 1918 tarihinde Kırgızistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Harezmi Sovyet Halk Cumhuriyeti ve Buhara Sovyet Halk Cumhuriyeti olarak parçalandı. İç savaş sonrasında 24 Ekim 1924 tarihinde bu cumhuriyetler ortadan kaldırıldı. Daha sonra yerlerine Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ile Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ve onlara bağlı Tacikistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Kara Kırgız Özerk Bölgesi ve Kara Kalpakistan Özerk Bölgesi kuruldu. Sonra bu cumhuriyetler yeniden parçalanarak Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan, Kazakistan ve Kırgızistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri kuruldu.

Türkistan'ın doğusu ise, Çin'i o zamanlar yöneten Mançu Kağanlığı tarafından 1876'da işgal edildi. 8 yıl süren kanlı savaşlar sonrasında Mançu Kağanlığı, 18 Kasım 1884 yılında Doğu Türkistan'ı resmi olarak ilhak ederek, adını "Yeni Bölge" anlamına gelen "Xinjiang" (okunuşu: Şin Ciang) olarak değiştirdi. Topraklarını Çin işgalinden kurtarmak isteyen Türkler, çok sayıda isyan düzenledi. İlk önce 1932'de Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti'ni kurdular. Bu cumhuriyet 1934 yılında Çin Cumhuriyeti (1912-1949) tarafından yıkıldı. 1944 yılında Doğu Türkistan Cumhuriyeti adıyla bir kez daha kurulan devlet bu kez de, 1949 yılında kurulmuş olan Çin Halk Cumhuriyeti tarafından yıkıldı.

Doğu Türkistan'ın işgalinde, Sovyetler Birliği'nin de payı büyüktür. İşgalci Çin devleti 6 yıl süren çetin savaşın ardından Doğu Türkistan savaşımlarını yenerek, Doğu Türkistan'ı ilhak ettikten sonra adını resmi olarak "Xinjiang" diye yeniden değiştirdi. 1921'de Sovyetler Birliği, Orta Asya'daki ulus oluşturma politikalarının bir parçası olarak Doğu Türkistan'da yerleşik olan Türkleri resmen Uygurlar olarak tanımladı. Böylece Doğu Türkistan bölgesinin tarihi adı olan Uygur, Doğu Türkistan Türklerinin etnik adı olarak kullanılmaya başlandı. Bu tanımlamayı kabul etmeyen Doğu Türkistan Türkleri ise, 1932 ve 1944 yıllarında iki kez Doğu Türkistan Cumhuriyeti'ni ilan ettiler. 1 Ekim 1955'de bölgenin adı "Xinjiang Uygur Özerk Bölgesi" olarak değiştirildi. Çin Halk Cumhuriyeti, Sovyetlerin yaptığı tanımlamalara uygun olarak Doğu Türkis-

tan Türklerini Uygur, Kazak, Kırgız, Özbek, Tatar v.b. olarak ayrı ayrı etnik gruplar olarak tanımladı.

Kaşgarlı, Uygur maddesinde, “Türk hakanıyla banş yaptıktan sonra Zülkarneyn’in [Büyük İskender’in] yaptırdığı beş şehirden oluşan bir ülkenin adı”, Tat maddesinde de “Toxsı ve Yağma dillerinde Uygur kafirlerinin adı” diye açıklar. Böylece Kaşgarlı, Uygur’un bir bölge adı olduğunu, bu bölgede oturan halkın adının da Tat olduğunu belirtir. Uygur, biri Kuzey Moğolistan’da diğeri de Doğu Türkistan’ın doğusunda olan ik ayrı bölgenin adıdır ve “kazanılmış toprak” anlamına gelir. Eski Türkler bu bölgeleri Uygur olarak adlandırmışlardır.

Bugünkü Tatarlarla Başgırtlar, eski bir Türk halkı olan İdil Bulgarlarıyla (Beş Oğurlar ve Suvarlar) Eski Tatarların karışımından; Kazaklarla Kırgızlar da Eski Türkmenlerle (Oğuzlar ve Kıpçaklar) Eski Tatarların karışımından oluşmuştur. Sovyet döneminde Ruslar bu Türk halkına önce “Kırgız” adını taktı. Daha sonra, “Kazak Kırgız” ve “Kara Kırgız” olarak ikiye böldü. Sonra da onları “Kazak” ve “Kırgız” olarak yeniden adlandırarak birbirinden ayırdı. Böylece Ruslar, iki tane yeni “etnos” uydurmuş oldular. Ancak Kazaklarla Kırgızların, Eski Kırgızlarla hiçbir ilgisi yoktur. Kazak adı, bugünkü Ukrayna topraklarındaki Kıpçaklardan Slavlaşan Kozakların (okunuşu: Kazak) adından esinlenerek “Kazak” olarak türetilmiştir. Tarihteki Kırgız boyunun (Yenisey Kırgızlarının) bugünkü ardılları ise Eski Kırgızlarla Eski Tatarların karışımından ortaya çıkan Tuvalar ve Hakaslardır. Tuva ve Hakas adları da Rusların uydurdukları adlardır.

Tarihte “Özbek” adında bir Türk boyu ise hiç bir zaman var olmadı. Bugün “Özbek” olarak adlandırılan Türk halkı, kendini geçmişte Türk olarak adlandırmıştır. “Özbekler”, Doğu Türkistanlılar gibi Karlukların ve Dokuz Oğuzların ardıllarıdır. Ancak Sovyetlerin Orta Asya’da yeni uluslar oluşturma politikaları gereği Ruslar, Altın Orda Hanı Tokta’nın kardeşi Tuğrulca’nın oğlu Özbek Han’ın (1282-1341) adından bir etnos uydurdu. Türgeşlerin ardılları olan bugünkü Türkmenistan Türkmenleri de tüm diğer Türk halkları gibi, Türk olarak adlandırılması gereken halklardan biridir. Ancak Sovyet döneminde onlara da Türkmen adı yakıştırıldı. Oysa tarihteki Türkmenler, 22 Oğuz boyuyla Kıpçaklar ve Halaçların toplamından oluşan bir Oğuz grubudur.

“Hint-Avrupa Dili” Teorisinin Eleştirisi

Batılı dil bilimcilere göre Türkçe, eklemeli (agglutinative) diller grubundandır ve Ural-Altay dil sistemi içinde Altay grubu altında sınıflandırılmaktadır. Bu gruba sokulan diğer diller ise Moğolca ve Tunguzcadır. Öncelikle burada bir belirleme yapmak gerekiyor. Diller coğrafi bölgelere göre değil, yapısal özelliklerine göre sınıflandırılmalıdır. Eklemeli diller çok geniş bir kavramdır ve eklemeli olan dillerin tümü bu sistem altında toplanmalıdır. Çünkü benzer yapısal özellikler gösteren dillerin ille de birbiriyle ayrı kökten evrilmiş olmaları ya da diğer bir deyişle, birbiriyle akraba diller olmaları gerekmiyor. Örneğin, Güneydoğu Asya'da konuşulan Austronesian (Malayca, İndonezce, Javaca, Filipince) ve Burma dilleri, Afrika'da konuşulan Bantu (Swahili, Zulu, Shona) ve Igboid dilleri de eklemeli dillerdir. Ancak bu dillerin, Turan dilleriyle bir köken birliği yoktur.

Asya ve Amerika'daki dillerin çoğu ile tüm Avrupa dilleri Turan dilleridir. Yaklaşık 9 bin yıl önce Orta Asya'dan Amerika'ya göçmüş olan kol, Nadene ve Paleo-Sibirian dilleri ile Maya dilini ve Mayaca ile akraba olan Olmek, Aztek, Keçua, Aymara, Sioux gibi Amerika yerli dillerini konuşuyor. Avrasya'da kalan kol ise tüm Avrupa dilleri ile Güneydoğu Asya dilleri dışındaki dilleri konuşuyor.

Çekimli ya da bükümlü diller olarak adlandırılan diller de aslında eklemeli dillerdir. Örneğin, Avrupalı dilbilimcilerin uydurduğu “Hint-Avrupa” dil sistemi altında toplanan “çekimli” dillerin birbiriyle akraba diller olduğu tezi zorlama bir tezdır ve bu tez, dilbilimsel temelde kesinlikle doğrulanamaz. Kaldı ki bu tezi savunan Batılı dilbilimciler, eklemeli dil özellikleri gösteren “Hint-Avrupa” dillerinin hangi gerekçeyle “çekimli” diller altında sınıflandırılması gerektiğini açıklamamaktadır.

Bir dilin çekimli özellikler göstermesi, o dilin henüz olgunlaşmamış, diğer bir deyişle yapısal evrimini tamamlamamış olmasının göstergesidir. Çünkü bir eklemeli dil ne kadar az çekimlilik özelliği gösteriyorsa, o kadar çok yapılaşmış demektir. Dildeki çekimlilik özellikleri, Sü-

merce ve Etrüskçe gibi eklemeli antik dillerde de dar kapsamlı olarak var olmuştur ve günümüzdeki bir çok eklemeli dilde halen çekim bulunmaktadır. Bu nedenle çekimli özellikler gösteren eklemeli dilleri ayrı bir “çekimli diller” sistemi altında sınıflandırmak, üstelik buna bir de Avrupa ya da Hindistan gibi coğrafi konumlar yakıştırmak yanlıştır ve bilimsel değildir.

Çünkü “çekimli” olarak adlandırılan diller de söz (kelime) köklerine ek almaktadırlar. Bu ekler söz sonuna olduğu gibi, söz önüne de gelebilmektedir. Örneğin kimi dillerde genellikle söz sonuna ek gelirken, kimi dillerde söz önüne de ek gelmektedir. Bu açıdan çekimli diller de özünde eklemeli dillerdir. Söz önüne ek aldıkları için de henüz olgunlaşmamış dillerdir. Bunun nedeni, bu dillerin bir kaç dilin kanşımıyla geç dönemde oluşmuş olmalarıdır. Örneğin Germen ve Slav dilleri bu türden dillerdir.

Batılı dilbilimcilerin “Hint-Avrupa” dillerini “çekimli” diller olarak ayrı bir bölüm altında toplayabilmek için öne sürdükleri tez şudur: Söz köküne gelen ekleme, sözü tanınmayacak bir duruma sokarak, ortaya çıkan yeni sözde kökü hatırlatacak bir ses ya da imge bulunmaz. Buna da örneğin İngilizcedeki -örneği çok az görülen- gitmek anlamına gelen go-went-gone çekimini verirler. Ne var ki buradaki “went” sözünün go (gitmek) sözüyle aslında hiçbir ilgisi yoktur. Çünkü “went”, aslında dönmek anlamına gelir ve İskandinav dillerinde “vänd”, Almancada “wenden” olarak bulunmaktadır. İngilizcede “went” sözünün “go” sözünün geçmişi haline gelmesi dilde bir bozulma ya da diğer bir deyişle olgunlaşmamıştır. Diğer Germen dillerinde bu çekim, gehen-ging-gegangen (Alm.) ve go-gick-gott (İsk.) biçimlerinde ve söz kökü rahatça tanınmaktadır. Ya da gelmek anlamına gelen İngilizce come-came-come, Almanca kommen-kam-gekommen ya da İsveççe komma-kom-kommit çekimlerinde de söz kökü rahatça tanınmaktadır. Örneğin Sümercede “dug”, demek, konuşmak anlamına gelir, “di” ise “dug” eyleminin çekimli halidir.

Çekimli oldukları ileri sürülen Sami dillerinde de durum benzerdir. Örneğin Arapça ilm-muallim ad çekiminde söz kökü temel yapısını korur. Bilim anlamına gelen “ilm” -ki Sümerce bilgi demek olan lil sözünden geçmedir-, başına mu- ön eki alarak bilimci/bilgin anlamı ka-

zanır. Bu ön ek Arapçaya Sümerceden geçmiştir. Örneğin Sümerce “hal” sözü dağıtmak, bölmek ve kap, tencere anlamlarına gelir; “muhaldim” ise aşçı demektir. Sondaki -dim eki, Eski Türkçedeki -çin, günümüz Türk dillerindeki -ci ekidir. Sümercedeki bu mu- ön eki Arapçaya da geçmiştir. Ancak Sümerce asıl -ci eki olan -dim eki geçmemiştir. Çünkü ilkel bir dil olan Arapça, kendinden çok daha gelişmiş bir dil olan Sümerceden Akadça yoluyla etkilenirken, yapısı gereği bunu tam olarak başaramamıştır. Oysa Sümerce mu- ön eki, eylemi önad (sıfat) yapmak için kullanılır. Örneğin Sümerce “sar” yazmak, “musara” ise yazıt anlamına; “ngal” almak, koymak, yerleştirmek, “mudngal” ise yaratan, oluşturan, yetenekli anlamına gelir. Arapça Sümercedeki eklemeleri kopyalarken bunu yarı yamalak yapmıştır.

Batılı dilbilimcilerin pek hevesle övündükleri “çekimli dillere özgü olan” tanımlıklar da (artikeller) erken Türkçeden geçmedir. Etrüskçe bu demek olan “te” sözü -ki Balkan Türkçesinde bu demek olan “te” olarak hala yaşamaktadır-, Yunancada te olarak korunurken, Germen dillerine the (İng.), der/ die/ das (Alm.), den/ det (İsk.) olarak geçmiştir. Amavutça da ise “te” sözü, bu/işte anlamına gelir. Türkçe o/ol anlamına gelen Sümerce “ul” sözü de Arapçaya “al” tanımlığı olarak geçerken, Etrüskçe yine o/ol demek olan al/ ala/ ale sözü ise Latin dillerine la/le ve el/il tanımlıkları olarak geçmiştir.

Batılı dilbilimcilerin “çekimli” dillere özgü olduklarını iddia ettikleri üçüncü tekil kişideki eril-dişil-yansız (nötral) ayrımı da ilk kez erken Turan dillerinde ortaya çıkmış, ancak daha sonra Türk diline evrilmemiştir. Bu erken Turan dillerinden kimileri, İtalya erken Turan dilleridir ve daha sonra bu dillerinin ardılı olan Romacada (“Latince”) sistematikleşmiştir. Örneğin Moğolcada bu ayrım bulunmaktadır. Moğolca kişi adları şöyledir: bi (ben), çi (sen), ter (eril o), terem (dişil o), ene (nötral o). Üçüncü tekil kişideki yansız ene sözü bugün Asya’daki kimi Türk dillerinde de kullanılmaktadır. Eril dişil ayrımı Korece, Japonca ve Dravid dillerinde de da vardır. Korecede geu (eril o), geu nyeo (dişil o); Japoncada kare (eril o), kanoco (dişil o) ve Dravidcede avan (eril o), aval (dişil o) biçimlerindedir.

Erken Turan dillerindeki kişi adları da fonetik dönüşümlerle “çe-

kimli" dillere geçmiştir. Etrüskçe ve Sümerce ben/men demek olan "me" sözü, Yunanca ve Latin dillerinde beni demek olan me, Arnavutçada da müe olarak yaşamaktadır. Etrüskçe "eka", Sümerce "gu" sözleri bu anlamına gelir ve bugün Çuvaşada "ku" (bu) olarak yaşamaktadır. Etrüskçe "eka" sözü Romaca ve Yunancaya ben anlamına gelen "ego" olarak evrilmiş; günümüz Latin dillerine de io/yo/je olarak kalmıştır. Bu söz Slav dillerinde ja (okunuşu ya), Germen dillerinde de I, ich, jag/jaj biçimleri almıştır.

Diğer kişi adları da benzer biçimde erken Türkçeden bu dillere yayılmıştır. Örneğin Sümerce zae/ ze (sen), Etrüskçe ti/ thi (sen) kişi adları Germen dillerine thou (İng.)/ du (Alm. ve İsv.), Latin ve Hint-İran dillerine tu, Arnavutça ve Slav dillerine ti; Sümerce ana/ ane ve ul (o), Etrüskçe an/ ane/ ene ve al/ ala/ ale (o), Türkçe an ve o/ ol (o) kişi adları Germen dillerine han/ hon (İsv., Norç, Dan.), Latin dillerine el/ ella (İsp), il/ elle (Fr.), Arnavutçaya ai/ aio, Yunancaya avto/ avte, Slav dillerine on/ ona, İran-Hint dillerine eu (Far.), vah (Hint.) gibi biçimlerde geçmiştir (Farsça ve Hintçede üçüncü tekil kişi eril-dişil ayrımı bulunmaz). Bu açıdan, Batılı dilbilimciler tarafından "çekimli" olarak adlandırılan bütün diller özünde eklemeli dillerdir.

Romacayı ("Latince") bir Turan dili olarak nitelemek biraz tuhaf gözükebilir. Ancak bu dilin söz dağarı ve dil yapısı incelendiğinde, bir Turan dili olduğu rahatça anlaşılır. Romaca gramerinden bir örnek verelim. Bu dildeki geniş zaman çekimini Orta-Asya Türk lehçelerindeki geniş zaman çekimiyle karşılaştıralım. Örneğin Etrüskçeden "Latinceye" hiç bir fonetik değişikliğe uğramadan kalan sevmek anlamındaki "am" eylemini, anlam olarak değil ama fonetik olarak ona yakın olan Türk dilindeki "al" eylemiyle karşılaştıralım:

<i>am-o</i>	<i>al-a ya da al-aman (alırım)</i>
<i>am-as</i>	<i>al-asan (alırsın)</i>
<i>am-at</i>	<i>al-ad ya da al-adı (alır)</i>
<i>am-amus</i>	<i>al-amuz (alırız)</i>
<i>am-atis</i>	<i>al-asız (alırsınız)</i>
<i>am-ant</i>	<i>al-adılar (alırlar)</i>

Bir Türk dili olan Çuvaşçada ise almak eyleminin çekimi şöyledir:

il-etöp (alırım)

il-etön (alırsın)

il-et (alır)

il-etpör (alırız)

il-etör (alırsınız)

il-eşşö (alırlar)

Görüldüğü gibi bir Türk dili olduğu inkar edilmeyen Çuvaşça, diğer Türk dillerine “Latince”den” daha uzak gibi görünmektedir.

Türk dilinin Avrasya'daki diğer Turan dilleriyle olan bağlantısına başka örnekler de verebiliriz. Örneğin ad anlamına gelen “name” sözü ve türevleri, Sümerce ad ve yazı anlamlarına gelen “mu” ile onun evrilmiş biçimi olan Etrüskçe işaret anlamına gelen “numa” sözünden kalmadır. Bu söz aynı zamanda sayı anlamına gelen number, numer, numero ve türevleri olarak da diğer dillerde bulunur. Günümüz Türk dilinde “im” olarak yaşamaktadır.

Diğer dillerde hayır ya da değil anlamına gelen İran dillerindeki na, Slav dillerindeki ne/net, Latin ve Germen dillerindeki no/non/nein/nej, Romencedeki nu ve Arnavutçadaki nuk sözleri de Sümerce olumsuzluk ön eki olan nu sözünden gelir. Bu ön ek bugün Çuvaşçada ni, diğer Türk dillerinde ise ne olarak yaşamaktadır. Örneğin ne gel, ne git (gelme gitme) gibi. Romacada da (“Latince”) olumsuzluk ön eki ne olarak bulunmaktadır. Macarcada ise nem olarak bulunmakta ve yine sözün önüne gelerek sözlemi olumsuzlaştırmaktadır.

Yürek anlamına gelen cor (Latince), coeur (Fransızca), cuore (İtalyanca), corazon (İspanyolca), kardhia (Yunanca), heart (İngilizce), herz (Almanca), cridhe (Keltçe), serdtse (Rusça), sırtsa (Boşnak/Hırvat/Sırpça) biçimlerinde olan söz de Sümerceden kalmadır. Sümerce karaciğer anlamına gelen “mur”, daha sonraki Turan dillerinde yürek anlamı kazanarak Etrüskçe “cur”, Hititçe “kir” ya da “kardi” biçimlerine dönüşmüştür. Sümerce “mur”, günümüz Türk dillerine -e/-ek eki alarak yürek, ürek, cürek, çöre (Çuvaşça) olarak evrilmiştir.

“Hint-Avrupa” dilleri adı altında toplanan dillerde örneğin “ekmek” sözünün karşılıkları şöyledir. Arnavutça bukë , Yunanca psomi, Latin dillerinde pain (Fransızca), pane (İtalyanca), pan (İspanyolca); Germen dillerinde bread (İngilizce), Brot (Almanca), brood (Hollandaca), bröd (İskandinavca); Kelt dillerinde breid; Slav dillerinde hleb; İran-Hint dillerinde nan. Görüldüğü gibi, köken birliği olduğu öne sürülen “Hint-Avrupa” dillerinde “ekmek” için bir köken birliği yoktur.

Sümerce “yiyecek payı” anlamındaki iba ve Etrüskçe ekmek anlamındaki ipa/ipe sözü, Finceye “leipä” olarak evrilirken, Eski Türkçeye “epmek” olarak evrilmiş, günümüz Türk diline de “ekmek” olarak dönüşmüştür. Arnavut, Yunan ve Latin dillerindeki ekmek anlamına gelen sözler, Etrüskçe kökenlidir. Slav dillerindeki “hleb” de Etrüskçe kökenlidir. Sümerce ekmek anlamına gelen sözlerden biri olan “sur”, Keltçeye “breid” olarak, Türkçeye de “çörek” olarak evrilmiştir. Germen dillerindeki ekmek anlamına gelen sözler Keltçeden kalmadır. Sümerce ve Hattice ekmek demek olan “ninda” sözü de, günümüz Türk diline “nan” olarak evrilmiş ve Türkçeden Hintçe ile Farsçaya geçmiştir.

“Hint-Avrupa” dilleri adı altında toplanan dillerde “su” sözünün karşılıkları ise şöyledir: Arnavutça ujë (okunuşu: uy), Yunanca nero, Latin dillerinde eau (Fransızca), aqua (İtalyanca), agua (İspanyolca ve Portekizce); Germen dillerinde water (İngilizce ve Hollandaca), wasser (Almanca), vatten (İsveççe, Norca ve Danca); Kelt dillerinde uisge (İskoçça), uisce (İrlandaca); Slav dillerinde voda, Farsça ab, Hintçe paani. Görüldüğü gibi, köken birliği olduğu öne sürülen bu dillerde “su” sözü için de bir köken birliği yoktur.

Hintçe paani sözü, Dravidçeden geçmiştir. Bir Dravid dili olan Telegu dilinde “paniam”, su demektir. Farsça ab sözü, Sümerce ve Elamca deniz/su demek olan “ab” sözünden kalmadır. Arnavutça ujë sözü, yine Sümercede su anlamına gelen sözlerden biri olan u sözünden kalmadır. Bugün Türk dillerinden Sahacada da suya “uy” denir. Yunanca nero sözü, Etrüskçe su anlamına gelen sözlerden biri olan “neri” sözünden kalmadır. Dravid dillerinde de “niru”, su anlamına gelen sözlerden biridir. Bu sözler Sümerce yeraltı suyu demek olan “engur” sözünden evrilmiştir. Türk dilindeki “ırmak” sözünün kökeni de budur.

Latin dillerindeki aqua, agua ve eau, Etrüskçe/Raece su anlamına gelen “akve” sözünden kalmadır. Sümercede de “aguba”, su anlamına gelen sözlerden biridir ve günümüz Türk diline “akı” olarak evrilmiştir (akmak kökünden). Germen dillerindeki water, watten, wasser gibi sözler bu dillere, Kelt dilindeki uisge/ uisce sözünden kalmadır. Slav dillerindeki voda sözü de bu dillere, Fin ve Urog dillerinden kalmadır. Fince vesi, Samoyetçe ve Mansice vit, Komice va, Macarca viz sözleri su anlamına gelir. Bu sözler Kelt, Fin ve Urog dillerine Sümerce donmak, pıhtılaşmak anlamlarına gelen “muš” sözünden evrilmiştir. Bu söz Türkçeye de “buz” olarak evrilmiştir. Türkçedeki “su” sözü ise, Sümerce sulamak anlamına gelen “su” sözünden kalmadır.

Kaynakça

- Abbott, Frank Frost (1901). *A History and Description of Roman Political Institutions*. Elibron Classics.
- Algaze, Guillermo, *The Uruk World System: The Dynamics of Expansion of Early Mesopotamian Civilization*, University of Chicago Press, 2005.
- Amanzholov A.C., *Talas, Enisey and Orhon Inscription's Graphics / Kazakh Language and Literature*, Kaz Su, Almaty, 1973.
- Amanzholov, A.C., *Old Turkic Inscriptopns History and Theory*, Almaty, 2003.
- Annual Review of Anthropology*, Vol. 33: 551-583, Ekim 2004.
- Anthony, David W., *The Horse, the Wheel, and Language: How Bronze Age Riders from the Eurasian Steppes Shaped the Modern World*. Princeton University Press, 2007.
- Archibald, Z. H., *The Odrysian Kingdom of Thrace*. 1998, ISBN 0-19-815047-4.
- Arnold, Matthew; Garnett, Jane (editor) (2006). *Chapter IV. Culture and Anarchy*. Oxford University Press.
- Axel Boëthius, Roger Ling and Tom Rasmussen, *Etruscan and early Roman architecture*. Yale University Press, 1994.
- Bailey, Harold W. (1985). *Indo-Scythian Studies: being Khotanese Texts*, VII. Cambridge University Press. JSTOR 312539.
- Balkan, Kemal (1957). *Letter of King Anum-Hirbi of Mama to King Warshama of Kanişh*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. ASIN B0007JMK8E.
- Barfield, Thomas J. *The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China*. Cambridge, Mass.: B. Blackwell, 1989.
- Barford, P. M. (2001). *The Early Slavs: Culture and Society in Early Medieval Eastern Europe*. Cornell University Press. ISBN 0-8014-3977-9.
- Barthold, V. V., *A Short History of Turkestan*, 1920.
- Baştaş, Şerif, Sabir Türkleri, *Belleten*, s.67-68, 1941.
- Bat-Ocher Bold (2001), *Mongolian nomadic society: a reconstruction of the medieval history of Mongolia*, Richmond, Surrey: Curzon, p. 176, ISBN 0-7007-1158-9.
- Beckwith, Christopher I. (2009), *Empires of the Silk Road: A History of Central Eurasia from the Bronze Age to the Present*, 2009, Princeton University Press.
- Beller-Hann, I., *Situating the Uyghurs between China and Central Asia*, 2007.
- Benn, Charles, *China's Golden Age: Everyday Life in the Tang Dynasty*, Oxford University Press, 2002.
- Bennett, Julian (1997). *Trajan: Optimus Princeps*. Routledge. ISBN 978-0415165242.

- Bivar, A.D.H. (1983). *The Cambridge History of Iran*, Cambridge University Press. ISBN 0-521-20092-X.
- Bradley, Henry (1888). *The Story of the Goths*. G. P. Putnam's Sons.
- Briant, Pierre (2002). *From Cyrus to Alexander. A History of the Persian Empire*. Pennsylvania State University Press. ISBN 978-1-57506-031-6.
- Brosius, Maria (2006). *The Persians*. Routledge. ISBN 978-0-203-06815-1.
- Cernenko, E. V. (2012). *The Scythians 700–300 BC*. Bloomsbury Publishing. ISBN 978-1780967738.
- Bryce, Trevor. *The Kingdom of the Hittites*. Oxford University Press, 2005.
- Burrell, B., Neokoroi: *Greek Cities and Roman Emperor*, Brill Academic Publishers, 2004.
- Carter, E., and Stolper, M. W., *Elam: surveys of political history and archaeology*, University of California Press, 1984.
- Cary, M.; Scullard, H. H., *A History of Rome*. 1979.
- Ceram, C. W., *The Secret of the Hittites. The Discovery of an Ancient Empire*. Phoenix Press, 2001.
- Chahin, M. (2001). *The Kingdom of Armenia. A History*. Psychology Press. ISBN 978-0-7007-1452-0.
- Chang, Kwang-Chih, *Shang Civilization*. Yale University Press, 1980.
- Chariotis, Angelos (2011). *Greek History. Hellenistic*. Oxford Bibliographies Online
- Research Guide. Oxford University Press.
- Christie, Neil (1995). *The Lombards*. Wiley. ISBN 0631182381.
- Christopher Webber, Angus McBride, *The Thracians 700 BC-AD 46*, Osprey Publishing, 2001.
- Croke, Brian (2001). *Count Marcellinus and his chronicle*. Oxford University Press. ISBN 978-0-19-815001-5.
- Bury, J. H. (1913). *The Cambridge Medieval History*. Cambridge University Press.
- Cunliffe, Barry (24 September 2015). *By Steppe, Desert, and Ocean: The Birth of Eurasia*. Oxford University Press. ISBN 978-0199689170.
- Çığ, Muazzez İlmye, Sümerli Ludingirra, Kaynak Yayınları, 1996.
- Dandamayev, M. A. (1994). Media and Achaemenid Iran. In Harmatta, János (ed.). *History of Civilizations of Central Asia: The Development of Sedentary and Nomadic Civilizations, 700 B. C. to A. D. 250*. UNESCO. ISBN 9231028464.
- Dani, Ahmad Hasan; Litvinsky, B. A. (1996). *History of Civilizations of Central*

Asia: The crossroads of civilizations, A.D. 250 to 750. UNESCO. ISBN 9789231032110.

Daryaei, Touraj (2014). *Sasanian Persia: The Rise and Fall of an Empire*. I.B.Tauris. ISBN 978-0857716668.

Davis-Kimball, J., Bashilov, V. A., Yablonsky, L. T. (1995). *Nomads of the Eurasian Steppes in the Early Iron Age*. Zinat Press.

Davis, Nathan (1985) *Carthage and Her Remains* London: Draf Publshihers. ISBN 9781850770336.

Dekan, J. (1981). *Moravia Magna: The Great Moravian Empire, Its Art and Time*. Control Data Arts. ISBN 978-0-89893-084-9.

Di Cosmo, N.. 1999. *The Northern Frontier in Pre-Imperial China*. In: *The Cambridge History of Ancient China*, Cambridge University Press.

Di Cosmo, N.. 2004. *Ancient China and its Enemies: The Rise of Nomadic Power in East Asian History*. Cambridge University Press.

Dorey, Thomas Alan and Dudley, D. R. (1971) *Rome Against Carthage* New York: Vintage ISBN 9780436131301.

Dridi, Hédi (2019). "Early Carthage: From its Foundation to the Battle of Himera (ca. 814–480 BCE)". In Doak, Brian R.; López-Ruiz, Carolina (eds.). *The Oxford Handbook of the Phoenician and Punic Mediterranean*. Oxford University Press. pp. 141–152. ISBN 9780190499341.

Draws, Robert (1989). "Chariot Warfare". *The Coming of the Greeks: Indo-European Conquests in the Aegean and the Near East*. Princeton University Press. ISBN 0-691-02951-2.

Dunlop, D. M. *The History of the Jewish Khazars*, Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1954.

El İstahrî, *The Book of Climates-Collection of Materials Relating to Places and Peoples of the Caucasus*, sayr: 29, (Tiflis, 1901).

Encyclopædia Britannica Online. Encyclopædia Britannica, Inc. Retrieved 2014.

Enoki, K.; Koshelenko, G.A.; Haidary, Z. (1994). *The Yu'eh-chih and their migrations*. In Harmatta, János (ed.). *History of Civilizations of Central Asia*. ISBN 978-92-3-102846-5.

Errington, R. M., (1990). *A History of Macedonia*. University of California Press. ISBN 0-520-06319-8.

Farris, W. W. (2009). *Japan to 1600: A Social and Economic History*. Honolulu, HI: University of Hawaii Press. ISBN 978-0-8248-3379-4.

Fiedler, U. (2008). *Bulgars in the Lower Danube region: A survey of the archaeological evidence and of the state of current research*. ISBN 9789004163898.

Fine, John Van Antwerp Jr. (1991) . The Early Medieval Balkans. University of Michigan Press. ISBN 0-472-08149-7.

Fournet, Arnaud, (2010). "About the Mitanni Aryan Gods", in *Journal of Indo-European Studies* 38 (1-2).

Frye, R.N. (2005), *The Sassanians*, Cambridge University Press. ISBN 0-521-30199-8.

Frye, R. N. (1975). *The Sāmānids*. Cambridge University Press. ISBN 978-0-521-20093-6.

Golden, Peter B. (1992). *An Introduction to the History of the Turkic Peoples*. Wiesbaden: Harrassowitz. ISBN 3-447-03274-X.

Golden, Peter B. (2007). The Conversion of the Khazars to Judaism. In Golden, Peter B.; Ben-Shamir, Hagai; Róna-Tas, András (eds.). *The World of the Khazars: New Perspectives*. *Handbook of Oriental Studies*.

Goldstein, Melvyn C. *The Snow Lion and the Dragon: China, Tibet, and the Dalai Lama* (1997) University of California Press. ISBN 0-520-21951-1

Grousset, Rene (1970). *The Empire of the Steppes*. Rutgers University Press. ISBN 0-8135-1304-9.

Gumilev, Lev (2002). *The Millennium around the Caspian Sea*. ACT. ISBN 5-17-012587-9.

Gumilev, Lev (2004). *Ancient Turks*. ACT. ISBN 5-17-024793-1.

Habu, Junko (2004). *Ancient Jomon of Japan*. Cambridge, MA: Cambridge Press. ISBN 978-0-521-77670-7.

Halsall, Guy (2007). *Barbarian Migrations and the Roman West, 376–568*. Cambridge and New York: Cambridge University Press. ISBN 978-0-52143-543-7.

Hammond, N. G. L. (1994). *Illyrians and North-west Greeks*. *The Cambridge Ancient History Volume 6: The Fourth Century BC*. Cambridge University Press: 422–443. ISBN 9781139054331.

Han Kitabı.

Hewsen, Robert H. (2000), *Van in This World; Paradise in the Next: The Historical Geography of Van/Vasurakan*, in Hovannisian, Richard G. (ed.), *Armenian Van / Vasurakan, Historic Armenian Cities and Provinces*, Costa Mesa, California: Mazda Publishers.

Heather, Peter (2010). *Empires and Barbarians: The Fall of Rome and the Birth of Europe*. Oxford University Press. ISBN 978-0-19-973560-0.

Heather, Peter; Matthews, John (1991). *The Goths in the Fourth Century*. Liverpool University Press. ISBN 0853234264.

Herodotus (1910). *The History of Herodotus*. Translated by Rawlinson, George. J. M. Dent.

Henshall, Kenneth (2012). *A History of Japan: From Stone Age to Superpower*. London: Palgrave Macmillan. ISBN 978-0-230-34662-8.

Hiebert, F. T., Kurbansakhatov, K., Schmidt, H. *A Central Asian village at the dawn of Civilization, Turkmenistan*, Philadelphia, 2003.

Hill, John E. (2009). *Through the Jade Gate to Rome: A Study of the Silk Routes during the Later Han Dynasty, First to Second Centuries CE*. Book Surge. ISBN 978-1-4392-2134-1.

Hinds, Kathryn (2009). *Ancient Celts*. Marshall Cavendish. ISBN 978-1-4165-3205-7.

Homer. *The Iliad*. Robert Fagles (Translator), Penguin Classics.

Hornblower, Simon (2011). *The Greek World: 479–323 BC*. Abingdon: Routledge

Hucker, Charles O. 1975. *China's Imperial Past: An Introduction to Chinese History and Culture*. Stanford University Press. ISBN 0-8047-2353-2.

İbn Havkal, *The Book of Roads and Kingdoms—Collection of Materials Relating to Places and Peoples of the Caucasus*, sayr: 38, (Tiflis, 1906).

İbrahimov, Gaynislam. *Başkurt Halk Destanı, Ural Batır*, Çev. Yard. Doç. Dr. Metin Ergun, Ankara 1996.

Imamura, Keiji (1996). *Prehistoric Japan: New Perspectives on Insular East Asia*. Honolulu: University of Hawaii Press.

Ivantchik, Askold (2018). Scythians. *Encyclopædia Iranica*.

Jacobsen, Torsten Cumberland (2009). *The Gothic War: Rome's Final Conflict in the West*. Westholme. ISBN 978-1594160844.

Jacobson, Esther (1995). *The Art of the Scythians: The Interpenetration of Cultures at the Edge of the Hellenic World*. BRILL. ISBN 9004098569.

James, Edward (2009). *Europe's Barbarians, AD 200-600*. Pearson Longman. ISBN 978-0-582-77296-0.

Janhunen, J., *Mongol Dialects, The Mongolic Languages*, 2003.

Jordanes (2006). Mierow, Charles Christopher Mierow (ed.). *The Gothic History of Jordanes*. Evolution Publishing. ISBN 1-889758-77-9.

Kafesoglu, İ., *Türk Milli Kültürü*, İstanbul, 1987.

Kaliff, Anders (2001). *Gothic connections: Contacts between eastern Scandinavia and the southern Baltic coast 1000 BC-500 AD*. Uppsala University. ISBN 9150614827.

- Kim, Jinwung (2012). *A History of Korea: From Land of the Morning Calm to States in Conflict*. Bloomington, Indiana: Indiana University Press.
- Kim, Hyun Jin (2015). *The Huns*. Routledge. ISBN 9781138841758.
- Kim, Hyun Jin (2013). *The Huns, Rome and the Birth of Europe*. Cambridge University Press. ISBN 9781107009066.
- Kuzmin, S.L. *Hidden Tibet: History of Independence and Occupation* (2011) Library of Tibetan Works & Archives. ISBN 978-93-80359-47-2.
- Kitapçı, Zekeriya. *Yeni İslam Tarihi ve Türkler*. Yedi Kubbe Yayınları. 2005.
- Köprülü, M. Fuat, *Türk Tarihinin Ana Hatları*, Devlet Matbaası, 1931, İstanbul.
- Kushan Empire (ca. 2nd century B.C.–3rd century A.D.). Thematic Essay. Heilbrunn Timeline of Art History. The Metropolitan Museum of Art. metmuseum.org. Retrieved 23 October 2015.
- Kumekov, Bulat. *Kimekler. Türkler*, Cilt: 2.
- Kurban, İklil, *Yaşlı Tarihin Yankısı, Bulgar-Tatar Tarihi ve Medeniyeti*, İstanbul 1998.
- Lee, Ki-Baik (1984). *A New History of Korea*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Lewis, David Malcolm; Boardman, John (1994). *The Cambridge Ancient History, Volume 6: The Fourth Century BC*. Cambridge, United Kingdom: Cambridge University Press. ISBN 0-521-23348-8.
- Liu, Xinru (2001a). Migration and Settlement of the Yuezhi-Kushan. Interaction and Interdependence of Nomadic and Sedentary Societies. *Journal of World History*. JSTOR 20078910.
- Lomazoff, Amanda; Ralby, Aaron (2013). *Scythians and Sarmatians. The Atlas of Military History*. Simon & Schuster. ISBN 978-1607109853.
- Lubotsky, Alexander (2002). *Scythian Elements In Old Iranian* (PDF). *Proceedings of the British Academy*. Oxford University Press.
- Maenchen-Helfen, Otto (1976). *The World of the Huns: Studies in Their History and Culture*. University California Press. ISBN 9780520015968.
- Mallory, J. P.; Mair, Victor H. (2000). *The Tarim Mummies: Ancient China and the Mystery of the Earliest Peoples from the West*. London: Thames & Hudson. ISBN 978-0-500-05101-6.
- Maas, M. *The Cambridge Companion to the Age of Attila*, Cambridge University Press, 2014.
- Mangaltepe, İsmail. *Bizans Kaynaklarında Türkler*. Doğu Kütüphanesi Yayınları. İstanbul.

Martin, Thomas R. (2013). *Ancient Greece: From Prehistoric to Hellenistic Times* (2 ed.). New Haven: Yale University Press.

Mayrhofer, M. (1986–2000). *Etymologisches Wörterbuch des Altindoarischen*. vol. IV. Heidelberg.

McNeill, William H. *The Steppe*. Encyclopædia Britannica Online. Retrieved 18 September 2019.

Melchert, H. Craig. *Anatolian Historical Phonology*. Amsterdam: Rodopi, 1994.

Miklós Molnár (2001). *A Concise History of Hungary*. Cambridge University Press. ISBN 978-0-521-66736-4.

Millward, J. A., *Eurasian Crossroads: A History of Xinjiang*, Columbia University Press, 2007.

Minorsky V. *Hudud al-Alam. The Region of the World*. London, 1937.

Minorsky, V. (1945). Review of *Ancient Russia*. *The Slavonic and East European Review*. 23 (62): 155–157. ISSN 0037-6795. JSTOR 4203678.

Oltean, I. A. (2007). *Dacia: landscape, colonisation and romanisation*. Routledge. ISBN 978-0415412520.

Orhun Yazıtlan.

Orlin, Lois Lawrence (2007). *Life and Thought in the Ancient Near East*. University of Michigan Press. ISBN 9780472099924.

Ögel, B., *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*, 2004.

Pan, Yihong (1997). Chapter 8: China, the Second Turkish Empire and the Western Turks, 679-755. *Son of Heaven and Heavenly Qaghan: Sui-Tang China and Its Neighbors*.

Pandit, Ranjit Sitaram (1935). *Kırallar Irmağı (rajatarangini)*.

Peter F. Sugar, Péter Harák, Tibor Frank (1994). *A history of Hungary*. Indiana University Press. p.27. ISBN 0-253-20867-X.

Pohl, Walter (2018). *The Avars: A Steppe Empire in Central Europe, 567-822*. Ithaca: Cornell University Press. ISBN 9780801442100.

Pritsak, Omeljan (2005). *Goths*. In Kazhdan, Alexander P. (ed.). *The Oxford Dictionary of Byzantium*. Oxford University Press. ISBN 9780195187922.

Procopius, *History of the Wars*.

Pausanias, *Description of Greece*, Book 7, <https://www.theoi.com/Text/Pausanias7B.html>

Pumpelly, Raphael. *Explorations in Turkestan*, Carnegie Intitution of Washington, 1905.

Rosenfield, John M. (1967). *The Dynastic Arts of the Kushans*. University of Ca-

lifornia Press.

Roux, Georges (1966). *Ancient Iraq*. Penguin Books.

Roux, Georges (1997), *La Mésopotamie* (1997), ISBN 9782020236362.

Roux, Jean Paul, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, Kabalcı Yayınları, 2001.

Roux, Jean Paul (1984). *Histoire des Turcs*. Fayard. ISBN-10: 2213606722.

Rudenko, Sergey, İvanoviç, Başkurtlar, Çev. Roza Kurban, İklil Kurban, Konya 2001.

Strabo (1903). *The Natural History*. Translated by Hamilton, H. C.; Falconer, W. George Bell & Sons.

Szadeczky-Kardoss, Samuel (1990). *The Avars*. In Sinor, Denis (ed.). *The Cambridge History of Early Inner Asia*. Vol. 1. Cambridge University Press.

San, Tan Koon. *Dynastic China: An Elementary History*. The Other Press. 2014. ISBN 978-983-9541-88-5.

Sedlar, J. W. (2011). *East Central Europe in the Middle Ages, 1000–1500*. University of Washington Press. ISBN 978-0-295-80064-6.

Seth, Michael J. (2010). *A History of Korea: From Antiquity to the Present*. Rowman & Littlefield Publishers.

Sima Qian 司馬遷 et al, Shiji 史記. Beijing: Zhonghua Shuju, 1959.

Sims, Richard (2001). *Japanese Political History since the Meiji Restoration, 1868–2000*. New York: Palgrave.

Sinor, Denis (1990). *The Avars*. *The Cambridge History of Early Inner Asia*. Cambridge University Press. ISBN 978-0-521-24304-9.

Sinor, Denis (1990). *The Hun Period*. *The Cambridge history of early Inner Asia*. Cambridge Univ. Press. ISBN 9780521243049.

Sonraki Han Kitabı.

Spiesz, Anton; Caplovic, Dusan (2006). *Illustrated Slovak History: A Struggle for Sovereignty in Central Europe*. Bolchazy-Carducci Publishers. ISBN 978-0-86516-426-0.

Stipčević, Aleksandar (2002). *Ilirët: Historia, Jeta, Kultura, Simbolet e Kultit*. Tirana, Albania: Toena. ISBN 99927-1-609-6.

Sui Kitabı, Cilt. 84

Tacitus (1876a). *Germania*. Translated by Church, Alfred John; Brodribb, William Jackson.

Tacitus (1876b). *The Annals*. Translated by Church, Alfred John; Brodribb, William Jackson.

Tang Kitabı, Cilt. 195.

Tarih-i Taberi. Çeviren M. Faruk Grtunca. Sağlam Yayınları. 2007.

Tao, Jing-shen (1976), *The Jurchen in Twelfth-Century China*, University of Washington Press, ISBN 978-0-295-95514-8.

Theobald, Ulrich. (26 November 2011). *Chinese History-Sai 塞 The Saka People or Soghdians*. ChinaKnowledge.de. Accessed 2 September 2016.

Togan, Z. V., *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1980.

Togan, Zeki Velidi. *Hazarlar md. İşlam Ansiklopedisi*, Cilt V, İstanbul, 1970.

Togan, Zeki, Velidi, *Başkurtların Tarihi*, Ankara 2003.

Thompson, John M. (2017). *Russia : a historical introduction from Kievan Rus' to the present*. New York, NY. ISBN 978-0-8133-4985-5.

Tuttle, Gray, and Kurtis R. Schaeffer, eds. *The Tibetan History Reader*. Columbia University Press, 2013.

Papazoglu, Fanula (1978). *The Central Balkan Tribes in Pre-Roman Times: Triballi, Autariatae, Dardanians, Scordisci and Moesians*. Amsterdam, The Netherlands: Adolf M. Hakkert. ISBN 90-256-0793-4.

Van Antwerp Fine, John (1991). *The Early Medieval Balkans*. University of Michigan Press. ISBN 0472081497.

Vernadsky, George (1973). *Russian Civilization in the Kievan Period: Education. Kievan Russia*. Yale University Press. ISBN 0-300-01647-6.

Watson, Burton (1993). *Records of the Grand Historian of China: Han Dynasty II (revised ed.)*. ISBN 978-0-231-08166-5.

Wilkes, John J. (1995). *The Illyrians*. Oxford, United Kingdom: Blackwell Publishers Limited. ISBN 0-631-19807-5.

Xu, Elina-Qian. *Historical development of the pre-dynastic Khitan*. 2005.

Unterländer, Martina ve diğerleri, *Ancestry and demography and descendants of Iron Age nomads of the Eurasian Steppe*, 2017, Open Access.

Walter Pohl, *Die Awaren: ein Steppenvolk im Mitteleuropa, 567-822 n. Chr*, C.H.Beck (2002), ISBN 978-3-406-48969-3.

Wolfram, Herwig (1988). *History of the Goths*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press. ISBN 978-0-52006-983-1.

Zeimal, E. V. (1996). *The Kidarite kingdom in Central Asia. History of Civilizations of Central Asia, Volume III: The Crossroads of Civilizations: A.D. 250 to 750*. Paris: UNESCO. ISBN 92-3-103211-9.

Zhang Guang-da (1999). *History of Civilizations of Central Asia Volume III: The crossroads of civilizations: AD 250 to 750*. UNESCO. p. 283. ISBN 978-8120815407.

Zhang, Bibo (张碧波); Dong, Guoyao (董国尧) (2001). 中国古代北方民族文化史 [Çin'deki Eski Kuzey Etnik Gruplarının Kültürel Tarihi]. Harbin: Heilongjiang People's Press. ISBN 978-7-207-03325-3.

戴, 逸; 龔, 書鐸. 史前·夏·商·西周. 中國通史 (學生彩圖版) (Çince). [Tarih Öncesi, Xia, Shang, Batı Zhou. Çin Genel Tarihi]. Hong Kong, Sf. 50, 51, 60-63. ISBN 978-962-8792-80-1.]. Hong Kong. pp. 50, 51, 60-63. ISBN 978-962-8792-80-1.

梁, 一鳴; 葉, 小兵; 王, 耘. "夏的興亡and商的興亡". 互動中國歷史 (Çince). [Xia'nın Yükselişi ve Düşüşü ile Shang'ın Yükselişi ve Düşüşü. İnteraktif Çin Tarihi]. Hong Kong: Manhattan Press. S. 37-40. ISBN 978-988-208-391-2

素玛光, 慈济通建 Sù mǎ guāng, Cí jì tōng jiàn, cilt 96.

Kaynak Sözlükler

Abu Hayyan, Kitab al-İdrak li-Lisan al-Atrak, İstanbul Evkaf Matbaası, İstanbul, 1931.

Abuşka Lugatı / Çağatay Sözlüğü, haz. Besim Atalay, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1970.

Bahşayış Lugatı (Eski Oğuzca), haz. F. Turan, Mücellit Matbaası, İstanbul, 2001.

Caferoğlu, A., Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü. 1968. İstanbul.

Cameron, George C., Persepolis Treasury Tablets, The University of Chicago Press.

Codex Cumanicus, ed. M. Argunşah, G. Güner, Kesit Yayınları, 2015.

Çağatayca Sözlük, Lûgât-i Çağatay ve Türkî-i Osmanî, Buharalı Şeyh Süleyman Efendi, Bey Hadi, Tebriz, 2005.

Gharib, B. Sogdian Dictionary. Farhangian Publications. 1995. ISBN 9645558069.

Hinz, W., Koch H. Elamisches Wörterbuch. Verlach von Dietrich Reimer in Berlin. 1987.

Erman, A. C., Türk Dilinin Köken Sözlüğü, Urzeni Yayınevi, İstanbul, 2019.

Halloran, Joh A., Sumerian Lexicon, Version 3.0, 1999.

Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991.

Kaşgarlı Mahmut, Divanı Lugat-it-Türk, çeviren Besim Atalay. 1986. Ankara.

Köbler, Gerhard. Gotisches Wörterbuch. 4. Auflage, 2014.

Meredow, A., Magtymguly'nın Düşündürişli Sözlüğü, Günbed Kabus, 1997.

Stolper, M. W., Elamite. The Cambridge Encyclopedia of the Worlds Ancient

Languages. Ed by Roger D. Woodard.

Şemseddin Sami, Kamusi Türki, Bey Hadi, Tebriz, 2008.

The Pennsylvania Sumerian Dictionary, <http://psd.museum.upenn.edu/>

Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig, çev. Mustafa Kaçalın, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı yayınları, isbn 978-975-17-3359-7.

Tarih alanında yazdığımız "Türklerin Gerçek Tarihi" adlı kitabımın ardılı niteliğinde olan bu kitap, yalnızca Avrasya Turan halklarının kısa bir tarihini ele alıyor. Bu tarih, bildiğimizden oldukça değişik bir tarihtir. Çünkü, resmi tarihin eleştirisi üzerine kuruludur. Bunun ilk adımını bir önceki kitabımda atmıştım. Bu kitapta yapılan, bir önceki kitapta ortaya koyduğum tezlerin daha ayrıntılı ve daha geniş kapsamlı bir açıklamasıdır. Ayrıca Türklerin Gerçek Tarihi'nde ele almadığım bir çok konuyu, bu arada Germanlerin ve Slavların gerçek kökenini bu kitapta ayrıntılarıyla inceledim. Bunun dışında gerçek Çin tarihini de daha ayrıntılı olarak ele aldım. Kısacası, bir önceki kitap bir tarih tezi niteliğindeydi, bu kitap ise o tezlere dayanan bir tarih kitabıdır. Tabii benim tarihçi değil de iktisat tarihçisi ve dilbilimci olduğum dikkat alınırsa, kullandığım yöntem bir önceki kitabımdaki gibi, tarihçilerinkine benzemeyen farklı bir yöntemdir.

Tüm amacım, bugüne dek bize "tarih" diye dayatılan, emperyalist ülkelerin çıkarları doğrultusunda yazılmış olan resmî tarihin üzerindeki perdeyi kaldırmaktır. Bu resmî tarihin en büyük hedefi Türklerdir. Hatta tek hedefi Türklerdir. Bu yalan tarih, Türkleri aşağılayan ve Türklerin tarihini karartan bir tarihtir. Ancak en ilginç olanı da, bir kaç istisna dışında, bugüne dek bizim kendi tarihçilerimizin buna karşı çıkmamasıdır. Karşı çıkmak ve anti tez ortaya koymak için öncelikle sorgulamayı ve eleştirmeyi bilmek gerekir. Bu yapılmazsa, dayatılan tarih kabul edilir ve çizilmiş olan alanda bir cehalet mutluluğu içerisinde tarihçilik yapılır. Tabii artık onun adı ne kadar tarihçilik olursa.

www.sarmalkitabevi.com

